

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГАЛИЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 336.027:338.43

ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.М. Галицький

Науковий консультант: Дерій Жанна Володимирівна, доктор економічних наук,
професор _____

АНОТАЦІЯ

Галицький О.М. Організаційно-економічні засади державного регулювання аграрного виробництва в Україні: теорія, методологія, практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Чернігівський національний технологічний університет МОН України, Чернігів. – 2018.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій щодо функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва.

Державне регулювання аграрного виробництва як наука передбачає сукупність знань, наукових поглядів, концепцій на явища та процеси, що об'єктивно відбуваються у суспільстві між державою та аграрним виробництвом шляхом їх взаємодії. Запропоновано авторське визначення сутності «державне регулювання аграрного виробництва» як системи скоординованих дій (напрямів, форм, методів, важелів, інструментів) органів державної влади щодо їх прямого та непрямого впливу на функціонування аграрного виробництва шляхом проведення комплексу заходів із його організаційно-економічної підтримки.

Інструменти державного регулювання аграрного виробництва класифіковано на такі групи: - інструменти прямого державного втручання в економіку аграрного сектору; - інструменти поєднання державного фінансового регулювання і ринкових стимулів розвитку аграрного сектору економіки; - інструменти саморегулювання розвитку аграрного сектору економіки завдяки ринковим механізмам. Використання того чи іншого інструменту в регуляційних процесах залежить від низки чинників: характеру відносин держави з сільськогосподарськими підприємствами; спеціалізації

об'єктів, що регулюються; господарської компетенції (сукупності господарських прав та обов'язків) суб'єкта процесу регулювання; рівнем значимості питання, що можна вирішити за допомогою регуляторів, свідомості суспільства тощо.

Систематизовано й адаптовано зарубіжний досвід державного регулювання аграрного виробництва до умов вітчизняного аграрного сектора. Відповідно до цього, вбачається за доцільне впровадження такого виду державної допомоги вітчизняним виробникам, що, на нашу думку, забезпечило б підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і зовнішніх аграрних ринках. Рівень такої допомоги, вважаємо, повинен визначатись виходячи із розміру рівня негативної рентабельності діяльності сільгосптоваровиробників, плюс розмір мінімальної норми прибутку. Запропоновано удосконалити державне регулювання аграрного виробництва шляхом активізації інституційної організації державного субсидування як сукупності розроблених правил поведінки, що регулюють взаємовідносини між державою та отримувачами коштів.

Основою дослідження проблеми функціонування організаційно-економічної системи інституційного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва є цивілізаційна парадигма з системним, синергетичним, еволюційним та інституціонально-когнітивним підходами. Запропоновано алгоритм ідентифікації загроз зовнішнього середовища для аграрного виробництва й методику візуалізації подразнюючих сигналів, шляхом вдосконалення інструментарію механізму адаптивного державного регулювання. При цьому, акцентовано увагу на важливості прийняття своєчасних та адекватних управлінських рішень, які стосуються не тільки діагностики зовнішнього середовища, й інших завдань адаптації суб'єктів аграрного виробництва – збереження допустимого рівня й нарощення рентабельності. Нами пропонується використовувати два аспекти доцільності їх використання, а саме: розглядати його як управлінську інновацію, а також

брати за основу кінцевий результат впровадження, який впливає на прибутковість аграрного виробництва.

Запропоновано структуру методичного підходу до оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва, в якій показано ієрархічний зв'язок між джерелами ресурсів, безпосередньо процесом регулювання та кінцевим результатом (соціально-економічним ефектом), який необхідно досягнути. Обґрунтовано, що оцінка ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання має інформувати як про абсолютну, так і відносну ефективність результативних показників, а також закласти основні умови для порівняльного та ретроспективного їх аналізу.

Механізм державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні представлений сукупністю організаційно-функціональних інститутів, серед яких органи державної влади займають чільне місце. Базовим та визначальним інститутом для розвитку аграрного виробництва в Україні є інститут держави, який охоплює систему органів законодавчої, виконавчої та судової влади, функціонування яких впливає на всі складові суспільного життя. Розвиток аграрного виробництва залежить від функціонування органів різних регуляторних рівнів, які діють взаємопов'язано і формують комплексний механізм. Виходячи із цього, нами виокремлено такі основні рівні організаційного забезпечення регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні: міжнародний, європейський, національний, регіональний, місцевий.

Запропоновано концепцію вдосконалення організаційно-інституційної структури державного регулювання аграрного виробництва. Мета концепції – формування та розвиток такої організаційно-інституційної структури, яка забезпечує оптимальний взаємозв'язок між суб'єктами аграрного виробництва, сприяє вільному руху товарів, безперервному процесу відтворення в сільському господарстві, безперебійному функціонуванню сфери кінцевого споживання і тим самим підвищенню ефективності виробництва, збуту і споживання продукції аграрного виробництва. Реалізація цієї мети передбачає формування

концепції на підставі принципів взаємодії ринкових інститутів та цілісної організаційно-інституційної структури державного регулювання аграрного виробництва.

Обґрунтована необхідність формування структури адаптивного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва. Адаптивний механізм державного регулювання аграрного виробництва сприятиме вирішенню завдань підвищення ефективності державного регулювання методами врівноваження перекосів та диспропорцій цільових характеристик стратегічних альтернатив функціонування. Для кількісного виміру результативності запропонованого адаптивного механізму, доцільно використовувати ключові показники в п'яти проекціях механізму формування цілей державної регуляторної політики. На практиці такі показники дають можливість аналізувати і контролювати (аналітичний механізм) зміни макросередовища, використовуючи стратегічні карти і збалансовану систему індикаторів ефективності адаптивного регулювання.

Ефективність організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні відображає річна динаміка результативних показників його функціонування. Такими результатами є як абсолютні показники у натуральних і грошових одиницях (наприклад обсяг виробництва, валова продукція сільського господарства, фінансовий результат аграрних підприємств тощо). Так і відносні (рентабельність агропромислового виробництва, продуктивність праці, капіталовіддача тощо). Запропоновано алгоритм багатофакторного моделювання ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, який передбачає послідовну реалізацію 9 етапів. Отримані у процесі дослідження економіко-математичні моделі дають можливість здійснювати прогнозування основних результативних чинників з урахуванням сукупності факторів впливу.

Запропоновано алгоритм розробки та реалізації стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва, який характеризується

комплексністю і завершеністю та передбачає послідовність певних етапів. Головною метою стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва є підвищення ефективності функціонування за умов зниження рівнів ризиків. Вона досягається шляхом конкретизації цілей з урахуванням завдань та особливостей майбутнього розвитку аграрного виробництва. Особливе місце під час розробки стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва займає аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, інформаційною базою якого є статистична та фінансова звітність суб'єктів господарювання, аналітичні огляди, спеціальні дослідження тощо.

Визначена головна мета структурного державного регулювання аграрного виробництва, яка поділена на підцілі: перша – пов'язана із задоволенням населення в продуктах харчування та із забезпеченням переробної промисловості сировиною; друга – спрямована на підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва та забезпечення структурного маневру щодо пріоритетних підгалузей аграрного виробництва; третя – орієнтована на сталий розвиток сільських територій та підвищення якості життя сільського населення.

Розроблено модель державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів, що включає два взаємопов'язаних регулюючих блоки. Розроблена модель дозволяє розглядати інвестиційний процес не лише з позицій безпосередніх учасників (інвесторів, замовників, виконавців), а й з позиції державних органів регулювання, що особливо важливо та необхідно для підвищення ефективності державної підтримки інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному секторі.

Пріоритетними напрямками державної підтримки аграрного виробництва мають стати: техніко-технологічна модернізація та перехід до інноваційного розвитку виробництва; нівелювання негативного впливу на економіку аграрних товаровиробників від підвищення цін на матеріально-технічні ресурси, що використовуються в галузі; подолання виробничих ризиків, пов'язаних з природними та іншими явищами, незалежними від аграрних товаровиробників,

розвиток меліорації сільськогосподарських земель; відновлення посівних площ сільськогосподарських культур, підвищення родючості ґрунтів, стимулювання виробництва продукції тваринництва; екологізація агропромислового виробництва; формування виробничої інфраструктури загального призначення; інформаційне та консультаційне забезпечення.

Важливою частиною процесу державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів є їх оцінка, яка проводиться з метою аналізу ефективності його реалізації, а також для ухвалення рішення про вибір інноваційно-інвестиційної стратегії. На практиці інноваційно-інвестиційна діяльність здійснюється, зазвичай, як конкретні інноваційні програми та проекти, тому важливе значення має з'ясування основних цільових параметрів та послідовність етапів їх реалізації. Для цих цілей нами сформовано методичний інструментарій визначення таких цільових параметрів, диференційований за етапами його здійснення.

Запропоновано інтегрований механізм державного регулювання розвитку аграрного виробництва, що обумовлено необхідністю гармонізації економічних інтересів держави та суб'єктів аграрного виробництва. Концептуально-методологічна структура інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва полягає у трактуванні її як сукупності взаємоузгоджених засобів, методів та форм впливу інституційної складової, що корелюють з взаємозв'язками всіх інструментів механізму державного регулювання, продукують мультиплікативні ефекти макроекономічного зростання і включають сукупність елементів, методів координації, правових норм, упорядкованих відповідним чином з метою подолання перешкод, що стоять на шляху розвитку суб'єктів аграрного виробництва, суспільства та його окремих верств.

Ключові слова: державне регулювання, аграрне виробництво, організаційно-економічне забезпечення, інтегрований механізм, адаптивний механізм, організаційно-інституційна структура, інституційне регулювання, ефективність державного регулювання.

Список публікацій здобувача:

1. Галицький О. М. Теоретико-методологічні концепти розвитку механізму державного регулювання аграрного виробництва в Україні: Монографія. ТОВ «Домінант», 2017. 312 с. (14,5 друк.арк.).

2. Галицький О. М. Агробізнес: проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку: колективна монографія / за заг. ред. Г.Є. Жуйкова, Я.В. Сухій, В.С. Ніценка. – Книга 2. – Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2012. 656 с. (1,0 друк.арк.).

3. Галицький О. М. Проблеми та напрями удосконалення бухгалтерського обліку, аудиту та аналізу аграрних підприємств України: колективна монографія / за ред. д.е.н. О.Б. Звягінцевої. – Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2014. 289 с. (0,6 друк.арк.).

4. **Galitsky N., Nikoljuk O.** The development of the competitive positions of the agrarian. *Innovative approaches in the management of competitiveness of businesses: collective monograph*: collective monograph / edited by A. Berezin, M. Bezpartochnyi, in 2 vol. / ISMA University. – Riga: «Landmark» SIA, 2016. Vol. 1. 188 p. (1,2 друк.арк.). *Особистий внесок автора: виділено основні фактори розвитку аграрного виробництва (0,6 друк. арк.).*

5. **Галицький О. М., Митяй О. В., Николюк О. В.** Державне регулювання розвитку агроформувань в Україні. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. 2017. №4. С. 20-25. [фахове видання], (0,65 друк. арк.). *Особистий внесок автора: обґрунтована необхідність державного регулювання агроформувань в Україні (0,3 друк. арк.).*

6. **Галицький О. М., Шабатура Т.С.** Методологічне забезпечення захисту економічних інтересів інноваційного розвитку суб'єктів аграрного виробництва. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. №1. С. 123-131 [фахове видання], (0,60 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені інноваційні напрями розвитку суб'єктів аграрного виробництва (0,45 друк. арк.).*

7. **Galitsky O. M., Stoyanova-Koval S. S., Nikoljuk O. V.** The strategic imperatives of institutional regulation of the investment processes in the food

industry. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. №3. P. 166-171 [Міжнародна науково метрична база: *Web of Science*, фахове видання]. (0,57 друк. арк.). Особистий внесок автора: обґрунтовані стратегічні орієнтири державного регулювання аграрного виробництва в Україні (0,45 друк. арк.).

8. **Галицький О. М.**, Ніколюк О.В. Методологія інституціоналізації державного регулювання аграрного виробництва. *Агросвіт*. 2017. №13. С.24-28. [фахове видання], (0,50 друк. арк.). Особистий внесок автора: визначені інституціональні детермінанти державного регулювання аграрного виробництва (0,4 друк. арк.).

9. Галицький О. М. Компаративний захист економічних інтересів на основі інноваційно-ресурсного підходу. *Агросвіт*. 2017. №5. С.21-26. [фахове видання], (0,55 друк. арк.).

10. Галицький О.М Імперативи діагностування інноваційного потенціалу у напрямку захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрної сфери. *Агросвіт*. 2017. №4. С.35-39. [фахове видання], (0,6 друк. арк.).

11. Галицький О. М. Теоретико-методичні аспекти адаптивних моделей управління. *Агросвіт*. 2017. №1-2. С. 39-43. [фахове видання], (0,5 друк. арк.).

12. Русан, В.М., О.В. Ніколюк, **Галицький О. М.** Пріоритети сучасного розвитку аграрної сфери. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. 2017. №8. С.49-55. [фахове видання], (0,60 друк. арк.). Особистий внесок автора: обґрунтовані напрями розвитку аграрного виробництва (0,4 друк. арк.).

13. Дерій Ж.В., **Галицький О. М.**, Лівінський А.І. Удосконалення механізмів державного управління та регулювання розвитку аграрного виробництва України. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том2. № 3. С.51-62. [Міжнародна науково метрична база: *Index Copernicus*, фахове видання], (0,45 друк. арк.). Особистий внесок автора: обґрунтовані перспективи державного управління аграрного виробництва в Україні (0,3 друк. арк.).

14. Дерій Ж.В., **Галицький О. М.** Стратегія удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо розвитку аграрного виробництва в

Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том2. № 4. С.6-11. [Міжнародна науково метрична база: *Index Copernicus*, фахове видання], (0,50 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені інноваційно-інвестиційні перспективи розвитку аграрного виробництва в Україні (0,4 друк. арк.)*.

15. **Галицький О. М.**, Атамась Г.П., Сорока А.І. Особливості обліку оплати праці в аграрних формуваннях: сучасні умови та шляхи його вдосконалення. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2017. Вип. 86. С. 19-28. [фахове видання], (0,60 друк. арк.). *Особистий внесок автора: обґрунтовані особливості функціонування аграрних формувань та їх регулювання в сучасних умовах (0,5 друк. арк.)*.

16. **Галицький О. М.**, Атамась Г.П. Оцінка ефективності формування та використання оборотного капіталу в державних сільськогосподарських підприємствах. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2016. Вип. 82. С. 3-14. [фахове видання], (0,55 друк. арк.). *Особистий внесок автора: проведена оцінка ефективності регулювання державних сільськогосподарських підприємств (0,45 друк. арк.)*.

17. Галицький О. М. Механізми управління інноваціями у системі управління бізнес-структурами аграрного виробництва. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2016. Вип. 1 (12). С. 89-92. [фахове видання], (0,55 друк. арк.).

18. Галицький О. М. Державне регулювання аграрного виробництва національної економіки в умовах євроінтеграції. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. 2016. №8 (69). С.48-54. [фахове видання], (0,5 друк. арк.).

19. Галицький О. М. Теоретико-методологічні засади адаптивного управління підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. 2016. №12 (70). С.38-64. [фахове видання], (0,6 друк. арк.).

20. Mityay O. V., Naumova L. N., **Galitsky O.N.** Development of the innovative enterprises of the agrarian production in the current economic system of

Ukraine. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 3 (7). С. 124-129. [Міжнародна науково метрична база: *Web of Science*, фахове видання]. (0,55 друк. арк.).
Особистий внесок автора: визначені інноваційні детермінанти державного регулювання аграрного виробництва в Україні (0,40 друк. арк.).

21. Shabatura T., Krasnorutskiy A., Stoyanova-Koval S., **Galitsky O.** Asymmetry of financial resources both destructive factors economic development companies. *Business Economics*, «Palgrave Macmillan Ltd.». 2016. № 4(51). P. 610-619 [Міжнародна науково метрична база SCOPUS]. (0,57 друк. арк.).
Особистий внесок автора: обґрунтовані фактори ефективності державного регулювання аграрного виробництва (0,35 друк. арк.).

22. Галицький О. М. Стійкий інвестиційний розвиток аграрного виробництва в сучасних умовах господарювання. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2015. Частина 2. С.80-87. [фахове видання], (0,5 друк. арк.).

23. Галицький О. М. Роль і місце управлінського обліку в підвищенні ефективності використання матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. *Економіка та держава: міжнародний науково-практичний журнал*. 2014. №1. С. 36-39. [фахове видання], (0,45 друк. арк.).

24. **Галицький О. М.**, Цуканов О.Ю. Проблеми нормативно-правового регулювання обліку розрахунків з соціального забезпечення на підприємствах сільського господарства. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2013. Випуск №6. С.95-99. [фахове видання], (0,50 друк. арк.).
Особистий внесок автора: оцінено сучасний стан нормативно-правового забезпечення аграрного виробництва (0,3 друк. арк.).

25. Галицький О. М. Механізми управління інвестиційними процесами в агропромисловому виробництві. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2012. Вип. 2(5). Том 1. С. 59-64. [фахове видання], (0,48 друк. арк.).

26. **Галицький О. М.**, Лебедєва В.В. Фінансові потоки в системі управління аграрного виробництва. *Збірник наукових праць Подільського*

державного аграрно-технічного університету. 2012. № 20. Том. 2. С.486-489. [фахове видання], (0,55 друк. арк.). Особистий внесок автора: обґрунтовані перспективні напрями державного регулювання аграрного виробництва (0,4 друк. арк.).

27. Галицький О. М Стратегічне управління конкурентоспроможністю АПК на основі кластерного механізму. *Таврійський науковий вісник*. 2012. Вип. 82. С.230-235. [фахове видання], (0,5 друк. арк.).

28. Galitsky O.M. The main directions of state regulation of agroindustrial complex of Ukraine. *World Applied Sciences Journal. (Education, Economics, Language and Communication)*. 2015. №27. P.142-145. (0,25 друк.арк.).

29. **Galitsky O.M.** Taranenko A.N. Formation of innovative potential of development of economy of Ukraine. *Vedecký časopis vysokei školy ekonomie a manažment uverejnej spravy*. Bratislava, No. 2. November 2016. Vol. VIII. P. 112-118. (0,45 друк. арк.). Особистий внесок автора: обґрунтовані перспективні напрями формування та розвитку інноваційного потенціалу країни. (0,25 друк. арк.).

30. **Галицький О. М.,** Карабанов О.В. Моніторинг економічної діяльності суб'єктів, його законодавче забезпечення та державне регулювання. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics. Societal Challenges.* – Chernihiv: CNTU, 2017. 190 p. P.115-116. (0,2 друк. арк.).

31. **Галицький О. М.,** Ніколюк О.В. Організаційно-інституційні імперативи регулювання соціально-економічного захисту аграрного бізнесу. *Наукові засади розвитку знань економічної теорії: Збірник тез наукових робіт учасників I Міжнародної науково-практичної конференції з економічної теорії* (м. Черкаси, 21-23 квітня 2017 р.). Черкаси, 2017. С 16-19. (0,2 друк. арк.).

32. Галицький А.Н. Функционирование организационно-экономического механизма регулирования аграрного сектора. *Современные технологии науки и образования: Европейские аспекты*. Международная научно-практическая конференция. (г. Познань, 17-23 сентября 2017 г.). Познань, 2017. С.115-117.

(0,2 друк. арк.).

33. Галицкий А. Н. Государственная поддержка аграрной сферы в Украине. Международная научно-практическая конференция «Современная экономика: обеспечение продовольственной безопасности» (20-22 апреля 2016, г. Кинель). Кинель, 2016. С.112-114. (0,1 друк. арк.).

34. Галицький О. М. Особливості державного регулювання аграрного виробництва в сучасних умовах. «Україна – ЄС. Сучасні технології, економіка та право» (Словацька Республіка – Польща, 12-16 квітня 2016 року). Польща, 2016. С.86-87. (0,1 друк. арк.).

35. Галицький О. М. Структурні та галузеві імперативи розвитку вітчизняного аграрного сектору. *Прикладна економіка – від теорії до практики*: матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції 15 жовтня 2015 р. Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка», 2015. 172 с. С.84-87. (0,1 друк. арк.).

36. Галицький О. М. Інформаційна підтримка механізму державного регулювання аграрного виробництва в Україні. I Міжнародна науково-практична конференція: «Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (11 грудня 2015 року, м. Чернігів). Чернігів: ЧНТУ, 2015. С.157-159. (0,2 друк. арк.).

37. **Галицький О. М.,** Дяченко О.П. Зарубіжний досвід зниження рівня тіньової економіки. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Херсон, 10 листопада 2017 р.). Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2017. С. 72-74. (0,1 друк. арк.).

38. Галицький О. М. Бізнес-планування в аграрних формуваннях / навчальний посібник за ред. проф. Г.Є. Мазнева Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. [Видання 3-є, перероб.]. Харків: ХНТУСГ, 2016. С. 26-75. (0,6 друк. арк.).

39. **Галицький О. М.,** Дяченко О.П. Методичні підходи щодо оцінки ефективності використання матеріально-технічної бази. «Розвиток

агропромислового виробництва та сільських територій України: проблеми та рішення». VI Міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 18-19 червня 2015 року). 2015. С.78-91. (0,5 друк. арк.).

40. **Галицький О. М.,** Кожемякіна В.Г., Домусчи А.О. Особливості обліку заробітної плати на сільськогосподарських підприємствах. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2015. Вип. 5 (64). С.123-126. (0,4 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначені особливості формування кадрової політики на сільськогосподарських підприємствах (0,2 друк. арк.).*

41. **Галицький О. М.,** Кожемякіна В.Г. Особливості обліку фінансових результатів сільськогосподарської діяльності та їх відображення в фінансовій звітності. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2014. Вип. 75. С. 153-161. (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок автора: обґрунтовані напрями удосконалення обліку фінансових результатів сільськогосподарських підприємств (0,35 друк. арк.).*

42. **Galitsky O.M.,** Shabatura T.S, Zamlynsky V.V. Financial mechanism of economic security company. *The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference (ISPC) Held by SCIEURO in London 20-21 March, 2013*. P.166-180. (0,4 друк. арк.). *Особистий внесок автора: обґрунтовано особливості розвитку фінансового механізму компаній (0,2 друк. арк.).*

43. Галицький О. М. Шляхи удосконалення обліку зернових культур в сільськогосподарських підприємствах. *Агросвіт*. 2013. №21. С.46-51. (0,5 друк. арк.).

44. Галицький О. М. Організаційно-економічні підходи до обліку та оцінки трансакційних витрат у сільськогосподарських підприємствах. *Агросвіт*. 2013. №22. С.14-18. (0,45 друк. арк.).

SUMMARY

Galitsky O.M. Organizational and economic principles of state regulation of agrarian production in Ukraine: theory, methodology, practice. – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

The thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Chernihiv National University of Technology, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernihiv. – 2018.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical and methodological principles and the development of practical recommendations on the functioning of the organizational and economic mechanism of state regulation of the development of agrarian production.

State regulation of agrarian production as a science involves a set of knowledge, scientific views, concepts on phenomena and processes that objectively occur in a society between the state and agrarian production through their interaction. The author's definition of the essence of "state regulation of agrarian production" is proposed as a system of coordinated actions (directions, forms, methods, levers, instruments) of state authorities regarding their direct and indirect influence on the functioning of agrarian production through a set of measures on its organizational and economic support.

The instruments of state regulation of agrarian production are classified into the following groups: - instruments of direct state interference in the agrarian sector economy; - tools combining state financial regulation and market incentives for the agrarian sector of the economy; - tools for self-regulation of the agrarian sector by means of market mechanisms. The use of a tool in regulatory processes depends on a number of factors: the nature of state relations with agricultural enterprises; specialization of regulated objects; economic competence (set of economic rights and responsibilities) of the subject of the regulatory process; the level of significance of the issue that can be solved with the help of regulators, the consciousness of society, etc.

Foreign experience of state regulation of agrarian production has been systematized and adapted to the conditions of the domestic agrarian sector. Accordingly, it is considered appropriate to introduce such a form of state aid to domestic producers, which, in our opinion, would increase the level of their competitiveness both in the domestic and foreign agricultural markets. The level of

such assistance, we believe, should be determined on the basis of the size of the level of negative profitability of the agricultural producers, plus the size of the minimum rate of profit. It is proposed to improve the state regulation of agrarian production by activating the institutional organization of state subsidies as a set of developed rules of conduct that regulate the relationship between the state and the recipients of funds.

The basis of the study of the problem of the functioning of the organizational and economic system of institutional provision of state regulation of agrarian production is a civilizational paradigm with systemic, synergetic, evolutionary and institutional-cognitive approaches. The algorithm of identification of external environment threats for agrarian production and the method of visualizing irritating signals is proposed, by improving the tools of the mechanism of adaptive state regulation. At the same time, attention is focused on the importance of timely and adequate management decisions that concern not only the diagnostics of the external environment, but also other tasks of adapting the subjects of agrarian production - maintaining the permissible level and increasing profitability. We propose to use two aspects of expediency of their use, namely: to consider it as managerial innovation, and also to take as the basis the final result of introduction, which influences the profitability of agrarian production.

The structure of the methodical approach to the evaluation of the effectiveness of the instruments of the organizational and economic mechanism of state regulation of agrarian production is proposed, which shows the hierarchical connection between resource sources, the direct regulation process and the final result (socio-economic effect) that needs to be achieved. It is substantiated that the evaluation of the effectiveness of the organizational and economic mechanism of state regulation should inform both the absolute and relative effectiveness of the performance indicators, as well as lay the main conditions for comparative and retrospective analysis.

The mechanism of state regulation of the development of agrarian production in Ukraine is represented by a set of organizational-functional institutions, among which state authorities occupy a prominent place. The basic and determinative

institution for the development of agricultural production in Ukraine is the institution of the state, which covers the system of legislative, executive and judicial bodies, the functioning of which affects all components of public life. The development of agrarian production depends on the functioning of the bodies of various regulatory levels, which interact and form a complex mechanism. On this basis, we have identified the following main levels of organizational support for the regulation of the development of agrarian production in Ukraine: international, European, national, regional, local.

The concept of improvement of organizational-institutional structure of state regulation of agrarian production is offered. The purpose of the concept is the formation and development of such an organizational and institutional structure that provides optimal interconnection between the subjects of agrarian production, promotes the free movement of goods, the continuous process of reproduction in agriculture, the uninterrupted functioning of the sphere of final consumption, and thereby increase the efficiency of production, sales and consumption of agrarian production. The realization of this goal involves the formation of a concept based on the principles of interaction between market institutions and the integral organizational-institutional structure of state regulation of agrarian production.

The necessity of forming the structure of the adaptive mechanism of state regulation of the development of agrarian production is substantiated. Adaptive mechanism of state regulation of agrarian production will help solve the tasks of increasing the efficiency of state regulation by balancing the distortions and disproportions of the target characteristics of strategic alternatives to functioning. For the quantitative measurement of the effectiveness of the proposed adaptive mechanism, it is advisable to use key indicators in the five projections of the mechanism for the formation of the objectives of the state regulatory policy. In practice, such indicators provide an opportunity to analyze and control (analytical mechanism) macro-environment changes, using strategic maps and a balanced system of indicators of the effectiveness of adaptive regulation.

The effectiveness of the organizational and economic mechanism of state regulation of the development of agrarian production in Ukraine reflects the annual dynamics of effective indicators of its functioning. Such results are as absolute indicators in both physical and monetary terms (for example, production volume, gross agricultural output, financial result of agrarian enterprises, etc.). And relative (profitability of agro-industrial production, labor productivity, capital productivity, etc.). The algorithm of multifactorial modeling of the effectiveness of the organizational and economic mechanism of state regulation of agrarian production development, which involves the sequential implementation of 9 stages, is proposed. Obtained in the course of research, economic and mathematical models provide an opportunity to predict the main productive factors, taking into account the combination of factors of influence.

The algorithm of development and the realization of the state regulation of the development of agrarian production is proposed, which is characterized by complexity and completeness and the foreseeable sequence of certain stages. The main objective of the state regulation of the development of agrarian production is to increase the efficiency of functioning in the conditions of reduction of risk levels. Vona is achieved by specifying the goals with the urashvaniya zavvdan and features of the future development of agrarian production. A special place for the development of the state regulation of the development of agrarian production is the creation of the external and internal environment, the information base of which is a static and financial reporting of subjects of state ownership, analytical reviews, special investigations, and others like that.

The main goal of the structural state regulation of agrarian production, which is divided into sub-targets, is determined: the first one is related to the satisfaction of the population in food products and the provision of the processing industry with raw materials; the second one is aimed at increasing the competitiveness of agrarian production and providing structural maneuver for the priority sub-sectors of agrarian production; the third is focused on the sustainable development of rural areas and improving the quality of life of the rural population.

A model of state regulation of innovation-investment processes is developed, which includes two interconnected regulatory blocks. The developed model allows to consider the investment process not only from the standpoint of the direct participants (investors, customers, performers), but also from the position of the state regulatory authorities, which is especially important and necessary for increasing the efficiency of state support of innovation and investment processes in the agrarian sector.

The priority directions of state support for agrarian production should be: technical and technological modernization and transition to innovative development of production; leveling the negative impact on the economy of agrarian commodity producers from rising prices for material and technical resources used in the industry; overcoming the production risks associated with natural and other phenomena independent of agricultural producers, the development of land reclamation; restoration of sown area of agricultural crops, increase of soil fertility, stimulation of livestock production; ecologization of agro-industrial production; formation of general industrial facilities; informational and consulting support.

An important part of the process of state regulation of innovation and investment processes is their assessment, which is conducted to analyze the effectiveness of its implementation, as well as to decide on the choice of innovation and investment strategy. In practice, innovation and investment activities are carried out, as a rule, as specific innovation programs and projects; therefore, it is important to find out the main target parameters and the sequence of stages of their implementation. For these purposes, we have formed a methodical tool for determining such target parameters, differentiated according to the stages of its implementation.

The integrated mechanism of state regulation of agrarian production development, which is conditioned by the necessity of harmonizing economic interests of the state and subjects of agrarian production, is proposed. The conceptual and methodological structure of the integrated organizational and economic mechanism of state regulation of the development of agrarian production consists in treating it as a set of mutually agreed facilities, methods and forms of influence of the

institutional component that correlate with the interconnections of all instruments of the state regulation mechanism, produce multiplicative effects of macroeconomic growth and include the totality elements, methods of coordination, legal norms, ordered appropriately in order to overcome the obstacle Standing in the way of business development of agriculture, society and its individual groups.

Keywords: state regulation, agrarian production, organizational and economic support, integrated mechanism, adaptive mechanism, organizational-institutional structure, institutional regulation, efficiency of state regulation.

ЗМІСТ

ВСТУП	23
РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА	35
1.1. Еволюція та сутність державного регулювання аграрного виробництва	35
1.2. Концептуалізація організаційно-економічних засад державного регулювання аграрного виробництва	51
1.3. Зарубіжний досвід державного регулювання аграрного виробництва	70
Висновки до розділу 1	100
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА	103
2.1. Методологічні підходи до формування організаційно-економічного інституціонального забезпечення державного регулювання аграрного виробництва	103
2.2. Методологічні засади адаптивного державного регулювання аграрного виробництва	126
2.3. Методичний інструментарій оцінки ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва	143
Висновки до розділу 2	165
РОЗДІЛ 3 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ	169
3.1. Сучасний стан аграрного виробництва та його державного регулювання в Україні	169
3.2. Аналіз організаційно-економічних інструментів державного регулювання аграрного виробництва в Україні	192
3.3. Організаційно-функціональні аспекти державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні	219
Висновки до розділу 3	231
РОЗДІЛ 4 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ	235
4.1. Організаційно-інституційне проектування системи державного регулювання аграрного виробництва в Україні	235

4.2. Адаптивний механізм в системі державного регулювання активізації аграрного виробництва	261
4.3. Результативність інституційного забезпечення організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва	278
Висновки до розділу 4	300
РОЗДІЛ 5 НАУКОВО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ	304
5.1. Організаційно-економічні орієнтири стратегічного державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні	304
5.2. Напрями удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо розвитку аграрного виробництва в Україні	325
5.3. Організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні	351
Висновки до розділу 5	372
ВИСНОВКИ	376
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	382
ДОДАТКИ	418

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах поширення кризових процесів у соціально-економічній системі України та невизначеності середовища господарювання аграрне виробництво вимагає поживлення використання організаційно-економічних інструментів державного регулювання для збереження й зростання обсягів виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках та, в остаточному підсумку, забезпечення населення якісними, безпечними і доступними продуктами аграрного виробництва у достатній кількості, що є запорукою продовольчої безпеки та стабілізації ситуації у суспільстві. Дотаційний підхід, заснований на концепції самозабезпечення та збільшення виробництва, непрозора бюджетна підтримка та система податкових пільг засвідчили свою неспроможність у стимулюванні розвитку високоефективного та конкурентоспроможного вітчизняного аграрного виробництва. Подальший розвиток аграрного виробництва вимагає від держави розробки й впровадження продуманої стратегії системної модернізації організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва в Україні. Теоретичне переосмислення та методологічне забезпечення удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва України в умовах глобальних змін зовнішнього середовища обумовлено, насамперед, потребою швидкої адаптації галузі до нових умов господарювання та формування передумов для стабільного його розвитку на довгострокову перспективу в умовах системної модернізації.

Виникає необхідність теоретичного обґрунтування пропозицій та розробки методологічних засад системного удосконалення державної політики у сфері регулювання й підтримки аграрного виробництва. Покладаючись тільки на ринкові механізми саморегулювання, не можна розраховувати на збільшення обсягів державних і приватних інвестицій в аграрний сектор України, отримання необхідного соціально-економічного ефекту, а також вирішення пов'язаних з цим проблем. Досягнення зазначеного значною мірою залежатиме

від ефективності організаційно-економічного державного регулювання аграрного виробництва на різних ієрархічних рівнях.

Теоретичні засади становлення та розвитку державного регулювання аграрного виробництва ґрунтовно досліджуються у світовій і вітчизняній науковій літературі. Вагомий внесок у розробку науково-методологічних положень щодо організаційно-економічних аспектів державного регулювання аграрного виробництва зробили такі вчені: В. Амбросов, В. Андрійчук, Г. Андрусенко, Л. Березіна, Н. Бондарчук, П. Гайдуцький, І. Гришова, Ю. Губені, О. Дяченко, С. Захарін, І. Кириленко, М. Корецький, Ю. Лузан, І. Лукінов, П. Макаренко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Митяй, Г. Мостовий, О. Наумов, Д. Плеханов, В. Савченко, П. Саблук, М. Хорунжий, В. Шиян, Т. Шабатура, В. Юрчишин, О. Яценко та інші.

Інституціональні зміни як найважливіший аспект сучасних соціально-економічних трансформацій державного регулювання широко досліджуються у вітчизняній економічній науці. Значний науковий здобутки у розробці теорії інституційних змін національної економіки мають такі учені, як: В. Базилевич, Н. Бутенко, З. Варналій, Г. Ватаманюк, В. Геєць, О. Гонта, С. Захарін, В. Ільчук, І. Кичко, І. Малий, О. Прутська, Н. Ткаленко, О. Яременко. Низка питань, пов'язаних з дослідженням проблем інституційного державного регулювання аграрного виробництва, знайшла відбиття в наукових публікаціях таких учених-економістів: О. Абакуменко, І. Балабанов, р. Бойко, Н. Вдовенко, О. Гарафонова, Б. Гриньов, Ж. Дерій, К. Ілляшенко, П. Микитюк, В. Маргасова, Т. Мостенська, О. Ніколюк, В. Полуянов, С. Стоянова-Коваль, Л. Федулова та інші відомі вчені.

Разом з тим, незважаючи на широке висвітлення особливостей державного регулювання аграрного виробництва у вітчизняній і закордонній літературі, вивчення теоретико-методологічного, методичного та практичного характеру державного регулювання аграрного сектору й, зокрема, адаптаційного організаційно-економічного механізму, перебувають на початковій стадії й потребують подальшого дослідження. Необхідність розробки наукових засад підвищення ефективності організаційно-економічного

механізму державного регулювання аграрного виробництва з урахуванням впливу об'єктивних внутрішніх та зовнішніх чинників, забезпечення реалізації стратегічних цілей державної аграрної політики, вдосконалення організаційно-інституційного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва визначили актуальність теми, постановку мети і завдань дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася в рамках науково-дослідних робіт: Чернігівського національного технологічного університету за темою «Ефективність функціонування національного господарства в умовах глобалізації» (державний реєстраційний №0111U002353), у межах якої автором обґрунтовані практичні рекомендації щодо формування та реалізації стратегії державної підтримки аграрного виробництва (довідка № 302-04/1456 від 12.10.2017); та Черкаського державного технологічного університету за темою «Соціальні та економічні трансформації ринку: регіональний та галузевий аспекти» (номер державної реєстрації 0115U000972), де дисертантом проведений аналіз сучасних тенденцій розвитку аграрного виробництва, визначені основні проблеми його державного регулювання (довідка № 877/01-10.01 від 25.05.2017).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних положень, методичних основ і науково-практичних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення державного регулювання розвитку аграрного виробництва.

Досягнення сформульованої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- дослідити концептуальні основи та розкрити економічну природу державного регулювання аграрного виробництва;
- визначити і поглибити понятійно-категоріальний апарат теорій економіки та управління національним господарством і теорії державного регулювання аграрного виробництва;

- репрезентувати організаційно-економічний інструментарій державного регулювання аграрного виробництва;
- систематизувати зарубіжний досвід державного регулювання аграрного виробництва та визначити можливості його адаптації в Україні;
- узагальнити теоретико-методологічні положення щодо оцінювання ефективності функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва;
- здійснити системний аналіз стану розвитку аграрного виробництва та його організаційно-функціональної структури державного регулювання в Україні;
- визначити необхідність функціонування та складові адаптивного механізму регулювання аграрного виробництва в Україні;
- запропонувати науково-методологічні підходи до формування інституційного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва;
- розкрити та охарактеризувати організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні;
- обґрунтувати практичні рекомендації щодо формування та реалізації стратегії державної підтримки аграрного виробництва;
- розробити концепцію вдосконалення організаційно-інституційного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва;
- визначити стратегічні імперативи удосконалення структурної організаційно-економічної політики держави щодо розвитку аграрного виробництва в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси державного регулювання аграрного виробництва.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, методичні та практичні аспекти функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. При формуванні понятійно-

категоріального апарату використовувалися методи аналізу та синтезу, узагальнення та наукової абстракції, а саме: методи абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції, аналізу, синтезу – при формуванні теоретичних засад державного регулювання аграрного виробництва; історичний метод – при з'ясуванні еволюційних доміант розвитку теорії інституцій; метод багатомірної логіки – при формуванні концептуального підходу до розгляду теорії інституційного та державного регулювання; процесний підхід – при структуризації організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва; графічний метод – при визначенні сучасного стану розвитку аграрного виробництва; метод ієрархій – при побудові алгоритмів; метод ланцюгових підстановок – при оцінюванні впливу факторів на розвиток аграрного виробництва; ціннісно-орієнтований, програмно-цільовий методи та метод ситуаційного аналізу – при висвітленні концептуальних засад державного регулювання аграрного виробництва; метод статистичного аналізу – при оцінюванні сучасного стану та ефективності державного регулювання аграрного виробництва.

Статистичну і фактологічну основу дослідження становили нормативно-правові та законодавчі акти, монографічні дослідження та наукові публікації провідних вітчизняних і зарубіжних учених і практиків, аналітична інформація науково-дослідних установ, статистичні матеріали та звітні дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Світового банку і МВФ, матеріали інформаційно-аналітичних бюлетенів, ресурсів мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні результати дослідження, які містять елементи наукової новизни, полягають у такому:

вперше:

– запропоновано концептуально-методологічну структуру інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва, який включає в себе концептуальні засади, комплекс ефективного

інструментарію (інструменти, форми, методи, нормативно-правове забезпечення, елементи), за допомогою якого реалізується цільова функція механізму, враховуючи завдання держави та суб'єктів аграрного виробництва у контексті розвитку державно-приватного партнерства та є узгодженою щодо зовнішнього середовища;

– розроблено модель державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві, яка включає два взаємопов'язаних регулюючих блоки: 1) перший містить керуючу систему, що забезпечує реалізацію функцій зі створення сприятливого інвестиційного клімату в аграрному виробництві; 2) другий включає в себе підсистему державного контролю інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві, що забезпечує узгодження їх спрямованості та результатів зі стратегічними цілями і завданнями державної аграрної політики; особливістю запропонованої моделі є те, що вона гармонійно поєднує розробку і реалізацію заходів стратегічного характеру, передінвестиційне прогнозування, інноваційно-інвестиційну та експлуатаційну стадії життєвого циклу інноваційно-інвестиційного проекту;

– доведена доцільність та запропоноване формалізоване представлення процесу формування та реалізації стратегії державної підтримки аграрного виробництва, яка, передбачає виокремлення науково обґрунтованих, взаємопов'язаних етапів (визначення стратегічної мети; обґрунтування першочергових напрямів державної підтримки; обґрунтування методів та форм державної підтримки; формування стратегічних заходів; розробка механізму реалізації заходів державної підтримки), реалізація яких сприятиме комплексному обґрунтуванню змін параметрів організаційно-економічного механізму державного регулювання для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів аграрного виробництва;

– розроблено концепцію вдосконалення організаційно-інституційного забезпечення державного регулювання розвитку аграрного виробництва, яка є передумовою визначення основних пріоритетів і напрямів державної політики та включає такі елементи, як: вдосконалення інститутів, які визначають

організаційно-інституційне середовище регулювання аграрного виробництва; вдосконалення інституційної інфраструктури державного регулювання аграрного виробництва; вдосконалення взаємозв'язків між суб'єктами аграрного виробництва. Запропонована концепція передбачає теоретико-методологічний, концептуальний, методичний рівні та інструментальне і організаційно-інформаційне забезпечення, що сприяє ефективності реалізації стратегічних імперативів розвитку державного регулювання аграрного виробництва в Україні;

удосконалено:

– науково-методичні засади щодо визначення цільових параметрів державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві, які, на відміну від існуючих, ґрунтуються на комплексно-відтворювальних параметрах та передбачають сукупність послідовних етапів (діагностика проблем інноваційно-інвестиційної діяльності; визначення цілей інноваційного розвитку; оцінювання організаційно-економічних передумов розвитку аграрного виробництва; оцінювання ефективності інвестиційних ресурсів), що дозволить забезпечити не лише необхідні кількісні та якісні зміни у складі елементів державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів, а й покращити результативність їх реалізації з метою комплексного розвитку аграрного виробництва в Україні;

– адаптивний механізм регулювання аграрного виробництва, який, на відміну від існуючих, ґрунтується на ефективному поєднанні регуляторних механізмів держави та адаптивному управлінні суб'єктів аграрного виробництва, представляє собою систему комплексного інструментарію, який орієнтований на виконання сукупності функцій (збір та моніторинг зовнішньої інформації; обробка даних і моделювання впливу державних інструментів; надання отриманої інформації її користувачам), забезпечує прогнозованість результатів аграрного виробництва, сприяє зв'язку між стратегічними, операційними і фінансовими цілями, робить їх досяжними, завдяки державному стимулюванню;

– систематизацію інструментів державного регулювання аграрного виробництва, яка, на відміну від існуючих, передбачає три комплексні групи інструментів: 1) інструменти прямого регулюючого впливу держави (прямі бюджетні асигнування; через механізм ціноутворення); 2) інструменти саморегулювання (опосередкований вплив держави через формування фінансової інфраструктури; застосування заходів кооперації; використання кредитного та інвестиційного механізмів; самофінансування); 3) інструменти поєднання державного регулювання і ринкових стимулів (через спеціальні механізми справляння ПДВ; через спеціальні режими та механізми оподаткування; податковий кредит, пільги, канікули; використання прискореного методу амортизації);

– методологічні концепти інституційного державного регулювання аграрного виробництва, які, на відміну від існуючих, враховують особливості взаємовідносин між суб'єктами аграрного виробництва, оцінку динаміки інституційного розвитку та визначення ролі держави і суспільства у формуванні інституційних відносин, що сприятиме ефективній роботі ключових важелів організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва;

– методичний підхід до оцінювання ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва, який, на відміну від існуючих, передбачає поєднання статистичних і оптимізаційних методів (трендового, кореляційного-регресійного аналізу та інтегральної моделі прогнозування), ідентифікацію факторів, що визначають альтернативні напрями розвитку аграрного виробництва, та ґрунтується на чотирьох взаємопов'язаних етапах: 1) систематизація параметрів оцінки ефективності; 2) аналіз та оцінювання визначальних факторів розвитку аграрного виробництва; 3) реалізація системи методів оцінювання розвитку аграрного виробництва; 4) розробка стратегічних напрямів удосконалення механізму державного регулювання; його застосування дозволяє визначити

масштаби впливу реалізації конкретних інструментів державного регулювання на показники цільової ефективності аграрного виробництва;

дістало подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат теорії економіки та управління національним господарством за рахунок уточнення дефініції та авторського трактування понять: *«державне регулювання аграрного виробництва»* як системи скоординованих дій (напрямів, форм, методів, важелів, інструментів) органів державної влади щодо їх прямого та непрямого впливу на функціонування аграрного виробництва шляхом проведення комплексу заходів із його організаційно-економічної підтримки; *«організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку аграрного виробництва»* як систему дій, яка містить комплекс організаційно-адміністративних, юридичних, соціально-економічних засобів, упорядкованих певним чином з метою подолання перешкод, що стоять на шляху реалізації інтересів суб'єктів аграрного виробництва, та спосіб перетворення інструментів державного регулювання на відповідні результати державної політики (бюджетно-податкова, грошово-кредитна, цінова) у контексті реалізації комплексу організаційно-економічних засобів;

– стратегічні напрями удосконалення структурної організаційно-економічної політики держави щодо розвитку аграрного виробництва в Україні (галузевої, організаційно-економічної, інституціональної, територіальної, відтворювальної, технологічної та зовнішньоекономічної), реалізація яких ґрунтується на сукупності послідовних етапів (діагностика внутрішнього та зовнішнього середовища; визначення пріоритетних бізнес-проектів та інвестицій; планування; прийняття управлінських рішень та їх реалізація; мотивація та контроль; оцінка досягнутих стратегічних цілей), що сприяє задоволенню індивідуальних, суспільних і державних потреб та інтересів;

– наукові підходи до визначення організаційно-функціональної структури державного регулювання аграрного виробництва шляхом систематизації інститутів різних регуляторних рівнів (міжнародний, європейський,

національний, регіональний, місцевий) та сукупності взаємопов'язаних елементів, які забезпечують управлінську, оптимізаційну та контрольню-забезпечувальну функції щодо функціонування аграрного виробництва, підвищення його конкурентоспроможності та рентабельності;

– перспективні напрямки адаптації зарубіжного досвіду щодо державного регулювання аграрного виробництва на основі удосконалення механізму його підтримки шляхом активізації інституційної організації державного субсидування, яка включає: 1) чітке нормативно-правове забезпечення виконання зобов'язань щодо гарантованого надання державної підтримки в чітко визначені строки; 2) реалізацію виконавчих функцій (надання дозволу на отримання державних платежів, виконання платежів та звіт про їх використання); 3) дотримання контрольних функцій (внутрішній аудит і технічний контроль).

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні науково-методичних пропозицій та практичних рекомендацій, які можуть бути застосовані у діяльності законодавчих і виконавчих органів влади при удосконаленні державного регулювання національної економіки:

Міністерством аграрної політики та продовольства України при розробці стратегічних планів розвитку галузі під час підготовки регуляторних актів (довідка № 3742-15/16174 від 16.11.2016 р.);

Управлінням аграрної політики Одеської обласної державної адміністрації при розробленні рекомендацій щодо підвищення ефективності державного регулювання розвитку аграрного виробництва в області (довідка № 12/10-354 від 13.10.2017 р.);

Ізмаїльською районною державною адміністрацією Одеської області у процесі розробки Стратегії економічного та соціального розвитку Ізмаїльського району на період до 2020 року (довідка № 01/01-14-93 від 23.11.2017 р.);

Ширяївською районною державною адміністрацією Одеської області при плануванні напрямів удосконалення структурної політики держави щодо розвитку аграрного виробництва (довідка № 154/12 від 18.12.2017 р.);

Департаментом агропромислового розвитку Чернігівської обласної державної адміністрації при розробці рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-інституційного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва (довідка № 01-08/367 від 18.01.2017 р).

Теоретичні результати дисертації використані у навчальному процесі Чернігівського національного технологічного університету (довідка № 102/08-3109 від 30.08.2017 р.) при викладанні дисциплін „Національна економіка” та „Макроекономіка”; та Черкаського державного технологічного університету (довідка № 883/01-1001 від 25.05.2017 р.) при викладанні дисциплін «Національна економіка», «Економіка сучасної України» та «Управління трудовими ресурсами».

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором особисто. Обсяг особистого внеску автора у роботах, опублікованих у співавторстві, наведений у переліку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, симпозіумах, зокрема: «Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law» (м.Чернігів, 2017 р.); «Наукові засади розвитку знань економічної теорії» (м. Черкаси, 2017 р.); «Современные технологии науки и образования: Европейские аспекты» (г. Познань, 2017 г.); «Україна – ЄС. сучасні технології, економіка та право» (Словацька Республіка – Польща, 2016 р.); «Современная экономика: обеспечение продовольственной безопасности» (г. Кинель, 2016 г.); «Прикладна економіка – від теорії до практики» (м. Тернопіль, 2015 р.); «Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (м. Чернігів, 2015 р.).

Публікації. За результатами дисертації опубліковано 44 наукові праці, з них: 4 монографії обсягом 17,3 друк. арк. (у т.ч. особисто автору належить 16,7 друк. арк., з них одноосібна монографія обсягом 14,5 друк. арк.); 23 статті

опубліковані у наукових фахових виданнях та виданнях, внесених до наукометричних баз даних (12,42 друк. арк.); 2 статті – у наукових виданнях інших держав, обсягом 0,7 друк.арк.; 15 публікацій в інших виданнях та виданнях апробаційного характеру, обсягом 4,55 друк. арк. Загальний обсяг публікацій становить 34,97 друк. арк.; особисто автору належить 30,13 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 434 сторінки. Основний зміст роботи викладений на 378 сторінках. Робота містить 35 таблиць, 45 рисунків, з них 2 таблиці та 8 рисунків займають 10 окремих сторінок. Дисертація має 7 додатків на 15 сторінках. Список використаних джерел налічує 373 найменування на 39 сторінках.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

1.1. Еволюція та сутність державного регулювання аграрного виробництва

З моменту становлення державного устрою паралельно простежувалися окремі елементи державного регулювання певних господарських процесів, що відбувалися у давні часи з метою підтримання прийняттого рівня життя населення, створення умов для виробників задля розширення їх діяльності, а через стягнення данини та мита здійснювалося наповнення казни держави та т. ін. Якщо розглядати початок регуляторних процесів аграрного сектору з боку держави в ретроспективі, завдяки Біблії можна спостерігати забезпечення державою продовольчих запасів через неврожаї (XVI до н. е) [20]. Ця ідея дійшла до наших часів у вигляді Державного агентства резерву України.

Втручання держави у вирішення питань продовольчого забезпечення датуються ще серединою V ст. до н. е.: Афіни з метою забезпечення населення хлібом вимушені були застосувати державне втручання для його імпортування ззовні [221]. В Римській імперії держава зобов'язувала заможних громадян частину своїх майнових заощаджень вкладати в сільське господарство і обмежувала владу над рабами [114]. На Сході при феодалізмі феодали стягували рентні платежі з селян (меліоративні землі належали державі) [114].

У Західній Європі після падіння Римської імперії (період середньовіччя) Карл Великий (автор Капітулярія) пропонував розвиток нових форм господарювання та засобів їх регулювання.

Відстоював погляди державного регулювання аграрного виробництва економіки ще Фома Аквінський (1224-1274), який стверджував, що держава повинна сприяти розвитку землеробства внутрішнього виробництва, допомагати бідним з державної скарбниці [283].

У Київській Русі теж відбувалося регулювання розвитку аграрного виробництва за допомогою держави: визначалися правила торгівлі сільськогосподарською продукцією, вводилося мито, здійснювався перерозподіл землеволодінь, оподатковувалось: плуг, рало, двір, дворище. Досить широко застосовував заходи державного регулювання аграрного сектору економіки Б. Хмельницький: сприяв своїми указами до вивозу товарів і поряд з цим обмежував експорт коштовностей, запроваджував захисні мита і надавав пільги місцевим підприємцям і купцям. Це стало рушійною силою економічних процесів в країні, що відбилося на розвитку товарно-грошових відносин, первісному нагромадженню капіталу і розширенню зовнішньоекономічних зв'язків [149]

Звідси, держава, що утворювалася, застосовувала примітивні державні заходи з метою забезпечення її мешканців продуктами харчування і певного рівня достатку. Поступово в системі державного регулювання аграрного виробництва з'являлася різноманітність більш витончених механізмів і інструментів державного регулювання галузі, що досліджується. Узагальнення еволюції теорій державного регулювання аграрного виробництва наведено в додатку А, табл.А.1.

В 90-х роках минулого століття з появою інтернет-економіки змінилися підходи до застосування державних регуляторів економічних процесів як в галузях так і в країнах в цілому, і все більше приділялася увага застосуванню фінансових інструментів. В додатку А.2 автор намагався упорядкувати розвиток і використання нових знань з вище означених питань в період «нової економіки» (інформаційно-технологічної революції) [296]. Останній характеризується створенням підґрунтя для досконалої конкуренції на світових ринках через інформаційні можливості, наявністю широкої кількості учасників ринку, зняття бар'єрів для їх участі у зовнішньоекономічних відносинах, отримання шансу до мінімізації операційних витрат.

Теоретичний аналіз фактів, що накопичені з давніх часів стосовно прикладів державного регулювання економіки дають можливість розуміння

особливостей регулювання діяльності галузей, в тому числі і аграрного виробництва. Зміна форм державного устрою, господарювання, інституцій, глобалізація системи світогосподарських зв'язків обумовили надзвичайну актуальність вище розглянутих теорій. Складність і багатогранність цього процесу, динамічність і модифікація багатьох сторін сільськогосподарських товаровиробників обумовили різні підходи до аналізу суті та еволюції державного регулювання аграрного виробництва.

Динамічність економічних процесів потребує безперервності процесу державного регулювання аграрного виробництва задля виконання стратегічних завдань щодо забезпечення національної продовольчої безпеки. Однак, структурних зрушень у діяльності суб'єктів сільського господарства за часи незалежності України нажалі не вдалось досягти. Це обумовлене тим, що процес становлення галузі відбувається в складних політико-економічних умовах. В умовах нестабільності одним із базових інструментів активізації діяльності сільського господарства є забезпечення ефективного державного регулювання, що вимагає систематизації його елементів.

У межах з'ясування необхідності державного регулювання аграрної сфери, Дуброва Н. П. визначила групу чинників, які зумовлюють втручання держави в економіку: ринкові вади; неможливість використання ринкових принципів; дія ринкового середовища пов'язана з втратами, які перевищують витрати на державне регулювання економіки; необхідність захисту конкуренції [110].

Слушною є пропозиція Комарової І. В. стосовно «оптимізації державної підтримки, зокрема, посилення ролі місцевих бюджетів у фінансуванні виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку сільських територій» [167], що в нинішній ситуації досить актуально.

Регулювання земельних відносин одна із складових державного регулювання аграрного сектору. Так, Косович Б. І. для вирішення даного питання пропонує створити «фонд рентного регулювання, основою якого є перерозподіл рентних доходів та запровадження єдиного, з урахуванням

європейських стандартів, земельного податку з усіх землекористувачів України за гектар сільськогосподарських угідь у твердій валюті або натуральній продукції в залежності від ціни землі» [174].

Лісовий А. В. у своїх працях наполягає на необхідності державного регулювання розвитку сільських територій, що безпосередньо створить умови для активізації розвитку аграрного виробництва. При цьому, аргументує, що «пріоритетна роль державного регулювання не применшує значення ринкової самоорганізації в забезпеченні структурної перебудови економіки...». І переконує, що «державна структурна політика не підміняє підприємницьку ініціативу, а створює умови для приватної інвестиційної активності та економічного підйому, пов'язаного з широким освоєнням нових перспективних технологій на засадах ринкової конкуренції» [189].

Більш ємно дефініцію механізму державного регулювання, на переконання автора, представив у своєму дослідженні Макаренко А. П. «як систему заходів, важелів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних та правових функцій і включає політико-правові, організаційно-управлінські форми і засоби регулювання господарської діяльності суб'єктів ринкової економіки [197].

Могильний О. М. трактує сутність державного регулювання аграрного виробництва, як «економіко-нормативний вплив на процеси його розвитку з метою адаптації суб'єктів господарювання до зміни макроекономічних параметрів країни, усунення дестабілізуючої дії кон'юктурних і сезонних цінових коливань аграрного ринку, пом'якшення природно-кліматичних, екологічних та інших специфічних для галузі ризиків [221].

На думку автора заслуговує на увагу пропозиція Сагір В. Г. з вирішення питань державного регулювання природних монополій, які можна було б адаптувати і до аграрного сектору економіки в частині «запровадження штучної конкуренції в галузі, що заснована на гармонізації державного регулювання і задач саморегулювання галузі як системи». Остання здійснюється шляхом визначення «вихідних» параметрів галузі, а синергетичні аспекти

визначатимуть механізм самонастроювання системи на найбільш ефективний результат функціонування в рамках заданих «вихідних» параметрів [298].

Собченко А. М. при дослідженні формування та розвитку державного регулювання сільського господарства пропонує приділяти увагу цільовому бюджетному фінансуванню виробничих та соціальних програм [313].

Автор цього дослідження поділяє погляди Татарчук І. М. стосовно комплексної державної підтримки аграрної галузі системного характеру, що передбачає підтримку виробництва, розвиток ринкової інфраструктури, регулювання доходів товаровиробників у взаємозв'язку з підтримкою формування сприятливого життєвого середовища на селі. Також, поряд з цим, вона пропонує створення оптових сільськогосподарських ринків, де участь держави буде полягати у формуванні маркетингової та інформаційно-комунікаційної інфраструктури та розробці заходів державної підтримки агроекологічного господарювання [326].

У вітчизняній державно-управлінській науці проблеми державного регулювання аграрного виробництва на теоретичному рівні вивчалися багатьма вченими. Так, наприклад, М. Х. Корецький у своїй дисертаційній роботі «Формування та розвиток системи державного регулювання аграрного сектору економіки» вказує на необхідність державного втручання в аграрну сферу ринкової економіки і акцентує увагу на пріоритетних напрямках цього процесу – державному регулюванні земельних відносин і аграрного ринку. Також визначено, що одним з основних завдань активізації інвестиційного процесу аграрного сектору національної економіки України разом зі становленням реального власника – суб'єкта господарювання – та ринкового економічного середовища є створення дієвого економічного механізму самофінансування на основі розгортання товарно-грошових відносин. Розроблено систему концептуальних положень і заходів стратегії розвитку земельної реформи і формування багатоукладного земельного устрою в Україні [172].

В. Г. Аріков в роботі «Державне управління розвитком регіонального агропромислового комплексу на засадах сталості» зосередив увагу на

характеристиці особливостей становлення й розвитку механізмів державного регулювання агропромислового комплексу в Україні на засадах сталості. Пріоритетом дисертаційного дослідження є аналіз процесу забезпечення сталості розвитку агропромислового комплексу та механізмів державного регулювання зазначеним процесом [12].

С. В. Майстро в роботі «Державне регулювання аграрного ринку України в умовах глобалізації» обґрунтував доцільність використання міждисциплінарного методологічного підходу в процесі дослідження особливостей функціонування аграрного ринку; визначив вплив глобалізаційних процесів на формування та функціонування складових національного аграрного ринку, зокрема ринків сільськогосподарської продукції та продовольства, сільськогосподарських земель, засобів виробництва та аграрної інфраструктури; запропонував концептуальні підходи до стратегії розвитку аграрного ринку України [204].

О.Г. Мордвінов у своєму дисертаційному дослідженні «Державне управління аграрним природокористуванням України в умовах ринкової трансформації» розробив теоретико-методологічні засади розбудови державного управління аграрним природокористуванням в умовах ринкової трансформації; розкрив зміст цілей, завдань, функцій держави та здійснив систематизацію засобів, інструментів і методів державного впливу в галузі управління аграрним природокористуванням; обґрунтував принципи формування механізмів регулювання ринкового типу; визначив трансформаційні зміни в українській практиці агроекологічного регулювання і запропонував напрями подальшого її розвитку з метою оптимізації аграрного природокористування та покращання екологічної ситуації в сільській місцевості [224].

М.В. Болдуєв досліджував співвідношення функцій і структури Головного управління агропромислового розвитку державної адміністрації та розробив пропозиції щодо вдосконалення його організаційної структури; обґрунтував напрями розвитку організаційно-економічного механізму щодо

забезпечення продовольчої безпеки регіону; довів доцільність залучення професійно-громадських організацій до функцій державного управління на основі створення квазідержавних органів управління, а також необхідність розширення участі регіональних органів влади в регулюванні відносин сільськогосподарських товаровиробників з фінансовими установами сфери страхування й аграрного лізингу [24].

У той же час О.Г. Гіндес у своїй дисертації слушно зазначає, що державне регулювання аграрною галуззю містить встановлену послідовність інструментів, які визначаються залежно від основних цілей держави в цій сфері. Разом з тим регулювання та підтримка не є тотожними поняттями й співвідносяться як ціле й часткове. Підтримка підприємницької діяльності в аграрній сфері державою виступає критерієм визначення можливостей партнерської взаємодії держави та різних суб'єктів власності, що господарюють на землі, й відповідно до чинного законодавства здійснюється у формах індивідуального та асоційованого підприємництва [70].

Найбільш концептуально, на наш погляд, відображено понятійне тлумачення державного регулювання аграрного виробництва у дисертації М.А. Латиніна. Вчений наголошує, що механізм державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки доцільно розглядати як сукупність видів та способів дій суб'єктів регулювання, який ґрунтується на базових принципах та реалізації функцій, забезпечуючи за допомогою певних форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення визначеної мети та розв'язання протиріч [183].

Проаналізувавши визначення цих авторів, ми вважаємо, що найточніше відображає суть державного регулювання аграрного виробництва наступне формулювання: це система скоординованих дій (напрямів, форм, методів, важелів, інструментів) органів державної влади щодо їх прямого та непрямого впливу на функціонування аграрного виробництва шляхом проведення комплексу заходів із його організаційно-економічної підтримки.

Перш чим перейти до обґрунтування системи державного регулювання аграрного виробництва є потреба в дослідженні дефініцій державного регулювання, що висвітлювалися у працях сучасних вчених. Підбірку таких дефініцій представлено в додатку А, табл. А.3.

Аналіз літературних джерел дозволив з'ясувати, що система державного регулювання аграрного виробництва визначається взаємодією ключових компонентів, до яких вітчизняні і зарубіжні науковці відносять:

- фіскальна політика, грошово-кредитна політика НБУ, інвестиційна політика, регулювання цін та валютного курсу, державні замовлення (контракти);

- розробка заходів організаційного, інфраструктурного, інформаційного характеру, зовнішньоекономічне регулювання;

- дотримання соціальних гарантій і стандартів життя селян, належного розвитку сільських територій тощо;

- розвиток оптових ринків з метою сприяння формуванню організованого перерозподілу товарної продукції сільського господарства, усуненню монопольного встановлення цін та утвердженню «рівних правил гри», принципів вільної конкуренції.

У процесі вище розглянутої дискусії і зважаючи на виклики сьогодення стала очевидною потреба у включенні до базових компонентів державного регулювання впливу глобального економічного середовища, що дозволить по новому оцінити традиційну роль, наприклад податків і податкової політики при розбудові моделі державного регулювання будь-якої галузі, в тому числі і аграрної [304].

Загально відома істина про те, що позитивний результат від державного регулювання аграрного виробництва, зазвичай можна очікувати коли відбувається гармонізація стосунків між державою, представниками бізнесу і інвесторами. Вирішуючи питання державного регулювання економіки за «принципом сполучення інтересів» потрібно враховувати також інтереси

громадян, територіальних громад (особливо в сільській місцевості) і суспільства в цілому [283].

Автор розділяє думку Латиніна М. А. [184] стосовно того, що система державного регулювання аграрного виробництва має такі елементи: нормативно-правові, фінансово-економічні, адміністративні, організаційні, науково-методичні, інформаційно-освітні. Поряд з цим, ми пропонуємо своє бачення побудови системи державного регулювання аграрного виробництва, удосконаленої на основі джерела [283] (рис. 1.1).

Ще на початку утворення державного устрою (в стародавності та середніх віках), незважаючи на форми державно-територіального устрою (унітарна, федеративна чи конфедерація) та на рівень економічного розвитку в державі, остання завжди виконувала роль регулятора стосовно стимулювання розвитку економічних процесів чи обмеження певних дії бізнес-структур з визначеною вигодою для вітчизняних товаровиробників чи інвесторів, як зовнішніх так і внутрішніх тощо.

Автор поділяє погляди Столярова І. І. [76] та Добрянського Я. В. [105] стосовно узагальнення етапів еволюції економічних функцій держави і пропонує доповнити його ще одним етапом – функціонування економічних систем світу в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів та як результат утворення інститутів наднаціонального регулювання, що проявляються у створенні регіональних інтеграційних об'єднань, таких як ЄС, НАФТА, АТЕС та ін. (рис. 1.2).

Серед інтеграційних угруповань можна виділити в Західній Європі – ЄС (Європейський Союз) – це найбільш розвинене в світі інтеграційне угруповання. ЄС був утворений з трьох інтеграційних співтовариств. Європейська інтеграція пройшла кілька етапів, останній з яких припадає на 1992 рік, коли було підписано Маастрихтські угоди, які ознаменували створенням економічного та валютного союзу, що є найвищим рівнем економічної інтеграції.

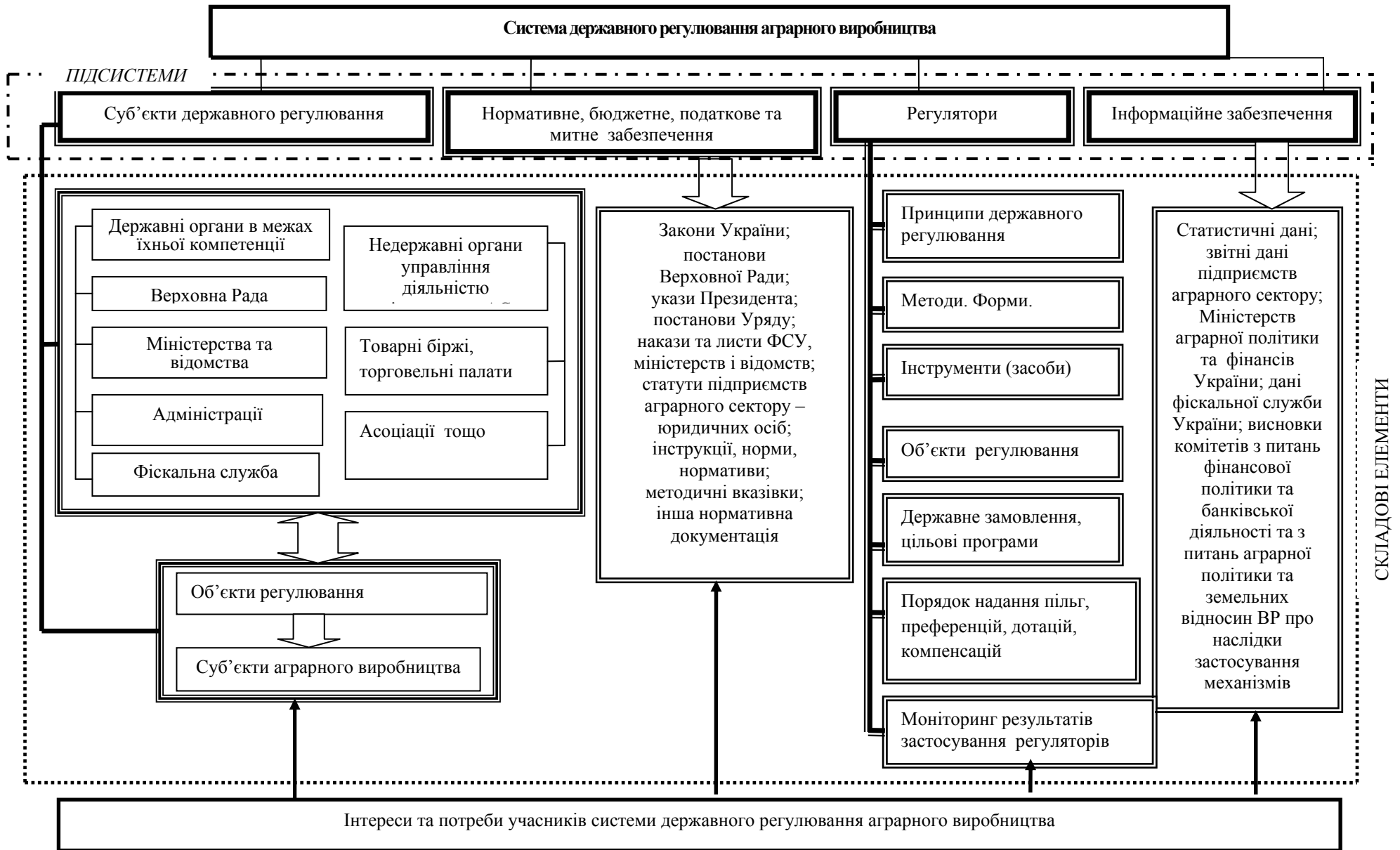

Рис. 1.1. Система державного регулювання аграрного виробництва

Рис. 1. 2. Етапи еволюції економічних функцій держави

* Джерело: систематизовано та доповнено автором

На сьогодні в ЄС входить 28 європейських країн (із загальним населенням 455 млн. чоловік): Австрія, Німеччина, Великобританія, Італія, Ірландія, Франція, Іспанія, Португалія, Фінляндія, Швеція, Данія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Греція. 1 травня 2004 р. офіційно вступили до Євросоюзу: Латвія, Литва, Естонія, Кіпр, Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща, Словенія, Мальта. У 2007 році приєдналися Болгарія та Румунія, а у 2013 році - Хорватія. Особливістю західно - європейської інтеграції є її інституціоналізація, вона здійснюється в умовах пріоритетної ролі держави.

У Північній Америці діє НАФТА (Північноамериканська угода про вільну торгівлю). У 1988 році США і Канада підписали угоду про створення зони вільної торгівлі, а у 1992 році до цих двох країн приєдналася Мексика. Насамперед інтеграція в Північній Америці розвивається на приватно - корпоративній основі. Тут існує вільний режим руху капіталів, робочої сили.

В Азіатсько - Тихоокеанському регіоні у 1989 році було створено АТЕС (Азіатсько - Тихоокеанське економічне співробітництво), куди входять такі країни як Австралія, Бруней, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Нова Зеландія, Папуа - Нова Гвінея, Індонезія, Філіппіни, Тайвань, Гонконг, Японія, Південна Корея, Китай, Канада, США, Мексика, Чилі. Діяльність АТЕС спрямована на стимулювання взаємної торгівлі та інвестицій. Економічний потенціал АТЕС дуже великий. Модель азіатської інтеграції суттєво відрізняється від Європейської - вона здійснюється на мікрорівні. У цьому регіоні сильні транснаціональні корпорації США, Японії, Китаю [296].

Останні два етапи еволюції економічних функцій держави відбуваються під впливом зовнішніх факторів. В контексті аграрного сектору, звісно, потрібно, перш за все визнати внутрішні потреби розвитку такої галузі економіки, але якщо не зважати на виклики сьогодення, то вітчизняний аграрний сектор ризикує опинитися у світових аутсайдерах. Національна державна політика регулювання сільськогосподарського виробництва повинна зважати на дію факторів:

- глобалізацію бізнес процесів, інформації, фінансів;
- турбулентність нинішньої системи світогосподарських зв'язків;
- сучасні концепції економічного розвитку, які формуються в процесі глобалізації і які полягають в ефективності державного регулювання розвитку економіки будь-якої галузі і особливо аграрної, зважаючи на актуальність проблеми забезпечення продовольчої безпеки в умовах збільшення чисельності планети.

У процесі дослідження існуючих наукових поглядів та авторської позиції щодо сутності аграрного виробництва та його державного регулювання

визначено сутнісні характеристики державного регулювання аграрного виробництва, а саме:

- передбачає відносини, що виникають між структурованою соціально-економічною системою аграрного виробництва та державою;
- до сфери впливу державного регулювання залучені всі макроекономічні суб'єкти держави та аграрного виробництва, що спонукає до його функціонування згідно зі встановленими правилами;
- є складовою загальної державної системи регулювання та закладає основи для формування нових конкурентних переваг національної економіки;
- є наукою про процеси та явища, які передбачають цілеспрямований вплив органів державної влади на рівень розвитку аграрного виробництва;
- представляє собою практичну діяльність органів державної влади у сфері законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру з метою забезпечення умов стабільного зростання рентабельності аграрного виробництва;
- механізм державного регулювання забезпечується системою органів законодавчої, виконавчої та судової влади, які відповідно до законодавства наділені повноваженнями у сфері регулюючого впливу на аграрне виробництво, а також науково-дослідними установами;
- відносини щодо державного регулювання аграрного виробництва базуються на закріплених законами та іншими нормативно-правовими актами;
- передбачає циклічний процес прийняття рішень у напрямку цілеспрямованого впливу на аграрне виробництво.

Враховуючи вище зазначене, можна дійти висновку про те, що державне регулювання аграрного виробництва представляється як наука, спеціальна система та дієвий процес.

Таким чином, державне регулювання аграрного виробництва як наука передбачає сукупність знань, наукових поглядів, концепцій на явища та процеси, що об'єктивно відбуваються у суспільстві між державою та аграрним виробництвом шляхом їх взаємодії.

Як спеціальну систему державне регулювання аграрного виробництва необхідно розглядати у контексті динамічного цілісного середовища, що дозволяє здійснювати вплив на аграрне виробництво та актуальні форми їх взаємодії. Систему державного регулювання доцільно розглядати з економічної та з організаційної точок зору. З економічної точки зору, державне регулювання аграрного виробництва – це сукупність норм, методів та правил організації відносин між державою та аграрним виробництвом з метою забезпечення соціально-економічного розвитку країни та її інтеграції у світовий економічний простір.

На нашу думку, державне регулювання обов'язково необхідно розглядати як дієвий процес, що опосередковує взаємодію суб'єкта і об'єкта регулювання (рис.1.3).

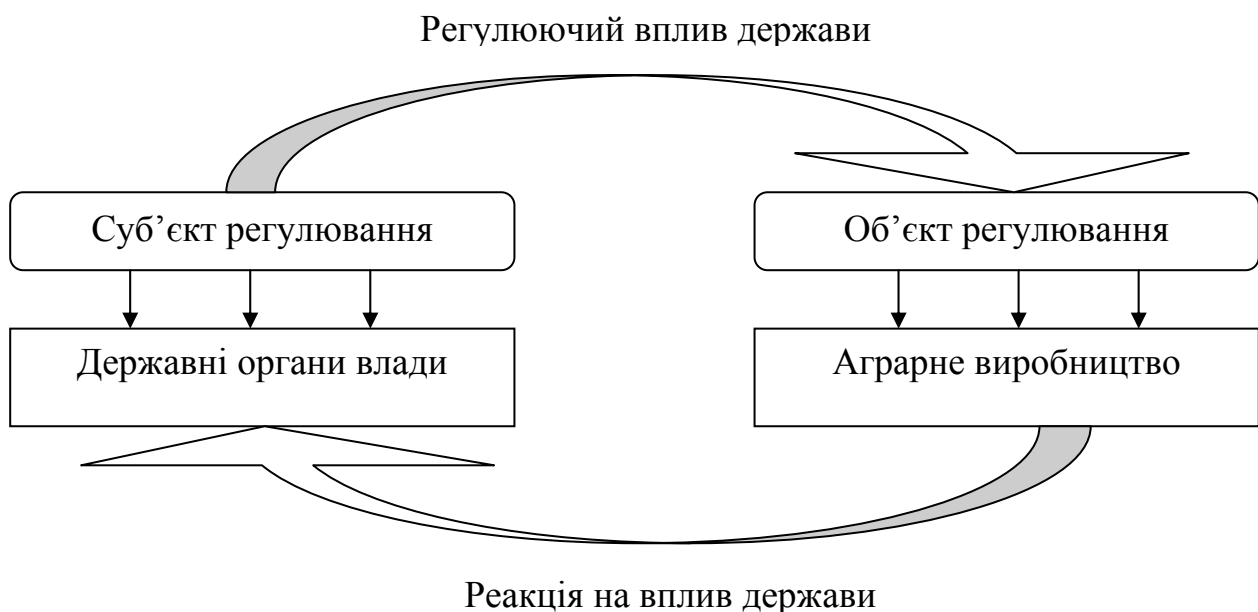

Рис.1.3. Теоретична конструкція процесу державного регулювання аграрного виробництва

Джерело: побудовано автором на основі [50; 180]

З організаційної точки зору, державне регулювання аграрного виробництва представляє собою сукупність органів державної законодавчої, виконавчої та судової влади, які відповідно до законодавства наділені

повноваженнями в сфері регулюючого впливу на об'єкт регулювання – аграрне виробництво.

Дослідження літературних джерел, сформовані положення теорії та практики світової наукової думки надало змогу поділити регулювання аграрного виробництва на: системне та несистемне; науково обґрунтоване та стихійне (хаотичне); пряме та непряме (опосередковане); ринкове та адміністративне; інституціональне, економічне, соціально або ринково орієнтоване та ін. [168; 197; 235; 298; 328].

На державу покладено особливе завдання в сфері регулювання аграрного виробництва, яке полягає у гармонізації функцій та обов'язків по відношенню до суспільства і бізнесу та забезпеченні взаємоузгодженого функціонування суб'єктів аграрного виробництва та суспільства. Взаємодія держави, суспільства та бізнесу відбувається через еволюцію або революцію, але за будь-якого сценарію розвитку, державне регулювання являє собою сукупність методів регулювання силами органів влади, механізмів саморегулювання та спільного регулювання. Співвідношення цих видів регулювання буде змінюватися відповідно до динаміки розвитку національної економіки.

Роль та місце системи державного регулювання аграрного виробництва залежить від багатьох чинників. Серед яких є :

- рівень демократії в вирішенні соціально-економічних та політичних питань національного розвитку;
- сформованість системи державного регулювання економічним розвитком країни;
- інституціоналізація правових, наукових та культурних засад регулювання та ін.

Слід також зазначити, державний вплив на розвиток аграрного виробництва може реалізовуватися на кількох рівнях, в залежності від масштабу проблеми, яку необхідно розв'язати. Ці рівні визначають цілі і стратегію державного регулювання аграрного виробництва, методи здійснення й наслідки. Прийнято виокремлювати три рівні державного регулюючого

впливу: макрорівень (на рівні країни); мезорівень, що включає окремі сфери і напрями; макрорівень (вирішення локальних проблем).

Таким чином, система державного регулювання аграрного виробництва повинна об'єднувати такі елементи: суб'єкти державного регулювання, нормативно-правове забезпечення бюджетної, податкової та митної політики, регулятори, інформаційне забезпечення. Суб'єкти державного регулювання – це державні органи в межах їх компетенції, Верховна рада, міністерство аграрної політики, міністерство фінансів, Фіскальна служба, недержавні органи управління діяльністю підприємств аграрного сектору, торгівельні біржі, торговельні палати, асоціації тощо. Об'єкти державного регулювання – це умови, процеси, відносини і підприємства аграрного сектору де виникли або можуть виникнути проблеми, які не вирішуються автоматично або невідкладно. Дії цих органів направлені на підприємства аграрного сектору. Нормативно-податкове забезпечення включає закони України, постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови Уряду, накази та листи Фіскальної служби України, статuti підприємств. До блоку «регулятори» входять: принципи державного регулювання, методи, інструменти, державне замовлення, цільові програми, порядок надання пільг, преференцій, дотацій, компенсацій, моніторинг результатів застосування механізмів державного регулювання. Інформаційне забезпечення включає: статистичні дані, звітні дані аграрних підприємств, міністерств аграрної політики та фінансів, фіскальної служби, комітет з питань аграрної політики та земельних відносин, фінансової політики і банківської діяльності, податкової та митної політики, які дають можливість з'ясувати наслідки застосування механізмів державного регулювання.

1.2. Концептуалізація організаційно-економічних засад державного регулювання аграрного виробництва

Динамічний розвиток аграрного виробництва і ринку аграрної продукції як об'єктів регулювання є однією з ключових умов продовольчої безпеки держави. Процес посилення ролі держави та її інституцій (інститутів) у державному регулюванні аграрного виробництва, в сучасних умовах, вважається об'єктивною вимогою та загальносвітовою тенденцією. У більшості країн світу держава постійно збільшує свій вплив на організаційно-економічні відносини в аграрному виробництві, що дозволяє нейтралізувати можливі негативні явища, залежні від обсягів виробництва. Це обумовлює доцільність змін у системі державного регулювання аграрного виробництва з урахуванням положень концепції системності його розвитку.

При будь-якому економічному становищі країни побудова системи державного регулювання аграрного виробництва повинна спиратися на ефективні принципи здійснення цього процесу.

Фахова література стосовно використання державних регуляторів аграрного виробництва не дає чіткої відповіді про їх перелік у зв'язку з багатоваріантністю ситуацій, в яких може опинитися стан розвитку аграрної сфери, та з різним набором негативних і позитивних факторів впливу на виробничі процеси в досліджуваній галузі, які можуть виникнути як у внутрішньому, так і зовнішньому середовищі. Проте, на основі аналізу ми можемо означити основні принципи, використання яких дозволить створити науково-обґрунтовані підходи до розробки і впровадження у практичне буття механізмів державного регулювання аграрного виробництва на певному етапі його розвитку.

Погляди вчених на застосування принципів державного регулювання аграрного виробництва узагальнено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Аналіз понятійного апарату «принципи державного регулювання аграрного виробництва»

Автор	Принципи, що пропонуються вченими
Могильний О.М. [221, с. 63-64]	Загальноекономічні (універсальні), спеціальні (для окремих галузей), локальні (регулювання окремих напрямів економічної діяльності: бюджетної, податкової, зовнішньоекономічної) та адміністративно-процедурні (при плануванні, узгодженні і прийнятті нормативних актів, а також аналізі регуляторного впливу).
Огінський А. М. [240, с. 126]	Відповідність мети регулювання сільським господарством цілям суспільного розвитку; багатокритеріальний вимір при визначенні засобів впливу на аграрні відносини; системність і багатоканальність заходів; синхронність різних за етапністю видів управління.
Лайко П. А. [184, с.180-182]	Аграрний протекціонізм, поєднання економічних і соціальних цілей та індикативності і дефективності в плануванні, пайова участь суб'єктів господарювання у фінансуванні спільних з державою програмних заходів, наперед визначений рівень гарантованої цільової підтримки державою сільського господарства.
Білик Ю. Д. [21, с. 85]	Пріоритетність галузі, аграрний протекціонізм, забезпечення гарантій самостійності та запобігання прямому втручання у виробничу діяльність аграрних підприємств, поєднання економічних і соціальних цілей, рівноправність господарюючих суб'єктів усіх форм власності.
Васильєва Л. М. [35, с.91]	Принципи: державний протекціонізм аграрного сектора; поєднання індикативних і директивних форм державного регулювання економіки; програмне регулювання; стабілізація агропродовольчого ринку; поєднання економічних, екологічних, соціальних цілей; економічне стимулювання ефективно працюючих підприємств; рівнозначність підтримки підприємств всіх форм власності; підтримка еквівалентності обміну між аграрним сектором та іншими галузями економіки.
Ковтун О. І. [161]	Науковість, обґрунтованість; адаптування існуючого зарубіжного досвіду; збалансованість, комплексність; пріоритетність стратегічних цілей; ринкова однаковість.
Одінцова Г. С. та ін. [241; 328]	Цілеспрямованість, системність, адекватність, альтернативність, об'єктивність, науковість.
Латинін М. А. [183]	Пріоритетність та аграрний протекціонізм, системність і комплексність, передбачуваність і прозорість, послідовність і справедливість, зрозумілість і ефективність, екологічна доцільність.
Чирков Е.[343, с. 15-22]	Сільськогосподарські товаровиробники працюють на самофінансуванні; заходи підтримки є додатковими для забезпечення нормальних умов господарювання; регулюючі важелі та інструменти повинні орієнтувати товаровиробників на більш ефективне господарювання, їх треба застосовувати суворо диференційовано.
Ремезков А. [291, с. 7-8]	Законність, поєднання галузевого й територіального розвитку, єднання і диференціації у підході до суб'єктів сільськогосподарської діяльності, взаємодії та взаємоузгодженості діяльності всіх підприємств агропромислового комплексу. Принцип досягнення кінцевих результатів у виробництві.

Зважаючи на результати вище зазначених джерел, викладених в табл. 1.1 можна зробити висновок, що пропонується досить широке коло принципів державного регулювання, хоча варто зазначити, що застосування цих домінант призведе до позитивних результатів тільки у разі взаємопоєднання інтересів аграріїв, держави, інвесторів, територіальних громад.

Звідси виникає потреба у доповненні переліку вище вказаних домінант ще однією – «узгодження інтересів суб'єктів аграрного виробництва, держави, інвесторів, територіальних громад».

Складові державного регулювання аграрного виробництва на думку автора, повинні полягати в окресленні напрямів удосконалення нині існуючих підходів і в розробці нових варіантів досягнення ефекту від симбіозу державних заходів регулювання і ринкових механізмів. Погоджуємося з поглядами українських вчених, щодо регулювання аграрного виробництва, яке повинно здійснюватися за ієрархічним принципом: спочатку встановлюються функції системи життєдіяльності суспільства, які держава бере на себе, далі визначаються політика здійснення бажань, вимог суспільства, потім здійснюється підбір інструментів (засобів) втілення в життя цієї політики і, нарешті, розробляються механізми, під якими слід розуміти сукупність заходів регулювання конкретних економічних [283, с.44-45].

Зважаючи на виклики сьогодення, виникає потреба у розширенні даної ієрархії. Так, спочатку визначаються потреби соціуму. Потреба – це ставлення людей до умов життєдіяльності в яких вони знаходяться і намагання їх поліпшити, щоб задовольнити свої бажання. Далі окреслюється державна політика здійснення цих бажань. Потім з'ясовується за допомогою яких форм регулювання можна досягти визначених політичних засад. Обираються методи і засоби регулювання.

Розглянемо форми регулювання державою аграрного виробництва. Так Латинін М. А. [183, с. 287] на перше місце ставить інституційне регулювання. Для кращого розуміння його ролі в процесах державного регулювання розвитку тієї чи іншої галузі, з'ясуємо сутність інституціоналізації. Наприклад, А. Ткач

цю категорію розглядає як перетворення соціальних намірів на норму шляхом їх упровадження за допомогою інституцій влади й на основі засобів правового, економічного, політичного регулювання [328, с. 269]. Погоджуємося з тим, що впровадження певних законів, повинно спиратися на думку громади, при зворотній ситуації це не призведе до очікуваних результатів.

Інституалізація в Україні, починаючи з 90-х років ХХ століття здійснювалась на основі адаптації міжнародного досвіду у вирішенні певних питань. Звісно, при впровадженні досвіду зарубіжних інституцій потрібно зважати на ментальність суспільства: бажання до підприємництва, податкова свідомість тощо. Цьому є підтвердження висловлювань Д. Норта з цього приводу, який інституціоналізацію розглядав як процес зміни формальних правил і неформальних відносин (традицій, загальноприйнятих норм поведінки, досягнутих угод між учасниками договору). Основи інституціоналізації, необхідно шукати у зовнішньому середовищі, накопиченні досвіду і знань і об'єднанні цих моментів в ментальних конструкціях дійових осіб [238, с. 198].

Слушною є думка з цього приводу В. Міщенко, Ф. Мочинь, які зазначали, що інституціоналізація стосується всіх інститутів та інституцій, які запроваджуються державою (право власності, юридична система, система комерційних та інвестиційних банків, бухгалтерський облік, страхування, фінансова система тощо). Нові інститути в Китаї були створені за рахунок власних зусиль або за допомогою світового співтовариства, чого не відбулося в Україні [225, с. 46]. Інституційне регулювання буде ефективним при взаємопоєднанні викликів суспільства і намірів державних органів влади задовольнити бажання соціуму.

Наступна форма регулювання – бюджетно-податкова. Зазвичай науковці розділяють поняття бюджетне регулювання і податкове регулювання. Так, бюджетне регулювання деякі науковці розглядають, як комплекс заходів державних органів влади [258, с. 53; 113, с.126], а інші вчені, як процес розподілу коштів між бюджетами різних рівнів [182, с. 45; 121, с. 758; 17, с. 39; 84, с.5], а також і як поєднання методу державного впливу на розвиток

економіки та процесу розподілу коштів між бюджетами різних рівнів [342, с. 14; 90, с. 68; 335, с. 8].

Податкове регулювання трактують як сукупність заходів у податковій сфері (зміна ставок оподаткування, надання податкових пільг, скасування окремих видів податків та ін.), що забезпечують державний вплив на перерозподіл національного доходу в інтересах окремих соціальних верств, а також на інвестиції, науково-технічний розвиток, економічне зростання [289, с. 388; 65, с.110; 196, с. 243; 198, с.759].

Результати аналізу наукових публікацій, що стосуються трактування сутності бюджетного, податкового, та митного регулювання аграрного виробництва дали можливість запропонувати авторське визначення цієї категорії, яку пропонується розглядати як систему бюджетних, податкових, митних заходів регулювання конкретних економічних процесів, які забезпечують доцільно-раціональне використання фінансових інструментів, що охоплюють домінанти, об'єкт, методи регулювання, планування бюджетних, податкових, митних відносин, способи надання бюджетної, податкової та митної підтримки, моніторинг результативності цих дій, в їх гармонійному діалектичному зв'язку та конструктивній гнучкості в процесі регулювання аграрного сектору економіки [305].

Грошово-кредитне регулювання розділяють на пряме і непряме [65, с. 270]. До прямих методів грошово-кредитного регулювання відносяться: обмеження обсягів кредитів, що надаються певним галузям; пряме регулювання процентної ставки; обмеження величини кредитів для окремих банків; встановлення квот на окремі види пасивних і активних операцій; введення лімітів на видачу різних категорій позик і на залучення кредитних ресурсів; обмеження на відкриття філій і відділень; лімітування розмірів комісійних винагород, тарифів на надання різних видів послуг, процентних ставок; визначення переліку операцій, видів забезпечення, а також вимоги ліцензій на окремі види операцій [196, 238 с.]. До інструментів непрямого впливу відносять: операції на відкритому ринку; регулювання облікової ставки; зміна норми обов'язкових резервів [198; 106].

Антимонопольне регулювання – це комплекс економічних, адміністративних і законодавчих заходів, здійснюваних державою і спрямованих на те, щоб забезпечити умови для ринкової конкуренції і не допустити надмірної монополізації ринку, загрозовою нормального функціонування ринкового механізму [106].

Цінове регулювання здійснюється у прямій і опосередкованій формі. Пряме цінове регулювання здійснюється через встановлення фіксованих цін на продукцію стратегічного чи соціального значення для держави, також визначення граничного рівня цін, означення сталої ціни на певний період часу. Опосередковане цінове регулювання здійснюється через податки, що формуються в ціні (акцизний податок, податок на додану вартість) через зміну податкових ставок чи окреслення умов застосування диференційованого оподаткування.

Інвестиційно-інноваційне регулювання потрібно розглядати у взаємозв'язку формування сприятливого інвестиційного клімату в країні: залучення фінансів у вигляді інвестицій для відтворювальних процесів у галузі, поряд з впровадженням новацій у виробничі і інші сфери аграрного сектору. Проте слід зауважити, що автор поділяє думку Андрощук Г.О., що потрібно відрізнити ефективну фінансову (інвестиційну) політику від так званих “ведмежих послуг” власному виробничому комплексу. Так, наприклад, безоплатні субсидії повинні закінчуватися в основному ще на етапі створення ринкової економіки, тобто не надавати особливих переваг окремим підприємствам. З іншого боку, державна підтримка бізнес-інкубаторів є ефективною інвестицією у інноваційну діяльність національного виробника» [9, с. 87].

Досить вдало Кузьменко Є. О. означено складові національної інноваційної системи: інноваційне законодавство, систему державних органів і організацій, що здійснюють заходи підтримки розвитку інноваційних процесів в національній економіці, підсистему генерації знань, підсистему фінансово-кредитних установ, підсистему освіти, розвинену інноваційну інфраструктуру.

[178]. Скрипко Т. О., у свою чергу, методів інноваційно-інвестиційного державного регулювання відносить пряму фінансову підтримку інноваційних процесів (створення та фінансування науково-дослідницьких програм, надання безвідсоткових позик та грантів, державне замовлення на інноваційні продукти), фіскальні пільги для інноваторів (зниження ставок податку на прибуток підприємств, податковий кредит інноваційним підприємствам), інші правові, інфраструктурні, економічні та політичні інструменти підтримки інновацій (удосконалення законодавства про авторське право та патентні відносини, введення системи сертифікації та ін.) [307, с. 93–94].

До форм державного регулювання інвестиційної діяльності відносять регулювання сфер і об'єктів інвестування, податкове регулювання інвестиційної діяльності, регулювання участі інвесторів у приватизації, регулювання фінансових інвестицій, експертиза інвестиційних проектів та ін. Формами опосередкованого впливу держави на інвестиційний процес є державне кредитування, державні позики, амортизаційна політика, державний лізинг та ін. [346, с. 169].

Моделей державної інвестиційно-інноваційної підтримки існує декілька: французька модель концентрує увагу на прямому державному фінансуванні, японська – на заохоченні промислових фірм до впровадження інновацій. Обидві моделі описують активне втручання держави у інвестиційно-інноваційну діяльність, у той час як, наприклад, США використовують модель децентралізації (невтручання) [302, с. 43].

Автор схиляється до думки, що у вітчизняній аграрній економіці потрібно адаптувати модель активного втручання, зважаючи на інертний стан відтворювальних процесів в державі і безпосередньо в сільськогосподарській галузі, зважаючи на те, що очікування регулювання аграрних економічних процесів через ринковий механізм виявилися марними на даний час.

Зовнішньоекономічне регулювання за допомогою держави – це система заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, покликаних удосконалити ЗЕД в інтересах національної економіки. Державне регулювання

зовнішньоекономічної діяльності передбачає створення певних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин суб'єктів господарювання в різних країнах [142]. Українські реалії в аграрному секторі економіки наводять на висновки [233] про те, що вектор державної політики у вирішенні питань цієї форми регулювання повинен бути спрямований на експорт не готової сільськогосподарської продукції, як нині це відбувається, а на експорт продукції переробних сільськогосподарських підприємств, що покращить фінансові здобутки виробників, збільшить кількість зайнятих працівників в АПК і т. ін..

Екологічне регулювання полягає у стимулюванні виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції [83]. Екологічна функція полягає у збереженні родючості сільськогосподарських земель при вирощуванні на них рослинної продукції і кормів для тваринництва і, поряд з цим, збереження агроландшафту з метою розвитку зеленого туризму.

Латинін М. А. [183], Васильєва Л. М. [35] пропонують форму соціально-економічного регулювання. На наш погляд ці підходи до регулювання економічних і соціальних процесів потрібно розмежувати. Звісно, що від ефективних дій регуляторного характеру зростають економічні показники, що позитивно впливає на розвиток соціальної сфери. Наприклад, податкові пільги сприяють активізації підприємницької діяльності, збільшується кількість зайнятого населення, що сприяє збільшенню сплати податків на доходи фізичних осіб і інших податкових надходжень від діяльності бізнес-структур. Це сприяє збільшенню обсягів податкових платежів до казни держави, але не завжди економічні здобутки в суспільстві направляють на користь розвитку соціальних процесів. Тому наша пропозиція полягає у виокремленні форми соціального регулювання аграрного сектору вітчизняної економіки в окрему ланку, сутність якої полягає у об'єктивному перерозподілі доходів на користь задоволення сільського населення у соціальних потребах: забезпеченні соціального захисту і соціальних гарантій, розбудові закладів соціальної сфери у селі тощо.

Методи регулювання мають іншу природу чим форми регулювання. Під методом державного регулювання аграрного виробництва слід розуміти сукупність засобів (інструментів), котрі використовуються для прямого та опосередкованого регулювання діяльності підприємств аграрного сектору економіки з метою сприяння його розвитку.

Результати дослідження засвідчують багатоаспектність підходів до класифікації методів державного регулювання галузей економіки, котрі при застосуванні в практичному бутті і при певні інтерпретації відповідно до галузевого спрямування можна застосовувати для забезпечення регуляції життєдіяльності сільського господарства. В палітрі методів слід виділити їх види [8; 34; 88; 172; 208; 264; 367]: за формами впливу (прямі і опосередковані); за засобами впливу (правові, адміністративні, економічні, організаційні та пропагандистські); за змістом регуляторних процесів (загальні та спеціальні); за рівнями (загальнодержавні, галузеві, регіональні та локальні); за частотою застосування (постійні і тимчасові); за характером застосування (добровільні та примусові); за рівнем стимулювання (активізуючі та дестимулюючі). Варто зазначити, що методи можуть мати як характер стимулювання, активізації та розширення діяльності суб'єктів господарювання аграрного виробництва, так і стримуючий характер. Прикладом може слугувати фіскальна рестрикція (обмежувальні податкові заходи). Такі заходи, мають на меті зменшити рівень зростання інфляції за рахунок зростання рівня безробіття та зменшення обсягу виробництва.

Державне регулювання аграрного сектору економіки повинно відбуватися на основі системного підходу до вибору методів здійснення впливу держави на процеси, що відбуваються у цій галузі, а також визначення і застосування ефективних інструментів впровадження намічених заходів у практичне буття. Такий підхід пояснюється тим, що сільське господарство – це складний процес виробництва і досягнення позитивних результатів в цій сфері можливо за умови поєднання безлічі важелів, але це потрібно здійснювати систематично на основі обрахунків багатьох варіантів комбінацій тих чи інших інструментів. Також це

повинно здійснюватися на користь аграрного виробництва і в цілому суспільства, а не в інтересах окремих суб'єктів господарювання.

Методам державного регулювання аграрного виробництва, як зазначалося, присвячено досить багато наукових публікацій, в яких в основному пропонуються такі методи: нормативно-правові, фінансово-економічні, адміністративні, організаційні, науково-методичні та інформаційно-освітні.

Окреслимо сутність вище зазначених методів державного регулювання аграрного виробництва. Так, нормативно-правові методи державного регулювання передбачають обов'язкове виконання норм поведінки на ринку аграрних підприємств та суб'єктів господарювання і установ, що з ними співпрацюють. Підґрунтям для реалізації такого методу регулювання економіки є: Конституція України, Закони України; постанови Верховної Ради; укази Президента; постанови Уряду; накази та листи профільних міністерств та відомств, служб (наприклад, фіскальної служби), статuti підприємств аграрного сектору – юридичних осіб; інструкції, норми, нормативи; методичні вказівки; інша нормативна документація, постанови й інші нормативні акти державних обласних адміністрацій і органів місцевого самоврядування. Фінансово-економічні методи регулювання пов'язані зі створенням державою фінансових чи матеріальних стимулів, здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання й обумовлювати їхню поведінку.

На наш погляд, аграрна економіка вимагає оптимального сполучення державного регулювання і ринкових важелів. Необхідно зауважити, що методи не лишаються незмінними. Поєднання методів державного регулювання аграрного сектору, виокремлення з них провідних, визначальних залежить від рівня продуктивних сил і стану виробничих відносин. Оптимальний розвиток суспільних процесів досягається за умов застосування всієї сукупності методів. Кожний із них своєрідно впливає на учасників суспільного виробництва, діяльність органів державного регулювання аграрного виробництва (рис. 1.4).

Правова основа регулювання		
Адміністративні методи регулювання		
Встановлення порядку реєстрації й ліцензування підприємств	Регламентация діяльності підприємств	Стандартизація та сертифікація
Встановлення квот для зовнішньоекономічної діяльності	Державні замовлення та контракти	Адміністративні заборони й обмеження
АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ		
Економічні методи регулювання		
Фінансово-кредитне регулювання	Податкове регулювання	Інвестиційне регулювання
Регулювання цін	Бюджетне регулювання	Регулювання розвитку регіональних ринків
Закони, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, Розпорядження міністрів, відомств комітетів, Рішення місцевих адміністрацій.		

Рис. 1.4. Організаційно-економічні методи державного регулювання аграрного виробництва

*Джерело: запропоновано автором

Виходячи з мети даного дослідження, виникає потреба в окресленні набору інструментів (засобів) для здійснення регуляції процесів на користь досягнення позитивних результатів аграрного виробництва.

У великому економічному словнику визначення терміну «інструменти» трактується як «прийоми, що використовуються державою для забезпечення пропорційності в господарстві країни, формування системи соціальних компенсацій (податки, кредит, банківський процент, цінові межі, цільові дотації та інвестиції» [32, с.311].

Вважаємо, що інструменти державного регулювання аграрного виробництва можна умовно розділити на три груп: 1) інструменти прямого державного втручання в економіку аграрного сектору; 2) інструменти поєднання державного фінансового регулювання і ринкових стимулів розвитку аграрного сектору економіки 3) інструменти саморегулювання розвитку аграрного сектору економіки завдяки ринковим механізмам (опосередкованого

впливу держави через підсилення ролі ринкових механізмів в сприянні економічного розвитку сільського господарства).

Використання того чи іншого інструменту в регуляційних процесах залежить від низки чинників: характеру відносин держави з сільськогосподарськими підприємствами; спеціалізації (специфікації виробництва) об'єктів, що регулюються; господарської компетенції (сукупності господарських прав та обов'язків) суб'єкта процесу регулювання; рівнем значимості питання, що можна вирішити за допомогою регуляторів, свідомості суспільства тощо.

Автор розділяє думку вченої Васильєвої Л. М., стосовно того, що «за будь-яких обставин застосування того чи іншого методу має бути продиктоване не суб'єктивним бажанням суб'єкта регулювання, а зумовлене науковими принципами діяльності з регулювання сільського господарства, передбачатися або дозволятися правовими нормами» [34].

Застосування інструментів (рис. 1.5) у поєднанні з механізмами державного фінансового регулювання, при цьому, визначення ефективного їх симбіозу дасть можливість досягти високої продуктивності підприємств аграрного сектору, а звідси і конкурентоспроможності як на внутрішньому ринку так і на зовнішньому.

Хаотичні дії з боку держави в частині розробки і впровадження інструментів державного регулювання аграрного виробництва не призводять до позитивних результатів, бажаних з боку сільськогосподарських товаровиробників, суспільства і держави в цілому. На противагу вітчизняним регуляторам, світовий досвід країн, що мають розвинену економіку, свідчить про системність, комплексність і ефективність постійного застосування з боку держави регулятивних дій в частині створення сприятливих умов для розвитку діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору. Результативність дій регуляції процесів, що досліджуються, формує інституційне середовище та дії уряду [88].

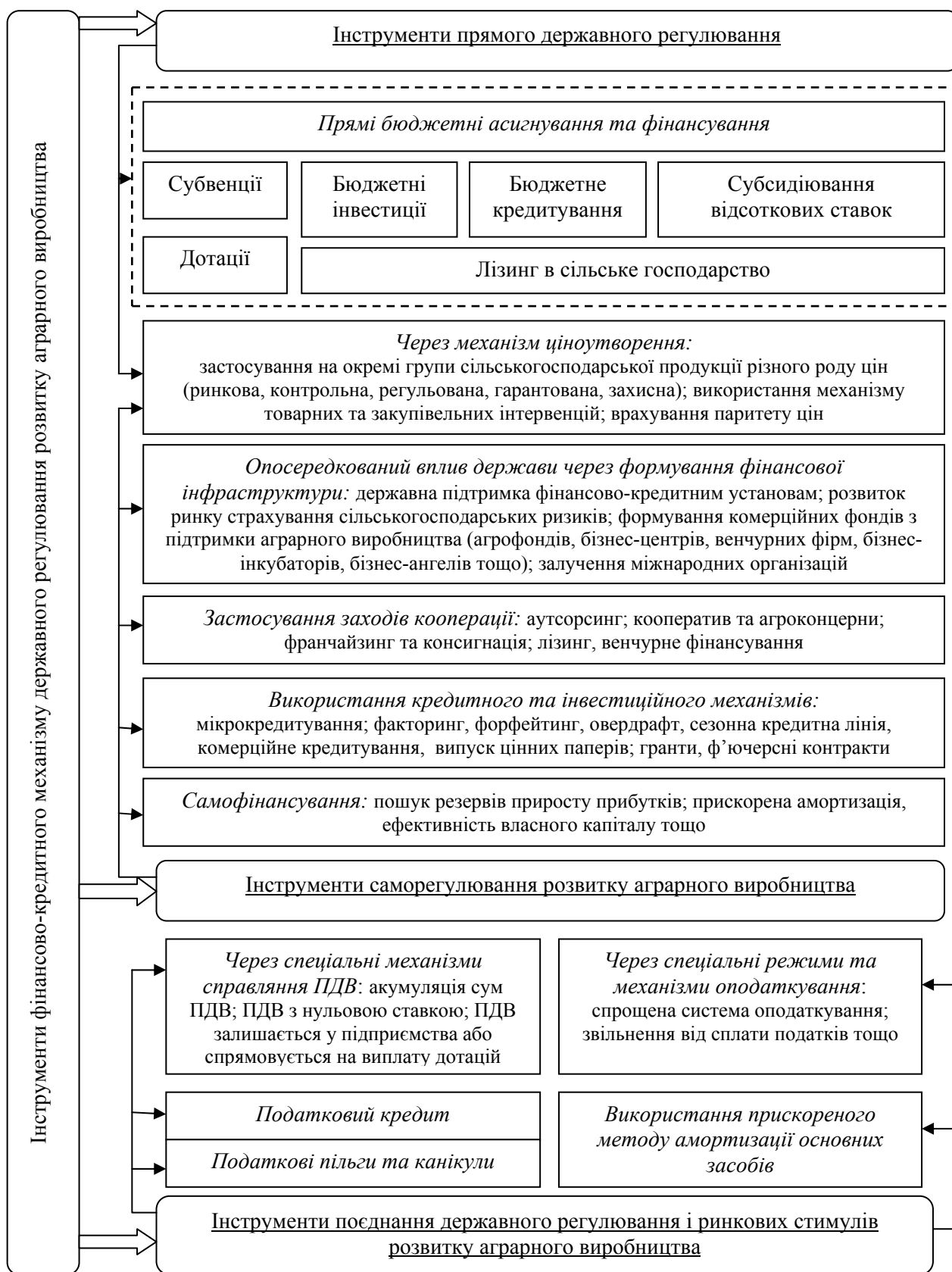

Рис. 1.5. Структура інструментів державного регулювання аграрного виробництва

*Джерело: систематизовано автором

Звідси, побудова інституційного середовища з метою державного регулювання аграрного виробництва повинна здійснюватися через державні механізми регулювання взаємопослання інтересів сільськогосподарських товаровиробників між собою, державою, інвесторами та іншими суб'єктами господарювання.

Тому, для отримання позитивного ефекту від дій учасників інституційного середовища, мета якого вище окреслена, необхідно державі вибудувати еталони функціонування суб'єктів господарювання і державних регуляторів в питаннях взаємодії між собою.

При цьому, слід зазначити, що є еталони, яких потрібно дотримуватися, бо вони прописані законами і нормативними актами, а є еталони, на які потрібно зважати в процесі діяльності, бо від їх виконання залежить розвиток соціальної сфери сільських територій, і що опосередковано, але суттєво впливає на досягнення економічних і фінансових здобутків представників аграрного сектору.

Еталони – це граничні рамки, які окреслюють межі державного регулювання будь-яких процесів в країні (економічних, політичних, соціальних) в частині налагоджування розвитку і активізації діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору.

Додатково еталони можна констатувати, як правила, що формують поведінку аграрників, держави, інвесторів, партнерів з метою регулювання їх взаємодій для створення умов якісних процесів їх функціонування.

На рис. 1.6 окреслено інституційну сферу державного регулювання аграрного виробництва, що представляє сукупність інститутів і установ, функція яких покликана здійснювати процеси регулювання діяльності суб'єктів господарювання галузі, що досліджується.

Кожен з елементів інституційного середовища впливає по різному на функціонування діяльності аграріїв і виступає як міні система інститутів, що окреслюються у вигляді блоків системи державного регулювання аграрного виробництва.

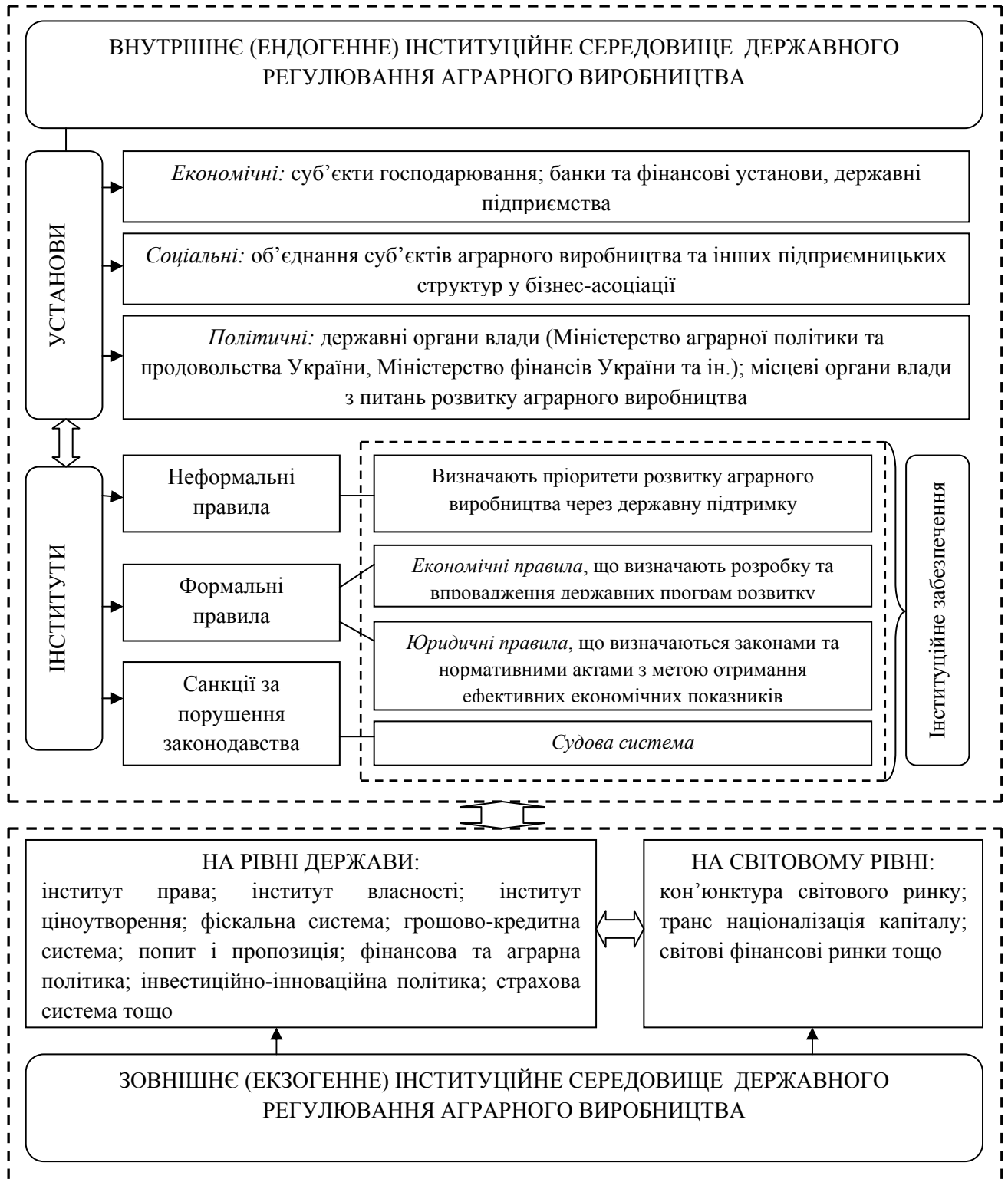

Рис. 1.6. Інституційне забезпечення державного регулювання аграрного виробництва

*Джерело: систематизовано автором

Розглядаючи інституційне середовище державного регулювання аграрного виробництва можна вирізнити його три складових: зовнішнє,

внутрішнє та середовище найближчого оточення. Зовнішнє середовище включає можливості виходу вітчизняних аграріїв на міжнародні ринки, обсяг валових інвестицій і його частка у загальному обсязі інвестицій, перепони, що створюються інститутами.

На блок елементів середовища найближчого оточення, що прямо пропорційно чинять дію на діяльність аграріїв, безпосередньо впливають і складові підсистеми внутрішнього інституційного середовища, діяльність яких здійснюється як згідно формальних правил так і неформальних. Це середовище дає можливість отримати інформацію про: існуючі та альтернативні джерела поповнення фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, про можливість співпраці з інвесторами і участь в інвестиційних проектах, спроможність кредитного потенціалу, обсяги фінансування здійснення заходів з моніторингу.

Як результат механізм державного регулювання аграрного виробництва через середовище найближчого оточення може підштовхувати господарюючі суб'єкти аграрної сфери до ініціативних дій.

Тобто, заходи державних регуляторів [174] можуть чинити вплив на інституційне середовище найближчого оточення безпосередньо у межах цього осередку. Це дає перспективи для товаровиробників аграрної сфери: широкий вибір варіантів поповнення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання, в тому числі і через систему кредитування; допомога при формуванні та впровадженні у практичне буття заходів з активізації соціально-економічних процесів на селі; забезпечення сприятливої інвестиційної, фіскальної політики для внутрішніх і зовнішніх інвесторів та, безпосередньо, для сільськогосподарських підприємств. Співпраця між представниками аграрного бізнесу та інвесторами здійснюється завдяки укладанню угод. Приймати позитивні рішення державними регуляторами в інтересах сільськогосподарських товаровиробників допомагають дії лобістів. Дана інституція нині необхідна, її мета полягає у створенні преференцій для розвитку аграрного сектору з боку держави.

Розглянемо сутність внутрішнього інституційного середовища державного регулювання аграрного виробництва. На нашу думку це середовище представляє сукупність інститутів, котрі окреслюють дане середовище і в процесі діяльності керуються власними критеріями. Дане інституційне середовище спирається на місію підприємства, його стратегію, певну спеціалізацію галузі, що досліджується. Його ефективність прямо пропорційно взаємопов'язана з вибором прибуткових джерел фінансування ресурсів підприємства. Також визначається місце, рівень його впливу на результати виконання завдань, що ставить перед собою держава.

При забезпеченні ефективного функціонування внутрішнього інституційного середовища важливо керуватися формальними правилами його діяльності і зважати на вагомість неформальних правил в окремо взятий період. Виконання даних умов сприятиме також вирівнюванню економічної і соціальної нерівності між адміністративними територіями.

Отримання позитивних результатів від вище вказаного середовища можливо при взаємопоєднанні чинників впливу на розвиток і активізацію аграрного сектору економіки через створення умов для задоволення фінансових інтересів інвесторів. Також передбачається забезпечення процедури упорядкування змін інституцій, у разі потреби, розробка принципів їх діяльності у секторі економіки, що обслуговує сільське господарство; врахування впливу змін у внутрішньому інституційному середовищі на взаємопоєднання інтересів аграріїв, інвесторів і держави.

Звідси, результативність формування і функціонування системи інституційного середовища державного регулювання аграрного виробництва залежить від дій ринкових інститутів: інститутів права, власності і ціноутворення; грошово-кредитної, фіскальної, фінансової, аграрної, інвестиційно-інноваційної політики; страхового, фінансового та фондового ринків [209]. Ці інституції між собою взаємодіють, виступають посередниками між державою, суб'єктами господарювання та інвесторами, встановлюють правила співпраці.

Слід зазначити, що механізм державного регулювання аграрного виробництва потрібно розглядати, як складову економічної моделі суспільства. При цьому, якщо цей механізм розглядати у вузькому значенні, то можна його окреслити як законодавчо-нормативні документи регулювання взаємовідносин, що виникають в процесі фінансування, кредитування, інвестування, субсидювання, оподаткування та ін. За допомогою прямих і непрямих методів впливу на функціонування досліджуваного механізму досягається певний результат. Якщо шлях до досягнення визначеної мети буде чіткого окреслено, будуть враховані певні ризики, які постійно мають місце у будь-якому суспільстві, є можливість отримати якісний результат, або принаймні корегувати негативні проміжні результати. Розробити чітку лінію поведінки при досягненні того чи іншого результату діяльності аграрного сектору за допомогою державного регулювання допомагає об'єктивна законодавча система, спеціалізовані інституції, що формують аграрну політику в симбіозі з фінансовою, інвестиційною, ціновою, фіскальною політикою тощо.

Вітчизняні вчені: Прокопенко Н. С., Виклюк М. І та ін. у широкому розумінні інституційне забезпечення трактують як складові, що включають формальні і неформальні правила поведінки суб'єктів (законодавчі та нормативно-правові акти); форми регулювання, середовище функціонування організаційних та підприємницьких структур; інституціональні конфігурації, які передбачають як формальні та неформальні правила, так і сукупність організаційних структур, що їх реалізують (інститути ринку, власності, підприємництва, державного регулювання) [283].

Для розробки і втілення у практичне буття будь-яких проектів (фінансових, інвестиційних, інноваційних тощо), стратегічних програм розвитку аграрного виробництва необхідні економічні правила. Останні визначають порядок, умови укладання контрактів сільськогосподарських підприємств з інвесторами, державними та фінансовими установами, іншими суб'єктами господарювання, співпраця з якими необхідна в рамках програм чи контрактів. Дані правила визначають порядок співпраці, наприклад, щодо

фінансування і використання залучених коштів. Вище вказані правила включають поведінку певних сфер діяльності, котрі обслуговують аграрний сектор чи співпрацюють з ним різних питань. Сюди також відноситься рівень впровадження у практичну діяльність підприємств аграрного сектору новітніх технологій, рівень залучення обсягів інвестиційних потоків, як зовнішніх так і внутрішніх, відсоток ВВП галузі, (рівень або частка) інвестицій у загальному обсязі цих показників по Україні тощо.

Як політичні, так і економічні поведінкові норми регламентуються законодавчими актами: Конституцією України, кодексами, законами, указами, постановами, положеннями, розпорядженнями, та ін. нормативно-правовими актами.

Ефективне функціонування інституційного середовища залежить не тільки від виконання вище зазначених правил, а й від результативності контролюючих заходів стосовно їх виконання. Виявлення негативних результатів контролю передбачають застосування санкцій, штрафів через не виконання означених правил. Система санкцій окреслює принципи поведінки суб'єктів господарювання аграрної сфери при співпраці з іншими структурами інституційного середовища і відповідальність за недотримання норм поведінки, аж до відповідальності за вчинені дії у судових інстанціях.

З вище означеного випливає, що інституційні засади формують процеси регулювання державою розвиток і активізацію аграрного сектору економіки, що регламентуються законодавчо-нормативними актами; встановлюють правила співпраці з установами, що покликані забезпечити впровадження означених державою умов підтримки чи забезпечення захисту від певних ризиків сільськогосподарських товаровиробників; впровадження заходів з покращення діяльності соціальної сфери на селі, що опосередковано впливає на ефективність діяльності аграріїв.

1.3. Зарубіжний досвід державного регулювання аграрного виробництва

Аграрному сектору економіки приділяється особлива увага у більшості країн, як таких, що розвиваються, так і у розвинених країнах. Незважаючи на те, що в різних країнах аграрний сектор відіграє неоднакову роль у формуванні загальних економічних результатів, загалом спектр державної аграрної політики передусім спрямований на забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора. Це стосується як сектора загалом, так і окремих галузей аграрного виробництва, насамперед – збалансованого розвитку рослинництва і тваринництва. Серед завдань аграрної політики – підтримка усіх категорій сільгосптоваровиробників, які повинні функціонувати в подібних інституційних умовах, де кращі результати отримуються у справедливій конкурентній боротьбі. Не меншу роль відіграє створення умов паритетного розвитку аграрного виробництва із суміжними видами економічної діяльності та інфраструктурною сферою агробізнесу.

Зарубіжний досвід державного регулювання аграрного виробництва може бути охарактеризований як складний механізм, який включає інструменти дії на доходи суб'єктів аграрного сектора, структуру сільськогосподарського виробництва, функціонування аграрного ринку, соціальну структуру села, міжгалузеві та міжгосподарські взаємини з метою створення стабільних економічних, правових і соціальних умов для розвитку аграрного сектора, задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування за соціально-прийнятними цінами, охорону довкілля [24].

Економічна політика держави спрямована на створення економічних передумов пропорційного розвитку сільськогосподарського виробництва та регулювання продовольчого ринку, тож основну роль у системі державного регулювання аграрного виробництва у розвинених країнах відіграє підтримка певного рівня цін, що забезпечують стабільність доходів виробників. Для

цього держава компенсує сільськогосподарським виробникам відхилення від ринкової ціни в розмірах, необхідних для їхньої діяльності на певному рівні прибутковості [89].

Основним змістом аграрної політики більшості економічно розвинених країн є державна підтримка аграрного виробництва за допомогою різного роду субсидій, дотацій і пільг, а у деяких країнах державні фінансові вкладення в сільське господарство в 1,5-2 рази перевищують ринкову вартість його продукції [200]. Тож необхідність розгляду форм і методів підтримки не викликає сумнівів.

У сучасних умовах стабільне функціонування як світового, так і внутрішнього продовольчих ринків значною мірою зумовлюється ефективністю функціонування механізмів формування та розвитку аграрного виробництва. У контексті вступу України у СОТ та підписання Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, постає можливість і необхідність імплементації зарубіжного досвіду державного регулювання до умов вітчизняного аграрного господарювання. Дану проблему пропонуємо розглянути під кутом зору виконання зобов'язань, зафіксованих для сільського господарства при приєднанні до СОТ, а також відповідних зобов'язань, закріплених у ході підписання асоціації з ЄС.

Методом накладення результатів порівняльного аналізу на найважливіші підсумки практичної реалізації досягнутих домовленостей, що позначилися до початку 2015 р., можна спробувати виявити найбільш дієві інструменти державної аграрної політики країн, що розвиваються, на етапі глобалізації світової економіки. Зрозуміло, що універсальних рецептів економічної поведінки не існує. Проте, спроба врахування зарубіжного досвіду могла би стати хорошим підґрунтям при розробці пропозицій щодо можливого удосконалення державної аграрної політики, що актуалізується в контексті прийнятих Україною зобов'язань перед СОТ та ЄС.

Вагомий інтерес, на наш погляд, становить аналіз системи державної підтримки сільського господарства США, що, з одного боку, дозволить

виявити способи досягнення високої ефективності та продуктивності аграрного сектора, а з іншого – вивчення американського досвіду дасть можливість переконатись у реальності ефективного співіснування ринкових відносин і державного втручання в сільському господарстві, та дозволить імплементувати його до умов вітчизняного аграрного сектора, принаймні у перспективі.

Економічна теорія та світовий досвід розвитку ринкового господарства свідчать про те, що, в силу специфічних особливостей, ні аграрний сектор, ні продовольчий ринок не є саморегулюючими системами внаслідок загальної інертності аграрного виробництва як виробничої системи, а також низької еластичності попиту на аграрну продукцію та високої еластичності цін на неї. Без втручання ззовні під дією ринкових сил відбувається розбалансування попиту та пропозиції на продовольчому ринку.

Об'єктивна необхідність державного регулювання аграрного виробництва в умовах ринкової економіки зумовлена, з точки зору економічної теорії, унікальними особливостями, що притаманні цій галузі, її місцем і значенням у забезпеченні продовольчої безпеки країни та житті суспільства. Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід, негативні наслідки нестабільності внутрішнього та зовнішнього середовища мають вагомий вплив на параметри розвитку аграрного сектору. Існуючі проблеми значно ускладнюються кризовими явищами, які періодично виникають у розвитку вітчизняної та світової економіки. Адже після глобальної продовольчої кризи нині настала фінансова криза. Це потребує поглиблення наукових досліджень щодо підвищення ролі й місця держави в регулюванні економічних процесів для упередження та запобігання можливості виникнення кризових явищ і забезпечення стабільного розвитку аграрного сектору на довгострокову перспективу.

Практично у всіх країнах з розвинутою ринковою економікою здійснюється державна підтримка аграрного сектору. Суспільство прийшло до усвідомлення, що витрати пов'язані з державною підтримкою є

нормальною платою за підвищення стабільності роботи галузі й в цілому добробуту суспільства.

Державна підтримка аграрного сектору в зарубіжних країнах займає значну питому вагу в загальній вартості сільськогосподарської продукції. Так, найвищий рівень показника зафіксовано у Швейцарії – 82 %, Норвегії – 75%, Ісландії – 73 %. До країн з найнижчим рівнем субсидування сільського господарства відносять Австралію (10 %) і Нову Зеландію (3 %). До країн з мінімальним рівнем субсидування аграрного сектору можна віднести й Україну [191].

Беззаперечно, запровадження зарубіжного досвіду потребує врахування національних особливостей аграрного виробництва. Адже деякі заходи, механізми, навіть програми, що застосовувалися в розвинених країнах, часто є нездійсненими в умовах України. Проте, ми вважаємо, що найбільшу цінність являють собою не окремі деталі, а основні принципи аграрної політики найбільш розвинених країн світу, їх досвід реформування системи державного регулювання аграрного сектору економіки, в цілому.

У світовій практиці функції держави щодо регулювання агропромислового виробництва почали активно застосовуватися в 20-30-ті роки ХІХ ст. Причому на початковому етапі головним чином розроблялися „правила гри”, що передбачали використання відповідних вимог по відношенню до аграрних товаровиробників, обмежень, стимулів, компенсацій тощо. Державне втручання в економічні процеси спочатку не являло собою певної цілісної системи. Це були відповідні завдання щодо постачання аграрної продукції, особливо в період війни та інших надзвичайних ситуацій, що вимагало централізованої мобілізації ресурсів [298].

У країнах з розвинутою ринковою економікою держава не втрачає регулюючу функцію, не покладається в усьому на „невидиму руку” ринку. Так, у процесі подолання економічної кризи, що охопила США у 1929-1932 роках, концептуальну основу діяльності президента Ф. Рузвельта становили:

урядове втручання у справу депресії; використання елементів плановості та широкого спектра регулятивних функцій; допомога бідним і викорінення зловживань у сфері бізнесу [288].

Державне регулювання аграрного сектору в країнах з розвинутою ринковою економікою – це складний механізм, що включає різні інструменти впливу на доходи фермерів, структуру аграрного виробництва, аграрний ринок, соціальну структуру села, міжгалузеві та міжгосподарські відносини з метою формування стабільних економічних, правових і соціальних умов для розвитку сільського господарства, задоволення потреб населення в якісних харчових продуктах за соціально-прийнятними цінами, охорони довкілля [326].

Слід сказати, що в світі застосовується дві системи державної підтримки аграрного сектору: європейська, північноамериканська [186; 233; 244; 277; 311].

Європейська модель державної підтримки в значній мірі носить соціально-економічний характер, оскільки заходи Спільної аграрної політики ЄС спрямовані на підтримку сільськогосподарського виробництва і розвиток сільських територій. У 2009 р. аграрний бюджет держав ЄС досяг 56 млрд. євро або понад 50 % всього бюджету ЄС, що дорівнює 141 млрд. євро [363; 372]. В даний час більшість країн Європейського союзу виступають за збереження після 2013 р. Спільної аграрної політики [327] і не підтримують зниження частки аграрного бюджету ЄС до 31 % [233]. Опитування громадської думки, проведені в Євросоюзі компанією „Євробарометр”, виявили, що 72 % опитаних громадян у всіх 27 країнах-членах ЄС вважають за необхідне зберегти або збільшити фінансову допомогу фермерам у найближчі десять років [284].

Північноамериканська модель державної підтримки аграрного сектору носить яскраво виражений ринковий характер. Заходи державної підтримки аграрного сектору орієнтовані на підвищення економічної ефективності аграрного виробництва, конкурентоспроможності американської аграрної

продукції, підтримку просування американських аграрних товарів на світових ринках. Хоча в структурі заходів державної підтримки американського сільського господарства є соціальні сільськогосподарські програми. У найближчі 10 років планується знизити прямі платежі фермерам і державні субсидії на страхування посівів. За десять років економія складе 10,3 млрд. дол. Проте уряд США має намір щорічно виділяти 234,5 млн. дол. для допомоги в просуванні американської аграрної продукції на світовий аграрний ринок. Таким чином, конкурентно-орієнтована модель держпідтримки збережеться і в найближчі десять років [373].

За переконанням Т. І. Яворської вивчення світового досвіду становлення ринкового господарства, зокрема в розвинених європейських країнах, доводить, що існують спільні підходи й характерні ознаки реалізації комплексу заходів державного регулювання аграрного сектору, оцінка яких дає можливість виокремити елементи, прийнятні для опрацювання та подальшого застосування в Україні [362].

В умовах ринку держава повинна здійснювати політику не ціноутворення, а регулювання агропродовольчого ринку, формуючи економічні передумови розвитку сільськогосподарського виробництва в потрібних обсягах і пропорціях. Ціна виступає засобом, а не об'єктом державного регулювання. Держава компенсує аграрним товаровиробникам відхилення від ринкової ціни у розмірах, що забезпечують їм відповідний рівень доходності [258].

Схема державного регулювання цін у всіх країнах з розвинутою ринковою економікою приблизно однакова. Це встановлення верхніх та нижніх (або тільки нижніх) меж коливання цін та підтримка індикативної (цільової) ціни. Основним недоліком такого регулювання є труднощі стримування зростання виробництва і відповідно постійно зростаючі витрати держави на закупівлю надлишків продукції. У зв'язку з цим, цінове регулювання потребує застосування додаткових механізмів, зокрема, квотування. Вперше ця система була розроблена та використана в середині

30-х рр. XX ст. у США, а з 60-х рр. у модифікованому вигляді почала застосовуватися і у країнах Європейського союзу як інструмент Спільної аграрної політики [242].

Ціновий механізм підтримки аграрного виробництва практично у всіх західних країнах містить у собі чотири основних елементи.

1. Інтервенційна ціна. Це ціна, за якою держава купує у фермерів надлишок (нереалізовану частину) продукції. За цією ж ціною при виникненні необхідності (неврожай у зв'язку зі стихійним лихом тощо) держава реалізує накопичену продукцію, щоб стабілізувати та утримати в певних рамках внутрішні роздрібні ціни. Цей же механізм може бути задіяний для підтримки (зниження, підвищення) світових цін на ту чи іншу продовольчу продукцію, якщо така політика виявиться вигідною для даної країни і в неї будуть вагомі підстави (тобто достатні запаси цієї продукції) для того, щоб довести до кінця цю політику.

2. Порогова ціна. Це так звана „мінімальна” ціна на імпортовану продукцію. Країна, куди імпортується дана продукція, встановлює мінімальний рівень цін на неї, нижче якої імпортери не мають права реалізувати її. Ця ціна має бути вищою за інтервенційну ціну для того, щоб продукція власних виробників могла конкурувати з імпортованою, як правило, більш дешевою (інакше імпортери не привезли б її на реалізацію в дану країну). Логіка тут проста – свої фермери вже мають гарантію на те, що їхню продукцію держава готова купувати за інтервенційною ціною (яка достатня, щоб забезпечити прибуткову роботу своїх фермерів). Тому вони на ринку можуть конкурувати з імпортерами, які зобов'язані реалізувати свою продукцію за цінами, що є не нижчими встановленої граничної ціни. Здавалося б, що даний порядок вигідний і імпортерам, але, по-перше, більш високі ціни знижують купівельний попит (а значить і обсяг реалізованої продукції), а по - друге, у країни-імпортера є інші важелі, що дозволяють отримати надприбутки у постачальників імпортованої продукції.

3. Імпортні мита. Саме завдяки тому, що країни, куди імпортується дана продукція, встановлюють мито на ввезення цієї продукції до них, вирішуються два завдання одночасно: імпортерів змушують реалізовувати свою продукцію за ціною, не нижче порогової, до того ж в державну казну даної країни потрапляють можливі надприбутки імпортерів.

4. Експортні субсидії. Країни, де для виробництва даної продукції природно-кліматичні умови є несприятливими, виплачують своїм виробникам субсидії (доплати, надбавки) за кожну одиницю вивезеної за кордон продукції. Тим самим забезпечується конкурентоспроможність продукції своїх фермерів.

Зазначимо, що федеральний уряд виступає в якості арбітра між виробниками і споживачами аграрної продукції. Надаючи субсидії фермерам на здійснення сільськогосподарських програм, він в інтересах споживачів стримує зростання цін. Проте якщо ринкові ціни знижуються нижче від встановленого рівня, то фермери одержують з державної скарбниці значні додаткові виплати. Це здійснюється з тією метою, щоб не завдати шкоди їх інтересам і запобігти виникненню кризових явищ в аграрному секторі [64, с.138].

В США, наприклад, є два види таких цін: цільова і заставна. Цільова ціна (target price) визначає нижній рівень фермерських доходів. Вона не функціонує на ринку, а тому не впливає на ринкові ціни та встановлюється на такому рівні, щоб в умовах несприятливої кон'юнктури продовольчого ринку відшкодувати витрати та забезпечити одержання прибутку фермам із середнім та пониженим рівнем собівартості виробництва сільськогосподарської продукції. Якщо фактичні ринкові ціни є нижчими за цільову, фермерам виплачується компенсаційна різниця у формі прямих урядових платежів. При цьому ринкові ціни приймаються як середньозважені, за якими фермери реалізували свою продукцію за останні п'ять місяців збутового періоду.

Заставна ціна також гарантує мінімальні доходи нормально працюючим фермам, але водночас вона служить інструментом регулювання ринкових цін, а через неї і доходів сільськогосподарських товаровиробників. Механізм заставних цін приводиться в дію через заставні операції Товарно-кредитної корпорації (ТКК) – органу Міністерства сільського господарства США.

Заставна ціна безпосередньо функціонує на ринку. ТКК підтримує ринкові ціни, не даючи їм впасти нижче заставних цін, скуповуючи у фермерів безпосередньо такі види продукції, як зерно, бавовну, тютюн, арахіс. Ціни на молочні продукти підтримуються через скуповування лишків масла, молочного порошку і сиру у переробних підприємствах.

Прийнятий в Україні механізм заставних цін на зерно значною мірою акумулює в собі досвід США здійснення заставних операцій Товарно-кредитною корпорацією.

Щоб здійснювати ефективну цінову політику, Міністерство сільського господарства США постійно стежить за такими трьома важливими економічними параметрами: витрати виробництва на аграрну продукцію; паритет цін; показники доходності ферм, окремих галузей та аграрного сектору в цілому [37].

Необхідно зазначити, що центральне місце в системі регулювання аграрного сектору економіки займають державні програми виробництва. Так, в США відповідно до цільового призначення та сферою дії їх можна поділити на наступні групи: програми, спрямовані на підтримку цін і доходів; програми, що забезпечують розширення попиту на сільськогосподарську продукцію, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку; програми, що стосуються використання й охорони природних ресурсів і довкілля; маркетингові та інформаційні програми; програми контролю якості продукції; програми, пов'язані з розвитком наукових досліджень, освіти та служби „екстеншен”; програми розвитку сільської місцевості [342].

У федеральному бюджеті США кошти, які виділяються за статтею „Сільське господарство” складають тільки частину засобів, передбачених на реалізацію аграрної політики. Міністерство сільського господарства США розподіляє 80 % коштів федерального бюджету, що передбачені на розвиток сільського господарства через Товарно-кредитну корпорацію (ТКК) засновану ще у 1948 році, а також через інші органи фінансового кредитування [356].

Залишок коштів (20 %) розподіляється між державними і місцевими органами державного управління. Приблизно 60 % усіх бюджетних витрат США – це витрати передбачені для реалізації програм стабілізації доходів фермерів, а також витрати на соціальну підтримку фермерам, що знаходяться в складному фінансовому стані; майже 10 % розподіляються на програми пов’язані з розвитком села на державному та регіональному рівні; біля 5 % – витрачаються на наукові дослідження та наукові служби; 25 % – на соціальні цілі та заходи пов’язані з національною безпекою. Таким чином, 3/4 витрат бюджету вкладається в регулювання виробництва та 1/4 частина йде на соціальні потреби. Дана система розподілу коштів федерального бюджету дозволяє регулювати діяльність ферми, через ціни, позички, кредити та субсидії [359].

Нині сільське господарство США є висококонкурентною та динамічною галуззю американської економіки, зразком для удосконалення сільського господарства в інших країнах. Значним чином це обумовлено державною політикою регулювання сільського господарства, яка проводиться у США впродовж останніх 70-ти років [356].

Але, на думку провідних експертів США, які ґрунтуючись на багаторічному аналізі аграрної політики США, вважають, що уряд зобов’язаний відігравати визначальну роль, з метою недопущення перевиробництва сільськогосподарської продукції та забезпечувати баланс інтересів між виробниками і споживачами. Державна політика зобов’язана і в подальшому виконувати роль головного регулятора в сільському

господарстві на основі інвестицій у науку, службу впровадження, технології виробництва, кредитування, маркетинг [352].

Запровадження єдиних цін на агропродовольчу продукцію ЄС вважається одним із найважливіших принципів Спільної аграрної політики (САП). Це пов'язано з тим, що єдині ціни використовуються для регулювання виробництва і товарообміну всередині ЄС, а також для захисту внутрішнього ринку від імпорту конкурентоспроможної аграрної продукції. Щорічно органи ЄС встановлюють єдині ціни на кожний вид сільськогосподарської продукції. Єдині ціни являють собою систему цін, кожна з яких виконує відповідну функцію: стимулювати виробництво дефіцитної чи скорочувати виробництво надлишкової продукції [348].

Загальна схема підтримки цін полягає в наступному. Спочатку були встановлені цільові (орієнтовані, контрольні, або базові – залежно від виду продукції) ціни як основа для визначення закупівельних цін, які отримали назву інтервенційних через те, що вони є цінами втручання держави в ринковий механізм, за якими здійснюються суспільні закупки на внутрішніх ринках країн ЄС, а також порогових цін на кордонах ЄС. Пільги для фермерів країн ЄС забезпечуються шляхом підтримки порогових цін на вищому рівні за інтервенційні ціни, тому вони є мінімальними імпортними цінами. Змінний податок на імпорт донедавна забезпечував надходження імпорту за цінами, що не перевищують порогові. Згідно з угодами Уругвайського раунду Генеральної угоди по тарифах та торгівлі, з 1995 р. ці змінні величини були замінені фіксованими імпортними митами, що будуть поступово скорочуватися. А коли необхідно знизити ціни експорту до рівня цін на зовнішніх ринках, використовуються експортні субсидії [352].

Зменшення попиту призводить до створення лишків продукції, адже при підтримуючій гарантованій ціні P_1 аграрні підприємства намагатимуться виробити і реалізувати продукції обсягом Q_2 , тимчасом як споживачі можуть купити продукції лише обсягом Q_1 .

Отже, лишок продукції дорівнюватиме різниці між Q_2 і Q_1 . Держава закупає цей лишок, забирає його на зберігання і знаходить спосіб подальшого використання. В результаті такої дії держави фермерський дохід зростає з OP_1Q (дохід, який одержали б фермери при ціні рівноваги P) до OP_2BQ_2 . Але водночас, як це ґрунтовно досліджено авторами „Економікс” Кембеллом Р. Маконеллом і Стенді Л. Брю, від такої дії держави несуть втрати споживачі, оскільки вони, по-перше будуть менше споживати продукції на величину $OQ - OQ_1$, по-друге, змушені платити більшу ціну за одиницю продукції. По-третє, втрачає в цілому суспільство, оскільки населення повинно платити вищі податки на суму, яка необхідна державі для закупівлі лишків продукції й покриття витрат на її зберігання. Проте суспільство втратило б значно більше, якби держава не підтримувала сільськогосподарських товаровиробників, оскільки без такої підтримки багато фермерських господарств не змогло б існувати, внаслідок чого зменшилося виробництво і продаж аграрної продукції [356].

Крім цінового регулювання, найважливішою формою державної підтримки сільського господарства на Заході визнається пряме субсидування, в рамках якого виплати мають істотну диференціацію за рівнем і структурою залежно від конкретних природно-кліматичних та економічних умов, принципів аграрної політики. Практика показує, що чим більше прямі платежі пов'язані з умовами виробництва, тим більшою є їх ефективність. Наприклад, превалювання прямого субсидування у тваринництві є характерним для північних країн (Фінляндії, Норвегії, Швейцарії та ін.).

Необхідність здійснення прямого субсидування багато в чому обумовлена недоліками коригувальної політики цін. Так, регулювання ринків сільськогосподарської продукції через ціновий механізм припускає значні бюджетні витрати і тягне інфляційні наслідки, які торкаються, у першу чергу, споживача. У цій ситуації прямі державні субсидії в розвинених країнах, що забезпечують, насамперед, підтримку рівня доходів сільськогосподарських виробників і якості життя на селі, являють собою особливу форму

соціального забезпечення, що нейтралізує або, принаймні, що згладжує негативні наслідки цінового регулювання [352].

Фінансово-кредитне забезпечення аграрного сектору також входить до числа необхідних інструментів державної підтримки та його регулювання. У країнах з високим рівнем соціально-економічного розвитку, як правило, функціонує розгалужена мережа спеціалізованих фінансових інститутів (державних, приватних або кооперативних), що становлять різноманітну пільгову систему кредитування аграрного сектору, розраховану на реальні фінансові потреби й можливості цієї галузі.

Так, у Німеччині держава контролює сільськогосподарський кредит, створюючи умови для пільгового кредитування цієї галузі. Центральною ланкою системи фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектору в країні є Сільськогосподарський рентний банк (СРБ), діяльність якого повністю контролюється державою. СРБ пропонує фермерам пільгове кредитування за програмами „Сільське господарство”, „Молоді фермери”, „Відновлення села”. Крім СРБ, у Німеччині функціонують й інші спеціалізовані фінансові інститути, які здійснюють діяльність в аграрній сфері при особистій участі держави. У їхньому числі Кредитний інститут відновлення, а також Німецький іпотечний банк.

При цьому для фермерів, які беруть участь у Програмі інвестиційного стимулювання або Загальній програмі аграрних кредитів, пільгове кредитування здійснюється у вигляді позичок з 1 % річних або шляхом зниження відсотка по діючих кредитах на 4-7 % [326, с.15].

До недержавних фінансових інститутів, які визнані провідними кредиторами, зберігачами і розпорядниками коштами аграрного сектору економіки Німеччини, відносяться: союз німецьких народних банків і банків товариства „Раффайзен”, до складу якого входить понад 1470 кредитних товариств, що поєднують, в основному, фермерів та інших підприємців, що працюють у сільській місцевості; приватні іпотечні банки.

Розглядаючи форми і методи державного регулювання аграрного виробництва на Заході, не можна не відзначити також і наявність гнучкої й ефективної системи пільгового оподаткування в аграрній сфері. За різними оцінками, загальна сума податкових виплат аграрним виробникам у країнах з розвинутою ринковою економікою становить від 2,5 до 6,0 % сукупних фермерських витрат. При цьому найбільш значна частина (іноді до 50 %) припадає на податки з прибутку і на нерухомість. Наприклад, у США на частку цих податкових виплат припадає в середньому 3-4 % сукупних фермерських витрат [17].

Істотна коригувальна роль системи оподаткування в аграрній сфері багато в чому обумовлена тим, що гектар сільськогосподарських угідь, за інших рівних умов, завжди приносить менший дохід, ніж ділянка землі тієї ж площі, яка віддана під житлову забудову або промислове підприємство. Щоб утримати землю в сільському господарстві, необхідний економічний механізм, що враховує рентний дохід через диференціацію ставок оподаткування. Це є загальноприйнятим підходом у розвинених країнах, причому практика коливається від повного звільнення аграрних підприємств від земельного податку (Швеція) або податку на нерухомість (Великобританія, Ірландія) до формування пільгового режиму (США, Канада, Швейцарія, Фінляндія та ін.). Існують пільги і на податки на спадщину, коли мова йде про сільськогосподарські землі або про власність ферм у цілому (Греція, Ірландія), а також при інших видах переходу власності на землю.

Вимоги СОТ щодо скорочення підтримки національних аграрних товаровиробників серйозно змістили акценти державної допомоги з підтримки виробництва до підтримки доходів фермерів через так звані непов'язані заходи. При цьому, для країн встановлені базові періоди, площі, урожайність й обсяги виробництва. Наприклад, для Сполучених Штатів базовим періодом щодо більшості програм є 1995 р., для Європейського Союзу – 2000-2002 рр. Державні виплати, прив'язані до показників цих років,

не стимулюють зростання виробництва і, відповідно до вимог СОТ, підлягають поступовому скороченню [356].

З найбільш практикуючих в зарубіжних країнах заходів державної підтримки аграрного сектору можна виділити заходи прямого та непрямого державного субсидування. До заходів прямого державного субсидування належить підтримка доходів аграрних виробників, яка полягає в наступному: прямі державні компенсаційні платежі; платежі за збитки внаслідок стихійного лиха; платежі за збитки, що пов'язані з реорганізацією виробництва (виплати за скорочення посівних площ, вимушений забій худоби тощо).

До заходів непрямого державного субсидування відноситься:

- цінове регулювання: підтримка внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію; встановлення квот; встановлення податків на експорт та імпорт продовольства;

- компенсація витрат. Заходи щодо субсидування товаровиробників, при придбанні засобів виробництва: субсидування або пільгове оподаткування при придбанні добрив, кормів і ядохімікатів; субсидування виплат відсотків за отримані кредити; субсидування виплат за страхування майна;

- сприяння розвитку ринку. Державне фінансування пов'язане з розробкою і здійсненням ринкових програм; витрати на зберігання продукції, а також здійснення транспортних робіт щодо перевезень продукції всіх ланок АПК;

- сприяння розвитку виробничої інфраструктури. Виділення бюджетних коштів на проведення заходів довгострокового характеру, що забезпечують зростання ефективності виробництва; субсидії на будівництво господарських приміщень; субсидії на здійснення іригаційних проектів; субсидії на рекультивацію земель; сприяння створенню фермерських об'єднань;

- реалізація регіональних програм. Передбачається виділення коштів на

реалізацію державних програм розвитку виробництва. Дані заходи державної підтримки поширені в Канаді, ЄС, США та багатьох інших країнах;

- соціальна та екологічна політика: розвиток сільської інфраструктури, охорона довкілля, здійснення науково-дослідницької діяльності у сфері сільського господарства, забезпечення продовольством соціально незахищених верств населення та забезпечення безпеки виробництва продовольства.

Слід зазначити, що застосування кожної групи інструментів є відособленим, адже припускає досягнення певних специфічних цілей. З іншого боку, всі групи тісно взаємозалежні, кожна з них обумовлює ефективність використання інших інструментів і результативність аграрної політики в цілому.

Особливим є те, що всі перераховані методи реалізації державної аграрної політики в країнах Заходу мають яскраво виражену регіональну специфіку. Так, ціновий механізм у рамках аграрної політики країн ЄС орієнтований на підтримку гнучкості ринку та стимулювання оптимального розміщення сільськогосподарського виробництва в умовах значної територіальної диференціації за виробничими умовами і величиною транспортних витрат. Це досягається такими способами [343]:

а) ціна втручання (інтервенційна ціна) збільшується за межами району виробництва конкретних видів аграрної продукції;

б) для районів, що мають найбільший дефіцит тієї або іншої продукції в рамках ЄС, встановлюється цільова (орієнтовна) ціна, що утворюється за допомогою додавання до диференційовано збільшеної (залежно від виду продукції) ціни втручання транспортних витрат від району виробництва до району основного споживання. Таким чином, на оптових ринках у районах основного споживання певних видів аграрної продукції формується найбільш прийнятний рівень ринкових цін.

Регіональна структура здійснення прямого субсидування аграрного сектору найчастіше погоджується із програмами стабілізації виробництва й

охорони навколишнього середовища. При цьому значна частка виплат направляється на покриття витрат фермерам, що здійснюють діяльність у несприятливих кліматичних та ґрунтових умовах. Як приклад можна привести надання підвищених державних субсидій аграрним виробникам у північній частині Фінляндії, заболочених районах Ірландії та важкодоступних високогірних районах Австрії. У Норвегії компенсаційні платежі та прямі субсидії виплачуються за 40 схемами, багато з яких передбачено для здійснення регіональних природоохоронних та соціальних проектів у сільській місцевості [211].

Країни ЄС, Сполучені Штати Америки, Канада, країни північної Європи нагромадили великий досвід державного регулювання та підтримки сільськогосподарського виробництва в ринковій економіці. Його узагальнення дає змогу виділити такі основні важелі такого регулювання [352]:

- регулювання цін на аграрну продукцію через різні механізми з метою забезпечення аграрним товаровиробникам нормальних умов господарювання в роки з несприятливою для них кон'юнктурою ринку;
- обмеження обсягів і регулювання структури аграрного виробництва з метою недопущення перевиробництва продукції;
- податкове регулювання, спрямоване на стимулювання розвитку аграрних підприємств з урахуванням їх особливостей (розміру, спеціалізації тощо);
- широке застосування кредитної форми підтримки шляхом здешевлення процентів і відшкодуванням (відстроченням) платежів основного боргу;
- економічна підтримка аграрних підприємств, що потрапили в несприятливі природно-кліматичні умови;
- регулювання експортно-імпортних операцій на аграрну сировину та продовольство;

- державне фінансування найважливіших програм розвитку аграрного сектору (боротьба з водною та вітровою ерозією ґрунту тощо);
- наукове та інформаційне забезпечення аграрних товаровиробників та їх соціальна підтримка.

У країнах з розвинутою економікою аграрний сектор функціонує в умовах перевиробництва продовольства, що, без сумніву, накладає свій відбиток на весь механізм державного регулювання. Практично він діє в двох напрямках [294]:

- регулювання імпорту та експорту продовольства, захист в цих сферах своїх виробників;
- внутрішня аграрна політика, що надає соціальну спрямованість розвитку аграрного сектору.

Заходи регулювання в обох цих напрямках можуть носити як економічний, так і адміністративний характер. Провідна роль в них належить підтримці необхідного рівня цін на продукцію аграрних виробників.

При цьому держава ставить перед собою дві основні задачі:

- повинен бути забезпечений паритет цін на продукцію та послуги аграрного сектору та промисловості;
- ціни на продовольство повинні бути такими, щоб для основної маси населення країни продукти харчування в досить великому асортименті стали б доступними.

Зрозуміло, що не повинно бути механічного перенесення механізмів державного регулювання аграрного сектору, що застосовуються у розвинених країнах, в умови нашої країни, оскільки прийоми та методи регулювання багато в чому залежать від національно-історичних особливостей, економічної ситуації, стану самого аграрного виробництва та фінансових можливостей держави. У країнах з розвиненим аграрним сектором система його державного регулювання формувалася протягом багатьох десятиліть і, на думку західних економістів далека від досконалості. Тому в 80-90 - ті роки ХХ століття в США, країнах ЄС були внесені суттєві

правові, фінансово-економічні зміни в механізм державного регулювання агробізнесу у зв'язку з кон'юнктурою світового ринку та перевиробництвом аграрної продукції.

Узагальнення зарубіжного досвіду дозволило нам сформулювати основний принцип державного регулювання стійкого розвитку аграрного сектору, який полягає в аграрному протекціонізмі, який має два аспекти: внутрішньоекономічний, який стосується відносин аграрного сектору з іншими галузями, та зовнішньоекономічний, який пов'язаний з експортом та імпортом аграрної продукції [356].

Внутрішньоекономічний аспект, у свою чергу, припускає послідовну реалізацію ряду заходів: подолання диспаритету цін шляхом стимулювання інтеграційних процесів і активного цінового регулювання, і, як наслідок, скорочення вилучення фінансових ресурсів із аграрного сектору; здійснення структурних перетворень та технологічне відновлення аграрного сектору, при активному сприянні держави за допомогою адресної системи дотацій та компенсаційних виплат в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь або поголів'я худоби, надання податкових пільг і пролонгації податкових платежів до повного завершення інвестиційного процесу, підвищення доступності кредитних ресурсів; організація ефективного збуту аграрної продукції шляхом модернізації діючої системи державних закупівель (в напрямі дебюрократизації та доступності для агровиробників всіх форм власності), розвитку агромаркетинга й відповідного спектра інформаційних, консультаційних, бухгалтерських та інших послуг.

Зовнішньоекономічний аспект реалізується за допомогою: обмеження імпорту (при повному припиненні демпінгу й максимальному скороченні нелегального ввезення продовольства на територію країни); формування мотивації для обмеження використання імпортової агросировини у вітчизняній переробній промисловості; захисту вітчизняних виробників за допомогою цінового регулювання, а саме, доведення імпортних цін до рівня цін на внутрішньому ринку за допомогою системи митних зборів і мита;

стимулювання експорту за рахунок компенсаційних виплат і податкових пільг.

Сукупність зазначених аспектів принципу аграрного протекціонізму та відповідних заходів у цілому створить перший, стабілізаційний етап реалізації концепції стійкого розвитку аграрного сектору. Даний етап характеризується винятково важливою роллю держави, яка повинна не тільки виступити ініціатором перетворень та донести до аграрних виробників сутність та значимість передбачуваних реформ, заручившись їх підтримкою, але й протягом усього періоду їхнього здійснення проводити безперервний моніторинг і аналіз результатів, з метою своєчасного виявлення „вузьких місць” та їх оперативного усунення. Успішна реалізація першого етапу концепції повинна максимально скоротити, а при сприятливій економічній кон’юнктурі, вирішити проблему продовольчої безпеки; а також закласти міцний фундамент для здійснення якісних перетворень в аграрній сфері, зростання рівня життя в сільській місцевості, активізації природоохоронних заходів тощо.

За результатами досліджень нами систематизовано й адаптовано зарубіжний досвід державного регулювання аграрного виробництва до умов вітчизняного аграрного сектора (рис. 1.7).

Слід зазначити, що на сьогодні у деяких країнах все ще збереглися в значних розмірах і інші види допомоги. Так, прямі платежі фермерам (в рахунок погашення виробничих витрат) в країнах ЄС (Європейський союз) склали – 22, у Фінляндії – 23, Ісландії – 49, Норвегії – 53%. На противагу цьому, наприклад, в таких країнах, як Австралія, Японія, Нова Зеландія, Туреччина такого виду підтримки або зовсім немає, або вона не перевищує 5-6% [327]. Відповідно до цього, вбачається за доцільне впровадження такого виду державної допомоги вітчизняним виробникам, що, на нашу думку, забезпечило б підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і зовнішніх аграрних ринках. Рівень такої допомоги, вважаємо, повинен визначатись виходячи із розміру рівня негативної

рентабельності діяльності сільгосптоваровиробників, плюс розмір мінімальної норми прибутку. Так, наприклад, якщо рівень рентабельності по галузі, чи виду продукції сягає -10%, то розмір компенсації повинен його відшкодувати, а розмір понад це забезпечить мінімальний відтворювальний процес.

Рис. 1.7. Систематизація заходів державної підтримки аграрного виробництва відповідно до досвіду зарубіжних країн через механізм субсидування

*Джерело: сформовано автором на основі [327; 356]

Також ефективним механізмом для аграрного сектора національної економіки буде політика аграрних цін і фермерських доходів розвинених країн, яка передбачає, перш за все, організацію відстеження динаміки ряду економічних показників. Зокрема, йдеться про: витрати виробництва за групами спеціалізованих господарств (країни ЄС); за видами виробництва

(США); паритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію; прибутковість ферм і галузей виробництва. У результаті формується інформаційно-статистична система даних, необхідна, по-перше, для регулярної дії щодо ринкових цін і, по-друге, для впливу на обсяги виробництва, рівні доходів, накопичень, інвестицій [120]. Звісно, формування такої системи – завдання непросте, але необхідне.

У досліджуваному контексті значний інтерес представляє досвід США щодо державного регулювання й підтримки аграрного виробництва, механізм його відображено на рис. 1.8.

Рис. 1.8. Складові елементи державного регулювання й підтримки аграрного сектора економіки США

*Джерело: сформовано автором за даними дослідження

Отже, проаналізувавши наведену структуру рис. 1.8, можна стверджувати, що означені складові є досить актуальним на сучасному етапі розвитку і функціонування вітчизняного аграрного виробництва. Однак, варто зауважити, що у разі застосування даних механізмів, не слід забувати про те, що виділення дотацій і субсидій в США проводиться за принципом високої прибутковості. Як правило, найбільш прибутковими є великі фермери із значними розмірами землекористування і найбільша частка дотацій припадає саме на корпоративний сектор сільського господарства США: найбільші виплати отримували великі ферми, об'єм реалізації продукції кожною з яких в середньому перевищив 200 тис дол. США. Як наслідок, на 7% великих сільгоспідприємств США припадає 45% урядових субсидій, а 76% дрібних фермерських господарств отримують лише 14% дотацій [356]. Як бачимо, розподіл державної підтримки нерівномірний, що властиво й для України.

На нашу думку, функціонування зазначених механізмів у нашій країні потрібно реалізовувати на кардинально протилежних стосовно США засадах, а саме, допомога повинна бути спрямована на підтримку малих та середніх сільгосптоваровиробників, із розміром земельних ресурсів не більше 5 тис га. Зазначений розмір земельного ресурсу обраний із врахуванням запропонованих пропозицій науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» як такий, який з найбільшою ефективністю забезпечує дохідність аграрного господарювання.

Також ефективним, на нашу думку, буде конвергенція досвіду застосування цінового механізму державної підтримки в сільському господарстві США, що передбачає існування двох видів цін, зокрема: цільову (гарантовану), яка розповсюджується на найбільш важливі види сільськогосподарської продукції, рівень яких розрахований так, щоб вони гарантували рівень доходу для самофінансування розширеного відтворення на фермах з середнім і зниженим рівнями витрат. Реалізація фермерської продукції відбувається за ринковими цінами, які можуть бути вище, нижче або

рівні цільовим, але наприкінці року фермер отримує різницю між цільовою ціною та ціною реалізації, якщо остання нижче. Отже, саме цільова ціна є економічною реальністю для фермера, тобто остаточною ціною реалізації, яку почали називати гарантованою [187]. Ціна виступає основним регулятором ринкової економіки.

Другий вид цін – заставні (заставна ставка). За заставною фіксованою ціною фермер здає в Товарно-кредитну корпорацію (ТКК) під заставу всю продукцію у випадку, якщо ринкові ціни склалися нижчими за заставну ціну. Відповідно до положень Сільськогосподарського закону 1985 р., фермерам США надано право продавати вироблену ними продукцію на вільному ринку, реалізовувати за контрактами, закладати на зберігання безпосередньо у господарстві в очікуванні вищого рівня цін на ринку, здавати під заставу в ТКК. У останньому випадку закладена продукція протягом 9 місяців може бути викуплена фермером [99, с. 8]. Якщо ж цього не відбудеться, то продукція переходить у власність ТКК, а фермер отримає за неї грошову компенсацію за заставною ціною з вирахуванням витрат за зберігання, але заставна ціна є нижньою межею гарантованих цін на сільськогосподарську продукцію. Також якщо протягом дев'яти місяців світові ціни виявляться нижчими за заставну ставку, то фермер може викупити здану продукцію за цінами світового ринку, тим самим фермер отримує чистий прибуток як різницю між заставною ставкою й ціною світового ринку [15], що є формою реальної підтримки сільгосптоваровиробників. Такий механізм щодо мінімальних закупівельних цін на сьогодні діє й в Україні, проте, як показує практика, він не завжди гарантує оптимальну ціну.

Також ефективним напрямом імплементації зарубіжного досвіду державного регулювання до умов вітчизняного аграрного виробництва буде дослідження ситуації в країнах ЄС щодо даного питання, в яких велике значення надається саме бюджетній підтримці фермерських господарств. Субсидії в країнах ЄС досягають 45-50% вартості виробленої фермерами товарної продукції [353]. На відмінну від США, в країнах ЄС функціонує інший

ціновий механізм, зокрема на високому рівні встановлені цільові або орієнтирні ціни, що гарантують середнім і великим за розмірами виробництва фермерським господарствам певний рівень доходу [349]. Функцію мінімальних цін виконують ціни втручання. За цими заздальгідь фіксованими цінами сільськогосподарську продукцію у фермерів купують державні закупівельні організації, що є дієвим інструментом проти зниження ринкових цін нижче встановленого мінімуму [304] та виконує функцію регулятора доходів.

Проведений у дисертаційні роботі аналіз наукових праць щодо формування програм розвитку аграрного виробництва в умовах євроінтеграції свідчить про сукупність проблем, серед яких однією із ключових є відсутність такої складової як екологічні ризики та заходи щодо їх мінімізації. Тому на особливу увагу заслуговують напрямки удосконалення державної підтримки аграрного виробництва шляхом формування програм його розвитку в умовах євроінтеграції. В сучасних умовах в Україні приділяється увага розробці цільових програм, однак методологічні підходи до їх формування чітко не були прописані, тим паче з врахуванням європейського вектору розвитку.

Відповідно до досвіду країн ЄС, державна підтримка, в рамках цільових програм, здійснюється при наявності стратегії розвитку країни чи окремо взятої адміністративно-територіальної одиниці. Слід зазначити, що при розробці програми реформування стратегія має передбачати початковий і заключний етапи розвитку. В Україні є практичний досвід формування цільових програм за методологією стратегії розвитку сільських територій, а саме стратегічний план розвитку Карпатського сільськогосподарського регіону України (входить в цей регіон Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області). Виходячи із практично функціонуючої стратегії розвитку сільських територій нами здійснено її удосконалення, враховуючи сучасний стан розвитку аграрного виробництва та методологію ЄС (рис.1.9). Тому, стратегія розвитку аграрного виробництва на відповідній території повинна мати три основні блоки – економіка, екологія, інфраструктура, їх мета та шляхи реалізації. Перший етап передбачає визначення методів, які використовуються при

розробці стратегії. На другому етапі проводиться аналіз сучасного стану аграрного виробництва на основі звітів статистичних органів, місцевих органів самоуправління, що розташовані на відповідній території. Третій етап передбачає здійснення SWOT-аналізу (з'ясування слабких і сильних сторін). На заключному етапі визначаються пріоритети [149].

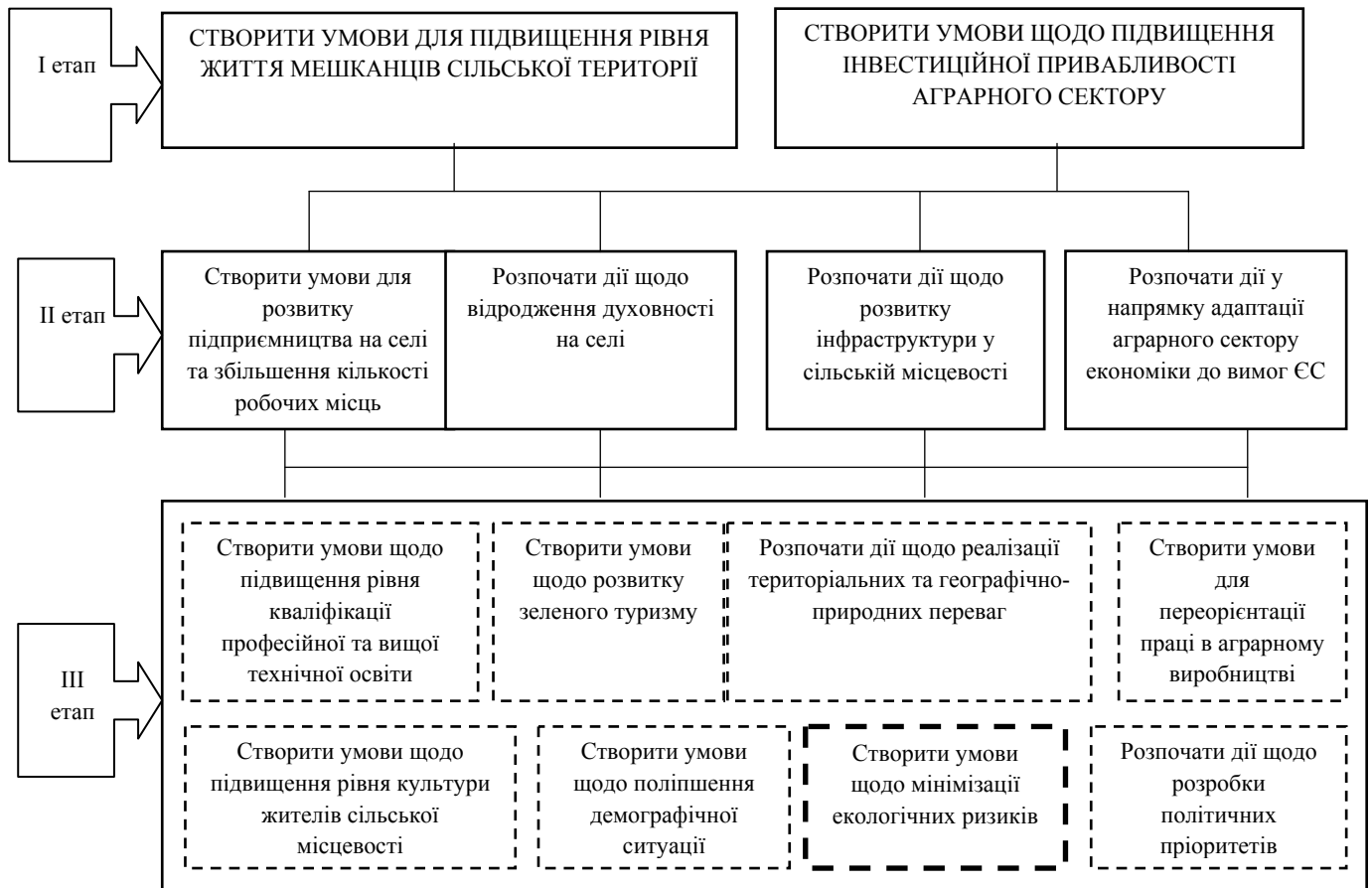

Рис. 1.9. Шляхи досягнення основних завдань соціально-економічного розвитку аграрного сектору*

*Джерело: удосконалено на основі [351]

Тобто, для того щоб отримати підтримку місцеві органи влади повинні довести необхідність отримання фінансування для розвитку відповідної території. Обов'язковою умовою розробки і реалізації стратегії розвитку аграрного виробництва та відповідної території є врахування питань екологічного характеру. В свою чергу, методика розробки стратегічних проектів для різних територій (міських і сільських) однакова. В першу чергу

при розробці такої стратегії мешканці відповідної адміністративної території, для якої розробляється програма, планують необхідний рівень розвитку, мету і методом спільних дискусій окреслюють майбутній проект, не обмежуючись ні в часі, ні в коштах.

Для того щоб отримати фінансування проекту необхідно: 1) обґрунтувати завдання проекту розвитку аграрного виробництва; 2) презентація проекту; 3) дотримання процедури затвердження документів на основі рішення місцевого самоврядування; 4) набуття проектом статусу місцевого закону (при цьому керівник регіону не може одноосібно його змінити); 5) переклад змісту проекту на іноземну мову з метою використання його при переговорах з іноземними інвесторами.

Участь у формуванні стратегії розвитку аграрного виробництва та відповідної території можуть приймати всі бажаючі (бажано зацікавити осіб з обласних і районних адміністрацій, депутатів, відповідальних осіб сфери житлово-комунального господарства, спортивно-оздоровчих організацій, закладів культури та охорони історичних пам'яток архітектури, також представників позаурядових спілок, товариства опіки інвалідів, об'єднання підприємців та ін., тобто необхідно повідомляти ті організації, які охоплюють певні групи людей) з тією метою, щоб програма більш повніше могла задовольнити широкі верстви населення.

Бажано, щоб кожна громада (сільська, селищна рада і т. ін.) повинна мати свій офіційний веб-сайт і оновлювати інформацію про те, які потрібно виконати дії, щоб отримати державну підтримку. Наприклад, у Польщі три тисячі гмін, і коли інформація не оновлюється в Internet – бурмістру пред'являють штрафні санкції. Усі організації мають однаковий рівень важливості. Також вони повинні повідомити гміну про свою реєстрацію та про свої наміри. Розробники стратегії повідомляють про дебати і запрошують усіх, хто має хоч яку-небудь причетність до з'ясування цього питання та інформують про план стратегії [333].

Для розробки плану стратегії необхідно проводити аналіз географічно-кліматичних умов території на якій функціонує аграрне виробництво, у контексті обґрунтування рівня його економічного розвитку. До методів і прийомів дослідження у запропонованій методології належать: анкетування, безпосереднє спілкування, зондаж (опитування на вулиці). Наступний етапом стратегії є проведення діагностування всіх параметрів стратегії. За рекомендаціями Євроспільноти бажано проводити діагностування в таких сферах як: спеціалізація підприємств, рівень платоспроможності, кількість зайнятих і безробітних працівників, проблеми та пропозиції для майбутніх інвесторів, податкова політика місцевого органу самоуправління (в частині встановлення ставок місцевих податків), аналіз виконання бюджету. У свою чергу необхідно проводити діагностування території (сільськогосподарські угіддя, лісові угіддя, землі під промисловими підприємствами, під рекреаційними спорудами, житловими комплексами), поділивши регіон на окремі території, виділивши депресивні, і після цього зробити конкретний діагноз для окремої місцевості. Також бажано оцінити рівень економічного і соціально-культурного розвитку, бідності, суспільної апатії: чи є верстви населення, що не можуть користуватися тими благами, що надаються за рахунок державних коштів (медичне обслуговування, навчання в школах) через брак грошей [5].

Так, у Польщі розробляються спеціальні стратегії інтегрування суспільства. При встановленні діагнозу, що якась територія «занепала», усі зусилля направляються, щоб викоринити таку ситуацію. Діагноз також здійснюють для різних життєво необхідних сфер діяльності гміни: водоканалізаційної, телефонної мережі, газо-енергетичної та рівень охопту населення послугами Інтернет-зв'язку, паралельно проводиться аналіз щодо стану мереж. Далі з'ясовується демографічна структура населення: яке співвідношення жінок до чоловіків, рівень міграції. Слід зазначити, що за даними Світового банку кількість мігрантів з України становить 6,5 млн, осіб [138]. Також аналізуються групи за статтю та віком. Результати проведеного

діагностування необхідні для прийняття рішень інвесторами (наприклад, до місця розміщення птахофабрики працівників потрібно возити за 30 км, тому що на даній території працездатне населення відсутнє). Тому актуальності набуває дослідження рівня розвитку соціальної інфраструктури.

Одним із ключових етапів стратегії фінансової підтримки аграрного виробництва є аналіз екологічного середовища, що дозволяє визначити необхідні умови утилізації відходів, очищення стоків, проводиться аналіз води, повітря. Якщо у результаті дослідження буде виявлено, що на відповідній території наявне забруднення води, то першочерговим завданням в стратегії буде вирішення саме цієї проблеми.

На основі описаної вище методології та методів планування стратегії державної підтримки розвитку аграрного виробництва і сільських територій України, здійснюється дослідження екологічного стану відповідного регіону України. Для цього необхідно активізувати наступні заходи: по-перше, актуалізувати питання впровадження нових технологій для забезпечення необхідного рівня екологічного стану; по-друге, задіяти фінансові, податкові механізми у напрямку реалізації нових технологій, пов'язаних із захистом екологічного середовища. На основі обґрунтованих економічних показників переконати виконавців програми в необхідності використання таких технологій; по-третє, реалізувати дії (фінансові, податкові заходи), спрямовані на впровадження нових технологій із дотриманням екологічних стандартів. Для цього органам державної влади необхідно забезпечити організацію залучення інвестицій за рахунок використання податкових механізмів для розв'язання проблем, визначених проведеним діагностуванням; по-четверте, реалізація запропонованих екологічних заходів або ж заборона дій, що спонукають до екологічних ризиків.

Під час розподілу коштів враховуються особливості запропонованої європейською спільнотою методології, за якою завдання в проекті розподіляються на три групи (в 1 групу входить 2 – стратегічні завдання, у 2 групу 4 – пріоритетні, у третю 8 – необхідних). Після інформування інвесторів і

приватних партнерів кошти розподіляються таким чином: 50% від суми, що включає кошти громади і приватних інвесторів, направляється на виконання двох стратегічних завдань; 30% коштів направляється на виконання пріоритетних (чотирьох) завдань; 15% – на виконання 8 необхідних завдань третьої групи; 5% – це резерв для нових ідей. Як видно, чим менш важлива група за рангом, тим менше коштів. Наприклад, якщо територія, на якій розташована громада, має погані дороги, то виконання завдання з будівництва магістралей чи ремонту відноситься до першої групи завдань, бо 15% коштів третьої групи – це замало, а проектів у третій групі потрібно виконати багато. Розташування завдань за ієрархією – дуже відповідальна робота, тому що приймається важливе рішення щодо регіону, чи країни в цілому [133;138;352].

За вищезазначеною методикою нами пропонується удосконалити механізм державної підтримки аграрного виробництва і сільських територій. Мета розробки проекту повинна полягати у наступному: створити придатні організаційно-економічні умови для розвитку аграрного виробництва і сільських територій відповідного регіону, що утворить умови для зменшення рівня відтоку трудових ресурсів у великі міста та за межі країни, а також сприятиме залученню іноземних інвестицій, розвитку підприємницької діяльності на території сільських адміністративних одиниць завдяки застосуванню фінансових та податкових механізмів до регулювання економічних процесів в аграрному секторі [205].

Дослідження досвіду країн ЄС дає можливість запропонувати в Україні власні варіанти удосконалення механізму підтримки розвитку аграрного виробництва. Нами пропонується удосконалити такий механізм шляхом активізації інституційної організації державного субсидування як сукупності розроблених правил поведінки, що регулюють взаємовідносини між державою та отримувачами коштів та, зокрема, допомагатимуть формувати очікування певного способу дій сторін, задіяних у цьому процесі. Передбачається, що така організація повинна включати, по-перше, чітке нормативно-правове забезпечення виконання зобов'язань щодо гарантованого надання державної

підтримки в чітко визначені строки; по-друге, реалізацію трьох виконавчих функцій: надання дозволу на отримання державних платежів, виконання платежів та звіт про їх використання; по-третє, здійснення двох контрольних функцій: внутрішній аудит і технічний контроль. Для виконання основних функцій та реалізації контролю необхідно сформувати певну організаційну структуру з відповідними регіональними підрозділами та місцевими агентствами.

Висновки до розділу 1

1. Державне регулювання аграрного виробництва як наука передбачає сукупність знань, наукових поглядів, концепцій на явища та процеси, що об'єктивно відбуваються у суспільстві між державою та аграрним виробництвом шляхом їх взаємодії. Як спеціальну систему державне регулювання аграрного виробництва необхідно розглядати у контексті динамічного цілісного середовища, що дозволяє здійснювати вплив на аграрне виробництво та актуальні форми їх взаємодії. Систему державного регулювання доцільно розглядати з економічної та з організаційної точок зору. З економічної точки зору, державне регулювання аграрного виробництва – це сукупність норм, методів та правил організації відносин між державою та аграрним виробництвом з метою забезпечення соціально-економічного розвитку країни та її інтеграції у світовий економічний простір. З організаційної точки зору, державне регулювання аграрного виробництва представляє собою сукупність органів державної законодавчої, виконавчої та судової влади, які відповідно до законодавства наділені повноваженнями в сфері регулюючого впливу на об'єкт регулювання – аграрне виробництво.

2. Система державного регулювання аграрного виробництва повинна об'єднувати такі елементи: суб'єкти державного регулювання, нормативно-правове забезпечення бюджетної, податкової та митної політики, регулятори (принципи державного регулювання, методи, інструменти, державне замовлення, цільові програми, порядок надання пільг, преференцій, дотацій,

компенсацій, моніторинг результатів застосування механізмів державного регулювання), інформаційне забезпечення. Суб'єкти державного регулювання – це державні органи в межах їх компетенції, Верховна рада, міністерства, недержавні органи управління діяльністю підприємств аграрного виробництва, торгівельні біржі, торговельні палати, асоціації тощо.

3. Інструменти державного регулювання аграрного виробництва можна умовно розділити на три груп: 1) інструменти прямого державного втручання в економіку аграрного сектору; 2) інструменти поєднання державного фінансового регулювання і ринкових стимулів розвитку аграрного сектору економіки 3) інструменти саморегулювання розвитку аграрного сектору економіки завдяки ринковим механізмам. Використання того чи іншого інструменту в регуляційних процесах залежить від низки чинників: характеру відносин держави з сільськогосподарськими підприємствами; спеціалізації (специфікації виробництва) об'єктів, що регулюються; господарської компетенції (сукупності господарських прав та обов'язків) суб'єкта процесу регулювання; рівнем значимості питання, що можна вирішити за допомогою регуляторів, свідомості суспільства тощо.

4. Розглядаючи інституційне середовище державного регулювання аграрного виробництва можна вирізнити його три складових: зовнішнє, внутрішнє та середовище найближчого оточення. Зовнішнє середовище включає можливості виходу вітчизняних аграріїв на міжнародні ринки, обсяг валових інвестицій і його частка у загальному обсязі інвестицій, перепони, що створюються інститутами. На блок елементів середовища найближчого оточення, що прямо пропорційно чинять дію на діяльність аграріїв, безпосередньо впливають і складові підсистеми внутрішнього інституційного середовища, діяльність яких здійснюється як згідно формальних правил так і неформальних. Це середовище дає можливість отримати інформацію про: існуючі та альтернативні джерела поповнення фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, про можливість співпраці з інвесторами і участь в

інвестиційних проектах, спроможність кредитного потенціалу, обсяги фінансування здійснення заходів з моніторингу.

5. За результатами досліджень нами систематизовано й адаптовано зарубіжний досвід державного регулювання аграрного виробництва до умов вітчизняного аграрного сектора. Відповідно до цього, вбачається за доцільне впровадження такого виду державної допомоги вітчизняним виробникам, що, на нашу думку, забезпечило б підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і зовнішніх аграрних ринках. Рівень такої допомоги, вважаємо, повинен визначатись виходячи із розміру рівня негативної рентабельності діяльності сільгосптоваровиробників, плюс розмір мінімальної норми прибутку.

6. Нами запропоновано удосконалити державне регулювання аграрного виробництва, як результат дослідження зарубіжного досвіду, шляхом активізації інституційної організації державного субсидування як сукупності розроблених правил поведінки, що регулюють взаємовідносини між державою та отримувачами коштів та, зокрема, допомагатимуть формувати очікування певного способу дій сторін, задіяних у цьому процесі. Передбачається, що така організація повинна включати, по-перше, чітке нормативно-правове забезпечення виконання зобов'язань щодо гарантованого надання державної підтримки в чітко визначені строки; по-друге, реалізацію трьох виконавчих функцій: надання дозволу на отримання державних платежів, виконання платежів та звіт про їх використання; по-третє, здійснення двох контрольних функцій: внутрішній аудит і технічний контроль. Для виконання основних функцій та реалізації контролю необхідно сформувати певну організаційну структуру з відповідними регіональними підрозділами та місцевими агентствами.

Основні наукові результати першого розділу опубліковані в працях [48;50;52;58;66].

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

2.1. Методологічні підходи до формування організаційно-економічного інституціонального забезпечення державного регулювання аграрного виробництва

Аграрний сектор є багатофункціональним через те, що забезпечує відтворення суспільно важливих цінностей, які не завжди піддаються кількісній або вартісній оцінці. Він робить значний внесок у підтримку життєздатності сільської місцевості. Сільське господарство відіграє важливу роль у збереженні родючості ґрунтів й охороні земель від ерозії й інших негативних явищ природного й техногенного характеру. Фінансове значення цієї функції також дуже високе. Непродовольчі аспекти розвитку аграрного виробництва мають характеристики суспільних благ, в результаті чого вони не є предметом торгівлі й не можуть повністю оцінюватися за ринковими критеріями ефективності. Суспільні блага мають три основні характеристики: вони не конкурентні, від них не можна відмовитися та доступ до благ не можна обмежити. Зазначені властивості визначають основну особливість суспільних благ, яка полягає в тому, що вони не є продуктом ринкової системи. Тому суспільні блага зазвичай фінансуються урядом з коштів, зібраних за рахунок податків. Протягом останніх десятиліть, починаючи з розпаду СРСР, сільськогосподарське виробництво виступало в якості другорядної галуззі. Практичне вирішення таких завдань, як необхідність підтримки ефективного рівня прибутковості, забезпечення залучення інвестицій, модернізація виробництва, розвиток інфраструктури села, не розглядалися як пріоритети національної економічної політики.

Розглядаючи організаційно-економічну систему регулювання аграрного виробництва як категорію, що постійно еволюціонує і враховуючи те, що

теорія й методологія досліджень не існують і не розвиваються відокремлено, оскільки мають, передусім, соціальну спрямованість, при дослідженні факторів та критеріїв, що формують і визначають її рівень нами використано системний, синергетичний, еволюційний та інституціонально-когнітивний підходи, які включають ієрархічність сутнісного розуміння державного регулювання аграрного виробництва, а також передбачають проведення дослідження в цілісності з виявленням різноманітних характерних ознак, прямих і зворотних зв'язків та залежностей, що виникають в процесі соціально-економічних відносин аграрної сфери.

Системний підхід надає розуміння того, що ефективність будь-якого об'єкта дослідження забезпечується не якимось одним окремим фактором, а є результатом, взаємодії багатьох факторів і елементів. «У будь-якій системі важлива робота всього цілого – як результат досягнутої динамічної рівноваги» [21]. На наш погляд, масштабність, специфічність та різноманітність зв'язків і відносин у аграрному виробництві (природних, технічних, технологічних, соціальних, екологічних) потребують їх вивчення не окремо один від одного, а як єдине ціле, із залученням найрізноманітніших галузей знань та застосуванням системного аналізу широкого спектру різноманітних факторів та умов розвитку аграрного виробництва, взаємозв'язків і взаємозумовленостей аграрних відносин.

Застосування системного підходу допомагає одночасно розглядати як інтегровані властивості і закономірності ринкової трансформації економіки країни, так і специфічні властивості трансформації аграрного виробництва, конкретизувати функції окремих елементів аграрної сфери, а також охарактеризувати відносини субординації та координації, що йому притаманні. Адже для секторального устрою характерна не тільки наявність зв'язків і відносин між галузями та суб'єктами господарювання, які його утворюють, а й нерозривна єдність з інституціональним середовищем у взаємовідносинах з яким вони проявляють свою цілісність. Відповідно його використання вимагає побудови чіткої науково-обґрунтованої стратегії розвитку аграрного виробництва

із розробкою різноманітних моделей поведінки як усієї системи в цілому (інституціональної і соціальної сфери, природного середовища), так і окремих її підсистем (галузей, агрогосподарюючих суб'єктів, саморегулюючих організацій, тощо).

Разом з тим, на думку О.М. Бородіної, застосування системного підходу при дослідженні аграрного виробництва ускладнюється статистично-економічним та техніко-технологічним підходами до його сприйняття і вивчення. «Відсутнє адекватне розуміння того, що саме здійснення сільськогосподарської діяльності селянином у власному господарстві – це не просто сукупність певних факторів виробництва, не механічне їх поєднання. Тут ціле – не просто сума частин. Це свого роду самостійний організм, що потребує допомоги у всіх його проявах: використанні землі, праці, матеріально-технічних ресурсів, підприємницькому хисті, інших природних і набутих властивостях людини, задоволенні її соціальних та духовних потреб» [25]. Не зважаючи на визначене ускладнення в роботі проведена спроба виявити, усвідомити та дослідити системні внутрішні та зовнішні фактори, що мають вплив на організаційно-економічну систему регулювання аграрного виробництва та його розвитку. Такий підхід покликаний поєднати в систему забезпечення розвитку аграрного виробництва внутрішні цілі спрямовані на покращення ефективності агрогосподарської діяльності, розвиток сільських територій й задоволення соціальних і духовних потреб сільських мешканців з зовнішніми, що забезпечують розвиток економіки, продовольчу безпеку, експортний потенціал та збереження природного середовища в країні (рис. 2.1). Запропонований підхід дає можливість комплексно застосувати всі види інституціонального забезпечення щодо суб'єктів аграрного виробництва: нормативно-правове; інвестиційно-фінансове; інформаційно-наукове; інноваційно-технологічне; морально-мотиваційне, особливо враховуючи те, що історично головним носієм і причиною аграрної діяльності насамперед є людина з цілим комплексом власних моральних, етичних, ментальних, релігійних уподобань.

Рис. 2.1. Організаційно-економічна система інституціонального забезпечення державного регулювання розвитку аграрного виробництва

Джерело: складено автором

Проте, навіть беззаперечне розуміння того, що всі соціально-економічні макропроцеси виникають на рівні індивідів, аж ніяк не заперечує існування системних синергетичних ефектів, які виникають в складних системах, і відповідно не можуть бути пояснені через властивості їх складових частин. У основу закону синергії покладено принцип емерджентності за якого спільна дія декількох чинників завжди або майже завжди відрізняється від суми роздільних ефектів. Ця відмінність, яку зазвичай називають ефектом синергії, кооперативним ефектом або чинником взаємодії досліджена в працях [50;65;174] і є кількісним вираженням емерджентності або синергії. «Більша доля синергетичного економічного ефекту у складі створеної цінності призводить до

більшої ефективності виробництва. Це твердження справедливе для всіх рівнів економіки: -мікро-мезо-макро. І навпаки, мала доля синергетичного економічного ефекту свідчить про низький рівень ефективності господарювання» [172; 208].

На відміну від системного підходу, який розглядає цілісність, змінність, інтегрованість як загальні властивості системних об'єктів, синергетика вважає, що системам притаманні ще й самоорганізація, відкритість, нелінійність. Самоорганізація передбачає, що суб'єкти аграрного виробництва мають здатність формуватися у відповідності до власних тенденцій та потенціалу, а також формувати рівновагу, адаптуватися до змін та якісно перетворюватися. Відкритість аграрного виробництва характеризує наявність у ньому джерел та механізмів обміну відповідними ресурсами із зовнішнім середовищем. А нелінійність полягає у наявності зворотного зв'язку між виробниками і споживачами аграрної продукції, що свідчить про можливість швидкого розвитку в ньому нових процесів на певних стадіях еволюції. Застосування синергетичної методології в нашому дослідженні необхідне для більш глибокого пояснення сутності явищ, що відбуваються у соціально-економічних системах взагалі і аграрному виробництві, зокрема.

Дослідники еволюційного підходу [60;65;84;94;112] розглядають економічний розвиток як нерівноважний процес в якому діють не окремі індивіди, а популяції економічних агентів і закони еволюції: спадковості, мінливості і природного відбору. Його застосування в цілому дає можливість опису, з одного боку, того, як можуть розвиватися індивідуальні моделі поведінки, з іншого – як еволюціонують сукупності різних моделей індивідуальної поведінки. На думку Ю.М. Лопатинського він видається «особливо вдалим для встановлення зв'язку з соціальним контекстом процесу формування уподобань» [192] і дає можливість за допомогою механізмів відбору виокремити інститути, що за своїми ключовими ознаками більше підходять тому чи іншому середовищу, а механізмам відтворення зберегти успішні інститути в часі завдяки створенню їх копій і вдосконалення їх на наступних траєкторіях розвитку.

Відповідно еволюційний підхід розглядає предмет дослідження під кутом зору його поступального розвитку, обумовленого закономірностями, властивостями і особливостями, що притаманні аграрному бізнесу, що в свою чергу «кореспондується із основними положеннями еволюційно-інституціональної економічної теорії» [214], яка стосовно суб'єктів економічної діяльності стверджує про їх здатність до розширеного відтворення лише у разі відповідності їх внутрішнього інституціонального устрою нормам і регламентам, закладеним у макроекономічних інститутах. Сучасна парадигма розвитку аграрного виробництва насамперед потребує підвищення якості основних інститутів та інституцій державного регулювання аграрного виробництва й відповідно удосконалення інституціонального середовища, що сприятиме сталому розвитку аграрного виробництва, узгодженості дій виробничого, фінансового та людського капіталів не тільки у вигляді агрохолдингів, а і у інших господарсько-правових формах, в рівному доступі всіх агрогосподарюючих суб'єктів до інфраструктурних об'єктів, наукових установ, банків та інших фінансових інститутів як для поточних потреб, так і на розвиток виробництва.

Основою ж підвищення ефективності аграрного виробництва повинні стати інноваційні процеси в інституціональній, організаційній, технологічній та економічній площинах, підтримка людського потенціалу і розвиток сільських територій. Структурна модернізація аграрного виробництва має насамперед здійснюватися в напрямі підвищення її економічного потенціалу на за рахунок пріоритетного розвитку експортноорієнтованих та імпортно-замінних товарів, упровадження ресурсозберігаючих технологій, виробництва альтернативних видів енергії, розвитку адаптивного виробництва, що знижує навантаження на навколишнє середовище, виробництва екологічно чистої продукції з власних сировинних ресурсів, розвитку сільських територій і підтримки сільського соціуму. В умовах пріоритетності удосконалення організаційно-економічної системи інституціонального регулювання аграрного виробництва постає питання про основоположні фактори і детермінанти, серед яких нами виділено:

1) інституціональні зміни, які виражаються в удосконаленні вже існуючих, адаптації запозичених і впровадженні створених економічних інститутів для формування інституціональних умов розвитку аграрного виробництва, створення можливостей поєднання інтересів усіх суб'єктів аграрних відносин та їх консолідації;

2) техніко-технологічні зміни, що передбачають якісні зміни взаємозв'язків наукової, інноваційної, техніко-технологічної сфер агровиробничої діяльності з метою забезпечення орієнтації на прибуток та потреби сільських громад, створення умов для прискорення технологічного прогресу;

3) соціальні зміни, пов'язані з формуванням у суспільстві певної соціально-економічної орієнтації поведінкових установок, адекватних процесу розвитку, забезпеченню зворотного зв'язку між соціально-економічним контекстом і новими життєвими стратегіями, що будуються на основі сформованих установок і наявних ресурсів [40;46;79;110;217;294].

Досліджуючи інституціональні умови державного регулювання аграрного виробництва ми розуміємо, що навіть в масштабах країни підходи до різних складових організаційно-економічної системи мають теж бути різними, але мати єдине стратегічне спрямування, або єдиний вектор розвитку. Тому в процесі дослідження нами буде використано інституціонально-когнітивний підхід, що поєднає в собі інституціональну концепцію, спрямовану на дослідження всього спектра взаємодій економічних агентів, і когнітивну концепцію орієнтовану на вивчення пізнання як окремої групи з наявною у неї типовою соціальною поведінкою, що забезпечують саму можливість названих вище взаємодій так і окремого члена цієї групи з виявленням соціально значущих для нього результатів такої взаємодії.

Використовуючи інституціонально-когнітивний підхід, який на думку Д. Норта «пояснює феномен залежності від попередньої траєкторії розвитку (path dependence)» [238], при дослідженні організаційно-економічної системи інституціонального регулювання аграрного виробництва ми відштовхуємося від факту недосконалості ринків: наявності значного розміру трансакційних

витрат; складних відносин між інститутами та організаціями; високого рівня державного регулювання; розбіжностей в світогляді учасників агропродовольчого ринку. Звідси вибір тих, або інших організаційно-економічних інститутів є об'єктивним продуктом умов, що склалися у свідомості економічних агентів, які утворюються не спонтанно та незалежно від людської волі, а навпаки являються результатом свідомих цілеспрямованих дій індивідів (особливо тих, що мають владу) спрямованих на максимізацію як власного зиску так і досягнення певних результатів для національної економіки. А оскільки аграрний бізнес – це інтегрований результат конкуренції виробників та покупців аграрної продукції за суттєвого рівня державного регулювання, кожен з яких діє по визначених правилами та нормами, а їх взаємовідносини для зменшення невизначеності і відповідно трансакційних витрат або витрат взаємин між ними, включають в себе певну систему обмежень, то для дослідження стратегії та ідентифікації вектора її розвитку нами буде задіяний весь арсенал інституціональних концепцій та визначено вплив основних інститутів та інституцій аграрної сфери на рівень розвитку аграрного виробництва.

Слідування визначеним підходам дає нам можливість сформулювати загальну методологічну концепцію нашого дослідження. Вона враховує організаційно-економічні аспекти розвитку аграрного виробництва (нормативно-правових, соціальних, екологічних, ментально-моральних) та відповідних взаємодій здатних забезпечити сталий динамічний розвиток аграрного виробництва, та сприяє формуванню нової системи поглядів, що заснована на збалансованому поєднанні інноваційного розвитку (організаційних технологій, виробничих процесів, сільських територій, економічних моделей поведінки) із закріпленням ефективних інституціональних форм, які забезпечують розвиток і підтримку всіх складових організаційно-економічної системи державного регулювання аграрного виробництва (рис.2.2).

Рис. 2.2. Схема методологічної концепції державного регулювання розвитку аграрного виробництва в інституціональному середовищі

Джерело: авторська розробка

Отже, основою дослідження проблеми функціонування організаційно-економічної системи інституціонального забезпечення державного регулювання аграрного виробництва є цивілізаційна парадигма з системним, синергетичним, еволюційним та інституціонально-когнітивним підходами.

Саме поєднання методологічних підходів дає змогу, по-перше, через включення в аналіз інститутів адекватно відобразити взаємовідносини між економічними агентами аграрного виробництва. По-друге, пояснити динаміку інституціональної трансформації суб'єктів аграрного господарювання та розкрити сутність його розвитку. По-третє, забезпечити розуміння ролі держави, суспільства і індивідів у формуванні інституціональних відносин, спрямованих на ефективне державне регулювання розвитку аграрного виробництва.

Виділимо три групи методів наукового пізнання, що застосовуються під час вивчення інституціонального забезпечення державного регулювання розвитку аграрного виробництва на емпіричному рівні:

- загальні методи (спостереження, вивчення документів, порівняння);
- експлікативні методи (картування, метод індикаторів, статистичний метод);
- конструктивні методи, пов'язані з ідеалізованим відтворенням реальності (моделювання, прогнозування, дельфійський метод, побудова сценаріїв і системний метод).

Широкого використання в сучасних наукових дослідженнях набув системний метод, що пояснюється його загально визнаними перевагами, які пов'язані з розглядом об'єкта в єдності та цілісності.

Окрім методів, методологія базується на принципах. Провести вивчення сучасного розмаїття в умовах динамічних змін, що відбуваються, диференціювати інституціональні зміни у державному регулюванні аграрного виробництва за тими чи іншими ознаками, зокрема складом, політико-правовим статусом, галузевою спрямованістю, динамікою розвитку, значенням функцій, ступенем складності тощо, є можливим на основі структурування. Вивчення державного регулювання з погляду його етапів і механізмів, становлення і формування сучасного та майбутнього станів забезпечує принцип історизму. Принцип об'єктивності виражає необхідність неупередженого вивчення процесів у сукупності фактів і подій – суперечливих, багатогранних,

позитивних, негативних, типових, нетипових. Суб'єктивізм є сприйняттям інституціонального забезпечення державного регулювання аграрного виробництва як процесу та результату людської діяльності.

З науковими теоріями, методами та принципами тісно пов'язані конкретні підходи. Найпоширенішим є системний підхід. Основоположником системної теорії вважають ученого австрійського походження Людвіга фон Берталанфа. Вихідним для системного підходу за Людвігом фон Берталанфом є поняття системи, що є «сукупністю елементів, які перебувають у взаємодії один з одним» [210].

Отже, системний підхід полягає у сприйнятті інституціонального забезпечення державного регулювання аграрного виробництва як цілісної системи та у розумінні взаємопов'язаності й взаємозумовленості її структурних елементів.

Послідовно застосовуючи, підхід до дослідження організаційно-економічних процесів під кутом зору інституціонального забезпечення дозволяє досліджувати цілу низку неекономічних – соціальних, політичних, культурних, юридичних тощо, факторів, даючи їм одноманітне економічне трактування, піддаючи аналізу не тільки прямі (від них до економіки), але і різноманітні зворотні (від економіки до політики, права, соціуму і т.д.) зв'язки (рис. 2.3).

Як правило, розвиток системи відбувається під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, а збереження її рівноваги залежать саме від здатності структури швидко адаптуватися до несподіваних та істотних змін. Для системи – володіти адаптивною структурою – означає бути стійкою до впливу негативних факторів та бути здатною одержати максимум позитивних результатів від можливостей наявних та розкритих. Основна умова адаптивності – гнучкість структури, тобто здатність реагувати на зміни ситуації шляхом відповідної зміни організаційної форми, зберігаючи існуючу якісну визначеність, та свого функціонального призначення. В основі механізму

структурної адаптації лежить здатність системи до саморегуляції, самоорганізації діяльності. Система отримує певні сигнали від зовнішнього і внутрішнього середовища, що свідчать про істотну зміну ситуації.

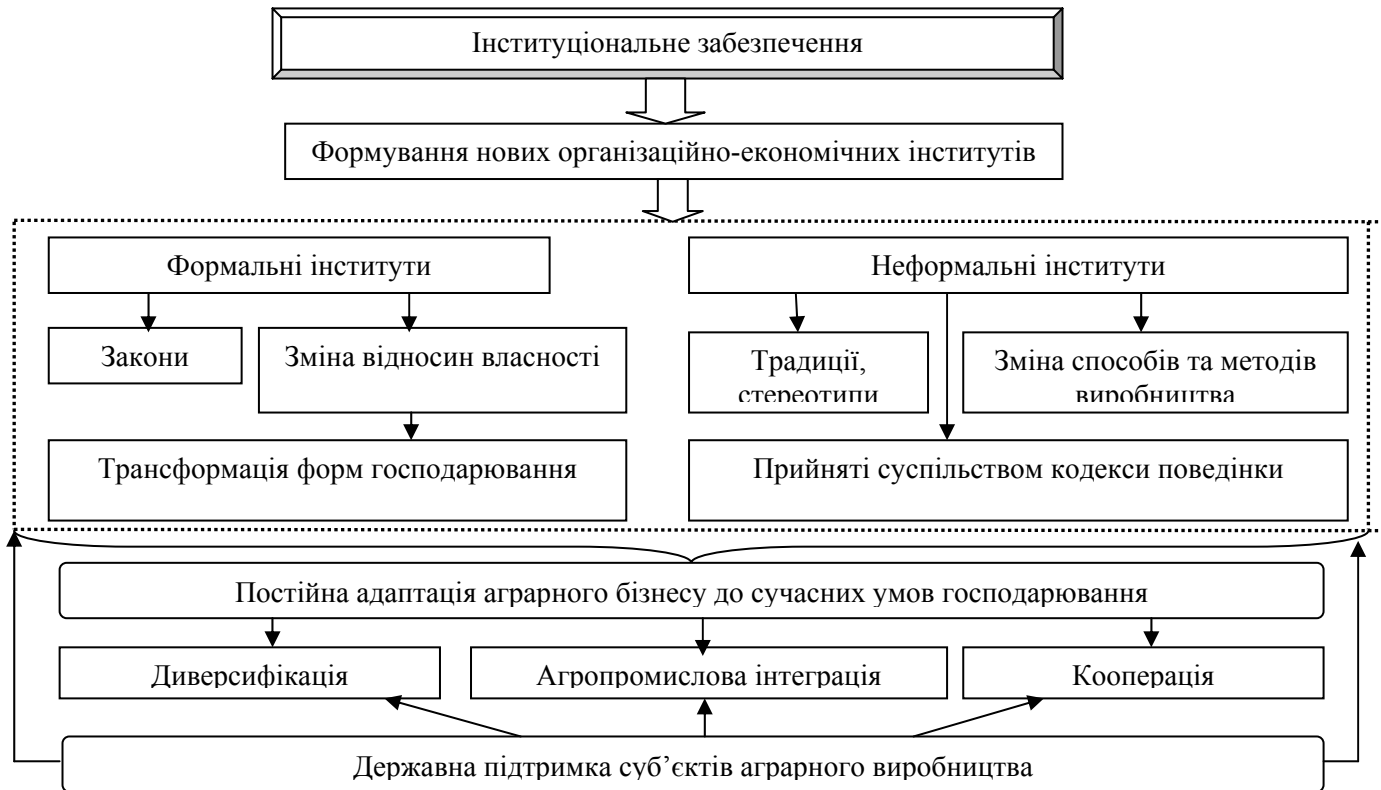

Рис. 2.3. Система елементів організаційно-економічного інституціонального забезпечення державного регулювання аграрного виробництва

*Джерело: авторська розробка

Сприймаючи ці сигнали, вона визначає доцільність структурної адаптації та за потреби починає здійснювати структурні зміни. У аграрному виробництві запуск процесу розвитку дещо затримується, а його швидкість нижча, ніж в інших галузях, оскільки структурно галузь представлена специфічними компонентами, як-от земля, живі організми, що розвиваються на підставі біологічних законів, більш того велика частина чинників зовнішнього середовища належить до класу нерегульованих. Тому в порівняльному аналізі аграрну структуру вважають менш гнучкою (рис. 2.4).

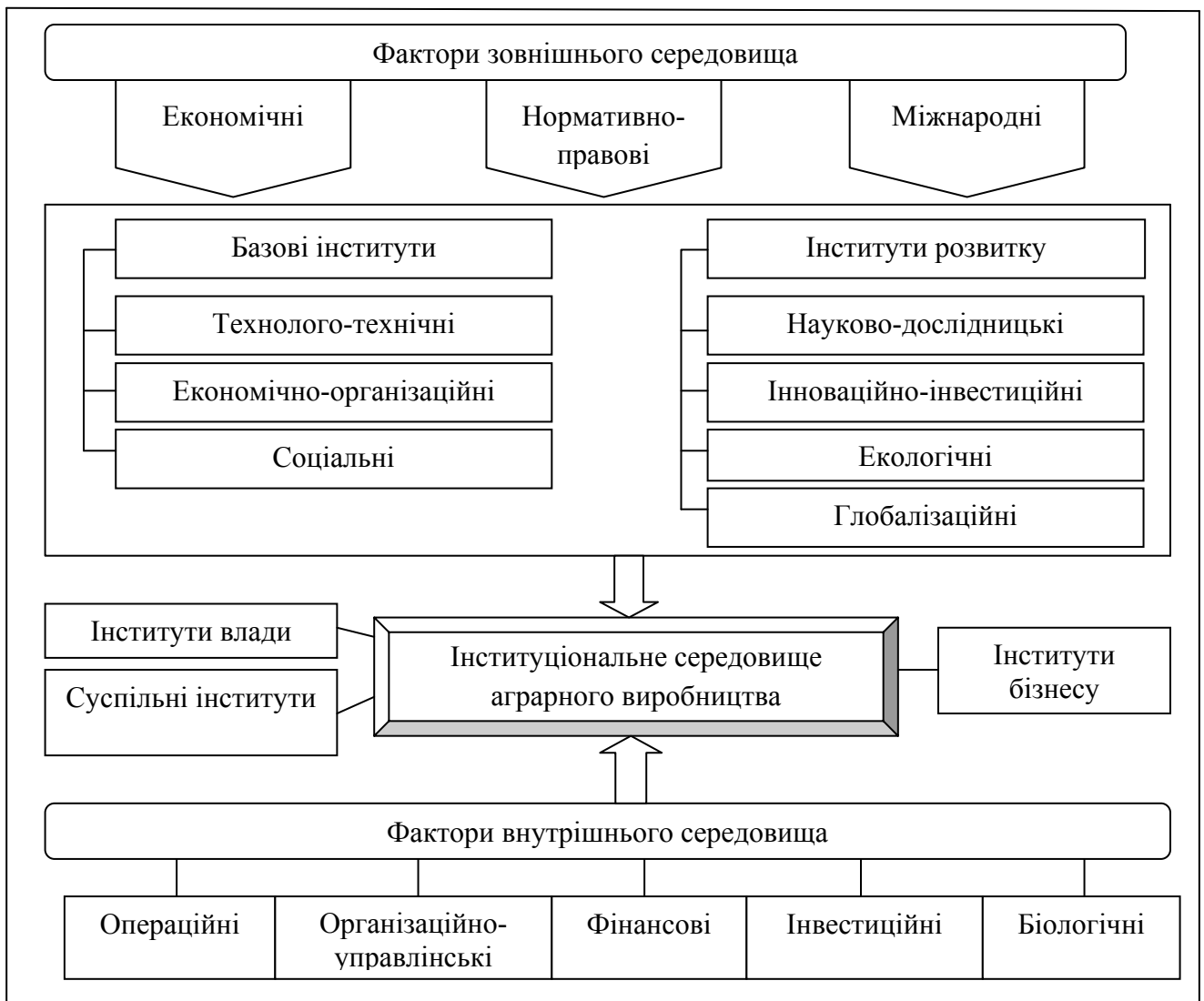

Рис. 2.4. Теоретична конструкція взаємодії організаційно-економічних компонентів інституціонального забезпечення державного регулювання аграрного виробництва

*Джерело: авторська розробка

Особливістю сьогодення є те, що у процесі самоорганізації активно втручається держава, розробляючи програмні документи, спрямовані на передбачення поведінки і недопущення несприятливого впливу середовища, підтримку стійкості аграрного виробництва. В управлінні цими процесами основний акцент робиться на поліпшення внутрішньої будови, вдосконаленні пропорцій і підвищення рівня збалансованості галузі. Крім держави, вільний або мимовільний вплив на структурне оформлення системи можуть робити інтегровані корпоративні структури. У сільському господарстві ними можуть бути великі споживчі кооперативи, асоціації, холдингові компанії, аграрні

фінансово-промислові групи. Задіюючи свій фінансовий, матеріально-технічний, управлінський потенціал, вони можуть впливати на структуру виробництва, капіталу, параметрів зайнятості, експортно-імпортних потоків, доходів товаровиробників і тощо [39;85].

Таким чином, структура не тільки відображає внутрішній порядок в системі, але й визначає її цілісність, ефективність, адаптивність і стійкість. Викладені уявлення про аграрну структуру дозволяють з легкістю виокремити основні її властивості:

- складність. Велика кількість елементів і здійснюваних ними функцій, ступінь взаємозв'язків елементів один з одним, великий обсяг обробленої інформації, необхідної для формування різних рішень, зумовлюють визнання аграрного виробництва – структурно складним системним об'єктом. У свою чергу складність описується такими характеристиками, як поліструктурність та багатошаровість;

- стійкість. Зазначена структурна властивість забезпечує стабільність і рівновагу системи, а її існування визначено тим, що внутрішній порядок системи формується сумісними і взаємодоповнюючими елементами, чіткими і добре вираженими зв'язками, ясними і постійними відносинами;

- динамічність. Оскільки соціально-економічна дійсність є потоком безперервних і різноманітних змін, аграрна структура схильна до динаміки – модифікує склад елементів, трансформуює характер зв'язків і зміст відносин. Змінюючись, структура перетворює саму систему, даючи їй новий якісний зміст;

- діалектичність. Велику роль у розвитку структури відіграють спадковість, формування нової структури відбувається в надрах тієї, що історично передує їй на її основі. Це має місце завдяки, по-перше, самозапереченню «старих» компонентів, зв'язків і відносин, по-друге, зародженню нового структурного поєднання, його розгортанню у разі поступового зменшення інерції старої структури;

- гнучкість. Прояв цієї властивості пов'язують зі здатністю структури до оперативних внутрішніх змін, зберігаючи при тому якісну визначеність і функціональне призначення системи. Гнучкість підтримує стійкість системи, визначає поріг її адаптації. У зв'язку з тим, що аграрне виробництво залежно від нерегульованих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, йому притаманна менша гнучкість порівняно з іншими галузями народного господарства;

- самоорганізація та саморозвиток. Ця властивість проявляється через безперервні структурні зміни, властиві аграрному виробництву. Численні зовнішні і внутрішні впливи спричинюють порушення прийнятого порядку (структури) аграрної системи і в той же час викликають об'єктивні процеси, спрямовані на підтримку певних співвідношень, пропорцій або формування нових, впровадження нових елементів або знищення застарілих. Чим швидше система адаптується до мінливих умов, тим досконаліший механізм її самоорганізації, краще стійкість і вище ефективність;

- керованість. Крім процесів самоорганізації для сучасних аграрних систем характерна наявність потужних механізмів регулювання як з боку держави, так і з боку великих організацій, корпоративних об'єднань тощо. Їхня роль полягає в тому, щоб сформувати структуру, що відповідає їх інтересам. Так для держави ця діяльність виражається в продуманій структурній політиці і спрямована на забезпечення збалансованості сільського господарства, підтримку такої пропорційності, за якої досягається найбільш динамічний, стійкий, безкризовий розвиток галузі. Інтереси корпорацій мають приватний характер і можуть призводити як до позитивних, так і негативних структурних зрушень [96;129;165;258;307].

Представлені характеристики і властивості дозволяють уточнити поняття аграрної структури, подаючи її як визначену для кожного історичного етапу розвитку сукупність стійких системоутворюючих зв'язків і відносин між сумісними і взаємодоповнюючими елементами, що забезпечують цілісність і

збереження основних властивостей агросистеми за різних внутрішніх змін і зовнішніх впливів.

В аграрному виробництві інституціональні перетворення полягали в демонтажі командно-адміністративної системи та переході до нової системи ціннісних характеристик, економічних відносин і норм поведінки. Результатом перетворень мало було стати підвищення ефективності галузі на ґрунті створення зацікавленого ефективного власника, який формується у процесі створення багаторівневої економіки, здорової конкуренції організацій різних форм власності і господарювання, еквівалентного обміну між промисловістю і сільським господарством, формування ринкової інфраструктури та ефективної державної політики щодо аграрного виробництва (рис. 2.5).

Сьогодні ми бачимо, що спроби подібного революційного зламу призвели до суперечливих результатів. Поряд з позитивними підсумками виникло багато непередбачених наслідків: незавершеність законодавства, яке б регулювало всю систему аграрних відносин в Україні; нерозвиненість інфраструктури, що відриває сільськогосподарських товаровиробників від ринку збуту і ринку ресурсів; диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, що вилучає кошти з аграрного сектора; розрив економічних зв'язків всередині господарських комплексів і підкомплексів, що призводить до зростання трансакційних витрат на сільськогосподарську продукцію і всього аграрного бізнесу; та високі соціальні витрати інституціональної реформи. Тим часом і успіхи, і невдачі реформ підтверджують, що необхідні інституціональні зміни вимагають систематичних зусиль і витрат протягом досить тривалих періодів часу на підставі еволюційного підходу.

Сучасна інституціональна структура аграрного виробництва має бути збагачена багатьма необхідними елементами: розвиненою банківською системою, орієнтованою на кредитування реального агровиробника; працездатним фондовим ринком, що формує об'єктивну ринкову ціну активів сільськогосподарських підприємств та забезпечує рух капіталу; розвиненою системою державного і приватного страхування, покликаною розподілити

фінансові та підприємницькі ризики; цивілізованою інфраструктурою, що створює основу до зниження трансакційних витрат.

Рис. 2.5. Компаративний аналіз динаміки розвитку аграрного виробництва в сучасних умовах

*Джерело: сформовано автором на основі [36;66;81;116]

Будучи досить складною системою, аграрне виробництво є в той же час структурним компонентом систем вищого порядку (метасистем), що є для нього зовнішнім середовищем, яке може або сприяти, або обмежувати можливості його ефективного функціонування. Такими метасистемами є, з

одного боку, система національної економіки, а з другого – світова аграрна система. Взаємозв'язки між ними здійснюються через загальні елементи за допомогою вхідних і вихідних потоків. Оскільки ці зв'язки відтворюють з'єднання підсистем в єдине ціле, вони належать до найважливіших суттєвих зв'язків. Їхня зміна буде значно впливати на аграрну систему, трансформувати її властивості та структуру. Саме тому досліджуючи аграрне виробництво неприпустимо ігнорувати ці зв'язки. У цілому ж аналіз і синтез структур є найважливішим методологічним прийомом, що забезпечує пізнання системного об'єкта. Знаючи структуру, вивчаючи її з різних позицій, можна пізнати логіку розвитку системи, виробити стратегію змін, удосконалюючи систему, домагаючись більшої пропорційності її побудови, зручності архітекτονіки або конфігурації і тощо. Безсумнівно, ці процеси мають спиратися на сучасні підходи, моделі і концепції структурних перетворень.

Перехід від адміністративно-командної системи до ринкової економіки, руйнування існуючого господарського механізму призвели до того, що багато економічних суб'єктів аграрного виробництва зіткнулись з новими ризиками, які не були характерні їхній діяльності раніше. Ризики, які до цього в значній мірі регулювалися з боку держави, стали звичним атрибутом виробничої і господарської діяльності аграрного виробництва. Ризик став обов'язковим фактором, який необхідно враховувати господарюючим суб'єктам при прийнятті економічних рішень.

Діяльність господарюючих суб'єктів у цих умовах у значній мірі пов'язана з ризиками, які витікають з нестійкості, суперечливості і незрілості інституціонального середовища, об'єктивно обумовленого, з одного боку, відмиранням і модифікацією старих інститутів, а з іншого – виникненням абсолютно нових інститутів, як формальних, так і неформальних. На об'єктивний процес накладаються ще й суб'єктивні фактори, пов'язані з труднощами узгодження груп інтересів та відбору ефективних, тобто рівнозначних організаційно-економічних інститутів. Особливо гостро ця ситуація проявляється у сільській місцевості, що обумовлено наступними

обставинами:

1. Відсутністю в уряді науково обґрунтованої стратегії і продуманої тактики розвитку, достатньої і ефективної законодавчо-нормативної бази реформування, що призвело до широкого поширення деструктивної поведінки і переважання руйнівних тенденцій над творчими.

2. Значною залежністю аграрного виробництва від соціокультурних складових сільської спільноти, що виявляється в стійкості суспільної психології, зрівняльних настроїв, примітивних сільськогосподарських технологій і форм організації виробництва, в інертності економічної поведінки.

Невизначеність і непередбачуваність інституціонального середовища сковують господарську ініціативу «знизу», підривають довгострокову зацікавленість людей в розвитку і зміцненні аграрного виробництва та знижують їхню економічну активність, сприяють зростанню неформального сектора економіки, її архаїзації і примітивізації.

Тому в період економічної трансформації особливого значення набуває формування інституціонального середовища, яке орієнтує поведінку економічних суб'єктів в умовах невизначеності. Інституціоналізація ризиків дозволяє створити ефективну систему управління ними.

Аналіз ризиків, обумовлених суперечливістю інституціональної трансформації перехідної економіки, є порівняно новим напрямком в економічній науці. Господарські, економічні та підприємницькі ризики в суспільстві, як у контексті вивчення джерел їх прояву, так і можливостей оцінки і способів мінімізації ступеня їх впливу стали об'єктом повного аналізу вітчизняних економістів. Ризики ж інституціональних перетворень, а також ризики, пов'язані з інститутами, практично залишаються поза увагою вчених. Ігнорування проблеми інституціональних ризиків у процесі реформування економіки призводить до порушення його органічності, системності та комплексності. Через зростання невизначеності в економіці, нестабільності та суперечливості законодавства та урядової політики, відсутність механізмів, що регулюють цінові взаємини між галузями і сферами економіки, погіршення

морального клімату в суспільстві, непередбачуваність економічного і соціального середовища істотно гальмується не тільки перехід до ринкових методів господарювання, але і формування «нової економіки», заснованої не на технологічній, організаційній, економічній «рутині», а на знаннях та інноваціях.

Існуючі класифікації ризиків мають у своїй основі різні критерії, тому різні дослідники ризику по-різному підходять до їх групування. Всі джерела ризику можна розділити на: об'єктивні (зовнішні) і суб'єктивні (внутрішні); прогнозовані і непередбачувані; короткострокові, постійні, систематичні, періодичні; прямого і непрямого впливу; макроекономічні мезоекономічні, мікроекономічні, наноекономічні [121;128;163].

Ризик як економічна категорія має свої межі поширення (величину). Економічні кордону або межі ризику визначаються мірою готовності господарюючого суб'єкта йти на ризик, якщо ресурси, якими він володіє, відповідають цілям і завданням конкретного проекту. Виміряти економічні кордони ризику можна з використанням інтегративного підходу, що включає три взаємопов'язані сторони: якісну, аксиологічну і кількісну. Якісний аналіз передбачає ідентифікацію всіх можливих ризиків, його основна задача - визначити фактори ризику, етапи роботи, при виконанні яких він виникає, встановлення потенційних зон ризику, виявлення наслідків ризику. Інституціональні ризики можна класифікувати відповідно до різних критеріїв. Нами запропонована наступна класифікація (рис. 2.6).

Причинами інституціонального ризику в перехідній економіці є: виникнення і закріплення неефективних стійких інститутів - інституціональних «пасток»; дисфункціональність економічних явищ; сурогатний характер нових ринкових інститутів; недосконалість господарського права; діяльність держави, її органів і працівників апарату: непослідовне проведення інституціональної та промислової політики, непослідовне проведення соціально-економічної політики; розмитість прав власності господарюючих суб'єктів, їхня слабка захищеність; несподівані зміни нормативно-правових актів та формальних правил в цілому, відсутність можливостей повноцінного бюджетного

фінансування, криміналізація і корупція державних органів; неявний характер контрактних відносин у сфері працевлаштування, наявність інституціональних «пасток» українського ринку праці; недостатня розвиненість і слабкість неформальних інституціональних механізмів, що підтримують формальні інститути; виникнення і розвиток інститутів тіньового, нелегального порядку, що формують неефективну інституціональну структуру [194;198].

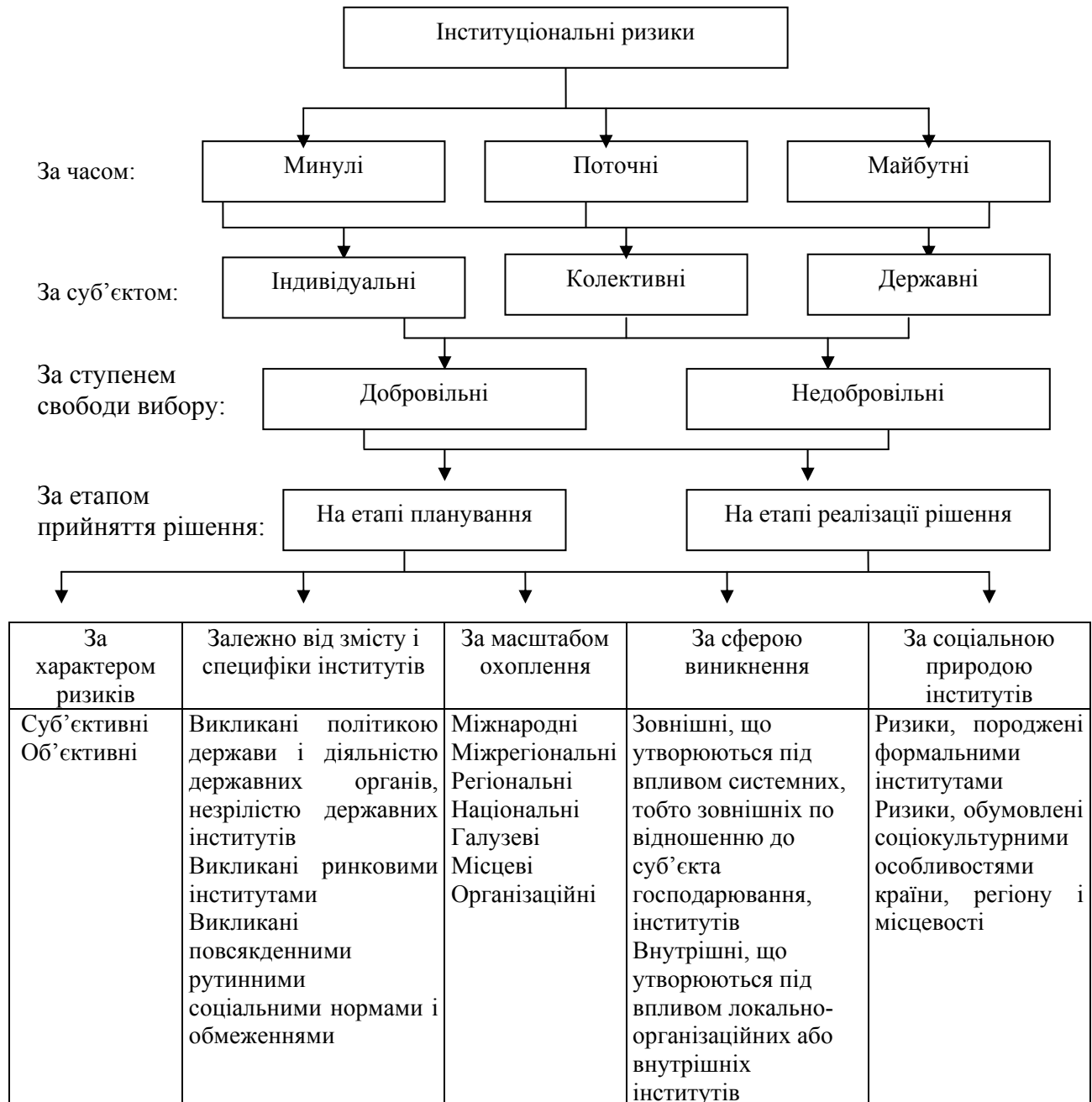

Рис. 2.6. Систематизація інституціональних ризиків

*Джерело: авторська розробка

Основними напрямками мінімізації інституціональних ризиків у

економічній системі перехідного типу України є: цілеспрямована систематична політика держави, спрямована на формування ефективних інститутів ринку; чітке законодавче визначення механізмів регулювання господарських відносин; підвищення ефективності державного фінансового контролю; розробка державної програми з антикорупційних заходів; чітка спеціалізація прав власності; вдосконалення та зміцнення контрактних відносин; розвиток неформальних інституціональних механізмів, що підтримують формальні інститути; послідовне проведення інституціональних перетворень з використанням сучасних технологій для інформування населення; чітка структуризація законодавчої та нормотворчої діяльності державних органів.

Інституціональні ризики можуть проявлятися в будь-якій сфері господарської діяльності і мають деякі особливості залежно від специфіки галузі й від комплексу причин, що їх викликали. Особливо великий їхній вплив на суб'єктів аграрного виробництва внаслідок слабкої інформованості сільського населення про державну політику, що проводиться, несумісності нових форм і методів господарювання з соціально-культурними особливостями сільських спільнот і нерозвиненості ринкових інститутів. Сезонність виробництва, уповільнений оборот капіталу, розосередження на великій території і неможливість внаслідок цього самотійно протистояти галузям-монополістам ставлять сільське господарство в нерівне становище з іншими галузями.

Серед інституціональних факторів і умов, що породжують інституціональні ризики в аграрному виробництві, слід виділити: відсутність спеціалізації прав власності на сільськогосподарські землі, що сприяло концентрації права розпорядження землею у чиновників, а на рівні сільськогосподарських підприємств – у керівників господарств. Це стало основою для процвітання корупції та опортуністичної поведінки у цій сфері. Негативне ставлення населення і влади до приватної земельної власності також гальмувало процес становлення ринкового землеобороту як найважливішого елемента ринкової економіки. Монополізм заготівельних, переробних і торговельних підприємств, неплатоспроможність оптових покупців сільськогосподарської продукції, збільшення розриву між цінами на продукцію

сільського господарства та на матеріально-технічні ресурси, бартерні взаємовідносини, колективістський менталітет активно протистоять індивідуальним зусиллям по зміцненню приватної власності, збагаченню та аж ніяк не стимулюють формування ефективних ринкових інститутів.

За підсумками виконаного дослідження можна сформулювати деякі рекомендації щодо зниження інституціональних ризиків в аграрному виробництві, які включають в себе наступні шляхи і механізми:

1. Систему ризик-менеджменту, адаптовану до аграрного виробництва, що включає в себе методи та інструменти виявлення та аналізу інституціональних ризиків у сільському господарстві, прийоми і способи зниження ступеня інституціонального ризику. Зокрема, впровадження системи стратегічного управління і планування, проведення активного цілеспрямованого маркетингу, моніторинг соціально-економічної та нормативно-правового середовища.

2. Організацію діяльності самих суб'єктів аграрного виробництва таким чином, щоб забезпечувалися визначеність і передбачуваність зовнішнього і внутрішнього інституціонального середовища, страхування інституціональних ризиків. Йдеться, зокрема, про формування різних асоціацій і союзів, систем взаємного кредитування і страхування, вдосконалення структури власності та механізму управління на підприємствах, різних формах об'єднання ризику та диверсифікації господарської діяльності тощо.

3. Розвиток інфраструктури ринку: організованих товарних і факторних ринків, контрактації, сільськогосподарської кооперації і тощо.

4. Комплекс заходів, які розробляються і впроваджуються органами державної влади на різних рівнях – регіональному, місцевому – спрямовані на формування ефективних інститутів ринку, державного регулювання і контролю, а також на розробку і реалізацію науково-обґрунтованої аграрної і соціальної політики на селі [114;199;214].

Протягом всього періоду реформ відчутна недостатність обсягів державної підтримки сільського господарства, відсутність єдиної системної програми розвитку галузі та головне – її поетапної реалізації. Внаслідок багаторічного вилучення доходів сільського господарства керівництво країни постійно вирішувало загальнодержавні проблеми, забезпечуючи сільськогосподарське

виробництво та сільський соціум за залишковим принципом. Саме тому якість життя сільського населення істотно нижче, ніж у місті. За рахунок трудових ресурсів села багато років забезпечувалося функціонування промисловості країни. Постійний відтік молодого, найбільш освіченого й працездатного населення, відсутність адекватної компенсації шляхом технічного переозброєння, підйому фондо- і енергонасиченості перетворив аграрне виробництво в найбільш трудомісткий і найменш привабливий сектор економіки. До того ж, багаторічна економічна політика уряду заохочувала не вигідне для виробників продовольства співвідношення цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, що не дозволяло аграріям господарювати та створювати необхідні резерви для розвитку виробництва. Суспільна думка, сформована за роки реформ, відображала негативне ставлення до аграріїв, що на кінець створило уявлення про аграрний бізнес як про безперспективний, відсталий та соціально непривабливий.

2.2. Методологічні засади адаптивного державного регулювання аграрного виробництва

В період перманентної кризи національної економіки зростає розуміння того, що, незважаючи на всі рецесії в розвитку базових галузей економіки, зокрема й аграрної стабільне функціонування суб'єктів підприємництва залежить від власників і менеджерів, а також їх діяльності, спрямованої на досягнення стабільності агробізнесу, здатності протистояти впливу негативних факторів. Вирішення цього завдання, як переконливо засвідчує вище проведене дослідження, цілком можливе при застосуванні адаптивних механізмів управління господарською діяльністю.

Теорія і практика доводять, що циклічність підйомів і економічних криз є закономірним процесом розвитку ринкової економіки. Кризові явища, що набули системного характеру в аграрному виробництві, перш за все, виражаються в скороченнях або ж коливаннях обсягів виробництва і збуту продукції, зростанні кредиторської та безнадійної дебіторської заборгованості,

в дефіциті власних джерел розвитку. В результаті все це становить об'єктивну передумову неплатоспроможності та низької рентабельності аграрного виробництва.

Теорія адаптивного державного регулювання з урахуванням етапу трансформаційних перетворень в аграрному виробництві перебуває в стадії формування. У зв'язку з цим слід зазначити важливість основних положень нової адаптивної регулюючої практики, з метою подальшого її удосконалення. Поділяючи сучасну наукову думку, вважаємо, що запропоновані положення актуальні і цілком відображають сутнісну природу адаптивного регулювання аграрного виробництва. Вони передбачають, що:

1. Аграрне підприємство – це відкрита система, що розглядається в єдності факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

2. Ситуаційний підхід до регулювання, визнання важливості пришвидшення розробки й прийняття управлінських рішень, їх адекватності, що забезпечують адаптацію до умов існування підприємства.

3. Цілісну систему регулювання, орієнтовану на підвищення рентабельності та інноваційного потенціалу аграрного виробництва, стійкість та підвищення опору екстерналіям, на мотивацію працівників і новий стиль керівництва.

В якості основних тенденцій розвитку адаптивних механізмів регулювання аграрного виробництва доцільно виділити наступні:

1. Орієнтацію на якість управлінських інструментів і важелів адаптації, що припускає підвищення якості моніторингу і діагностики зовнішнього середовища як одну з цілей регулювання, а також здійснення адекватної оцінки адаптивної здатності виробництва.

2. Управлінські інновації, які полягають в прагненні до оновлення, пошуку нових методів регулювання та адаптації системи регулювання до змінених умов.

3. Інформатизація державного регулювання, яка передбачає постійну взаємодію із регіональними моніторинговими департаментами та посилення внутрішніх резервів інформаційного забезпечення.

4. Професіоналізм, який проявляється не тільки в забезпеченні відповідної компетенції та освіти менеджерів, але в такій організаційно-функціональній побудові підприємства, яка орієнтована на компетентність в системі адаптивного регулювання.

Зміни в адаптивному регулюванні аграрного виробництва абсолютно очевидні, вони викликані потребами економічного відновлення та розвитку суб'єктів аграрного виробництва, факторами, які набули образного характеру: прибуток, ресурси, продуктивність, виробничі потужності, масштаб і структуру діяльності, якість продукції. На противагу деструктивним факторам, при застосуванні адаптивних механізмів регулювання можна віднести зміни його концепції, функцій, цілей і стратегії, структури організації інформаційного забезпечення, а також вдосконалення механізмів мотивації.

Таким чином, сучасна система поглядів на державне регулювання в аграрній сфері формується під впливом кризових змін у світовому суспільно-економічному розвитку. В центрі сучасних поглядів на адаптивне державне регулювання стоїть проблема гнучкості і адаптації до постійних змін екзогенного середовища, яка вимагає розробки та використання відповідних організаційно-функціональних механізмів усвідомленого регулювання економічних процесів аграрного виробництва.

Проведений аналіз у попередньому розділі свідчить про те, що регулювати аграрне виробництво в нестандартних умовах традиційними методами, характерними для регулювання в звичайному режимі, неможливо. В такому випадку потрібні модернізовані, удосконалені, адаптивні підходи до управління та прийняття таких рішень.

На підставі вищевикладеного вважаємо, що державне регулювання аграрного виробництва на будь-якій стадії його розвитку має бути адаптивним, тобто здатним запобігати, передбачити кризовим ситуаціям або згладжувати їх

негативні наслідки, що і надає управлінню характер адаптаційного регулювання бізнес-процесів. Очевидно, що тільки у випадку розробки і постійного удосконалення адаптивного механізму державного регулювання створюється можливість подолання фатальності життєвого циклу підприємства а, отже, є можливість стабільного функціонування та сталого розвитку.

У визначенні сутності адаптаційного державного регулювання аграрного виробництва домінантним визначено вплив факторів екзогенного середовища, яке характеризується високою динамікою та амплітудою змін, що факторно впливають на адаптацію аграрного виробництва. Деталізація цих факторів виявляє резерв для зростання конкурентоспроможності аграрного виробництва і залежить від причинно-наслідкового зв'язку між фактором і його впливом на фінансові результати діяльності. Отже, фактори можуть бути першого, другого, третього, ... n-ного порядку.

Важливими засобами ідентифікації цих факторів та їх впливу на адаптаційне регулювання в турбулентному середовищі є методи конкурентного аналізу – модифікована матриця BCG, SWOT, тривимірна модель Абеля, але суб'єктивність отриманої інформації, використовуваної в цих методиках, деформує процес прийняття високоефективного управлінського рішення, тому нами пропонується підвищити її достовірність засобами діагностики впливу екзогенних факторів на ресурси аграрного виробництва.

Імплементация діагностики зовнішнього середовища аграрного виробництва передбачає виконання таких етапів:

- 1) Збір інформації для формування системи апостеріорних факторів впливу на стан підприємства засобами анкетного опитування. Для оцінки оточуючого середовища експерти вибирають фактори, надають домінуючий вплив.

Проведені дослідження на основі статистичних та емпіричних даних підтвердили, що аграрні підприємства знаходяться під впливом численних факторів. Дослідження цих впливів на конкурентоспроможність аграрного виробництва спонукали до висновку, що їх доцільно згрупувати за двома

рівнями з метою більш повного виявлення наявних резервів економічного зростання. Отже, згрупуємо визначені фактори впливу в єдину матрицю (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Зведена матриця значимості факторів впливу на зовнішнє середовище
аграрного виробництва

Фактори		Вага фактора (P_{ij})	Оцінка в балах (T_{ij})	Max оцінка (в балах)	Значимість фактора (λ_{ij})
Нормативно-правові	Наявність сформованої та стійкої нормативної бази по галузі	0,5	2	3	1
	Наявність регламентуючих документів (державні стандарти)	0,2	2	3	0,4
	Можливість прийняття нового нормативного документа	0,3	2	3	0,6
Економічні фактори	Стан ринку аграрної продукції в державі	0,2	4	5	0,8
	Наявність податкових преференцій та пільг	0,2	2	3	0,4
	Доступність кредитних ресурсів для підприємств	0,6	5	5	3
Технологічні фактори	Наявність державної інноваційної програми	0,3	3	3	0,9
	Можливість стандартизації та сертифікації у відповідності із європейськими стандартами	0,4	3	3	1,2
	Можливість дифузії інновацій серед підприємств галузі	0,3	3	3	0,9
Соціально-культурні та політичні фактори	Наявність ринку праці кваліфікованого персоналу	0,5	3	3	1,5
	Можливість отримання державного замовлення	0,3	3	3	0,9
	Компетенція управлінського персоналу	0,2	5	5	1
Конкурентні фактори	Наявність безпосередніх конкурентів (виробників аналогічної продукції)	0,4	4	5	1,6
	Наявність непрямих конкурентів (виробників товарів-субститутів)	0,2	4	5	0,8
	Сегмент ринку, що займає аграрне виробництво	0,4	4	5	1,6
Споживачі	Наявність ринку збуту в регіональному масштабі	0,4	2	3	1,8
	Задоволеність продукцією аграрного виробництва	0,5	2	3	1
	Наявність альтернативних ринків	0,1	2	3	0,2

*Джерело: розраховано автором

2) Експертне опитування менеджерів аграрних підприємств для визначення якісних оцінок факторів, що дозволяє ранжувати суб'єктивні уподобання респондентів.

Оцінка значущості факторів зовнішнього впливу на діяльність аграрного виробництва проводиться методом рангової кореляції Спірмена. Присвоїмо ранги ознакам Y і факторам X . Знайдемо суму різниці квадратів d^2 . За формулою (2.1) обчислимо коефіцієнт рангової кореляції Спірмена:

$$r = 1 - 6 \frac{\sum d^2}{n^3 - n} \quad (2.1)$$

Якщо серед значень ознак x та y зустрічається кілька однакових, утворюються пов'язані ранги, тобто однакові середні номери; наприклад, замість однакових за порядком третього і четвертого значень ознаки будуть два ранги по 3,5. У такому випадку коефіцієнт Спірмена обчислюється як:

$$r = 1 - 6 \frac{\sum d^2 - A - B}{\sqrt{(n^3 - n - 12A)(n^3 - n - 12B)}} \quad (2.2)$$

де,

$$A = \frac{1}{12} \sum (A_j^3 - A_j) \quad (2.3)$$

$$B = \frac{1}{12} \sum (B_k^3 - B_k) \quad (2.4)$$

j – номери зв'язок по порядку для ознаки x ;

A_j – число однакових рангів у j -й зв'язці по x ;

k – номери зв'язок по порядку для ознаки y ;

B_k – число однакових рангів в k -й зв'язці по y .

Зобразимо проміжний розрахунок коефіцієнта Спірмена в табличній формі (табл. 2.2)

Таблиця 2.2

Проміжний етап розрахунку рангової кореляції Спірмена

Ранг X , d_x	Ранг Y , d_y	$(d_x - d_y)^2$
10.5	2	72.25
10.5	2	72.25

Продовж. табл. 2.2

10.5	2	72.25
18.5	18.5	0
2.5	9.5	49
21	18.5	6.25
10.5	9.5	1
10.5	9.5	1
10.5	9.5	1
10.5	9.5	1
10.5	9.5	1
10.5	18.5	64
18.5	18.5	0
18.5	18.5	0
18.5	18.5	0
10.5	9.5	1
10.5	9.5	1
10.5	9.5	1
2.5	9.5	49
2.5	9.5	49
2.5	9.5	49
		491

Джерело: розраховано автором

$$A = 1836/12 = 153$$

$$B = 1950/12 = 162.5$$

$$p = 1 - 6 \frac{491-153-162.5}{\sqrt{(21^3 - 21-12*153)(21^3 - 21-12*162.5)}} = 0.86$$

Таким чином, проведені розрахунки підтверджують сильний і прямий зв'язок між обраними факторами впливу на зовнішнє середовище й відповідно механізм адаптивного регулювання, адже значимість коефіцієнта рангової кореляції Спірмена є вагомою. Для того щоб при рівні значущості α перевірити нульову гіпотезу про рівність нулю генерального коефіцієнта рангової кореляції Спірмена при конкуруючій гіпотезі $H_1: p \neq 0$, треба обчислити критичну точку:

$$T_{кр} = t(\alpha, k) \sqrt{\frac{1-p^2}{n-2}} \quad (2.5)$$

де n – обсяг вибірки;

r – вибірковий коефіцієнт рангової кореляції Спірмена: $t(\alpha, k)$ – критична точка двосторонньої критичної області, яку знаходять за таблицею критичних точок розподілу Стюдента, за рівнем значущості α і числу ступенів свободи $k = n-2$.

Якщо $|r| < T_{кр}$ – немає підстав відкинути нульову гіпотезу. Ранговий кореляційний зв'язок між якісними факторами не значимий. Якщо $|r| > T_{кр}$ – нульову гіпотезу відкидають.

Між якісними факторами існує значимий ранговий кореляційний зв'язок:

$$T_{кр} = 1.729 \sqrt{\frac{1 - 0.86^2}{21 - 2}} = 0.2$$

По таблиці Стюдента знаходимо $t(\alpha, k)$:

$$t(\alpha, k) = (19; 0.05) = 1.729$$

Оскільки $T_{кр} < r$, то відхиляємо гіпотезу про рівність 0 коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Іншими словами, коефіцієнт рангової кореляції статистично – значущий і ранговий кореляційний зв'язок між оцінками по двом тестам значущий.

Для підтвердження адекватності проведених розрахунків проведемо інтервальну оцінку для коефіцієнта кореляції, тобто визначимо довірчий інтервал за формулою:

$$\left(r - t_{табл} \frac{1-r^2}{\sqrt{n}}, r + t_{табл} \frac{1-r^2}{\sqrt{n}} \right) \quad (2.6)$$

Довірчий інтервал для коефіцієнта рангової кореляції r (0.76; 0.96)

Також зазначимо, що для аналізу важливості факторів розроблена максимальна бальна оцінка, яка не може бути перевищена експертом. Інструментом вимірювання є наступна критеріальна межа:

$$\text{Виставлений бал} = \begin{cases} 1, & \text{якщо вплив не значний;} \\ 2, & \text{якщо вплив слабкий} \\ 3, & \text{істотний вплив;} \\ 4, & \text{значний вплив;} \\ 5, & \text{сильний вплив.} \end{cases}$$

3) Розрахунок важливості факторів зовнішнього впливу на стан аграрного виробництва та ступінь їх адаптивного регулювання. Для цього проводиться спеціальне опитування експертів з метою визначення вагових коефіцієнтів, тобто числових параметрів, що відображають вагу і значимість, відносну важливість фактора в зіставленні з іншими факторами, які справляють значний вплив на функціонування і розвиток аграрного виробництва.

Вага виставляється за наступним правилом: номер фактора по кожній групі відповідає ступеню значущості. Встановлено, що сумарна вага групи дорівнює 1. Якщо експерт визнає кілька факторів рівнозначними, то їм присвоюються однакові ваги (табл. 2.3). Розрахунок важливості фактора визначається за формулою:

$$(\lambda_{\square}) = (P_{\square}) * (T_{\square}) \quad (2.7)$$

Важливість фактора показує значущість кожного фактора зовнішнього впливу на функціонування та адаптивну здатність аграрного виробництва на звітну дату, що дозволяє враховувати їх для прогнозування.

4) Візуалізація оцінки факторів зовнішнього середовища впливу на адаптацію аграрного виробництва. Візуалізація є одним з найбільш надійних способів попереднього перегляду та об'єктивної оцінки кінцевого результату прийняття і виконання рішення. Візуалізація максимально розширює уявлення профілю зовнішнього впливу. Візуалізація дозволяє виконати критичний синтез всіх параметрів (рис. 2.7).

Для практичного втілення вище наведеного твердження спробуємо візуалізувати значення впливів факторів зовнішнього середовища на аграрне виробництво та узагальнити висновки за профілем екстерналій. Отже, бальні оцінки виставлені експертами нижче заданих, що підтверджує допустимий стан профілю. Бали експертів розходяться тільки у чинниках, що входять в групу нормативно-правових факторів, компетенції персоналу та доступності кредитів для підприємства, що свідчить про їх значущість в аналізованому періоді.

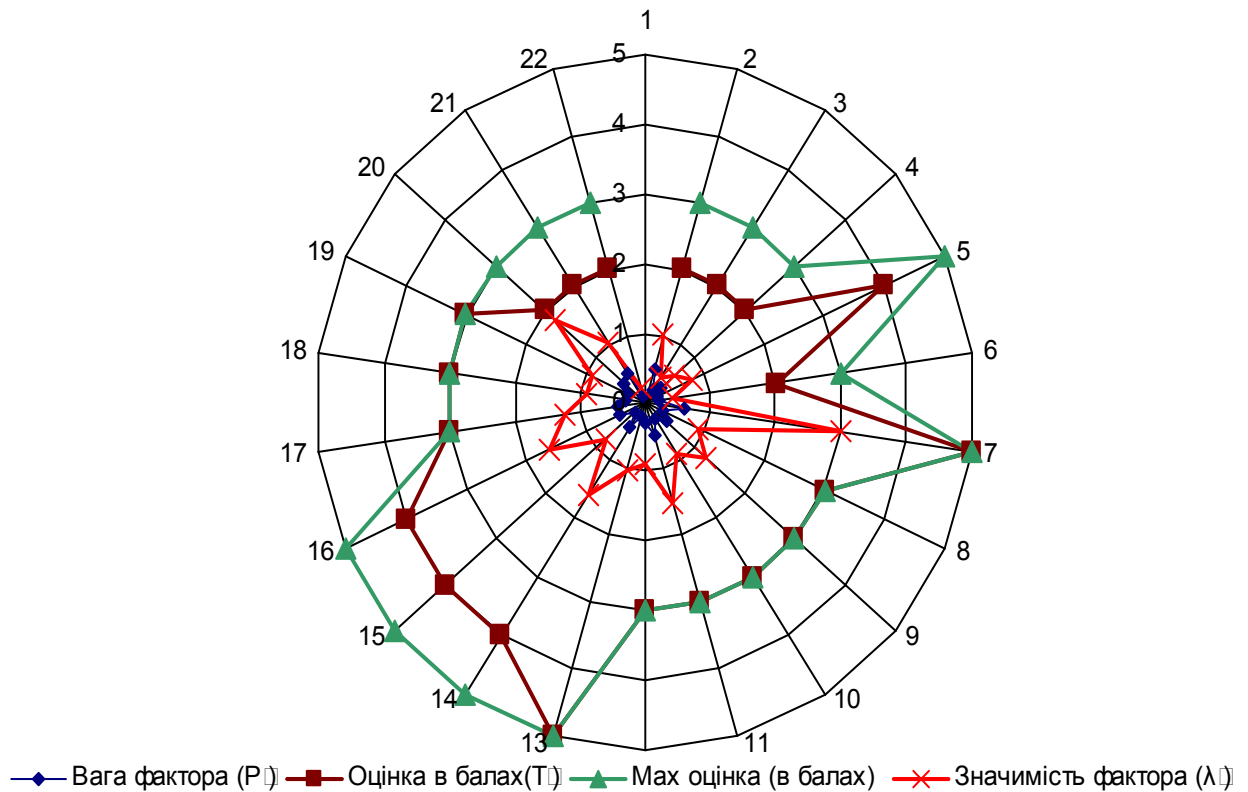

Рис. 2.7. Профіль зовнішнього середовища аграрного виробництва за досліджуваними факторами

Джерело: побудовано автором

Також, вивчаючи досліджувані профілі можна виконати змістовний аналіз по кожному фактору (рис. 2.8). Найбільш важливим, за оцінкою експертів, є технологічний фактор, зокрема наявність державної інноваційної програми підтримки аграрного виробництва. Така оцінка експертів пояснюється значним відставанням галузі в освоєнні технічних й технологічних інновацій. Ступінь зносу виробничих засобів в аграрних підприємствах сягає критичної межі – понад 78%.

При ранжуванні факторів, які визначають ефективність адаптивного регулювання вагомим, на думку експертів є економічний фактор, зокрема, доступність кредитів. На нього слід звернути увагу і розробити проект рішення, що дозволяє поліпшити стан за рахунок альтернативних позикових коштів. Найменш важливими, нездійсненними для аграрного виробництва вбачаються

умови прийняття нового нормативного документа, можливості зниження податкового навантаження.

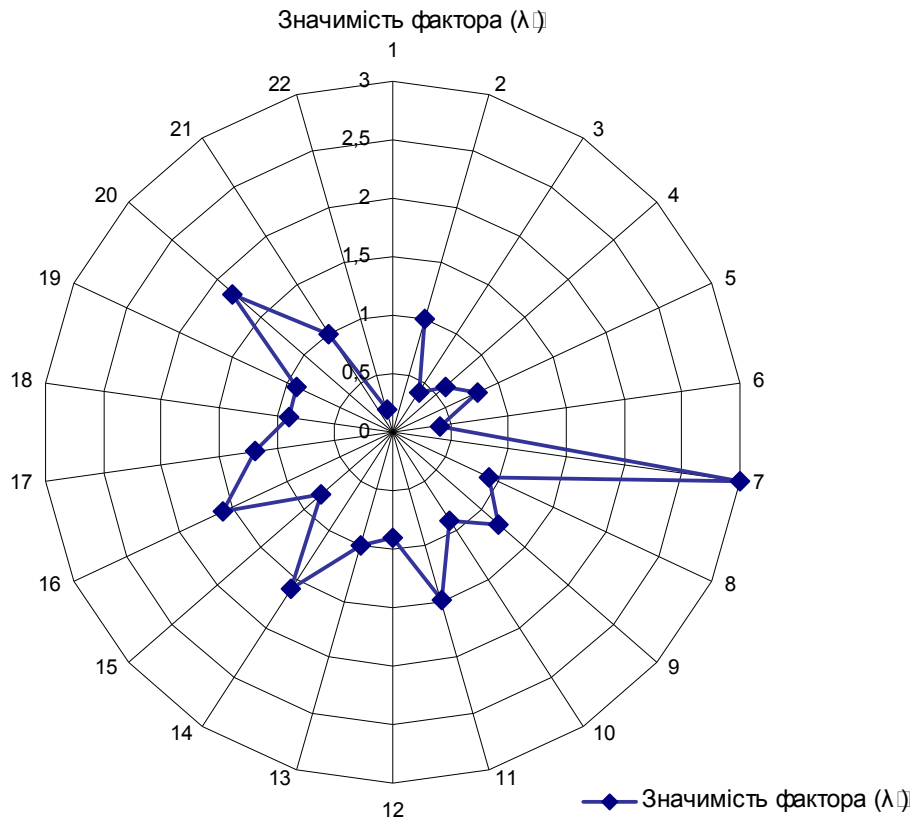

Рис. 2.8. Профіль зовнішнього середовища аграрного виробництва за ступенем важливості фактора

Джерело: побудовано автором

5) Оцінка впливу фактора зовнішнього середовища на адаптивний механізм державного регулювання. В ході дослідження було виявлено зв'язок між управлінськими механізмами та екстерналіями, який дозволить виконати критичний аналіз кожного фактора і оцінити його через вагу елемента, що визначає адаптаційну здатність.

Таким чином, показник ваги елемента характеризує залежність впливу факторів на адаптивний механізм державного регулювання. Отримана інформація необхідна при ухваленні рішення про збалансоване функціонуванні ресурсів аграрного виробництва: налагодженому виробництві якісної продукції,

активної маркетингової, логістичної, фінансової, інвестиційної та інноваційної діяльності.

Тож, ми запропонували алгоритм ідентифікації загроз зовнішнього середовища для аграрного виробництва й методику візуалізації подразнюючих сигналів, шляхом вдосконалення інструментарію механізму адаптивного державного регулювання. При цьому, варто акцентувати увагу на важливості прийняття своєчасних та адекватних управлінських рішень, які стосуються не тільки діагностики зовнішнього середовища, й інших завдань адаптації суб'єктів аграрного виробництва – збереження допустимого рівня й нарощення рентабельності.

Продовжимо наше дослідження в напрямку обґрунтування доцільності впровадження інструментарію прийняття адаптивних рішень з огляду на ефективність державного регулювання аграрного виробництва та відповідно рівень прибутковості. При визначенні основних мотивів застосування адаптивного регулюючого інструментарію все ж варто здійснити його оцінку. Зважаючи на це, нами пропонується використовувати два аспекти доцільності їх використання, а саме: розглядати його як управлінську інновацію, а також брати за основу кінцевий результат впровадження, який впливає на прибутковість аграрного виробництва.

Реалізація вищесказаних тверджень можлива при використанні синергетичного підходу щодо кількісної та якісної оцінки доцільності впровадження адаптивних заходів. На нашу думку, методика оцінки доцільності впровадження адаптивного інструментарію включає такі етапи:

1. Визначення ефективності адаптивних заходів в цілому. Пропонується розрахувати традиційні показники ефективності заходів з адаптації, що планується впровадити: річний економічний ефект із врахуванням витрат й доходів, пов'язаних із впровадженням адаптивних заходів і термін окупності (Ω). Для зручності в практичному застосуванні даної методики побудуємо графік (рис. 2.9). Вісь x розділимо на 3 терміни окупності:

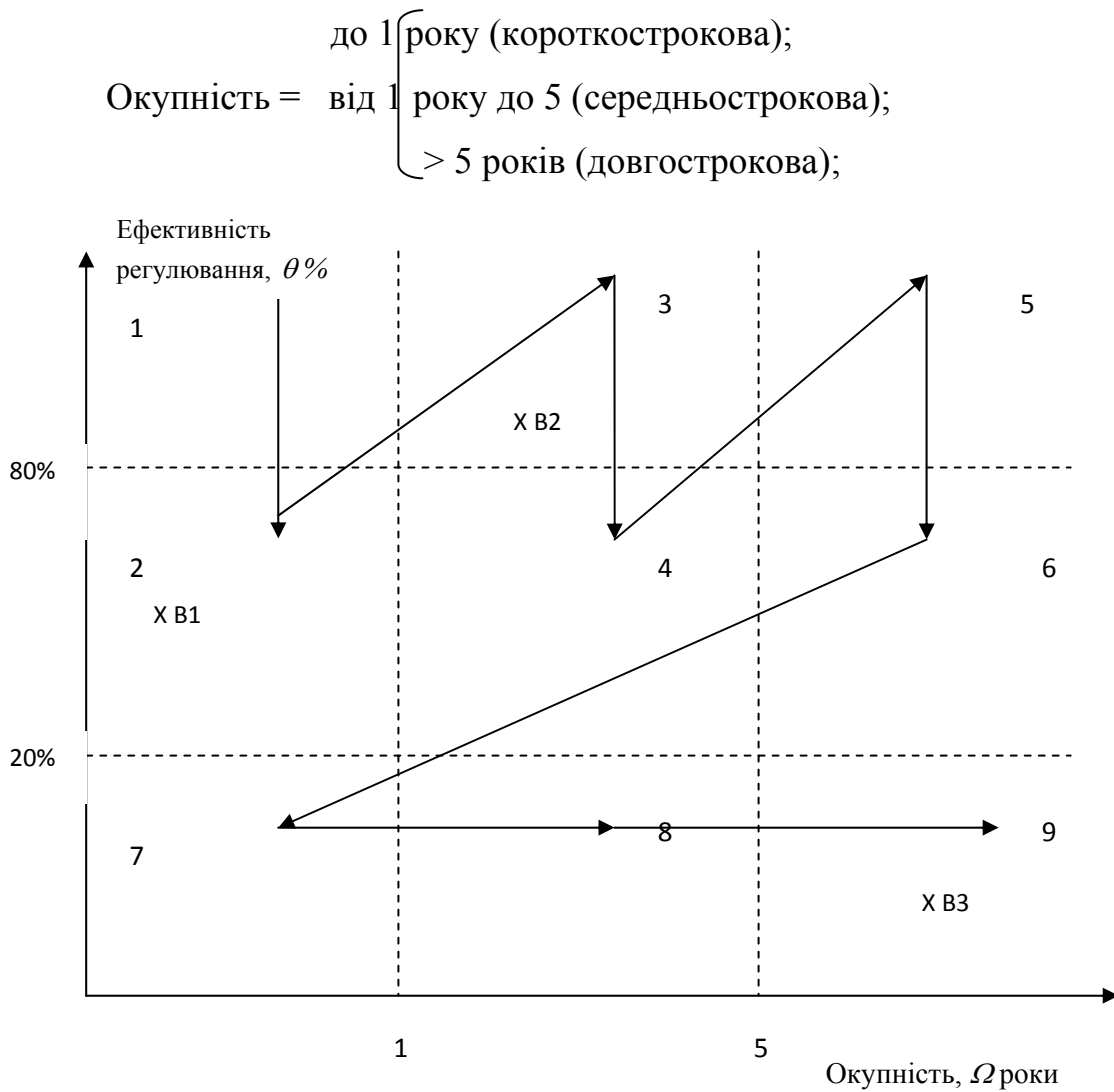

Рис. 2.9. Матриця оцінки доцільності впровадження адаптивних заходів державного регулювання аграрного виробництва

Джерело: побудовано автором

2. Визначення ефективності державного регулювання. Оскільки, по осі ординати ми визначаємо рівень ефективності державного регулювання, то вважаємо за доцільне окреслити власне розуміння запропонованого поняття. Отже, рівень ефективності адаптивного державного регулювання – це ступінь результативності потенціалу органів державної влади усіх рівнів на основі сукупності характеристик, виміряних в кількісних показниках: ефективності нормативно-правової бази; ефективності організаційної структури;

ефективності системи регулювання, а також в якісному показнику – компетентності персоналу.

Набір показників може бути й іншим, залежно від потреб адаптивного регулювання. Рівень якості державного регулювання Y_{ij} визначаємо за такою формулою:

$$Y_{ij} = \frac{S_{ij}}{Q_{ij}} * 100\% \quad (2.8)$$

де S_{ij} – показники до реалізації адаптивних заходів;

Q_{ij} – показники після реалізації адаптивних заходів,

j – кількість в групі показників;

i – кількість показників.

По кожній групі показників визначаємо середньоарифметичне значення θ_i за формулою:

$$\theta_i = \frac{\sum_{j=1}^m Y_{ij}}{n} \quad (2.9)$$

Розрахуємо рівень ефективності державного регулювання як загальний підсумок θ за формулою:

$$\theta = \frac{\sum_{i=1}^m \theta_i}{m} \quad (2.10)$$

де m – кількість груп показників.

Пропонуються наступні критерії визначення рівня ефективності державного регулювання, які зображуються по осі у (рис. 2.9):

$$\text{Критерії ефективності регулювання} = \begin{cases} \text{низький, } \theta < 20 \% \\ \text{середній, } 20 \% \leq \theta \leq 80 \% \\ \text{високий, } \theta > 80 \% \end{cases}$$

3. Визначення синергетичного ефекту від впровадження адаптивних управлінських заходів. За розрахованими на попередніх етапах даними будується матриця доцільності впровадження адаптивних заходів, тобто

моделюються варіанти управлінських рішень, які ґрунтуються на залежності термінів окупності Ω і рівні ефективності державного регулювання θ :

$$B_k = (\Omega, \theta) \quad (2.11)$$

де B_k – варіанти оцінки адаптивних управлінських рішень.

По горизонтальній осі зображено термін окупності впроваджуваних адаптивних заходів, а по вертикальній – якість державного регулювання (рис. 2.10). Кожна вісь поділена на 3 сектори, що дозволяє виділити 9 зон прийняття рішення.

У відповідності з теорією ситуаційного раціонального державного регулювання (а саме вона розглядається як основна детермінанта адаптації) пропонується наступна класифікація управлінських рішень: найбільш раціональне, раціональне, обмежено-раціональне, традиційно-раціональне, афективно-раціональне. Для обґрунтування доцільності впровадження пропонується наступна характеристика зон прийняття рішень:

1 – зона найбільш раціонального рішення, що характеризується швидкою окупністю інновацій та високим рівнем державного регулювання; рішення спрямоване на кращу з наявних альтернатив;

2 – зона раціонального рішення, що відрізняється швидкою окупністю і середньою якістю державного регулювання, адекватно й пропорційно призводить до бажаного результату;

3 – зона обмежено-раціонального рішення, що базується на високому рівні якості державного регулювання і середньостроковій окупності, де рішення приймається виключно до часових обмежень в досягненні заданих параметрів управління;

4 – зона обмежено-раціонального рішення, заснованого на обмеженій раціональності, яка передбачає параметричну врівноваженість, тобто середній рівень якості державного регулювання і середньостроковий термін окупності;

5 – зона обмежено-раціонального рішення, яка припускає високий рівень якості адаптивного державного регулювання, при цьому важкопрогнозовані наслідки в довгостроковій перспективі. В цій зоні приймаються адаптивні

управлінські рішення оперативного характеру, але з високим ступенем ланцюгового ефекту, який виявляється в накопиченні наслідків через тривалий (довгостроковий) період часу.

Також зона обмежено-раціональних рішень характеризується надмірними ризиками, тому такі рішення можуть прийматись за умови значного перевищення економічних вигод над витратами на ризик-менеджмент (ідентифікацію та нейтралізацію комерційного ризику);

6 – зона традиційно-раціонального рішення, що формується на середньому рівні і консервативних підходах до формування критеріїв окупності адаптивного реагування, тобто витримуються взаємопропорції економічних ризиків та термінів окупності на середньому рівні;

7 – зона традиційно-раціонального рішення, що характеризується прагненням швидко повернути кошти, з чітким усвідомленням того, що на підприємстві низький рівень регулювання. Такі рішення характерні для агресивного типу адаптивного реагування на зміни зовнішнього оточення;

8 – зона афективно-раціонального рішення, спрямованих на отримання адаптивного управлінського інструментарію, без оцінки наслідків низького рівня регулювання і середньостроковій перспективі окупності;

9 – зона афективно-раціонального рішення, що характеризується прагненням до задоволення потреби аграрного виробництва, без оцінки наслідків низького рівня регулювання і довгострокових термінах окупності.

На практиці адаптивного державного регулювання ми рекомендуємо використовувати запропоновану методику оцінки управлінських рішень у поєднанні із засобами імітаційного моделювання, які дадуть змогу не тільки оцінити доцільність впровадження адаптивного рішення в загальну систему державного регулювання аграрного виробництва, а й обрати оптимальне рішення за параметрами ризиків та окупності впроваджених заходів.

Для прикладу розглянемо зображені на матриці (рис. 2.9) альтернативні управлінські рішення щодо впровадження адаптивних заходів. Виходячи із множини альтернатив зображених в матриці, видно, що B_1 є найкращим

варіантом адаптивних заходів, так як потрапляє в зону, рівень якої вище рівня зон B_2 і B_3 . Рис. 2.9. відображає напрямок убунання зон, необхідних при ухваленні рішення.

Для гнучкого реагування на зміни середовищ і впровадження адаптивних управлінських рішень, за поданою вище класифікацією, потребує певних коректив і організаційна структура аграрного виробництва. В їх організаційній структурі, яка зазвичай має лінійно-функціональну ієрархію варто створити ситуаційний центр, що сприяє ефективному веденню бізнесу шляхом надання достовірної інформації щодо екзогенних змін, і в свою чергу сприяє своєчасному й адекватному прийняттю адаптивного управлінського рішення.

Ситуаційний центр має набути статус обов'язкової організаційної одиниці в структурі аграрного виробництва, що в свою чергу дозволить регламентувати порядок і розподіл відповідальності і повноважень всередині самого виробництва, будувати організаційні зв'язки на основі збору і розподілу інформаційних потоків між структурними підрозділами, всередині і поза ним, при створенні, функціонуванні, розвитку та ліквідації, тобто на всіх стадіях життєвого циклу аграрного виробництва.

Функціональне призначення ситуаційного центру реалізується за допомогою перманентної серії моніторингів, прийняття і виконання управлінських рішень на основі діагностики та аналізу підприємницького середовища в сфері аграрного бізнесу. Органічне поєднання результатів діяльності запропонованих вище регіональних моніторингових департаментів (мезорівень) та ситуаційних центрів підприємств (мікрорівень) в процесі обробки технічними засобами становитимуть дієвий інструмент супроводу розробки, оцінки та виконання адаптивного управлінського рішення.

Автор розглядає інструментарій супроводу процесу розробки й прийняття адаптивних управлінських рішень, в узагальненому розумінні, як сукупність взаємопов'язаних за цілями параметрів і умов завдань, методів, методик, програмних засобів і технічних систем, що дозволяють формувати в автоматизованому режимі набір звітних форм, що містять інформацію для

прийняття адаптивних управлінських рішень, а також для їх реалізації та контролю.

В підсумку проведеного дослідження, вважаємо за необхідне виділити узагальнюючі висновки щодо пропозицій з удосконалення організаційно-функціональних складових адаптивного механізму державного регулювання аграрного виробництва. Отже, нейтралізація та пом'якшення впливів зовнішнього середовища залежить від ефективності адаптивного механізму та його імплементації, а головною детермінантою в удосконаленні цього процесу визначено оцінку та параметризацію зовнішнього середовища. В цілому, ці теоретично окреслені завдання знаходять практичне втілення через побудову управлінських матриць, застосування їх візуалізації та створення системи підтримки прийняття адаптивних рішень.

В контексті організаційного удосконалення адаптивного механізму державного регулювання аграрного виробництва, ми визначили, що існуючі «гібридні» організаційні структури малоефективні й практично не проявляють управлінської гнучкості, яка властива адаптивному управлінню. З огляду на вище зазначене, організаційні структури в складі адаптивного механізму державного регулювання варто уособлювати в спеціалізованих функціональних одиницях – ситуаційних центрах, з метою виявлення та реалізації адаптивних резервів суб'єктів аграрного виробництва.

2.3. Методичний інструментарій оцінки ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва

Діючий організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва недостатньо стимулює активізацію аграрної політики та позбавлений засобів щодо контролю за його ефективністю. Державні органи влади мають створити сприятливі економічні умови для функціонування суб'єктів аграрного виробництва, добробуту сільського населення та соціально-економічного розвитку сільських територій тощо. Тоді результатом державної

аграрної політики буде позитивна динаміка розвитку аграрного виробництва. Іншим важливим аспектом розвитку аграрного виробництва є забезпечення ефективності його організаційно-економічного державного регулювання. Для функціонування та розвитку дієвого організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва необхідне чітке методичне забезпечення щодо оцінки ефективності його інструментів з вирішення поставлених стратегічних цілей.

Згідно із чинним законодавством, забезпечення ефективності інструментів державного регулювання розвитку аграрного виробництва зводиться лише до контролю за цільовим використанням бюджетних коштів. Такий підхід до державного регулювання є обмеженим, оскільки виключає контроль за плануванням соціально-економічного ефекту від фінансово-кредитних заходів держави у контексті розвитку аграрного виробництва. Тому формування дієвого методичного забезпечення до оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму розвитку аграрного виробництва є актуальним.

Головна мета організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва полягає у забезпеченні його ефективності в умовах дефіциту фінансових ресурсів. У цьому контексті визначається, який ефект (соціальний або економічний) буде одержано в результаті реалізації організаційно-економічних інструментів розвитку аграрного виробництва. Проте, одностайність щодо визначення результативності механізму державного регулювання аграрного виробництва відсутня.

Узагальнюючи погляди науковців [97;100;104;124;187;193;206;318], ми пропонуємо таку класифікацію критеріїв ефективності організаційно-економічного державного регулювання аграрного виробництва (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Класифікація критеріїв ефективності організаційно-економічного
державного регулювання аграрного виробництва**

Класифікація групи критеріїв	Характеристика показників	Вимір показників
Базові оціночні	- рівень рентабельності; - окупність державних програм	Співвідношення прибутку та витрат
Опосередковані	Відношення отриманої за рахунок реалізації організаційно-економічних інструментів валової продукції на одиницю відповідного базового показника	Коефіцієнт або відсоток збільшення
Безпосередньо оціночні	- показники приросту на одиницю, скориговані на коефіцієнт організаційно-економічної підтримки (урожайності, продуктивності, дохідності, прибутковості); - показники приросту на 1 грн державного фінансування (доходу, прибутку)	Отримані результати в аграрному виробництві (грн.) на 1 грн державного фінансування

*Джерело: побудовано автором на основі [120;124]

У табл. 2.3 запропоновані критерії ефективності, які в переважній більшості є критеріями максимізації, згруповано у три класифікаційні групи: загальні оціночні, опосередковані, безпосередньо оціночні. Державна організаційно-економічна програма розвитку аграрного виробництва буде ефективною тоді, коли динаміка всіх критеріїв, крім окупності програми (він точно буде зменшуватися, бо є оберненим до рівня рентабельності), на кінець періоду реалізації, порівняно з початком, буде зростаючою. У протилежному випадку ефективність організаційно-економічних інструментів держави буде сумнівною, що потребуватиме додаткового комплексного оцінювання.

В будь-якому випадку, як рекомендують В. Симоненко, О. Барановський і П. Петренко, необхідно проводити аудит ефективності використання державних коштів [300]. Під аудитом ефективності вони розуміють «... контрольний захід, здійснюваний особливим методом, що уможливорює, з одного боку, всебічну оцінку економічності, раціональності та результативності витрачання державних коштів і використання державної

власності, а з іншого – ретельний аналіз діяльності органів державної влади з виконання вимог нормативно-правових актів, що визначають порядок витрачання державних коштів і використання державної власності. Результатом аудиту ефективності в цьому разі є висновок про якість виконання органом державної влади покладених на нього функцій у сфері управління фінансовими потоками держави» [328]. У системі показників, що характеризують ефективність державного організаційно-економічного регулювання, можна виокремити наступні (табл. 2.4).

Як вважають Ф. Журавка та Н. Овчарова, оцінка ефективності якщо і здійснюється, то досить рідко та для окремо взятої програми і проводиться відповідно до бачення конкретного замовника, а тому є виключно суб'єктивною та непрозорою. Це пояснює вкрай низьку результативність інструментів організаційно-економічного державного регулювання, відсутність зв'язку між обсягами витрат і фактичним ефектом з позиції тих чи інших показників, що характеризують державну підтримку аграрного виробництва [119].

Таблиця 2.4

Систематизація груп показників ефективності організаційно-економічного державного регулювання аграрного виробництва

Група показників	Характеристика
Показники фінансової ефективності	Враховують фінансові результати реалізації бюджетної політики безпосередніх учасників бюджетних програм
Показники бюджетної ефективності	Відображають наслідки здійснення проекту для державного, обласного чи місцевого бюджетів, надходження та витрачання коштів
Показники економічної ефективності	Виходять за рамки прямих фінансових інтересів учасників бюджетного процесу та стосуються переваг для суспільства
Показники соціальної ефективності	Відображають наслідки здійснення проекту для розвитку сільських територій в частині екологізації, ресурсозбереження
Показники регіональних особливостей соціально-економічного розвитку	Враховують множину результатів реалізації бюджетної програми (проекту) його безпосередніх учасників на регіональному рівні

*Джерело: систематизовано автором на основі [52;161]

У зв'язку з цим нами запропоновано алгоритм оцінки ефективності державної організаційно-економічної підтримки аграрного виробництва (рис.2.10).

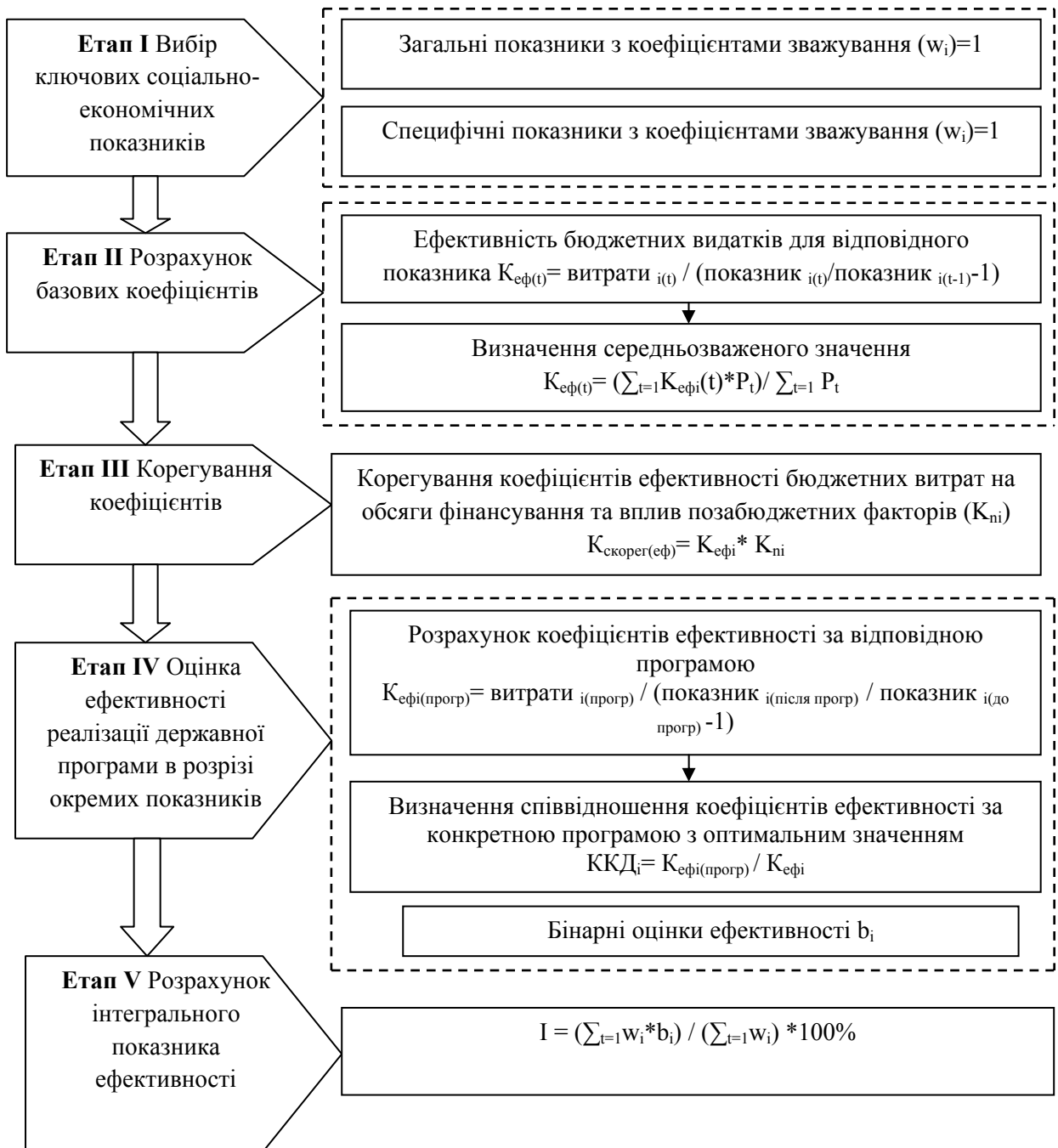

Рис. 2.10. Алгоритм оцінки ефективності організаційно-економічної державної підтримки аграрного виробництва

*Джерело: побудовано автором на основі [52;124;161;264;324]

На першому етапі алгоритму, зображеному на рис.2.10, передбачається формування комплексу показників з урахуванням намічених цілей

організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва, економічних та соціальних ефектів, що мають бути одержані в результаті її реалізації. Також пропонується градація відібраних показників за ступенем важливості, оскільки при побудові інтегрального показника було використано метод зважування для визначення внеску кожного показника в загальний результат. При цьому загальним показникам присвоювалося значення коефіцієнта зважування $w_i = 1$, а специфічним – $w_i = 0,5$ [224].

На другому етапі оцінки ефективності державної підтримки розвитку аграрного виробництва здійснюється розрахунок базових коефіцієнтів ефективності бюджетних витрат для кожного з відібраних показників та визначення оптимального значення для бази порівняння.

Третій етап передбачає коригування коефіцієнтів ефективності державних організаційно-економічних інструментів розвитку аграрного виробництва на обсяги фінансування та вплив позабюджетних факторів. Четвертий етап є підготовчим для розрахунку інтегрального показника ефективності і передбачає визначення співвідношення коефіцієнтів ефективності за конкретною програмою з оптимальним значенням, а також проведення бінарної оцінки (b_i) за результатами попереднього аналізу. Суть бінарної оцінки полягає в тому, щоб визначити, чи програма виявилась ефективною з позиції конкретного показника (якщо b_i дорівнює 1), тоді на гривню додаткових бюджетних витрат припадав еквівалентний ефект з точки зору розвитку тієї чи іншої складової аграрної сфери; або ж програма виявилась неефективною (якщо b_i дорівнює 0) – на гривню додаткових бюджетних витрат припадав менший за потенційний, ефект з точки зору розвитку тієї чи іншої складової аграрної сфери економіки [317].

Заключний етап передбачає формулювання загального підсумкового висновку щодо ефективності державної організаційно-економічної підтримки розвитку аграрного виробництва. Для цього пропонується розраховувати інтегральний показник ефективності розвитку аграрного виробництва. Отримане значення дає числову оцінку рівня ефективності програми. Нині

більшість країн зменшує чисельність результативних показників виконання державних програм з метою спрощення як процедури отримання необхідної інформації, так і безпосередньо самого аналізу ефективності видатків; деякі взагалі відмовляються від ідеї комбінації кількісних та якісних показників результативності як інструменту оцінки ефективності державних організаційно-економічних інструментів розвитку аграрного виробництва [72].

Таким чином, показники результативності державних організаційно-економічних інструментів розвитку аграрного виробництва мають відігравати ключову роль у процесі прийняття рішення щодо розподілу обмежених фінансових ресурсів. Оптимальність використання наявних фінансових ресурсів означає найефективніший алгоритм та напрямок програмно-цільового фінансування за рахунок мінімально можливої кількості задіяних при цьому ресурсів.

Пошук оптимального набору показників результативності державних інструментів розвитку аграрного виробництва, одночасно з тенденцією до скорочення кількості та спрощення змістового навантаження кожного показника призводять до спроб замінити велику кількість розрізнених хоча і згрупованих за певною ознакою показників одним-єдиним інтегральним показником ефективності.

Таким показником може слугувати «Ефективність реалізації організаційно-економічних інструментів розвитку аграрного виробництва» ($E_{фк}$), яка в загальному вигляді обчислюється як відношення ефекту (E) від реалізації державних інструментів розвитку аграрного виробництва до понесених витрат (C):

$$E_{bp} = E/C \quad (2.12)$$

Інший підхід, який заслуговує на увагу, є пропозиція К. Ілляшенко, Т. Ілляшенко і Н. Костенко для оцінки ефективності державних інструментів розвитку аграрного виробництва використовувати показник якості життя людини за формулою:

$$E_{\text{бп}} = \frac{\sum_{T=1}^N QOL_{\text{баз}+T} - QOL_{\text{баз}}}{\sum_{t=1}^Y B_{t\text{диск}}} \quad (2.13)$$

де $\sum_{t=1}^N QOL_{\text{баз}+T}$ – кумулятивний ефект зростання якості життя населення за весь час дії чинників, що стали наслідком реалізації державних організаційно-економічних інструментів розвитку аграрного виробництва (N років);

$QOL_{\text{баз}}$ – якість життя населення у базовому році (році, що передував року початку реалізації державних інструментів розвитку аграрного виробництва);

$\sum_{t=1}^Y B_{t\text{диск}}$ – сума дисконтованих видатків бюджету за роками реалізації державних організаційно-економічних інструментів розвитку аграрного виробництва, t-років [76].

Загалом, в українській науковій літературі проблема оцінювання ефективності державних організаційно-економічних інструментів розвитку аграрного виробництва розглядається через призму оцінки ефективності використання бюджетних коштів. В умовах обмеженості державних фінансових ресурсів проблема досягнення ефективності державних інструментів розвитку аграрного виробництва набуває особливої актуальності, бо вони є основою формування економічного стану держави, забезпечення її стабільності.

Узагальнюючим показником ефективності державної підтримки сільського господарства А. Верзун пропонує «еквівалент субсидіювання товаровиробників» (ЕСТ), який вимірюється у відсотках і визначається за формулою [313]:

$$\text{ЕСТ} = \text{Сума бюджетних витрат} / \text{Вартість продукції} \quad (2.14)$$

Тобто в основу визначення ефективності державних організаційно-економічних інструментів розвитку аграрного виробництва А. Верзун покладає співвідношення між корисним результатом та витратами на його досягнення [39].

Оцінити результат реалізації механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва можливо при визначенні ефекту від тих

інструментів, що використовуються державою. Так, Прутська О.О. пропонує економічний ефект визначити порівнянням показників у динаміці: обсягів виробництва, рівня споживання, податкових платежів, витрат на виробництво[284]. Автор даного дослідження, звертає увагу на те, що в аграрному виробництві потрібно поряд з прогнозуванням економічного ефекту, що буде отримано від реалізації стратегічних цілей, врахувати ефект соціального характеру (рівень життя сільського населення, якість обслуговування у закладах освіти, охорони здоров'я тощо).

Для удосконалення методичних підходів до оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва нами проведемо порівняльний аналіз методичного забезпечення оцінки рівня державної підтримки аграрного сектору у країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та Світової організації торгівлі (СОТ) (рис.2.11).

Перейдемо до характеристики основних методик розрахунків показників рівня державної підтримки аграрного сектору, згрупованих на рис. 2.11. Так, згідно з методологією ОЕСР:

1) PSE – оцінка підтримки аграрного виробника – це всі види трансфертів сільськогосподарським підприємствам, при цьому:

$$PSE_i = (P_i^d - P_i^r) + (S_i - T_i), \quad (2.15)$$

де $(P_i^d - P_i^r)$ – різниця між внутрішньою ринковою ціною сільськогосподарського товаровиробника та ціною на кордоні при експорті чи імпорті; S_i і T_i – прямі субсидії і податки, безпосередньо пов'язані з товаром i ;

2) GSSE (загальні заходи підтримки сільського господарства) – трансферти сектору в цілому, а не конкретному сільськогосподарському товаровиробнику;

3) CSE (оцінка підтримки споживача) – трансферти споживачам від сільськогосподарських товаровиробників та з бюджету:

$$CSE_i = (P_i^d - P_i^r) + S_i, \quad (2.16)$$

S_i – непряма бюджетна дотація споживачам сільськогосподарського товару i в результаті аграрної політики держави [78;157].

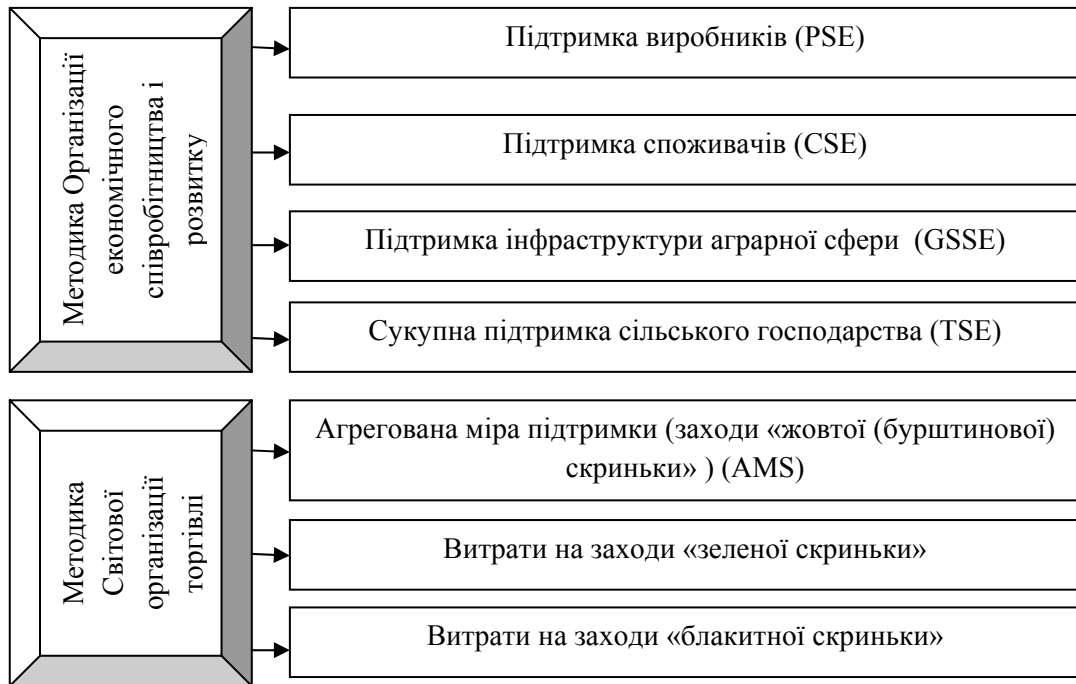

Рис. 2.11. Методичне забезпечення оцінки рівня державної підтримки аграрного сектора, що застосовуються у різних країнах

*Джерело: систематизовано на основі [13; 78;191].

Методика розрахунку показників рівня державної підтримки аграрного виробництва за методологією СОР регламентується Міжнародною угодою [352]. Згідно даної угоди, основними напрямками державної підтримки аграрного виробництва є такі:

1. AMS (агрегована міра підтримки) – сума всіх видів підтримки, яка спотворює торгівлю і надається сільськогосподарським товаровиробникам (заходи «жовтої (бурштинової) скриньки»); розраховується сукупна AMS як сума продуктово-специфічної AMS та продуктово-неспецифічної AMS. При цьому продуктово-специфічна AMS розраховується за кожним основним сільськогосподарським продуктом за формулою:

$$AMS_i = (P_i^d - P_i^r) * Q_i + (S_i - T_i), \quad (2.17)$$

де, $(P_i^d - P_i^r)$ – різниця між застосовуваною регульованою ціною та зовнішньою довідниковою ціною;

Q_i – кількість продукції, до якої діє регульована ціна (обсяг виробництва);

S_i і T_i – прямі субсидії та податки, безпосередньо пов'язані з товаром i [118].

Продуктово-неспецифічна AMS – субсидії і податки на сільське господарство, які не можуть бути віднесені до якого-небудь окремого виду продуктів, але ці заходи чинять вплив на світову торгівлю.

Рівень de minimis не враховується в AMS:

- для розвинених країн – 5% від вартості виробництва сільськогосподарського продукту або 5% від валової продукції сільського господарства;

- для країн, що розвиваються –10% [118].

Заходи «зеленої скриньки» не входять до розрахунків AMS, звільняються від обов'язку зниження ціни, здійснюються за рахунок платників податків, а не споживачів, а також не створюють ефект підтримки внутрішніх цін сільськогосподарських товаровиробників. До таких заходів відносять: загальні послуги (наукові дослідження, освіта, консультаційні послуги, ветеринарні та фіто санітарні заходи, маркетингові послуги, контроль за безпекою продуктів харчування, невикористані (інфраструктурні) вкладення; державні запаси з ціллю забезпечення продовольчої безпеки; допомога при стихійних лихах; охорона навколишнього середовища; допомога сільськогосподарських товаровиробникам в несприятливих регіонах [127].

Заходи «блакитної скриньки» не входять до розрахунків AMS, включають прямі виплати за програмами обмеження перевиробництва: виплати, прив'язані до фіксованих площ і урожаїв; виплати, які здійснюються у співвідношенні не більше 85% від базового рівня виробництва; виплати на тваринництво, що здійснюються в розрахунку на фіксоване поголів'я [133;134].

Оскільки Україна є членом СОТ, то державне фінансування аграрного сектора економіки реалізується з урахуванням існуючих вимог цієї організації, законодавчо закріплених в Угоді про сільське господарство [327].

Загально відоме твердження про те, що ефективність інструментів державного регулювання можна визначити шляхом ділення обсягу отриманих позитивних результатів (зазвичай у грошовій формі) до обсягу витрачених коштів, на досягнення наміченого результату. Результати від реалізації інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва відображається на рівні матеріального і духовного добробуту як суб'єктів аграрного виробництва, так і суспільства в цілому.

Показник ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання можна трактувати як збільшення прибутковості суб'єктів аграрного виробництва від запровадження відповідних новацій в системі регуляції. На нашу думку, до базових показників оцінки ефективності державного регулювання аграрного виробництва належать:

- відсоток сформованої доданої вартості, яка направляється на розвиток аграрного виробництва;
- співвідношення в динаміці обсягів інвестування в аграрне виробництво з показниками виробництва аграрної продукції та її результатами;
- частка обсягів в тенденції бюджетно-податкового, цінового, грошово-кредитного регулювання тощо, яка впливає на результативність виробничо-фінансових показників;
- порівняння показників аграрного виробництва до застосування інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва та після їх реалізації.

Однак, слід зазначити, що в деяких випадках є певна особливість при розрахунку ефекту від реалізації інструментів механізму державного регулювання, наприклад, при податковому регулюванні, необхідно враховувати податковий мультиплікатор, що передбачає отримання результату з певним лагом.

Головною метою оцінки ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва є формування і забезпечення умов для активізації виробничо-господарських, соціально-економічних процесів в аграрному виробництві. Деякі новації при реалізації інструментів державного регулювання, наприклад в оподаткуванні (впровадження фіксованого сільськогосподарського податку, нульова ставка ПДВ для деяких суб'єктів аграрного виробництва тощо), мали позитивні результати, але такі інструменти механізму державного регулювання аграрного виробництва повинні бути системними і змінюватись у напрямку підтримки розвитку виробників аграрної продукції, а не стримувати їх ділову активність, що притаманно ситуації сучасності. Своєчасне корегування змін елементів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва можливе при постійному моніторингу сучасного стану, що відбувається у внутрішньому та зовнішньому середовищі (виробництві, фінансово-кредитній системі тощо).

Підходи до удосконалення інструментів державного регулювання аграрного виробництва повинні полягати у наступному: ідентифікуються можливі ризики і рівень їх впливу, методи їх нейтралізації або попередження, визначаються можливості отримання кращих результатів та напрями їх досягнення. Будь-які дії зі сторони органів державної влади у напрямку розвитку організаційно-економічного механізму регулювання аграрного виробництва повинні ґрунтуватись на принципах верховенства права, дотримуватись ієрархії підзвітності суб'єктів механізму, досягнення взаємної узгодженості економічних інтересів між державою, суб'єктами аграрного виробництва, інвесторами, партнерами та результативності прийнятих рішень.

Виходячи з вищевикладеного, нами пропонується оцінювати результати державного регулювання аграрного виробництва на основі комплексного показника (2.18):

$$K_{ф-к др.} = I_{эф пр} \times I_{пл} \times I_{стаб} \times I_{приб} \times I_{кап} \times I_{контр} \times I_{соц} \quad (2.18)$$

де, $I_{ef\ пр.}$ – індекс ефективності виконання програм державного регулювання;

$I_{пл}$ – індекс виконання планових показників суб'єктів аграрного виробництва;

$I_{стаб}$ – індекс законодавчої стабільності;

$I_{приб}$ – індекс динаміки рівня прибутковості аграрного виробництва;

$I_{кап}$ – індекс динаміки частки власного капіталу суб'єктів аграрного виробництва;

$I_{контр}$ – індекс контрольованості з питань виконання умов державних програм;

$I_{соц}$ – індекс динаміки фактичного забезпечення суб'єктів соціальної сфери у відповідності до планових показників.

Заслужують на увагу наукові доробки провідних вчених-економістів в сфері розвитку аграрного виробництва [20;36;93;129;327], результати яких нами використовуються для удосконалення критеріїв оцінки результатів державного регулювання аграрного виробництва:

- коефіцієнт виконання прогностичних показників функціонування суб'єктів аграрного виробництва – співвідношення фактичних показників до планових, або до показників за попередній період (рівень ефективного виконання дорівнює 1);

- експертна оцінка стабільності та надійності законодавства у напрямку державного регулювання аграрного виробництва (від 0,9 і більше);

- перевищення коефіцієнту зростання фактичного обсягу прибутку суб'єктів аграрного виробництва над коефіцієнтом зростання номінального ВВП (більше 1);

- співвідношення фактичних показників частки власного капіталу до планових (дорівнює 1);

- коефіцієнт зростання суми санкцій за виявлені порушення під час не дотримання вимог державних програм підтримки розвитку аграрного виробництва (менше 1);

- коефіцієнт зростання фактичного фінансування суб'єктів соціальної сфери, розташованих в місцевості аграрного виробництва над коефіцієнтом аналогічних планових показників (більше 1).

Отже, виходячи з вищевикладеного, можна зробити проміжні висновки, що головним цільовим результатом механізму державного регулювання аграрного виробництва має бути економічний та соціальний ефекти розвитку аграрного сектору. Соціальний ефект є якісним показником, який відображає результати досягнуті у соціальній сфері – соціальний захист сільського населення та працівників суб'єктів аграрного виробництва, благоустрій сільських територій, розвиненість інфраструктури села тощо.

Розглядаючи державну підтримку аграрного виробництва як один із перспективних інструментів механізму державного регулювання, яка сприяє забезпеченню суб'єктів аграрного виробництва необхідними ресурсами для ефективного функціонування, пропонуємо систематизувати ключові її форми: пряма – реалізується шляхом прямих бюджетних виплати; непряма – бюджетні кошти носять стимулюючий характер); умовно-пряма (опосередкована) – організаційно-економічні заходи, які прямо не пов'язані з аграрним виробництвом (рис. 2.12) [158].

В умовах загострення проблем аграрного виробництва підвищується роль таких інструментів державного регулювання як кредитування, оподаткування та інвестування у забезпеченні стратегічного розвитку аграрного виробництва. Для забезпечення якісної реалізації таких інструментів необхідно сформувані потужний науково-методичний базис оцінки ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва. Для вирішення вищезазначених завдань виникає необхідність у прогнозуванні показників розвитку аграрного виробництва з урахуванням впливу на зазначений процес ключових інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання.

Рис. 2.12. Форми державної підтримки аграрного виробництва

*Джерело: систематизовано автором на основі [24;98;193]

Серед математико-економічного апарату оцінки ефективності державного регулювання останнім часом інтенсивно розвиваються методи прогнозування, що ґрунтуються на визначенні стохастичного взаємозв'язку між показниками трендового та кластерного аналізу, методи синергетичного та диференційованого рівняння логістичного типу, методів нерівноважної статистичної механіки, інтегральні методи тощо. Першочерговим призначенням перелічених методів є визначення набору ключових чинників, котрі мають вплив на результативний показник [193].

Аналіз позитивних і негативних сторін існуючих методів статистико-математичного апарату та результати власного дослідження, дозволили сформулювати висновки, що для оцінки ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва доцільно використати методику, засновану на поєднанні методів багатомірного статистичного аналізу і оптимізаційних методів.

Методи багатомірного аналізу – найбільш діючий кількісний інструмент дослідження економічних процесів, описуваних великою кількістю

характеристик. Для одержання більш точного поділу об'єктів дослідження можна провести їх класифікацію залежно від поставлених умов з розбивкою на групи [38]. Практична реалізація зазначеної потреби у оцінці ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва здійснюється шляхом проведення комплексного наукового дослідження, а саме поєднання кількох етапів функціонально-організаційної структури запропонованої нами методики (рис.2.13).

Виходячи з вищевикладеного нами запропоновано цілком конструктивне застосування наступних етапів до оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва:

Етап 1. Систематизація параметрів розвитку аграрного виробництва у контексті ефективності застосування інструментів державного регулювання. Адекватна постановка науково-методичного підходу до оцінки ефективності інструментів державного регулювання аграрного виробництва передбачає формування чіткої мети, завдання та визначитись із об'єктом та предметом дослідження.

Мета науково-методичного дослідження передбачає розробку альтернативних теоретико-прикладних рішень, що сприяють ефективному використанню інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва та на основі цього позиціонувати розвиток аграрного виробництва. Саме тому, основним завданням передбачається ідентифікація факторів, що визначають альтернативні напрями розвитку аграрного виробництва.

Об'єктом дослідження виступає розвиток аграрного виробництва у контексті ефективності реалізації інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання, що визначається шляхом вибору ключового параметра на підставі застосування методів стохастичного аналізу. Предметом аналітичного дослідження є оцінка розвитку аграрного виробництва під дією регуляторних підтримуючих заходів з боку держави.

Рис. 2.13. Науково-методичний підхід до оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва

*Джерело: розроблено автором

Для оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання та їх впливу на розвиток аграрного виробництва пропонується методика, заснована на поєднанні статистичних і оптимізаційних методів, а саме: трендового, кореляційного-регресійного аналізу та інтегральної моделі прогнозування.

Зазначені методи економіко-математичного аналізу дозволяють здійснити оцінку розвитку аграрного виробництва під дією державних інструментів регулювання. Отримані результати в подальшому сприятимуть розробці альтернативних інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання у напрямку розвитку аграрного виробництва. При використанні методики оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва виникає потреба у обробці значної кількості феноменологічних параметрів, що формують визначальні показники-фактори методики. Саме вони характеризують стан об'єкту дослідження.

Етап 2. Аналіз та оцінка визначальних факторів розвитку аграрного виробництва, з позиції ефективності реалізації інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва.

Результати нашого дослідження, при виборі параметрів та факторів методики спрямовані на оцінку їх впливу та перспективу підвищення рівня розвитку аграрного виробництва в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Фактори, що впливають на результативність аграрного виробництва можна класифікувати за чотирма комплексними групами, які включають такі інструменти: 1) бюджетні; 2) податкові; 3) кредитні; 4) інвестиційні (рис. 2.14).

Ключовим питанням при оцінці ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання є проблема вибору основних індикаторів розвитку аграрного виробництва. Досить часто критерієм оцінки у працях вітчизняних науковців стають рівень продовольчої безпеки, ВВП аграрного сектору, продуктивність праці, фінансовий результат,

прибутковість та рентабельність, ефективність використання капіталу тощо [27].

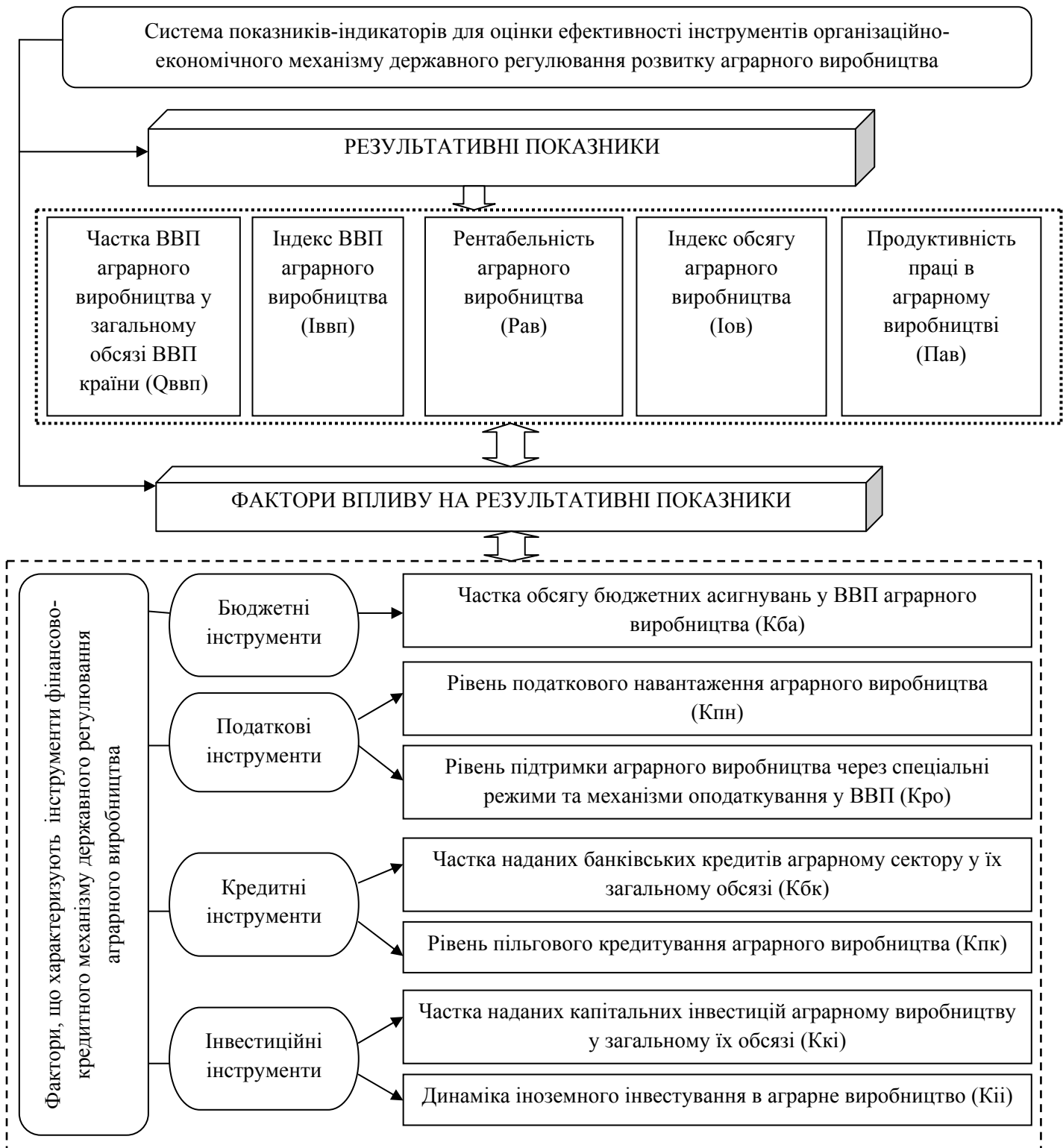

Рис. 2.14. Показники-індикатори оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва

*Джерело: систематизовано та запропоновано автором

Враховуючи багатоаспектність критеріїв розвитку аграрного виробництва (соціально-економічний) та широкий спектр впливу чинників, вважаємо за необхідне для опису комплексної методики оцінки ефективності інструментів державного регулювання використати вибірку результативних показників та визначити вплив на них чинників, що визначаються інструментами та заходами державного регулювання розвитку аграрного виробництва.

Етап 3. Комплексна система методів оцінки параметрів розвитку аграрного виробництва шляхом реалізації інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва, що передбачає застосування кореляції, регресії та трендового аналізу, індексного методу.

Власне в нашому випадку при визначенні основних параметрів, першочерговим завданням є оцінка тісноти зв'язку між факторами впливу та побудова на основі отриманих результатів кореляційних матриць, які характеризують тісноту зв'язку об'єктів спостереження. Для побудови кореляційних матриць використовується коефіцієнт кореляції та детермінації. Цей показник засвідчує щільність кореляційного зв'язку узагальнюючого показника із чинниками впливу, і є підставою для формування інформаційної бази найбільш індикативних показників запропонованого методичного підходу. Рівень взаємозв'язку між значеннями даних параметрів та характеристикою щільності зв'язку між ними подано у табл. 2.5.

Враховуючи дані таблиці, прийнято, що для врахування показників у якості факторів, придатних для реалізації методики оцінки ефективності інструментів розвитку аграрного виробництва, їхня тіснота зв'язку з результативною змінною має бути сильна або дуже сильна, тобто дорівнювати більше 0,7. Якщо ж значення коефіцієнтів кореляції складає менше 0,7, то вважається, що зв'язок між даною групою факторів незначний і його не варто розглядати як такий, що має суттєвий вплив на дане економічне явище. Таким чином, процедура розрахунку парних кореляційних коефіцієнтів дає змогу з усієї сукупності факторів вибрати ті, які дійсно виявляють тісний

зв'язок із показником, що обраний у якості залежної змінної визначеного методичного підходу, та відкинути фактори, що практично не впливають на цей процес [166].

Таблиця 2.5

Якісна оцінка тісноти зв'язку

Величина коефіцієнта кореляції	Характеристика сили зв'язку
0,9-0,99	дуже сильний зв'язок
0,7-0,9	сильний зв'язок
0,5-0,7	помітний зв'язок
0,3-0,5	слабкий зв'язок
до 0,3	практично відсутній зв'язок

*Джерело: [166]

Наступним кроком зазначеного етапу є побудова парних регресійних моделей залежності результативної ознаки від найбільш значущих індикаторів впливу на підставі лінійної, експоненціальної, степеневі та логарифмічної функції. Отримані регресійні рівняння потребують перевірки на статистичну вірогідність за допомогою F-критерію Фішера, критерію Стьюдента та критерію Дарбіна-Уотсона [175].

Важливим кроком при побудові багатofакторної регресійної моделі є перевірка найбільш значимих чинників на мультиколінеарність. Зазначене сприятиме виключенню високо-кореляційних параметрів із майбутньої моделі та її об'єктивності. При описі мультиколінеарності окремих параметрів моделі потрібно включити в неї всі фактори, які мають значний суттєвий статистичний вплив на результативний показник, а з іншого боку, потрібно, щоб була виконана умова лінійної незалежності між незалежними факторами. Хоча інколи введення високорельованих факторів може призвести до побудови значимої моделі, що водночас і повинно бути критерієм побудови моделі [191].

Отже, для удосконалення методичного підходу до оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, нами було досліджено існуючі методичні

підходи до процесу оцінки ефективності державного регулювання аграрного сектору та обґрунтовані власні пропозиції. При цьому застосовано порівняльний аналіз до показників результативності програм державного фінансування, в рамках якого наведено класифікацію критеріїв ефективності бюджетного фінансування. Запропоновано структуру методичного підходу до оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва, в якій показано ієрархічний зв'язок між джерелами ресурсів, безпосередньо процесом регулювання та кінцевим результатом (соціально-економічним ефектом), який необхідно досягнути. Обґрунтовано, що оцінка ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання має інформувати як про абсолютну, так і відносну ефективність результативних показників, а також закласти основні умови для порівняльного та ретроспективного їх аналізу.

Висновки до розділу 2

1. Основою дослідження проблеми функціонування організаційно-економічної системи інституційного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва є цивілізаційна парадигма з системним, синергетичним, еволюційним та інституціонально-когнітивним підходами. Саме поєднання методологічних підходів дає змогу, по-перше, через включення в аналіз інститутів адекватно відобразити взаємовідносини між економічними агентами аграрного виробництва. По-друге, пояснити динаміку інституціональної трансформації суб'єктів аграрного господарювання та розкрити сутність його розвитку. По-третє, забезпечити розуміння ролі держави, суспільства і індивідів у формуванні інституціональних відносин, спрямованих на ефективне державне регулювання розвитку аграрного виробництва.

2. Сучасна інституціональна структура аграрного виробництва має бути збагачена багатьма необхідними елементами: розвиненою банківською системою, орієнтованою на кредитування реального агровиробника; працездатним фондовим ринком, що формує об'єктивну ринкову ціну активів

сільськогосподарських підприємств та забезпечує рух капіталу; розвиненою системою державного і приватного страхування, покликаної розподілити фінансові та підприємницькі ризики; цивілізованою інфраструктурою, що створює основу до зниження трансакційних витрат.

3. Серед інституціональних факторів і умов, що породжують інституціональні ризики в аграрному виробництві, слід виділити: відсутність спеціалізації прав власності на сільськогосподарські землі, що сприяло концентрації права розпорядження землею у чиновників, а на рівні сільськогосподарських підприємств – у керівників господарств. Монополізм заготівельних, переробних і торговельних підприємств, неплатоспроможність оптових покупців сільськогосподарської продукції, збільшення розриву між цінами на продукцію сільського господарства та на матеріально-технічні ресурси, бартерні взаємовідносини, колективістський менталітет активно протистоять індивідуальним зусиллям по зміцненню приватної власності, збагаченню та аж ніяк не стимулюють формування ефективних ринкових інститутів.

4. Запропоновано алгоритм ідентифікації загроз зовнішнього середовища для аграрного виробництва й методику візуалізації подразнюючих сигналів, шляхом вдосконалення інструментарію механізму адаптивного державного регулювання. При цьому, акцентовано увагу на важливості прийняття своєчасних та адекватних управлінських рішень, які стосуються не тільки діагностики зовнішнього середовища, й інших завдань адаптації суб'єктів аграрного виробництва – збереження допустимого рівня й нарощення рентабельності. Нами пропонується використовувати два аспекти доцільності їх використання, а саме: розглядати його як управлінську інновацію, а також брати за основу кінцевий результат впровадження, який впливає на прибутковість аграрного виробництва. Реалізація вищесказаних тверджень можлива при використанні синергетичного підходу щодо кількісної та якісної оцінки доцільності впровадження адаптивних заходів.

5. Нейтралізація та пом'якшення впливів зовнішнього середовища залежить від ефективності адаптивного механізму та його імплементації, а

головною детермінантою в удосконаленні цього процесу визначено оцінку та параметризацію зовнішнього середовища. В цілому, ці теоретично окреслені завдання знаходять практичне втілення через побудову управлінських матриць, застосування їх візуалізації та створення системи підтримки прийняття адаптивних рішень. В контексті організаційного удосконалення адаптивного механізму державного регулювання аграрного виробництва, ми визначили, що існуючі організаційні структури малоефективні й практично не проявляють управлінської гнучкості, яка властива адаптивному регулюванню. З огляду на вище зазначене, організаційні структури в складі адаптивного механізму державного регулювання варто уособлювати в спеціалізованих функціональних одиницях – ситуаційних центрах, з метою виявлення та реалізації адаптивних резервів суб'єктів аграрного виробництва.

6. Головною метою оцінки ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва є формування і забезпечення умов для активізації виробничо-господарських, соціально-економічних процесів в аграрному виробництві. Показник ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання можна трактувати як збільшення прибутковості суб'єктів аграрного виробництва від запровадження відповідних новацій в системі регуляції. На нашу думку, до базових показників оцінки ефективності державного регулювання аграрного виробництва належать: відсоток сформованої доданої вартості, яка направляється на розвиток аграрного виробництва; співвідношення в динаміці обсягів інвестування в аграрне виробництво з показниками виробництва аграрної продукції та її результатами; частка обсягів в тенденції бюджетно-податкового, цінового, грошово-кредитного регулювання тощо, яка впливає на результативність виробничо-фінансових показників; порівняння показників аграрного виробництва до застосування інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва та після їх реалізації.

7. Для удосконалення методичного підходу до оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, нами було досліджено існуючі методичні підходи до процесу оцінки ефективності державного регулювання аграрного сектору та обґрунтовані власні пропозиції. Запропоновано структуру методичного підходу до оцінки ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва, в якій показано ієрархічний зв'язок між джерелами ресурсів, безпосередньо процесом регулювання та кінцевим результатом (соціально-економічним ефектом), який необхідно досягнути. Обґрунтовано, що оцінка ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання має інформувати як про абсолютну, так і відносну ефективність результативних показників, а також закласти основні умови для порівняльного та ретроспективного їх аналізу.

Основні наукові результати другого розділу опубліковані в працях [51;53;56;57;364].

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

3.1. Сучасний стан аграрного виробництва та його державного регулювання в Україні

Аграрне виробництво в Україні є одним з головних ланок всього національного господарства, яке має значні ресурси для підвищення ефективності соціально-економічного розвитку країни, формування її потужного економічного потенціалу та забезпечення продовольчої безпеки загалом. Сучасний стан економічного середовища України потребує створення умов необхідних для забезпечення ефективного функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва. Тому удосконалення організаційно-економічного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва має бути пріоритетним завданням агропромислової політики України.

Проблему державного регулювання розвитку аграрного виробництва без перебільшення можна віднести до пріоритетних в теорії та практики економічної діяльності держави. Кризовий стан аграрного сектору вимагає переосмислення ролі держави у цій сфері та пошуку шляхів виходу із ситуації, що склалася. Адже всупереч науковим розробкам щодо раціональних обсягів державного регулювання економіки на практиці спостерігається тенденція зростання одержавленості аграрного сектору в цілому, і зокрема, посилення державного регулювання. Спостерігаються тенденції хвилеподібності процесу державного регулювання аграрного виробництва [125;217].

Україна має значні можливості для розвитку аграрного виробництва та перетворення його у високоефективну сферу економіки. Сприятливі ґрунтово-кліматичні передумови, родючі землі та давні хліборобські традиції сприяють

подальшому його розвитку, одержанню врожаїв сільськогосподарських культур в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу.

Необхідність організаційно-економічного державного регулювання аграрного виробництва зумовлена не тільки специфікою галузі, а й рядом особливостей, які притаманні вітчизняному агропромислому виробництву. Серед них, зокрема такі: зниження закупівельної спроможності населення, що обмежує можливості підняття цін на сільськогосподарську продукцію; відставання аграрного виробництва України від розвинутих країн за рівнем науково-технічного прогресу, передових технологій тощо; потреба в інвестиціях для підтримки родючості ґрунтів; низькі рівні розвитку інфраструктури сільської місцевості; розрив сталих економічних і технологічних зв'язків між різними сферами аграрного виробництва.

Організаційно-економічне державне регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовуються на розвиток галузі, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію відсоткових ставок за користування кредитами банків. Списання безнадійної заборгованості перед бюджетом. Бюджетні фінансові ресурси необхідні для підтримки процесу розширеного відтворення в аграрному виробництві; для стримування інфляційних процесів і захисту інтересів споживачів сільськогосподарської продукції. Основні засади організаційно-економічного державного регулювання визначені в Законах України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», а також у «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року» та ін.

Щодо аграрного виробництва, як показує аналіз досліджуваної літератури, використовуються наступні інструменти організаційно-економічного механізму державного регулювання: податкова політика, що здійснюється шляхом призначення диференціальної ставки податків, введення податкових пільг, звільнення від податків тощо; грошово-кредитна політика, за

допомогою якої уряд впливає на грошовий обіг; заходи щодо пільгового та пріоритетного кредитування інвестиційних проектів, пільговому страхуванню врожаїв певних сільськогосподарських культур; бюджетна політика – розподіл коштів бюджету за різним напрямками. Держава здійснює субсидування відсоткових ставок за кредитами для суб'єктів аграрного виробництва, формування регіональних і державних продовольчих фондів, лізинг тощо; цінова політика в цілому здійснюється шляхом регулювання цін, встановлення граничних цін на деякі суспільно значимі товари, граничних рівнів рентабельності для виробників-монополістів і критеріїв, що визначають величину цін; планування, якому належить особливе місце в фінансово-кредитному механізмі державного регулювання аграрного виробництва [130].

Головна мета організаційно-економічних відносин між державою та суб'єктами аграрного виробництва полягає у розподілі та перерозподілі бюджетних коштів для фінансової підтримки аграрного сектору національної економіки України. Тому організаційно-економічний механізм є важливою складовою системи державного регулювання аграрного виробництва і розглядається як сукупність нормативних, фінансових та організаційних заходів держави для впливу на його розвиток. Проте воно перебуває у стані постійного реформування, оскільки не вироблено адекватної політики державного регулювання, а відсутність чітких цілей не сприяє ефективності розроблюваних заходів. Чинна правова та фінансова база організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва все ще не забезпечує належного стимулювання виконання завдань аграрної політики [134].

Стратегічною ціллю ефективного функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва в Україні є досягнення сукупності цілей щодо виробництва основних видів та якості продукції, забезпечення прибутковості виробництва на рівні розширеного відтворення, зростання продуктивності праці. Розвитку форм господарювання і підприємництва, забезпечення конкурентоспроможності

продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, досягнення фінансової стабільності галузі, продовольчої безпеки держави і підвищення соціальних стандартів життя в сільській місцевості, подолання бідності та безробіття [121].

Згідно Проекту «Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року» [321] пропонується ряд дієвих пріоритетних напрямів досягнення стратегічних цілей держави у сфері організаційно-економічного забезпечення регулювання аграрного виробництва (рис. 3.1).

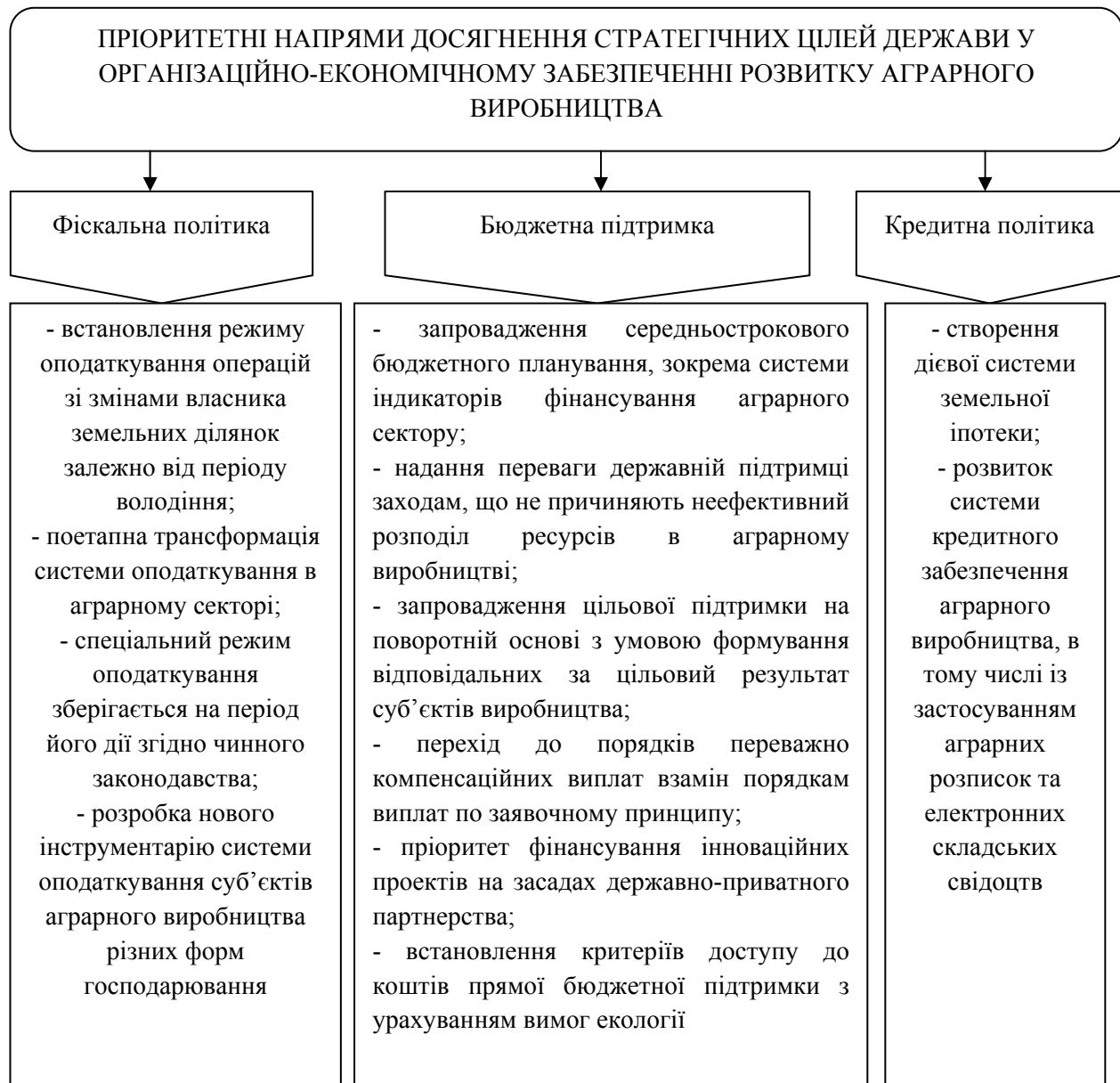

Рис. 3.1. Пріоритетні напрями досягнення стратегічних цілей держави у організаційно-економічному забезпеченні розвитку аграрного виробництва на період до 2020 року

Джерело: сформовано на основі [321]

Так, у фіскальній політиці необхідно створити прозорі інструменти системи оподаткування аграрного виробництва залежно від його економічних особливостей та соціальної ролі; бюджетна підтримка має забезпечити стабільність системи державної підтримки аграрного виробництва; метою кредитної політики є подальший розвиток фінансово-кредитних відносин з приводу земельної іпотеки, спрощення процедури залучення кредитних ресурсів тощо.

Загалом організаційно-економічне забезпечення державного регулювання аграрного виробництва наслідують різновекторні тенденції, ефекти, навколо яких консолідуються інтереси суб'єктів відповідного механізму. Сформувалася система мотивів, які позначили стратегічну роль аграрного виробництва серед інших галузей економіки, хоча держава на відміну від бізнесу, поки що в регулятивно-підтримувальному плані не долучається системно до процесу розбудови сталого аграрного комплексу. Проте він змінюється надзвичайно динамічно і з поміж інших галузей, мабуть, найбільш ефективний, про що свідчить порівняльна оцінка основних показників розвитку аграрного виробництва та його місця в економіці України (табл. 3.1).

В останні роки, зокрема в період до 2014 року (докризовий період), вітчизняна економіка розвивалася досить динамічно (див. табл. 3.1), а це означає, що інтереси суб'єктів відносин задовольнялися на рівні, який забезпечував загальну соціально-економічну ефективність. Логіка полягає в тому, що зростання обсягів і підвищення ефективності виробництва забезпечує задоволення потреб соціуму. В нашому ж випадку – сільське господарство яскравий приклад, зокрема до 2014 р. (включно) галузь демонструвала системне зростання, зараз залишається бюджетоутворюючою, а її здобутки значною мірою задовольняють інтереси, потреби національного й навіть глобального масштабу. З одного боку – це природно для України, а з іншого – сільське господарство завжди виступало донором для національної економіки і селянин не мав можливості повною мірою скористатися створеними в галузі благами, соціально-економічними ефектами [322].

Таблиця 3.1

Макроекономічні показники розвитку аграрного виробництва та його місце
в економіці України

Показники	Роки						Темп росту, 2016/2011
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Чисельність зайнятих в аграрному виробництві, тис осіб	3115,6	3410,3	3308,5	3389	3091,4	2870,6	92,1
У % до загальної чисельності зайнятих	15,4	16,8	17,2	17,5	17,1	17,5	113,6
Частка сільськогосподарського виробництва у загальному обсязі валової доданої вартості, %	9,6	9,4	9,0	9,9	11,8	11,2	116,7
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарського виробництва (грудень до грудня попереднього року), %	130	113,6	106,8	97,1	124,3	154,5	118,8
Валова продукція у постійних цінах, млрд грн	194,9	233,7	223,3	252,9	251,4	248,6	127,5
Валова продукція з розрахунку на 1 працівника, грн	132680	165229	159679	201217	227753	223309	168,3
Індекс виробництва сільськогосподарської продукції, %	98,5	119,9	95,5	113,3	102,2	95,2	96,4
Рівень рентабельності виробництва, %	24,5	24,7	22,8	11,7	21,1	22,6	92,2
Обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство, млрд грн	8,82	13,50	15,62	16,05	17,14	27,9	316,3
Експорт агропродовольчої продукції, млрд грн	78,9	102,4	142,9	136,1	198,1	204,7	259,4
Дохід від експорту на 1 га с/г угідь, грн	2119	2759	3851	3666	5582	5764	272,0

*Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Повертаючись до загально емпіричних оцінок місця і тенденцій розвитку аграрного виробництва, зазначимо, що в історичному ракурсі періоду незалежності України були різні результати, але останні 8-10 років аграрне виробництво демонструє макроекономічну стабільність. Зокрема: по економіці валовий внутрішній продукт зростає як загалом по державі (економіка), так і у розрахунку на 1 особу; валова додана вартість також; індекс споживчих цін до 2015 р. був майже стабільним; індекс цін: споживчих – мінімально зростав, а

індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами характеризувався як такий, що забезпечує можливість відтворення вкладених у виробництво активів, тобто покриття виробничо-господарських витрат з набуттям додаткової вартості; значно зросла вартість виробленої у сільському господарстві продукції, що забезпечило хоча й незначне, але щорічне підвищення середньомісячної заробітної плати [251].

Проте для більш наочного підтвердження окреслених вище ефектів розвитку аграрного виробництва, приведемо порівняльно-розрахункові показники в динаміці порівнянь результатів по роках (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Структурні зміни ефективності і місце аграрного виробництва у розвитку економіки України*

Показник	Зміни до попереднього року													
	+,-							%						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млрд грн	227,4	-34,8	207,3	228,6	109,9	46,4	61,5	131,6	96,3	122,7	120,4	108,1	103,2	104,1
у розрахунку на 1 особу, грн.	4999	-663	4597	5090	2483	1093	3340	132,3	96,8	123,2	120,8	108,4	103,4	110,1
Валова додана вартість, млрд. грн	189,4	-27,2	195,2	174,7	95,3	56,8	42,8	129,8	96,7	124,5	117,6	108,2	104,5	103,2
У тому числі:														
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	17,7	0,4	17,4	27,0	3,3	18,5	28,8	137,4	100,6	126,6	132,6	103,0	116,3	121,9
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попер. року), %	5,7	-10	-3,2	-4,5	-4,8	0,7	24,4							
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарським і підприємствами (грудень до грудня попереднього року), %	-27,7	-3,9	23,6	-16,4	-6,8	-9,7	27,2							
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млрд. грн.														
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	-1,9	1,9	9,4	8,3	1,4	-11,0	4,5							
економіка держави	-127	-54	103	64	-20	-72	-547							
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 року), млрд. грн.	29,5	-3,7	-3	38,8	-10,4	29,6	-1,461							
Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників, грн.														
сільське господарство, мисливство, лісове	330	119	252	381	233	254	216	142,8	110,8	120,7	125,9	112,6	112,2	109,2
економіка держави	455	100	333	394	393	239	215	133,7	105,5	117,5	117,6	114,9	107,9	106,6

* Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Таким чином, в загальноекономічному аспекті розвиток аграрного виробництва наслідуює траєкторію зростання і з-поміж інших галузей завжди мав,

має й матиме перспективу. Це об'єктивна реальність, зумовлена національними традиціями, природно-економічними можливостями та інтересами. Розрахунки таблиці 3.2 дають можливість набути нашим висновкам і дослідницьким аргументам більшої наочності, показавши динаміку зміни за роками. Тут ми бачимо як змінюються результати функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва в аспекті оцінок результатів, набутої ефективності та продуктивності аграрного виробництва. Але позитивні ефекти (результати) розвитку аграрного виробництва в Україні, сьогодні закумуляовані головним чином на макрорівні (загальнодержавний і глобальний), адже селянин-виробник все ще отримує мінімальний обсяг благ. Про це свідчить рівень середньомісячної заробітної плати, який у 2015 році ледь досягнув 2,5 тис. грн./міс., а витрати на оплату праці у собівартості виробленої продукції коливаються від 10 до 15%. Але все-таки в сукупності із загальноекономічними позитивами на рівні аграрного виробництва в структурі вартісних ефектів національної економіки сільське господарство завжди на передових позиціях [251;252]

Головною ланкою аграрного виробництва є сільське господарство, яке охоплює рослинництво і тваринництво та створює сировинну базу для переробної промисловості. Другою ланкою є галузі, що виробляють засоби виробництва й обслуговують потреби аграрного виробництва. Третьою ланкою є галузі, що займаються зберіганням, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції, вони включають підприємства легкої та харчової промисловостей, сховища, транспортні засоби, торгівлю [244].

Аграрне виробництво є пріоритетною галуззю української економіки і, в найближчий період, стратегія виходу на ринок ЄС матиме суттєве значення для перспективного розвитку. Адже ЄС є величезним ринком збуту. При цьому інтеграція в такий ринок має як переваги, так і недоліки. Одним з найскладніших, в цьому контексті, є питання адаптації вітчизняного сектора економіки до умов та вимог Європейського союзу [160].

В умовах кризи, що склалася в Україні, сільське господарство набуває особливого значення, оскільки воно має здатність до самовідтворення ресурсів і виробництва в цілому, що може стати ключовим елементом стабілізації галузі та національної економіки в цілому [99]. Розвиток сільського господарства України в сучасних умовах має ряд проблем і недоліків та, на жаль, не відповідає рівню організації виробництва в провідних країнах світу.

Згідно з даними [84;85] «...сільське господарство України є однією з найважливіших галузей економіки. Воно забезпечує 8,2 % валової доданої вартості, тут зайнято понад 3 млн населення, використовується основних засобів вартістю понад 100 млрд грн, функціонують майже 56,5 тисяч господарюючих суб'єктів, що використовують 21,6 млн га сільськогосподарських угідь (2014 р.). Вироблена в сільському господарстві 1 гривня продукції дає змогу одержувати понад 12 гривень продукції в інших галузях. Сільські території є місцем оздоровлення жителів країни, а сільське населення – оберегом національних звичаїв і традицій».

Уперше з 2012 року відбулося зниження обсягів валового аграрного виробництва. За даними [251], аграрне ВВП 2016 року становило 239,4 млрд грн, що менше, ніж у 2015 році на 5% або 12,1 млрд грн. Скорочення у рослинництві склало 5%, у тваринництві – 4%. Падіння обсягів виробництва в рослинництві відбулося через зменшення урожаю зерна та падіння світових цін на зернові та олійні. Для тваринників критичним стало зменшення споживання на внутрішньому ринку через девальвацію та низькі обсяги експорту після втрати основних зовнішніх ринків збуту.

На даний час обґрунтування концепції та стратегічних напрямів розвитку організаційно-економічного забезпечення державної підтримки аграрного виробництва в Україні орієнтоване на досвід розвинених країн. Так, цінова підтримка сільськогосподарського виробництва в ЄС складає до 91% від всієї суми бюджетного фінансування, в США – 48%, Канаді – 53%. На заході істотна частка доходу фермера формується за рахунок державних фінансових ресурсів: в країнах Європейської спільноти – 3%, Фінляндії – 72%, Японії – 72% в США

– 27-40%. Державна фінансово-кредитна підтримка аграрного сектору у країнах ЄС в 2014 році склала від 175 до 1343 євро на 1 га с/г угідь, зокрема у Нідерландах – 500 євро/га, Бельгія – 508 євро/га, Польщі – 345 євро/га, Німеччині – 396 євро/га. Фінансова підтримка сільського господарства в Україні (переважно непряма – за рахунок спеціальних режимів) ледь сягає до 40 євро на гектар [69].

За дослідженнями відділу податково-бюджетної політики ННЦ «Інститут аграрної економіки» державна підтримка аграрного виробництва в Україні здійснюється через бюджетні асигнування, а також спеціальні режими та механізми оподаткування. Обсяги та напрями основних програм фінансово-кредитної державної підтримки аграрного виробництва та їх фактичне виконання представлені у табл.3.3.

Рівень підтримки аграрного виробництва, насамперед, характеризує частка бюджетного фінансування в загальнодержавних видатках. Починаючи з 2009 р., коли частка видатків на аграрну сферу (загальні видатки по МАПіП) складала 2,6% вона постійно знижувалась – до 1,78% у 2013 р. та 0,35% у 2016 р. Аналіз цих тенденцій свідчить, що наявна спадна тенденція обсягів прямого бюджетного фінансування і відбувається фактично призупинення фінансування аграрного виробництва з 2014 року. Окрім того, фактичне виконання програм у 2016 році склало 85% загалом по галузі і 60% по фінансуванню аграрного виробництва [98;251].

Законом України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» передбачено видатки Міністерством аграрної політики і продовольства у обсязі 8274,5 млн грн., в тому числі за рахунок коштів загального фонду 5382,3 млн грн., що на 2491,5 млн грн. більше проти граничних видатків, визначених Міністерством фінансів України, та 2892,2 млн грн. за рахунок коштів спеціального фонду, що на 1500 млн грн. більше проти граничних видатків. Варто відмітити, що видатки передбачені на 2017 рік за програмами підтримки розвитку аграрного виробництва становлять 3721,8 млн грн.. у проекті бюджету на 2017 рік видатки на підтримку розвитку аграрного виробництва передбачені

за такими програмами: здешевлення кредитів (300 млн грн.); фінансова підтримка заходів з розвитку виробництва (55 млн грн.); закладання молодих садів виноградників та ягідників (75 млн грн.); кредити фермерським господарствам (25 млн грн.); фінансування аграрного виробництва (1473 млн грн.) [98].

Таблиця 3.3

Бюджетна підтримка аграрного виробництва в Україні за 2013-2016 рр., млн грн.

Показники	Роки							
	2013		2014		2015		2016	
	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт
<i>Видатки Міністерства аграрної політики та продовольства</i>	9062,96	7193,35	6606,98	5501,31	2605,55	2133,73	2382,11	2017,10
% у загальних	2,09	1,78	1,43	1,28	0,43	0,37	0,35	0,26
Загальний фонд	4665,26	4175,43	3428,63	3359,15	1884,16	1621,89	1615,35	1469,25
% у загальних	51,48	58,05	51,89	61,06	72,31	76,01	67,81	68,16
<i>Видатки апарату</i>	4761,35	3613,34	3322,70	2636,82	885,78	525,57	659,69	467,48
% у загальних	52,54	50,23	50,29	47,93	34,00	24,63	27,69	19,56
Загальний фонд	1760,59	1668,89	1498,03	1486,35	674,60	449,62	509,70	426,37
% у загальних	36,98	46,19	45,08	56,37	76,16	85,55	77,26	78,62
<i>Структура видатків</i>	100	100	100	100	100	100	100	100
На підтримку сільського господарства	49,17	37,03	33,4	20,13	75,77	70,68	70,22	64,68
- підтримка виробництва	38,15	22,60	29,89	15,74	62,66	63,02	53,06	54,12
- підтримка Аграрного фонду	11,02	14,43	3,51	4,39	13,11	7,66	17,16	10,45
- соціальні програми	0,49	0,50	0,14	0,17	0,64	1,08	-	-
- інші	50,34	62,47	66,46	79,70	23,59	28,24	29,78	31,17
<i>Кредитування</i>	7236,74	7236,74	1331,72	20,5	1429,42	38,14	1419,64	1026,54
Кредити фермерам	27,90	27,90	27,90	15,87	25,60	25,60	15,82	16,24
Фінансовий лізинг	8,84	8,84	3,82	-	3,82	-	3,82	-
Аграрний фонд	7200,0	7200,00	1400,00	4,63	1400,00	12,54	1400,00	26,84

Джерело: розраховано за даними Державного казначейства України

На поточний 2017 рік передбачено залучення кредитів від іноземних держав, а саме, 400 млн євро від Європейського інвестиційного банку на реалізацію інвестиційних проектів у аграрному виробництві. Заплановано

реалізувати державну програму «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» – 4 млрд грн на пряму дотацію (тваринництву, виробництву молока, садівництву, виноградарство, овочівництво, ягідництво тощо) для розвитку сільськогосподарських товаровиробників і стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції. Важливо відзначити, що всі ці товарні позиції не мають значної частки експорту. Більше того, це найбільш трудомісткі сфери виробництва в АПК, вони дають найбільшу кількість робочих місць та забезпечують зайнятість населення [127].

Передбачається, що розроблений механізм працюватиме в «автоматичному режимі», що, безумовно, дуже важливо. Він дозволить отримувати пряму бюджетну підтримку кожному товаровиробнику вказаної продукції на наступний календарний місяць після подання податкової декларації із зазначенням фактично сплачених сум ПДВ до бюджету. Після цього, без перевірки податкової, буде проводитися автоматичне перерахування сум бюджетної підтримки за фактично сплаченими сумами ПДВ до бюджету за реалізації даної продукції. Дану програму розробили, з метою виконання вимог кредитора України МВФ, який протягом трьох останніх років вимагав відмінити спеціальні режими ПДВ в агропромисловому комплексі. Окрім 4 млрд грн за вказаною програмою, Міністерству аграрної політики і продовольства України виділено ще близько 2–2,3 мільярда гривень, включно з коштами на велику рогату худобу (500 мільйонів гривень), надання підтримки в отриманні фінансування у банківській системі та створення Фонду гарантування кредитів (300 й 700 мільйонів гривень відповідно), на підтримку вітчизняного сільгоспмашинобудування (500 мільйонів гривень). У сфері рослинництва, переробки олійних культур збережено режим повернення ПДВ за експорту, що складатиме близько 28–30 мільярдів гривень на 2017 рік [127].

Організаційно-економічний механізм розвитку аграрного виробництва потребує постійного поліпшення інструментів державного регулювання, що зумовлюється сукупністю довгострокових економічних, політичних, соціальних, екологічних цілей. Лише постійно вдосконалюючи механізм

фінансово-кредитного забезпечення розвитку аграрного виробництва, керуючись перспективами на майбутнє, можна досягти поставлених цілей щодо національної продовольчої безпеки, формування сучасного та необхідного ринку сировини для промисловості, підвищити експортний потенціал, створити необхідні умови для життєдіяльності сільського соціуму. Складність ситуації полягає в тому, що розв'язанню цієї проблеми перешкоджає: недостатня системність гармонізації організаційної та економічної компоненти аграрної реформи; незавершеність науково-теоретичних обґрунтувань аграрної реформи в країні [56].

Характерною тенденцією розвитку аграрного виробництва в Україні останніх років є факт того, що галузь збільшила питому вагу у загальному обсязі: ВВП країни (2011 – 16,5%, 2012 – 17,2, 2013 – 18,5, 2014 – 21,7%); валової доданої вартості (2011 – 7,9%, 2012 – 8,7, 2013 – 9,3, 2014 – 10,9%) [251]. Проте, тут можна оцінювати даний результат зростання двояко, з одного боку економіка аграрного виробництва зростає, а з іншого – набуває ознак базової, але при цьому в загальноекономічному контексті тут чимало негативних моментів. Само по собі аграрне виробництво вибудовує свої ефекти на базі розвитку низькозатратних, не трудомістких виробництв продукції рослинництва, підтвердження цього – зменшення числа найманих працівників (зайнятих) з 18,9% у 2000 р. до 7,2% у 2014 р. Вірним буде припущення про те, що це призведе до нестабільного формування доданої вартості, адже аграрне виробництво має суто сировинний характер і залежить від кон'юнктури зовнішнього ринку. Державне регулювання аграрного виробництва має орієнтацію на зовнішні ринки, які доступні в основному за рахунок дешевизни пропонованої продукції, тому це тимчасовий, короткостроковий ефект. Усі дані, щодо ВВП можуть ввести в оману, адже вони далекі від тих оцінок, які б вказували на безумовну сталість інструментів державного регулювання розвитку аграрного виробництва з орієнтиром на перспективу [251].

Не вважаємо перспективною сировинний характер аграрного виробництва, зорієнтованого виключно на більш ємний ринок, адже на зовнішній ринок

постачається близько 15% кукурудзи та понад 10% зернових (2-ге місце після США), тож на другий план відходять внутрішні резерви споживання – тваринництво. Це наслідок недосконалості механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва[73].

Недосконалість організаційно-економічного забезпечення державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні, незважаючи на позитивні загальноекономічні показники його розвитку, підтверджена ефектами недостатності уваги до таких проблем як:

1) системний дефіцит і недоступність фінансових ресурсів для виробників, які займаються суто сільським господарством, не вбудовані у інтегровані структури;

2) сприяння безконтрольній надконцентрації ресурсів у агрохолдингових формуваннях без прив'язки їх до проблем села;

3) тактичне, а не стратегічне наслідування мотиваціям зовнішнього ринку;

4) неврегульованість міжгалузевих відносин разом із диспаритетом цін;

5) сприяння екстенсивному виробництву з переважанням низько затратних культур;

6) не приділення належної уваги ситуації з низьким рівнем якості продукції, тому головна конкурентна перевага експортних культур – це їхня дешевизна;

7) відсутність функціональної, доступної для малого та середнього бізнесу збутової інфраструктури аграрного ринку, що призводить до значної втрати доходів [163;170].

Ефективний організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва це не лише динамічне зростання дохідності, головне – добробут пересічного працівника (зайнятого), а у цьому плані проблеми чималі, бо наприклад, чисельність зайнятих нестабільна, знижується по роках. Так, порівняно з початком кардинальних трансформацій (2000 р.), число зайнятих у 2014 р. (один із найуспішніших років у

загальнофінансовому плані) знизилося приблизно на 1,2 млн осіб. Це означає – значна частина сільського населення позбавлена засобів для існування й не факт, що вони набули оплачуваної зайнятості. Середньомісячна заробітна плата значно зросла, але ще не досягла середнього рівня по економіці України. Аграрні роботодавці звикли платити менше, враховують сезонність і таким чином підтримують відносну конкурентоспроможність продукції [193].

В держави з цього приводу, наприклад, відсутня будь-яка агросоціальна політика, хоча продуктивність праці зростає. Причина такого стану – у переважанні інтересів набуття додаткового фінансового результату над інтересами соціуму, людини-працівника, тому ми і бачимо, що ефекти виробництва вищі за ефекти соціального порядку. Тут також проблема в державному регулюванні, яке за ознаками цілеспрямованості можна вважати ситуативним. Відсутність гарантій високодохідної зайнятості для селянина, а також продуманої державної аграрної політики з цього приводу, знову ж таки, підтверджується ще більшою прив'язкою галузі до експортної моделі розвитку, та й зовнішньоцінова ситуація сприяє цьому.

Реформування аграрного сектору не дало очікуваних результатів, не спричинило істотного зростання обсягів та ефективності аграрного виробництва, розумного використання його земельних ресурсів. Отже проблеми, накопичені протягом багатьох років переважають над досягненнями в розвитку аграрного виробництва. все це потребує істотних змін у фінансово-кредитному механізмі державного регулювання розвитку аграрного виробництва.

Державне регулювання аграрного сектору в країнах з транзитивною економікою і в Україні зокрема характеризується недосконалістю та недостатністю фінансування галузі. У цих умовах особливої уваги потребує дослідження бюджетного фінансування аграрного виробництва як одного з напрямів державного регулювання. Необхідність державного фінансового регулювання аграрного виробництва більшість науковців повзують, насамперед, із диспаритетом цін на промислову і сільськогосподарську

продукцію, а також з істотним впливом природно-кліматичних умов на ефективність аграрного виробництва.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні впродовж багатьох років характеризується неефективністю та недосконалістю інструментів. Для цього варто порівняти видатки бюджету України за 2007-2016 роки, спрямовані на розвиток аграрного виробництва (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Питома вага фінансування з державного бюджету на розвиток аграрного виробництва

Показники	Роки										2016/ 2007, %
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Сума видатків, млрд. грн.	7,3	8,2	12,3	10,5	7,1	6,8	6,4	5,58	5,61	4,14	56,7
Валова продукція аграрного виробництва (у порівняльних цінах 2010 року), млрд. грн.	184,1	172,1	201,6	197,9	194,9	233,7	223,3	252,8	252,9	239,7	130,0
Частка фінансування, %	13,4	14,1	24,8	20,8	13,8	15,9	14,3	14,2	14,2	12,5	93,3

*Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Як свідчать результати аналізу таблиці, обсяг державної фінансової підтримки аграрного виробництва постійно зменшується. За період 2007-2016 років номінальний показник державного фінансування аграрного виробництва скоротився на 43,3%, а вартість валової продукції у порівняльних цінах 2011 року зросла на 30%. Питома вага фінансування залишається мізерною – у середньому 15,8%. Для порівняння, у США рівень державної фінансово-кредитної підтримки аграрного виробництва становить 40% від вартості виробленої продукції, у країнах ЄС – 35%. В Японії та Франції – 60% [69].

Державний бюджет України на 2014 рік у порівнянні з останніми п'ятьма роками найбільше стримує розвиток аграрних ринків. Проте вже у 2015 році збільшилось фінансування на 1% [251].

Заплановані суми фінансування державних програм підтримки аграрного виробництва та розвитку сільських територій на 2015 рік становили 5,6 млрд грн., що на 2% менше, ніж у попередньому році. Нами було розподілено державне фінансування на сільське господарство та розвиток сільських територій відповідно до їхнього впливу на виробництво. Зокрема йдеться про видатки, що спотворюють та не спотворюють ринок, або ті, що стримують розвиток. Цей розподіл загалом відповідає класифікації СОР заходів державної підтримки на «жовту скриньку» (заходи, що стримують розвиток) та «зелену скриньку» (заходи, що стимулюють розвиток). Структуру державної підтримки наведено в табл.3.5 [136].

Таблиця 3.5

Структура державної підтримки аграрного виробництва згідно вимог СОР у 2008-2015 роках

Заходи	Обсяг фінансових ресурсів з бюджету по роках, млн. грн.							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
«Жовта скринька» (продуктова підтримка)	3826,1	3972,3	3454,9	3504,73	4447,13	4389,18	4424,69	4702,57
«Жовта скринька» (не продуктова підтримка)	2643,2	2288,6	1828,9	2063,7	2299,8	2412,8	3533,8	1439,27
Всього за програмами «жовтої скриньки»	5837	5665,4	4901,8	5568,4	6747,0	6802,0	7958,5	4532,87
Всього за програмами «зеленої скриньки»	8209,9	8504,8	8621,2	8911,2	5757	5518	5825	6217

*Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

За результатами таблиці 3.5 можна зробити висновки, що обсяг бюджетного фінансування, передбачених цією програмою, передбачає збільшення фінансування програм «зеленої скриньки», відповідно скорочення програм «жовтої скриньки», що співпадає з вимогами СОР. Це саме стосується і фактичного, а не передбаченого в «Програмі Державної підтримки розвитку

села до 2015 року» рівня і структури підтримки аграрного виробництва. динаміка цього рівня свідчить про тенденцію до зростання «зеленої скриньки». Отже, в перспективі варто очікувати збільшення фінансування розвитку соціальної і ринкової інфраструктури, професійної освіти, науково-дослідних робіт, селекції в рослинництві та тваринництві, охорони земель та екологічної безпеки, розвиток депресивних територій тощо [169].

Сукупний обсяг витрат, що стримують розвиток, становить близько 3,6 млрд грн. (майже на 79% більше, ніж у 2011 році) та перевищує встановлений на рівні 3 млрд грн. сукупний вимір підтримки. Однак, як показує досвід, планові бюджетні витрати завжди перевищували сукупний вимір підтримки, у той час як фактичні витрати завжди відповідали встановленим обмеженням (рис.3.2).

Протягом 2014 року було вжито три першочергові групи заходів допомоги, які направлені на стримування розвитку, серед яких: заходи фінансового сприяння аграрного виробництва (зокрема, державні субсидії тваринництву та рослинництву, які складають 48%), сприяння садівництву, виноробству та виноградарству (30%) та Аграрного Фонду (22%) [139].

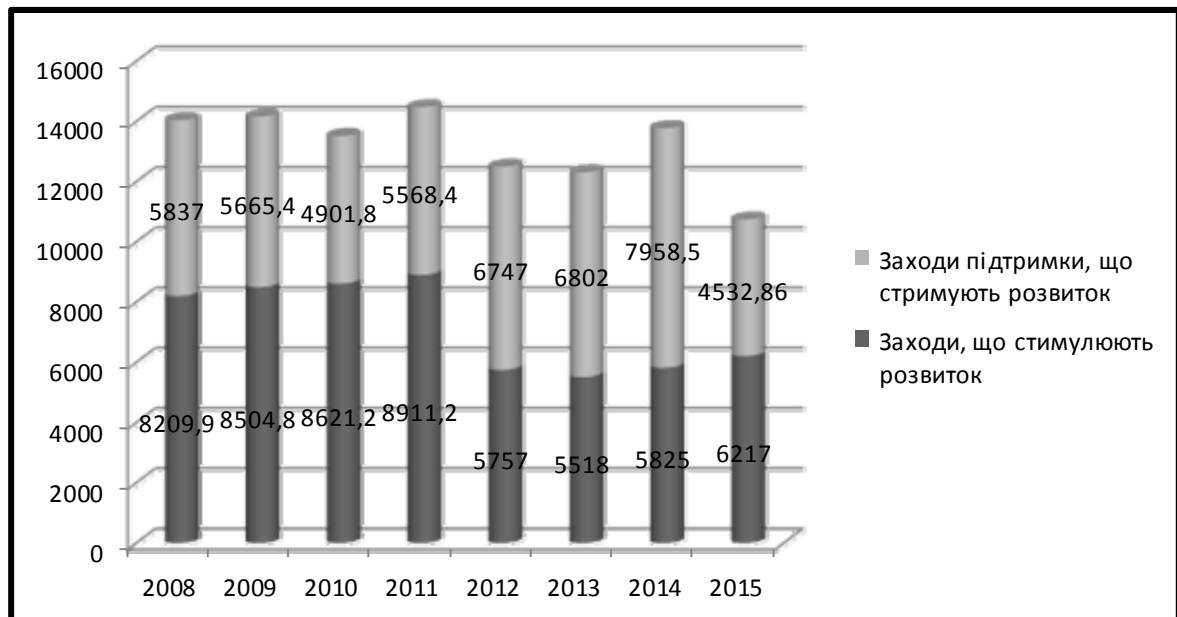

Рис. 3.2. Державна підтримка програм розвитку аграрного виробництва

*Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Натомість поміж заходів, які направлені на стимулювання розвитку, адміністративні витрати займають найбільшу питому вагу (43%), а заходи щодо реформування земельних відносин та освіти склали 13% та 12% відповідно. Варто зазначити, що урядові затрати на аграрну освіту скоротились на 74% або на 2,1 млрд грн., а це не може не викликати проблеми. Водночас, урядові затрати на Міністерство освіти і науки України, збільшилися на 6,8 млрд грн., що спричинено намаганнями міністерства розширити аграрні вищі навчальні заклади, які донедавна були у підпорядкуванні Міністерства аграрної політики та продовольства України. Витрати на проведення земельних реформ зросли у п'ятеро, що, можливо, відображає підготовку влади до введення повноцінного ринку землі. Витрати на контроль безпеки та якості продукції залишилися на рівні 2% та 1,5. Інші заходи, що стимулюють розвиток, становили до 0,5% та менше (рис. 3.3) [91].

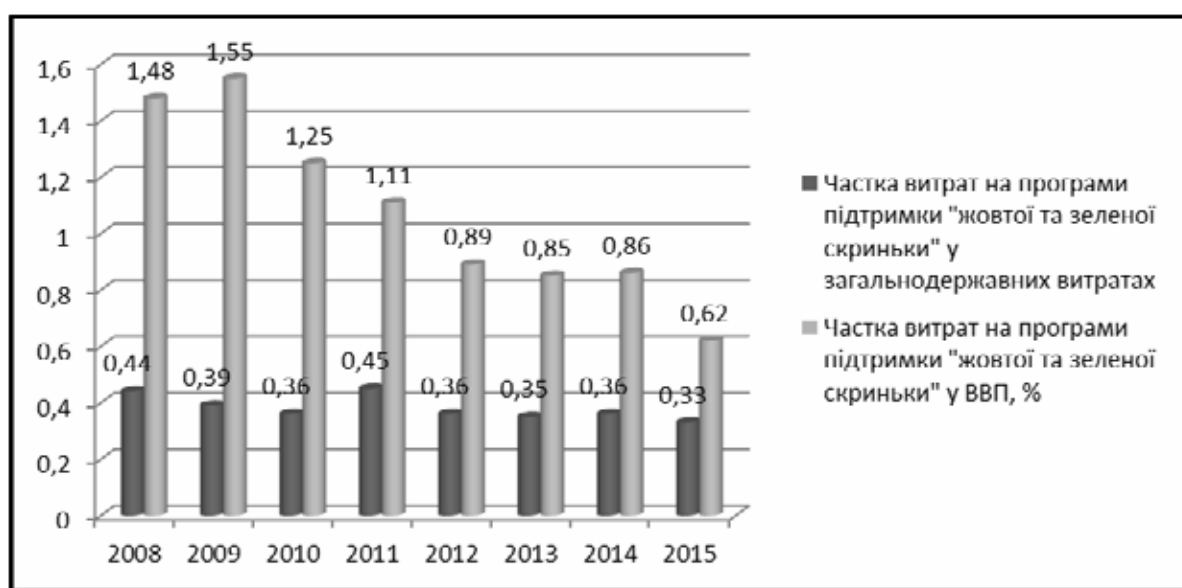

Рис. 3.3. Держані витрати на програми підтримки аграрного виробництва (% сукупних бюджетних витрат та % ВВП)

*Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

На думку експертів, основними заходами прямого державного сприяння розвитку аграрного виробництва є: фінансування заходів в аграрному виробництві – 0,83 млрд грн.; державне сприяння розвитку хмелярства,

закладки молодих садів, виноградників та ягідників – 1,08 млрд грн.; державне сприяння розвитку тваринництва – 0,73 млрд грн. (табл.3.6).

Таблиця 3.6

Розподіл державних фінансових ресурсів на підтримку аграрного виробництва у 2015-2016 рр.

Напрямок використання коштів	2015 рік		2016 рік	
	Сума, млн. грн	% до загальної суми	Сума, млн. грн	% до загальної суми
Заходи по боротьбі з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, запобігання розповсюдженню інфекційних хвороб тварин	3000,0	0,05	0	0
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградників та ягідників	100000,0	1,78	0	0
Часткова компенсація вартості електроенергії, використаної для поливу на зрошуваних землях	31,9	0	0	0
Державна підтримка галузі тваринництва	888010,7	15,82	0	0
Надання кредитів фермерським господарствам	27900,0	0,5	25600	0,83
Фінансова підтримка заходів в аграрному виробництві на умовах фінансового лізингу	3818,4	0,07	3818,4	0,12
Всього видатки Міністерства аграрної політики та продовольства України	5612227,8	100	3098975,2	100

*Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Фінансово-кредитна політика держави в розвитку аграрного виробництва України має бути орієнтована на будову аграрного сектору економіки, який буде самодостатнім та фінансово незалежним. Фінансування за рахунок бюджетних коштів доцільно сконцентрувати на заходах, які входять у «зелену скриньку», передусім на заходи щодо охорони довкілля та формуванні державних резервів з метою забезпечення безпеки продовольства. Варто відмовлятися від бюджетних видатків, спрямованих на допомогу потерпілим від надзвичайних ситуацій, а поглиблювати та покращувати механізми страхування в аграрній сфері.

Дослідженнями встановлено, що за період 2009-2016 років сумарний обсяг непрямой державної підтримки суб'єктам аграрного виробництва за рахунок дії спеціальних режимів оподаткування зріс більш ніж у 8 разів та склав у 2016 році майже 46 млрд. гривень (рис. 3.4). Загальний обсяг такої підтримки наданий аграрним виробникам за період 2009-2016 років склав 137,1 млрд. грн. [251].

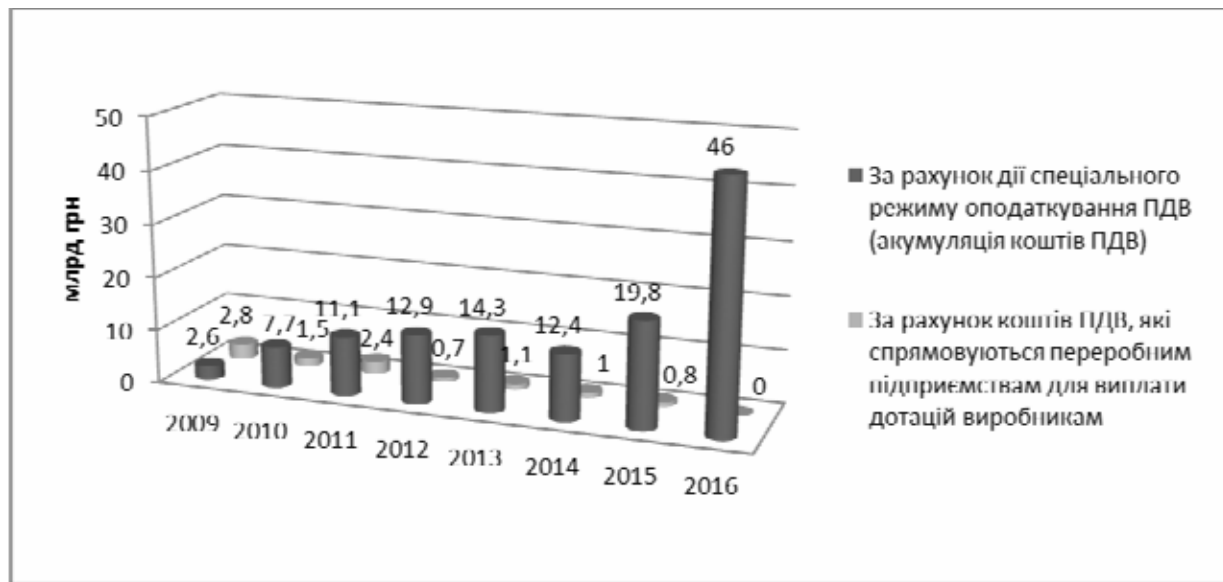

Рис. 3.4. Динаміка обсягу непрямой державної підтримки аграрного виробництва за рахунок спеціального режиму оподаткування у 2009-2016 рр.

*Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Поряд з цим, Кабінет Міністрів України ще в квітні 2015 року, в рамках формування Основних напрямів бюджетної політики на 2016 рік, запропонував перевести аграріїв з 2016 року на загальну систему оподаткування. Якщо податкова пільга у вигляді спрощеної системи сплати єдиного податку 4 групи продовжилася і на 2016 рік, то спецрежим ПДВ – скасований [251].

Ми вважаємо, що в умовах відсутності прямої бюджетної підтримки аграрного виробництва спецрежим оподаткування залишався єдиним ефективним інструментом державної допомоги. Скасування зазначеного виду підтримки в Україні є неприйнятним та може призвести до зниження конкурентоспроможності аграрного виробництва, втрати обігових коштів

підприємств та необхідності залучення кредитних коштів для покриття понесених втрат, що призведе до збільшення собівартості продукції, розорення багатьох сільськогосподарських підприємств. Загальну суму прямої державної підтримки аграрного виробництва, за 2009-2016 роки наведено в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Обсяги прямої державної фінансової підтримки аграрного виробництва

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Видатки державного бюджету на підтримку аграрного виробництва, млн. грн	7184,79	4881,8 8	4601,2 8	5802,79	8196,58	2322,9 2	436,87	369,34
з них:								
За рахунок коштів загального фонду	6502,48	843,58	285,66	1658,43	1128,93	1157,4 5	371,20	40,58
За рахунок коштів спеціального (стабілізаційного) фонду	682,30	4038,3 0	4315,6 2	4144,36	7067,65	1165,4 7	65,66	328,76
Валовий обсяг виробництва продукції, млн. грн.	101451,20	96273,60	90792,0	117110,9	110071,7	133683,1	139058,4	131918,6
Питома вага підтримки в обсязі виробництва аграрної продукції, %	7,08	5,07	5,07	4,95	7,45	1,74	0,31	0,28

*Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Дослідженнями встановлено, що в цілому пряма державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників через бюджетні програми з 2009 по 2013 рік складала 5-8 млрд. грн та становила 5-7 % від валового обсягу виробництва сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами. Проте, в 2014-2016 роках спостерігається різке скорочення

обсягів державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників за рахунок видатків державного бюджету, яка відповідно в 2014 році склала лише 32 % від обсягів 2009 року, а в 2015-2016 роках здійснювалось лише погашення зареєстрованої в органах Державної казначейської служби України кредиторської заборгованості, яка відповідно склала 6-5 % обсягів державної підтримки 2008 року та лише 0,3 % від валового обсягу виробництва сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами [252].

Зазначимо, що до 2013 року підтримка з державного бюджету сільськогосподарських товаровиробників здійснювалась за 16 основними бюджетними програмами, які охоплювали основні напрями діяльності сільськогосподарських підприємств, включаючи: надання безвідсоткових кредитів фермерським господарствам, здешевлення банківських кредитів та страхових премій, надання допомоги в придбанні складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва. Основну суму складала підтримка сільгосптоваровиробників у вирощуванні продукції рослинництва і тваринництва, зокрема, найбільшу питому вагу у видатках загального фонду державного бюджету становила тваринницька дотація та підтримка виробництва продукції рослинництва. З 2013 року основні напрями державної підтримки підприємств в сільськогосподарському виробництві об'єднано в одну бюджетну програму «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» (КПКВК 2801180) [112].

Ціллю використання коштів Державного бюджету України спрямованих на підтримку підприємств агропромислового комплексу є: збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення продуктивності в сільському господарстві, сприяння розвитку аграрного ринку та забезпечення продовольчої безпеки. Як наслідок, сприяння розвитку підприємництва в сільськогосподарському виробництві.

Напрями використання бюджетних коштів для здійснення фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі, визначені Порядком

використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13.02.2012 № 104 [129].

Отже, для того, щоб аграрне виробництво розвивалося більш ефективно та підвищувався рівень його конкурентоспроможності передусім необхідно налагодити організаційно-економічний механізм державної підтримки аграрного виробництва, забезпечити збільшення обсягів державної підтримки у стратегічно важливих напрямках, відповідно до принципів ринкової економіки та підходів до державного заохочення виробництва аграрної продукції в інших державах. Врегулювання вимагає також і система прямого державного фінансування аграрного виробництва, дотації та відшкодування з державного бюджету варто сплачувати передусім ефективно виробникам сільськогосподарської продукції, а головну частину коштів варто направляти на фінансову підтримку програм, які спроможні забезпечувати стабільний розвиток аграрного виробництва.

3.2. Аналіз організаційно-економічних інструментів державного регулювання аграрного виробництва в Україні

Дослідження глобалізаційних процесів показують, що організаційно-економічна політика розвинених країн будується на визнанні концепції багатофункціональності, яка дозволяє усвідомити, що на відміну від інших галузей, які виконують лише виробничу комерційну функцію, аграрне виробництво виконує комплекс соціально значимих для кожного суспільства функцій забезпечення продовольчої безпеки країни, підтримки соціоекономічної життєдіяльності сільської території, захисту суспільства від негативних явищ, надмірної урбанізації, створення умов для рекреації міських жителів.

У процесі дослідження ефективності методів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва в 2011-2016 роках

нами використовувалися моделі, які визначають результативність прямої бюджетної підтримки, а також структуру і динаміку показників її ефективності. Відправною точкою в даному аналізі є модель ефективності державної підтримки аграрного виробництва за рахунок коштів Державного бюджету України. Отже, ефективність державної підтримки (E) – це обсяг виробництва валової продукції за звітний рік, що припадає на 1 грн. державної підтримки. Результати визначення ефективності організаційно-економічного забезпечення розвитку аграрного виробництва у контексті державної підтримки подані у таблиці 3.8.

Протягом звітного періоду показник ефективності організаційно-економічного забезпечення розвитку аграрного сектору коливався в межах 9,4-18,9 гривень на 1 гривню його бюджетної підтримки. При цьому, період з 2011 до 2014 року характеризується стійким зниженням показника ефективності бюджетного фінансування майже у 2 рази (з 18,9 до 9,4 гривень на 1 гривню бюджетної підтримки). В середньому за звітний період на 1 гривню бюджетної підтримки аграрного виробництва припадало майже 14 гривень валової продукції аграрного виробництва [215].

Таблиця 3.8

Ефективність організаційно-економічного забезпечення розвитку аграрного виробництва в 2011-2016 роках

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Середнє значення
Обсяг виробництва валової продукції млн грн	92530,7	94894,6	88768,5	103977,9	104081,9	131918,6	98850,7
Обсяг бюджетної підтримки аграрного виробництва, млн грн	4886	7327	8030	11016	6365	5217	7524,8
Ефективність бюджетного фінансування, E, грн/1 грн бюджетної підтримки	18,9	12,9	11,1	9,4	16,3	15,7	13,7

Джерело: розраховано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства

Важливим завданням функціонування організаційно-економічного механізму розвитку аграрного виробництва є підвищення ролі інтенсивних (ефективність бюджетного фінансування) факторів, тому в процесі аналізу визначається вплив на динаміку виробництва валової продукції (екстенсивний фактор) і інтенсивних факторів, а також дається при цьому характеристика інтенсифікації діяльності. Рівень інтенсифікації функціонування державної підтримки аграрного виробництва за обсягом виробництва валової продукції у 2011-2016 роках розраховується за формулами:

а) вплив ефективності бюджетного фінансування

$$\frac{\Delta \Sigma \text{ВПс/г (Еф)}}{\Delta \Sigma \text{ВПс/г}} * 100 \quad (3.1)$$

$$= 43918,5/199,1 * 100 = 22058,51\%$$

б) вплив обсягу бюджетної підтримки галузі

$$\frac{\Delta \Sigma \text{ВПс/г (БП)}}{\Delta \Sigma \text{ВПс/г}} * 100 \quad (3.2)$$

$$= - 43719,4/199,1 * 100 = -21958,51\%$$

Згідно таблиці 3.9 обсяг виробництва аграрної валової продукції в Україні за звітний період залежав від обох факторів. Так, за рахунок зміни ефективності в загальному прирості обсягу виробництва валової продукції індикатор інтенсифікації становить 268,4 % у 2013 році, а у 2016 – 23167,14 %. За рахунок зміни бюджетної підтримки в загальному прирості обсягу виробництва валової продукції індикатор інтенсифікації становить 2123,19 % у 2012 році, та 229,89 % - у 2014 році.

Не менш важливе значення в організаційно-економічному забезпеченні державного регулювання розвитку аграрного виробництва займає наступна складова інструментів, а саме система оподаткування. Зважаючи на пріоритетність фіскальної функції податків, держава зацікавлена у збільшенні загальної суми податків і зборів, що надходить у формі доходів у бюджети всіх рівнів і державні цільові фонди. Однак, надмірне підвищення податкового навантаження (пріоритет інтересів держави) позбавляє платників стимулу до розвитку й розширення масштабів діяльності, що веде до таких негативних

наслідків, як пригнічення підприємницької ініціативи й стагнації, ухилення від оподаткування та тіньової економіки [305].

Таблиця 3.9

Інтенсифікація функціонування бюджетного фінансування аграрного виробництва за обсягом виробництва валової продукції у 2011-2016 роках

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Обсяг виробництва валової продукції млн грн	92530,7	94894,6	88768,5	103977,9	104081,9	131918,6
Обсяг бюджетної підтримки аграрного виробництва, млн грн	4886	7327	8030	11016	6365	5217
Ефективність бюджетного фінансування, Е, грн/1 грн бюджетної підтримки	18,9	12,9	11,1	9,4	16,3	15,7
Зміна обсягу виробництва валової продукції	-	2172,9	-5385,3	14417,4	199,1	186,5
- за рахунок зміни бюджетної підтримки, млн грн	-	46134,9	9068,7	33144,6	-43719,4	-36457,2
- за рахунок зміни ефективності, грн	-	-43962	-14454	-18727,2	43918,5	41756,4
Індикатор інтенсифікації						
Зміна валової продукції від ефективності / зміна валової продукції, %	-	-2023,2	268,40	-129,89	22058,51	23167,14
Зміна валової продукції від бюджетної підтримки / зміна валової продукції, %	-	2123,19	-168,40	229,89	-21958,5	-20764,3

Джерело: розраховано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства

Інтереси платників податків навпаки полягають у мінімізації витрат, у т.ч. і витрат на сплату податків, тому лібералізація оподаткування через зниження податкового навантаження об'єктивно сприяє зміцненню фінансової бази платників податків, насиченню ринку товарами і послугами та створенню конкурентного середовища. Зростають теж витрати на оплату праці, що забезпечує підвищення рівня добробуту працюючих осіб і їх споживання. Все це стимулює розширення сукупного попиту, що є найважливішим чинником стабільного економічного розвитку.

Таблиця 3.10

Динаміка державної підтримки аграрного сектору за рахунок застосування спеціальних режимів оподаткування, млн. грн.

Напрями підтримки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Підтримка аграрних виробників через механізм ПДВ, з них:	363,3	538,1	1235,4	2024	2251	2736,5	3346,5	3641,3
- суми ПДВ, що спрямовуються сільськогосподарськими підприємствами на підтримку тваринництва і птахівництва	27,2	19,6	95,4	197,4	201,2	253,0	327,9	303,3
- суми ПДВ, що спрямовуються на придбання матеріально-технічних ресурсів	91,1	97,5	493,0	1191,0	2102,0	1326,5	1384,6	1714,6
- суми дотацій переробних підприємств	245,0	421,0	647,0	636,0	848,0	1157	1634	1623,4
Підтримка за рахунок дії ФСП	968	1255,3	1426,8	1423,8	1355,3	1400	1207	1660
Підтримка за рахунок списання заборгованості з податків, зборів та податкових платежів	994,4	5892,4	494,3	104,6	-	-	-	-
Всього розмір підтримки	2325,7	7685,8	3156,5	3552,8	3607,1	4136,5	4553,5	5101,3
Підтримка через спеціальні режими та механізми без списання заборгованості	1331,3	21793,4	2662,2	3448,2	3607,1	4136,5	4553,5	5101,3

Джерело: розраховано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства.

Система державного регулювання розвитку аграрного виробництва податковими інструментами має підсистеми та їх складові елементи: суб'єкти податкового регулювання – державні органи в межах їхньої компетенції (Верховна Рада, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба України) і недержавні органи управління діяльністю (товарні біржі, торговельні палати, асоціації тощо); нормативно-правове забезпечення – закони України, постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови Уряду, накази та листи

Державної фіскальної служби України, міністерств, відомств, статути підприємств аграрного сектору, інструкції, норми, нормативи, методичні вказівки, інша нормативна документація; податкові регулятори – принципи оподаткування, форми оподаткування, порядок обчислення і сплати, об'єкти оподаткування, порядок надання податкових пільг, контроль за правильністю та своєчасністю розрахунків платників з бюджетом і моніторинг застосування податкового механізму [330].

Податкові інструменти регулювання розвитку аграрного виробництва передбачають встановлення особливих режимів оподаткування для окремих категорій її суб'єктів, які відрізняються галузевою ознакою, територіальним розміщенням і розміром підприємств.

Основним призначенням податкового регулювання є насамперед, спонукання до ділової активності бізнесових структур, яке має на меті, при розширенні їх діяльності, акумулювати грошові кошти у бюджету через сплату податкових платежів. Значний вплив на розвиток вітчизняних підприємств аграрного виробництва протягом останніх років здійснювали заходи із застосування спеціальних режимів оподаткування таких товаровиробників. Зокрема, діючий до кінця 2015 року механізм оподаткування сільськогосподарських підприємств сприяв збільшенню їх обігових коштів на близько 40 млрд. грн. [134], що, на нашу думку, в першу чергу пов'язане зі збільшенням обсягу податкових преференцій підприємствам аграрного сектору економіки України. За останні роки обсяги сплати податків і зборів аграрним сектором економіки становлять понад 42 млрд. грн., що суттєво перевищує бюджетну підтримку всієї галузі.

Механізм застосування ПДВ як інструменту підтримки сільського господарства функціонує на основі таких важливих положень:

1) сума податку на додану вартість, що підлягає сплаті до бюджету сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності за реалізовані ними молоко, худобу, птицю, вовну, а також за молочну продукцію та м'ясопродукти, вироблені у власних переробних цехах, повністю залишається в

розпорядженні цих сільськогосподарських підприємств і спрямовується на підтримку власного виробництва тваринницької продукції та продукції птахівництва;

Таблиця 3.11

Підтримка аграрного сектору через особливий механізм справляння ПДВ, млн.грн.

Напрями підтримки	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Підтримка аграрних виробників через механізм ПДВ, з них:	538,1	1235,4	2024	2251	2736,5	3346,5	3641,3
Сума дотацій переробних підприємств	421,0	647,0	636,0	848,0	1157	1634	1623,4
- у загальній сумі підтримки, %	78,2	52,4	31,4	37,7	42,3	48,8	44,6
Суми ПДВ, що залишаються в розпорядженні виробників	117,1	588,4	1388,4	1403,8	1579,5	1712,5	2017,9
- у загальній сумі підтримки, %	21,8	47,6	68,6	62,3	57,7	51,2	55,4
Суми ПДВ, що спрямовуються виробниками сільськогосподарської продукції на підтримку тваринництва і птахівництва	19,6	95,4	197,4	201,2	253,0	327,9	303,3
- у загальній сумі підтримки, %	3,5	7,7	9,8	8,9	9,25	9,8	8,3
Суми ПДВ, що спрямовуються виробниками на придбання матеріально-технічних ресурсів	97,5	493,0	1191,0	1202,6	1326,5	1384,6	1714,6
- у загальній сумі підтримки, %	18,1	39,9	58,8	53,4	48,5	41,4	47,1

Джерело: розраховано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства.

2) залишок податкових зобов'язань з ПДВ іншої продукції (крім підакцизної та переліченої вище) перераховується сільськогосподарськими

товаровиробниками на окремий рахунок і використовуються ними на придбання матеріально-технічних ресурсів виробничого призначення;

3) сільськогосподарськими товаровиробниками застосовується нульова ставка ПДВ на операції з продажу переробним підприємствам молока та м'яса;

4) суми ПДВ, що сплачуються переробними підприємствами за реалізовані молоко та молочну продукцію, м'ясо та м'ясопродукти, повертаються сільськогосподарським товаровиробникам у вигляді дотацій [320].

За даними табл. 3.10 та 3.11 загальна сума підтримки сільського господарства через спеціальний механізми застосування ПДВ за 2008-2015 рр. зросла в 10 разів (з 363 млн. грн. у 2008 р. до 3,64 млрд. грн. у 2015 р.). Поряд з цим відбулися зміни і в структурі загальної підтримки. Так, на початку застосування спеціальних механізмів ПДВ підтримка здійснювалася в основному за рахунок дотацій переробних підприємств (67% у 2008 р., 78% у 2009 р.), то в 2015 р. питома вага цих дотацій становила 45%, при одночасному зростанні їх абсолютних обсягів у 6 разів (з 245 млн. грн. у 2008р. до 1,6 млрд. грн. у 2015 р.). Суми ПДВ, що спрямовуються на підтримку власного сільськогосподарського виробництва через механізми акумуляції, суттєво зросли з 2010 р. Зокрема, якщо у 2008-2015 рр. вони становили 117-118 млн. грн, то в 2011 р. - 1,30 млрд. грн, а в 2015 р. - 2 млрд. грн, тобто за аналізований період зросли в 17 разів. Причому в середньому 84% цих сум становлять кошти, що спрямовуються на придбання матеріально-технічних ресурсів. Зросла також частка цих коштів у загальній сумі підтримки через механізми ПДВ (з 32,6% у 2008 р. до 68,6% у 2011 р. з поступовим зменшенням у 2014 р. до 51,2% та подальшим зростанням у 2015р. до 55,4%) [251;168].

Суми ПДВ, що підлягають сплаті до бюджету сільськогосподарськими підприємствами за реалізовані ними молоко, худобу, птицю, вовну, а також за молочну продукцію та м'ясопродукти, вироблені у вчасних переробних цехах, повністю залишаються у їхньому розпорядженні і спрямовуються на підтримку власного виробництва тваринницької продукції та продукції

птахівництва (придбання приладів і реактивів, необхідних для визначення якісних показників молока, фільтруючих матеріалів, холодильного обладнання тощо). По іншій продукції залишок податкових зобов'язань з ПДВ щодо реалізації такої продукції (крім реалізації молока і м'яса живою вагою переробним підприємствам) перераховується сільськогосподарськими товаровиробниками на окремий рахунок і використовується для придбання матеріально-технічних ресурсів виробничого призначення. У секторальному контексті запровадження даного механізму підтримки аграрного виробництва має деякі позитивні наслідки. Зокрема, у такий спосіб вдалося за 2008-2015 рр. залучити 8,9 млрд. грн додаткових фінансових ресурсів для розвитку тваринництва і птахівництва та придбання матеріально-технічних ресурсів (загальна сума підтримки через ПДВ – 16,1 млрд. грн) [305].

Механізм підтримки має адресність спрямування коштів і виключає зустрічні грошові потоки та виключає втручання адміністративного чинника, який спостерігається при розподілі бюджетних коштів. Разом з тим використання сум ПДВ через даний механізм підтримки передбачає обов'язковий цільовий характер їх спрямування (тобто дані кошти за статусом використання можна прирівняти до бюджетних). Основний недолік цього механізму акумуляції ПДВ характеризується жорсткістю цільового призначення. Підприємства, які забезпечені матеріальними ресурсами, мають змогу акумулювати більші суми на спецрахунках. Але ці кошти необхідно спрямовувати лише на придбання матеріально-технічних ресурсів, тому в деяких підприємств утворюються значні суми податкового кредиту, що знижує ефективність використання зазначених коштів.

Одним із способів організаційно-економічного забезпечення державного регулювання за допомогою податкових інструментів є створення ефекту від застосування податкової допомоги аграрному виробництву, що виражається у податковій підтримці рослинництву – на 1 га рілля, тваринництву – на одну умовну голову, а також відношенням податкової підтримки до ВВП, доданої вартості, обсягу продукції сільського господарства, прибутку (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Ефективність податкових інструментів організаційно-економічного
забезпечення державного регулювання розвитку аграрного виробництва в
Україні

Напрями підтримки	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 до 2009, %, в.п., разів
Площа сільськогосподарських угідь, млн га	24,8	23,5	22,1	21,2	21,0	21,0	21,0	84,7
Обсяги податкової підтримки: усього, млн грн	2152	2613	3275	3638	5088	7003	9200	4,28 разів
на 1 га грн	86,6	111,2	148,1	177,3	241,7	333,4	438,1	5,06 разів
Витрати на виробництво продукції без амортизації, млн грн	11714	15840	18426	22500	26724	55346	57246	4,89 разів
Прибуток, млн грн	1476	1283	1253	630	4169	5462	7900	5,35 разів
Рентабельність, %	12,6	8,1	6,8	2,8	15,6	13,4	13,8	1,2 в.п.
Відношення податкової підтримки до прибутку, %	1,5	2,0	2,6	5,6	1,2	1,3	1,2	-0,3 в.п.

Джерело: розраховано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства.

Тобто постає необхідність у формуванні податкового стимулювання, яке сприяло б підвищенню інвестиційної привабливості галузі, що досліджується, впровадженню інновацій у виробничий процес, вибудові засад задля забезпечення соціальної сфери, що у свою чергу, створювало б умови для залучення висококваліфікованих працівників. Таким чином, позитивний ефект від заходів фінансово-кредитного механізму державного регулювання аграрного виробництва можна отримати при розбудові взаємовигідних відносин між владними структурами, підприємствами, які виступають платниками податків, та інвесторами.

Вважаємо, що державне регулювання аграрного сектору економіки через податки потрібно розглядати під призмою ефективності на рівні держави,

галузі, адміністративної території, господарюючого суб'єкту і закладів соціальної сфери. Звідси, визначення позитивного ефекту від дій державних регуляторів у сфері оподаткування досить складна задача.

На нашу думку досить широко охарактеризував сутність ефективної податкової політики А. Хачатурян. Він стверджував, що «це політика, що забезпечує поєднання фіскального, регулюючого і контролюючого ефекту на базі оптимізації сукупного податкового тягаря і ставок основних податків. І пропонував критерій ефективності податкової політики розглядати за формулою [117]:

$$(\Delta ПД)^1 < (\Delta ДВ)^1, \quad (3.3)$$

де $(\Delta ПД)^1$ – індекс зростання податкових доходів;

$\Delta ДВ$ – індекс зростання доданої вартості (валового внутрішнього продукту за винятком амортизації).

Слід зазначити, що індекси потрібно визначати з похибкою на коефіцієнт дефляції ($K_{ц}$), з метою нівелювання впливу інфляційної складової сучасної економіки.

Показники визначення рівня ефективності оподаткування як інструментів організаційно-економічного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва представлено в табл.3.13.

Значний ефект від впровадження державою податкових інструментів можна отримати при розробці такої моделі оподаткування, яка б якомога більше задовольняла потреби держави, господарюючих суб'єктів і фізичних осіб. При цьому, оцінювати його можна в натуральному, у вартісному, абсолютному і відносному вимірі.

Ефективність державного регулювання аграрного виробництва через податкові інструменти можлива при досягненні результатів на певних рівнях.

Види ефективності організаційно-економічного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва через податки представлено на рис. 3.5.

Таблиця 3.13

Показники рівня ефективності інструментів оподаткування*

Показник	На рівні:				
	держави	галузі	адмінтериторії	суб'єкту господарювання	закладів соціальної сфери
коефіцієнт вилучення новоствореної доданої вартості	+	+	+	+	-
ставки податків і рівень оподаткування у галузях і сферах діяльності (питома вага податкових платежів у доходах) у співвідношенні з оптимальними межами оподаткування	-	+	-	-	-
вилучення прибутку після застосування податкових новацій і порівняльна динаміка інвестицій на підприємствах, покриття інших потреб з їх доходами в зіставленні з динамікою розвитку виробництва	+	+	+	+	-
коефіцієнт зворотності податкових платежів (у вигляді пільг, дотацій, фінансування з бюджету та ін.);	+	+	+	+	-
показники (порівняльні) податкового регулювання і стимулювання виробництва і підприємництва (цільова спрямованість податкових важелів і механізму оподаткування)	+	+	+	+	-
кількісні і якісні параметри податкового регулювання	+	+	+	+	+
динаміка структури оподаткування – місцевими, державними податками в регіоні; порівняльні показники податкових доходів, закріплених за територіями	-	-	+	-	+
показники фінансово-податкового менеджменту (ефективності роботи податкових служб, рівень роботи зі скорочення податкової заборгованості)	+	-	+	-	-
динаміка рівня фінансування закладів соціальної сфери; порівняльні показники податкових доходів, що направляються для фінансування закладів соціальної сфери*	+	-	+	-	+

(+) - показник використовується на певному рівні;

(-) - показник не використовується на певному рівні

*систематизовано та удосконалено автором

**доповнено автором

Бізнес-модель аграрного виробництва включає в себе складову організаційно-економічного механізму державного регулювання її ефективного функціонування через податкові інструменти: перелік податкових платежів, порядок їх адміністрування, відносини між платниками податків і державою через податкові органи. Ця модель буде ефективна, коли дії всіх її складових

будуть спрямовані на формування розширення активізації процесу виробництва аграрного сектору.

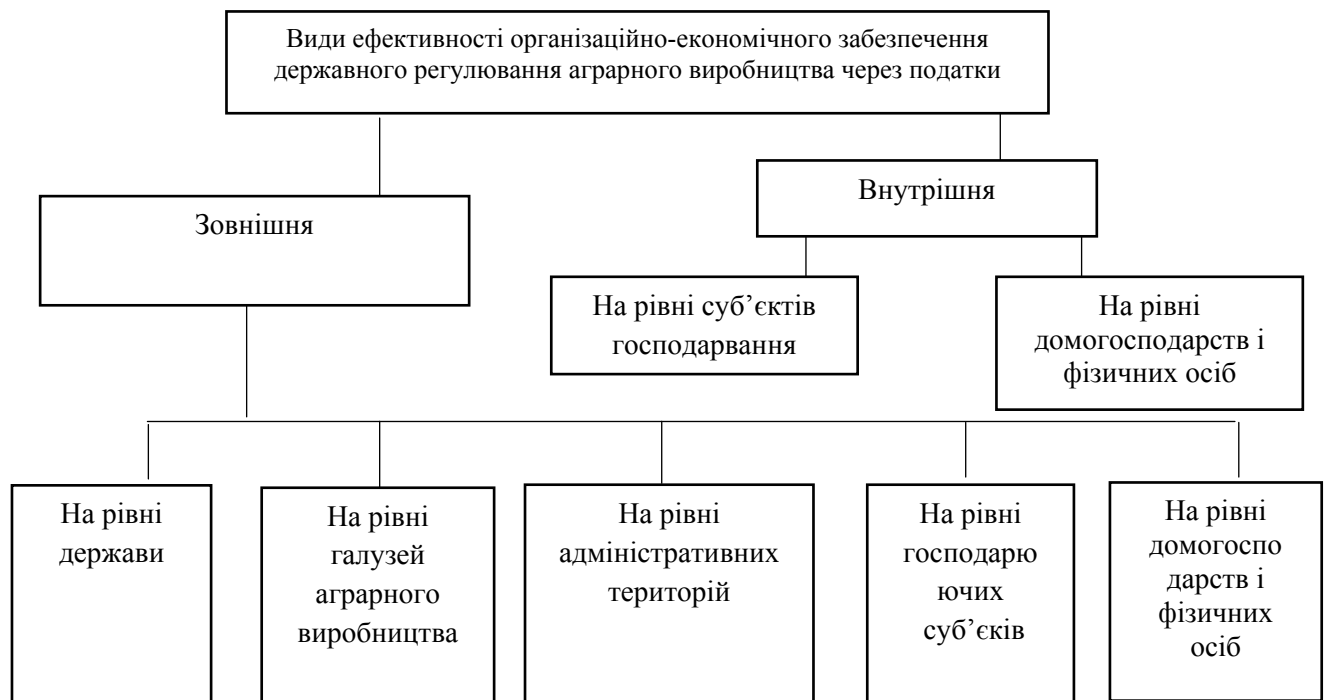

Рис. 3.5. Види ефективності організаційно-економічного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва через податкові інструменти

*Джерело: удосконалено автором на основі [305]

Трансформація системи оподаткування, що відбувається в країні з 1992 р. не призвела економіку до сталого розвитку. Податкові перетворення в аграрному секторі повинні здійснюватися у гармонії з іншими перетвореннями в галузях, що обслуговують сільське господарство чи співпрацюють з ним. Тільки такий підхід забезпечить спроможність ефективно виробляти і реалізовувати аграрну продукцію.

Складові державного регулювання аграрного виробництва через податкові інструменти і результати його дії на економіку представлені на рис. 3.6.

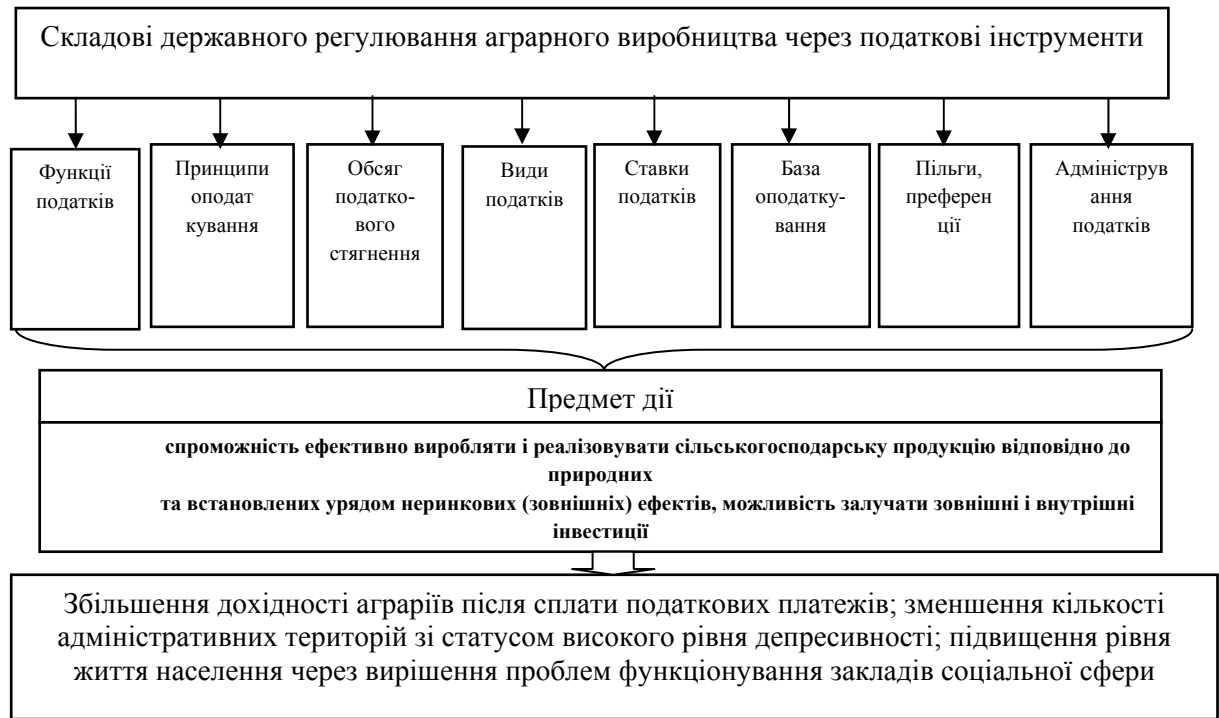

Рис.3.6. Податкові інструменти державного регулювання аграрного виробництва та їх вплив на розвиток економіки

*Джерело: удосконалено автором на основі [324]

Як уже зазначалося, проблема активізації ефективних інструментів державного регулювання аграрного виробництва через систему оподаткування у всі часи була актуальною. Оскільки аграрний сектор є достатньо складною сферою виробництва, управляти якою за допомогою прямих методів непросто, виникає потреба у застосуванні непрямих методів (наприклад, податкових). Державне регулювання аграрного виробництва через оподаткування дозволяє сільськогосподарським підприємствам отримати за допомогою податкових пільг, податкових преференцій можливість здійснювати свою діяльність в більш сприятливих умовах до впливу зовнішнього середовища. Вирішення такого завдання обумовлює доцільність застосування нових підходів в оподаткуванні з метою створення середовища для активізації розвитку аграрного виробництва.

Застосування вище зазначених інструментів державного регулювання дають можливість зменшити податковий тягар аграрним виробникам і створити

таким чином умови для розвитку та активізації їх діяльності. Державне регулювання аграрного виробництва через заходи оподаткування представлено у табл. 3.14 та додатку Б., табл.Б.1

Також слід зазначити, що крім того, для сільськогосподарських підприємств, зазначених у пункті 209.18 статті 209 Кодексу (підприємств, які відповідають критеріям, визначеним статтею 209 Кодексу, але не обрали спеціального режиму оподаткування, і на загальних підставах вважаються платником ПДВ), також запроваджена часткова сплата сум ПДВ до бюджету та на поточні рахунки за операціями з реалізації молока, худоби, птиці, вовни власного виробництва, а також з реалізації молочних продуктів, молочної сировини та м'ясопродуктів, вироблених у власних переробних цехах, у зазначених вище розмірах, а саме: за операціями з продукцією тваринництва - у розмірі 80% спрямовується на поточні рахунки таких сільськогосподарських підприємств, а у розмірі 20 % – до бюджету; за операціями з іншими товарами такий розподіл складає 50/50. Розрахунки з бюджетом та перерахування коштів на поточні рахунки таких підприємств здійснюється Казначейством з електронних рахунків на підставі відповідних реєстрів, що формуються Державною фіскальною службою України на підставі отриманої податкової звітності з ПДВ, в якій відображаються результати діяльності в межах пункту 209.18 статті 209 ПКУ (0130) [311].

Досить багато дебатів ведеться стосовно державного регулювання аграрного виробництва через дію спрощеної системи оподаткування: при застосуванні фіксованого сільськогосподарського податку, а нині єдиного податку для платників четвертої групи. На думку автора тут є свої позитивні і негативні моменти. При цьому, зважаючи на досвід економічно розвинених країн і певні політичні і економічні складові вітчизняної політики, цей податок повинен виступати інструментом складової державних регуляторів активізації розвитку сільськогосподарської сфери [154].

Таблиця 3.14

Порівняльна характеристика спеціального режиму оподаткування ПДВ до 2016 р. і нині існуючого з 2016 р. по 2017 р.

<i>Спеціальний режим оподаткування ПДВ за старою нормою (дія якої закінчилася 01.01.2016 р)</i>	<i>Спеціальний режим оподаткування ПДВ за новою нормою (дія якої вступила в силу з 01.01.2016 р. до 01.01.2017 р.)</i>
<p>Під цю норму підпадали підприємства, що реалізують молочну, м'ясну продукцію власного виробництва вовну власного виробництва, а також за молочну продукцію та м'ясопродукти. а) режим акумуляції сум ПДВ: 1) ПДВ, що повинен сплачуватися до бюджету щодо операцій з продажу сільськогосподарських товарів/послуг власного виробництва, крім операцій з продажу переробним підприємствам молока і м'яса. Зазначені кошти залишаються в розпорядженні сільськогосподарських товаровиробників і використовуються на придбання засобів виробництва; з 2004 року було змінено порядок використання ПДВ – спочатку кошти використовуються на відшкодування сум ПДВ, сплачених у ціні виробничих чинників, а за наявності залишку такої суми податку для інших виробничих чинників ця норма діяла згідно податкового кодексу (стаття 209); 2) ПДВ, що повинен сплачуватися до бюджету сільськогосподарськими підприємствами за реалізовані молоко, худобу, птицю, вовну власного виробництва, а також за молочну продукцію та м'ясопродукти, вироблені у власних переробних цехах, повністю залишався у розпорядженні цих сільськогосподарських підприємств і спрямовувався на підтримку власного виробництва тваринницької продукції; з 2009р. ця норма розповсюджувалася тільки на сільськогосподарські підприємства, які не обрали спеціального режиму оподаткування діяльності у сфері сільського, лісового господарства та рибальства. З введенням Податкового кодексу ця норма була продовжена (стаття 209.18); б) ПДВ за нульовою ставкою щодо продажу переробним підприємствам молока та м'яса в живій вазі сільськогосподарськими товаровиробниками всіх форм власності та господарювання (анульовано на підставі Закону N 639-VI від 31.10.2008).</p>	<p>Законом № 909, зокрема, внесено зміни до пункту 209.2 статті 209 Кодексу, відповідно до яких у 2016 році в межах спеціального режиму оподаткування запроваджена часткова сплата сум ПДВ до бюджету та на спеціальні рахунки. Розмір суми ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету та Перерахуванню на спеціальні рахунки, залежить від виду сільськогосподарської продукції, що реалізується.</p> <p>Так, позитивна різниця між сумою податкових зобов'язань звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту звітного (податкового) періоду, визначена: 1) за операціями із зерновими культурами - у розмірі 15 відс., спрямовується на спеціальні рахунки сільськогосподарських підприємств, а у розмірі 85 відс. – перераховується до державного бюджету; 2) за операціями з продукцією тваринництва у розмірі 80 відс. спрямовується на спеціальні рахунки сільськогосподарських підприємств, а у розмірі 20 відс. – до бюджету; 3) за операціями з сільськогосподарськими товарами/послугами, крім зернових і технічних культур та продукції тваринництва (далі – інші сільськогосподарські товари/послуги), в межах діяльності спеціального режиму оподаткування такий розподіл складає 50/50.</p> <p>Для забезпечення вказаних розрахунків з бюджетом та перерахування коштів на спеціальні рахунки сільськогосподарським підприємствам – суб'єктам спеціального режиму оподаткування. Казначейством відкрито додаткові електронні рахунки, на які перераховуються кошти відповідно за вище зазначеними відсотками.</p>

*Джерело: складено на основі [305; 137]

До позитивних складових застосування єдиного сільськогосподарського податку слід віднести стабільність як ставки оподаткування так і її бази, також елементарне здійснення обліку та складання звітності. Це, у свою чергу, сприяє прибутковому використанню земель сільськогосподарського призначення, що створює умови для залучення інвестицій у даний сектор виробництва, збільшення можливостей капіталоутворення в сільськогосподарських підприємствах. Якщо розглядати якість адміністрування даного податку, то через його спрощеність спостерігається зниження кількості випадків ухилення від його сплати.

Слід зазначити, що складовою державного регулювання аграрного виробництва через оподаткування є застосування нульової ставки ПДВ (діяла до 2009 р. і нею могли скористатися виробники, крім тих підприємств, діяльність яких можна було віднести до сільського господарства, лісництва та рибальства і, якщо останні обрали спеціальний режим оподаткування податком на додану вартість). За період дії цих пільг у аграрний сектор було залучено коштів у розмірі 4,87 млрд. грн., частка цих коштів у сукупній державній підтримці через заходи оподаткування складала від до 15 до 22%.

Результати аналізу державної підтримки аграрних підприємств, що виробляють продукцію тваринництва з 2001 по 2014 р. включно свідчать, що дана підтримка була в межах від 6,1 до 11,5 %. Слід зазначити, що ця галузь досить затратна, трудомістка і потребує більших коштів для її розвитку, хоча сума коштів за період, що досліджується збільшилася з 96 до 2800 млн грн., але зважаючи на інфляційні моменти нинішньої ситуації, таке зростання не має суттєвого впливу на виробничі процеси даного сектору економіки [137].

Підтримки на придбання засобів виробництва через компенсацію ПДВ була найбільш продуктивною з боку державних регуляторів: загалом за період, що аналізується в аграрну сферу надійшло 58,3 млрд грн, його обсяги зросли в 30 раз, а питома вага підвищилася з 30,9% до 92,9% у загальних обсягах фінансової підтримки аграрних виробників через податкові інструменти.

Фіскальні заходи, що нині були запроваджені урядом у практичне буття, є досить суперечливі і не зовсім вдалі для подальшого розвитку аграрного виробництва. Так, з 2015 р. аграрні виробники при експорті зернової та олійної продукції були позбавлені коштів у вигляді повернення ПДВ за ці операції. Поряд з цим, було збільшено на 25% податкову ставку за оренду землі сільськогосподарського призначення і на 10% – на землі несільськогосподарського призначення. Починаючи з 2016 р. зменшено заходи акумуляції ПДВ, що у свою чергу, зменшило обсяги державної підтримки у цій сфері. Всі ці нововведення не сприяють зростанню прибутковості і рентабельності аграрних підприємств [305].

Також були певні новації стосовно фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП): з 2015 р. його відмінено, і та категорія господарств, що мала змогу за його порядком оподатковувати свою діяльність було віднесено до 4 групи підприємців, які повинні застосовувати єдиний податок. Хоча в цілому сутність оподаткування в частині заміни ФСП на єдиний податок майже не змінилася, при цьому в три рази збільшилася ставка оподаткування. Як впливає з вище зазначеного, нововведення в системі оподаткування для аграрного виробництва не сприяють його розвитку і, особливо, в галузі тваринництва, що може призвести її до збитковості. Звідси, потрібно застосовувати такі інструменти податкової сфери державного регулювання аграрного виробництва, які б сприяли активізації і розвитку аграрного бізнесу [186].

В організаційно-економічному механізмі державного регулювання розвитку аграрного виробництва досить важливу роль відіграє сприятлива система інструментів кредитування. Суб'єктами кредитування виступають комерційні банки та ряд фінансових структур – це лізингові компанії, які в 90-х роках посприяли закупівлі імпортової техніки для сільськогосподарських виробників, де гарантом виступила держава, інвестиційні фонди, а також для розвитку малого бізнесу позитивно відобразилося створення у кожному адміністративному районі кредитних спілок.

Зважаючи на перманентні інфляційні процеси у вітчизняній економіці, поповнення фінансових ресурсів суб'єктів аграрного виробництва завдяки кредитуванню є нагальною потребою. При цьому слід зазначити, що кредитування аграрного сектору супроводжується певними ризиками через специфіку виробництва даної галузі. Тому, вирішення цих проблем через запровадження державою сприятливих умов кредитування для суб'єктів аграрного виробництва є вимогою сьогодення.

Результати дослідження свідчать, що найбільшим фінансовим донором для суб'єктів аграрного виробництва виступає банківський сектор. Сутність механізму державного регулювання у вирішенні питань кредитування аграрного виробництва полягає у створенні сприятливої політики кредитування через часткову компенсацію ставки за кредитами банківських структур.

Стан кредитування аграрного виробництва в Україні з 2002 по 2016 роки свідчить про мінливість показників: протягом 2002-2014 рр. здійснення кредитування банківським сектором агровиробників мало тенденцію до збільшення, натомість результати 2015 року свідчать про спад такого показника, а в 2016 році ситуація почала вирівнюватися на краще (додаток Б., табл.Б.2).

Зростання обсягів кредитування відбувалося із року в рік, окрім 2010 р. та 2015 р. Найбільші показники обсягів кредитування були в 2002 р. – у 2,3 рази відносно попереднього року, у 2007-2009 рр. – на 43-75 % і у 2016 р. – в 11 раз.

Проте, досліджуваний процес, починаючи з 2012 р. по 2014 р. характеризується збільшенням показника рівня кредитування господарюючих суб'єктів аграрного сектору: з 34,1 до 43,5 млрд. грн. Поряд з цим, слід зазначити, що в цей період прослідковувалися найвищі темпи зростання обсягів ВВП аграрної сфери на відміну від інших галузей. Останнє свідчить про отримання позитивного ефекту від використання зовнішніх ресурсів. В 2015 р. відбулося зменшення показників, що досліджуються, майже у 4 рази і становили обсяги кредитування 10,5 млрд грн. А вже в 2016 р. цей показник збільшився в 11 разів і склав 115,5 млрд грн. [251].

Відносно показника «частки обсягів кредитування аграрних виробників у загальному обсязі виділених кредитів банківськими установами», то його значення має певну стабільність. В середньому частка цих кредитів складає 5-8% усіх наданих банками кредитів, окрім 2014 р., де даний показник склав 4,6%. Пояснення цій ситуації полягає у тому, що банківські установи під час фінансової нестабільності намагаються знівелювати фінансові ризики. Тим більше, що досліджувана галузь відноситься до високо ризикованих. Звідси і незначна частка кредитів у аграрний сектор, в середньому за період, що досліджується, становить 6 % в загальному обсязі кредитування всіх галузей економіки.

Слід зазначити, що поряд з цим зменшився рівень отримання пільгового кредитування, при якому частина ризику покладалася на державу. При фінансовій кризі зменшуються обсяги виділення з бюджету коштів на компенсацію пільгового кредитування, що призводить до збільшення відсотків кредитування. Так, даний показник у 2009 р. склав 24%, у 2010 р. та 2011 р. відповідно за роками – 28 та 26%. Потім почала зменшуватися процентна ставка за кредитами, а в 2015 році знову зросла до 25 %. Не зважаючи на частину компенсації пільгових кредитів обмеженій кількості сільськогосподарських підприємств за рахунок коштів з бюджету, автор схиляється до думки, що такий підхід підтримки агровиробників є не ефективним. Опосередковано це простежується при порівнянні рівня рентабельності діяльності аграрних виробників та процентної ставки кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Різниця між рівнем рентабельності діяльності аграрних виробників та процентною ставкою за кредит для цих підприємств за досліджувані роки має від'ємне значення, окрім 2011, 2012 та 2014 років. Це свідчить, що коштів, які має підприємство до оподаткування недостатньо для того, щоб покрити витрати, пов'язані з погашенням відсотків за користування кредитом, окрім вище вказаних років, коли даний показник мав позитивне значення [252].

Слід зазначити, що враховуючи рівень інфляції, коштів на погашення кредитних ресурсів буде залишатися у господарюючих суб'єктів значно менше. Це вказує, що досліджувана галузь має низький рівень платоспроможності відносно погашення кредитів і, звідси, надвисокий рівень ризику при кредитуванні банківськими установами суб'єктів господарювання аграрного виробництва. В даних обставинах розраховувати на використання кредитів можуть тільки великі підприємства, які мають можливість надати банківським установам своє майно, вартість якого перебиває суму кредитування у два чи в три рази, як того вимагають банки.

Значна різниця між відсотковою ставкою та показниками рентабельності аграрних підприємств вказує, що суб'єкти господарювання повинні працювати з метою підвищення їх прибутковості за рахунок активізації виробництва. Це питання можна вирішити завдяки залученню фінансових ресурсів за сприятливих умов повернення і поряд з цим, забезпечити ефективне їх застосування.

Основним фактором, який впливає на позитивне рішення банківської структури відносно отримання кредиту підприємства виступає рівень кредитоспроможності господарюючого суб'єкту. Таке положення являється умовою вчасного і в повному обсязі повернення кредитних ресурсів. Зважаючи на невтішні економічні показники діяльності підприємств аграрного сектору: низький рівень прибутковості, наявність відносно високої частки збиткових підприємств, можна зробити висновок про низький рівень кредитоспроможності аграрних підприємств. Звідси, без фінансових впливів не можливий розвиток і активізація діяльності аграрних товаровиробників, а відсутність ефективного виробництва не дає можливості претендувати на отримання кредитних ресурсів. У цих умовах необхідна розробка та реалізація нових, адекватних сучасним умовам методичних підходів до фінансово-кредитного забезпечення галузі [305].

Невисокі темпи кредитування аграрного сектору тісно взаємопов'язані з термінами на які вони кредитуються. Звісно, що кредити видані на довгий

термін сприяють тому, що суб'єкти господарювання мають можливість розпоряджатися коштами більш тривалий період. Але при цьому, довгострокові кредити мають більший рівень ризику їх неповернення. Звідси, пояснюється, чому сільськогосподарські підприємства мають більшу частку короткострокових і середньострокових кредитів і майже третина їх сумарного значення видана в національній валюті

Частка короткострокових кредитів у структурі аграрного кредитування (табл. 3.15) збільшилась протягом 2009-2016 рр. з 37,7% до 71,4%, а середньострокових кредитів, навпаки знизилась з 56,4% до 18,1%. При цьому, частина довгострокових кредитів становила лише 10,4% від загального їх обсягу у 2015 р. і порівняно з аналогічним показником 2009 р. зроста майже у 2 рази. Темпи зростання довгострокових кредитів до 2014 р. показували позитивні тенденції, а вже у 2015 р. відбулося зменшення обсягів кредитування, що виділялися на термін більше чим на 5 років. Це є свідченням гальмування процесу оновлення основних засобів суб'єктів господарювання аграрного сектору до оновлення основних засобів і створення належних умов для їх фінансової стійкості [137;140].

Таблиця 3.15

Динаміка банківських кредитів, наданих суб'єктам аграрного виробництва

Показники	роки								Відхилення 2016 р. до 2009 р, %
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Банківське кредитування аграрного виробництва, усього млрд грн.	28,812	26,026	26,545	34,143	36,488	43,543	55,335	48,425	36,500
за видами валют									
в національній валюті, млрд грн.	19,454	17,851	20,355	24,985	25,569	31,559	35,425	28,614	-
в іноземній валюті, млрд грн.	9,358	8,175	6,191	9,158	10,919	11,975	19,91	19,811	-
за термінами надання кредитів									
до 1 року	10,851	10,245	8,631	13,336	16,509	23,829	24,953	22,059	68,8
від 1 до 5 років	16,254	13,980	14,708	17,249	16,095	15,520	25,262	20,357	11,7
більше 5 років	1,707	1,800	3,206	3,558	3,884	4,185	5,12	8,008	64,7

* Джерело: розраховано автором на основі [251]

Кризова ситуація призводить до збільшення рівня ризиків кредитування, що впливає на результати діяльності аграрних підприємств, зменшення ймовірності залучення фінансових ресурсів у виробничий процес господарюючих суб'єктів [185]. Звідси формується беззаперечне твердження стосовно того, що ефективне господарювання неможливе без поповнення обсягів фінансових ресурсів для збільшення оборотного капіталу та інвестування діяльності суб'єктів господарювання.

Таким чином, в умовах обмеженого доступу аграріїв до кредитних ресурсів, збільшення коштів через залучення інвестицій з метою поповнення оборотних активів, дасть можливість оновити основні засоби виробництва та збільшити прибутковість господарюючих суб'єктів. Для вирішення даних питань потрібна нагальна участь державних регуляторів.

Успішне реформування аграрного виробництва неможливе без впровадження досягнень науково-технічного прогресу, проведення належної інвестиційної та інноваційної діяльності, створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату. Залучення інвестицій в аграрний сектор країни сприятиме нарощуванню виробничого потенціалу галузі, впровадженню інновацій, зміцненню продовольчої безпеки країни та вирішенню значної кількості соціальних проблем на селі.

З метою з'ясування рівня забезпеченості капітальними інвестиціями аграрного сектору та впливу, що чинить на ефективність діяльності підприємств аграрного виробництва, що досліджується, здійснимо аналіз динаміки капітальних інвестицій, залучених у аграрне виробництво (табл.3.16).

Результати аналізу вище зазначеної таблиці свідчать, що позитивна динаміка збільшення капітальних інвестицій в аграрний сектор в певній мірі впливає і на позитивні показники діяльності суб'єктів господарювання даної галузі (відбувається збільшення рентабельності виробництва сільськогосподарських товаровиробників).

Таблиця 3.16

Динаміка капітальних інвестицій, залучених в аграрний сектор економіки
України, та основних економічних показників діяльності
аграрних виробників*

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення показників 2016 р до 2011 р. («+»,«-»), у %
Обсяг капітальних інвестицій, млрд грн	8,82	13,50	15,62	16,053	17,14	27,9	316,3
Динаміка капітальних інвестицій у відсотках до попереднього року, %	100	153,1	115,7	102,8	105,3	162,8	-
Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва у % до попереднього року	97,7	129,0	9,4	121,5	102,2	95,2	-2,5
Рентабельність продукції сільського господарства, %	17,5	18,8	16,3	8,8	9,3	30,5	+13,0

*Джерело: сформовано на основі [251;252]

Від рівня забезпечення господарюючих суб'єктів оборотними активами, основними засобами виробництва прямо пропорційно залежить ефективність їх діяльності. Оновлення основних засобів здійснюється за рахунок капітальних інвестицій, на обсяги яких впливають інфляційні процеси (фінансові коливання), що відбуваються як на державному, так і на світовому ринку. Розглянемо динаміку капітальних інвестицій, залучених у діяльність аграрного виробництва України у 2011-2016 рр.

Також слід відмітити, що в аграрній галузі за останні три роки частка капітальних інвестицій у загальній сумі коштів, що обертаються у даному секторі складає майже 7 %. Для порівняння у будівельній галузі цей показник досяг 15 %, у промисловій - 40%. Звідси, державним регуляторам потрібно більше уваги приділити аграріям у вирішенні даного питання на краще [98].

В аграрний сектор за останні п'ятнадцять років (з 2001 по 2015 рр.) надійшло прямих інвестицій обсягом 7, 441 млрд. дол. США (табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Стан та тенденції іноземного інвестування аграрного сектору України
(прямі інвестиції), 2001-2015 рр

Період	Іноземні інвестиції			
	Всього інвестицій, млн. дол. США	% до загального обсягу іноземних інвестицій в країну	у % до попереднього року	Рівень іноземних інвестицій (дол. США), що припадає на 1 грн. капіталу, залученого в оборот аграрного сектору *
1	2	3	4	5
2001	86,8	1,9	-	0,001
2002	113,2	2,1	130,4	0,002
2003	206,0	3,0	182,0	0,004
2004	224,0	2,5	108,7	0,004
2005	309,6	1,8	138,2	0,005
2006	404,3	1,9	130,6	0,007
2007	557,3	1,9	137,8	0,007
2008	813,3	2,3	145,9	0,007
2009	669,2	1,7	82,3	0,005
2010	719,5	1,6	107,5	0,005
2011	725,3	1,5	100,8	0,004
2012	717,8	1,3	99,0	0,003
2013	776,9	1,4	108,2	0,003
2014	617,0	1,3	79,4	0,002
2015	500,6	1,2	81,1	-

Джерело: розраховано автором на підставі статистичної звітності Державної служби статистики України [251]

*примітка – показник розраховується: всього інвестицій залучених у с/г (млн. дол. США) поділити на середню вартість капіталу;

Рівень зростання склав 5,8 разів за досліджуваний період. При цьому слід зазначити, що у ході аналізу динаміки таких показників відносно показника за попередній рік з'ясувалося, що за деякими роками вони носять спадний характер і також їхня частка у загальному обсязі іноземних інвестицій, починаючи з 2009 р. зменшується, а в 2015 р. отримала найменше значення –

1,2 %. Таку ситуацію можна пояснити непривабливістю вітчизняного аграрного сектору для іноземних інвесторів, що пов'язано як з політичними ризиками і, на тлі цього, з економічними ризиками. Це спричинило і зменшення частки іноземного капіталу у формування сукупного капіталу сільськогосподарських товаровиробників: рівень іноземних інвестицій (дол. США), що припадає на 1 грн. капіталу, залученого в оборот аграрного сектору в 2006-2008 рр. склав 0,007 дол. США, а в кризовий період з 2012 р. по 2014 р. включно даний показник презентувався на рівні від 0,003 до 0,002 дол. США [100].

Розглянемо, які із країн направляли свої потоки капіталів на розбудову аграрного сектору української економіки (табл. 3.18). Результати аналізу свідчать, що рейтинг країн з 2001 р. по 2015 р. у вирішенні даного питання постійно змінювався. І також слід зазначити, що у 2015 р. всі країни зменшили обсяги своїх інвестицій. При цьому, у 2015 р. найбільші обсяги капіталів у вітчизняне сільське господарство надійшли з Кіпру, Великобританії, Німеччини та Польщі.

Таблиця 3.18

Прямі іноземні інвестиції окремих країн світу у сільське господарство України, 2001-2015 рр., млн. дол. США

Країна	Рік														
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Кіпр	6,7	8,4	13,7	20,5	32,2	119,1	162,3	290,2	313,5	176,7	239,1	345,1	376,2	224,2	177,5
Німеччина	4,7	7,8	13,2	18,7	17,9	20,9	35,4	37,2	58,5	58,7	62,5	63,4	71,5	65,3	34,8
Нідерланди	5,4	2,9	3,6	1,8	5,2	6,8	12,6	27,4	29,1	33,3	18,8	21,4	23,0	22,3	18,8
Російська федерація	1,0	1,3	7,6	11,5	14,2	17,7	20,6	18,1	18,3	9,7	7,2	11,0	11,8	5,0	4,1
Австрія	0,6	1,3	2,2	3,4	13,0	31,4	42,4	28,7	29,1	14,2	7,7	11,0	12,2	6,7	5,9
Сполучене королівство	9,0	12,0	20,1	21,5	64,2	40,7	74,9	119,6	142,9	126,8	42,4	37,6	41,9	34,8	48,9
Франція	1,3	5,7	8,1	9,7	9,2	10,3	21,1	20,0	22,8	21,9	22,1	22,4	23,2	17,7	14,7
США	26,5	28,5	68,1	38,4	43,4	47,2	46,0	56,3	50,7	24,1	22,9	25,9	38,2	32,5	17,8
Швейцарія	1,5	1,5	1,5	1,5	-	-	0,6	36,6	13,0	16,8	1,3	1,3	1,9	0,6	0,4
Італія	0,2	1,1	1,7	2,0	1,9	0,9	1,4	2,1	3,5	3,8	3,7	3,4	4,0	2,5	2,0
Польща	0,7	1,4	1,4	1,6	2,1	3,3	26,7	32,1	29,8	29,1	33,1	32,8	34,1	19,5	30,0
Данія	4,3	6,1	21,1	35,4	44,6	31,6	32,6	47,8	59,5	-	-	-	-	-	-
Віргінські Острови, Британські	1,6	2,3	4,5	8,5	9,1	10,9	13,0	19,2	21,3	12,0	15,0	27,3	32,4	19,1	17,1

* Джерело: розраховано автором на підставі статистичної звітності Державної служби статистики України

Сучасні проблеми організаційно-економічного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва, накладають свій відбиток на економіку країни і, як наслідок, відбувається зменшення рівня потоків капіталів зовнішніх інвесторів в аграрне виробництво. Відповідно актуальним стає вирішення питання недостатності фінансових ресурсів для діяльності сільськогосподарських товаровиробників через побудову ефективного фінансово-кредитного механізму державного регулювання аграрного виробництва, використовуючи інструменти фінансового ринку та елементи державної підтримки його інституцій: лізингових компаній, кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, страхових організацій та ін. Слід зазначити, що вирішення проблеми залучення коштів через фінансовий ринок здійснюється досить мляво: капітал цього ринку складає всього 5%, решту складає капітал банківського сектору (95%). Джерела формування капіталу аграрного сектору в Україні за рахунок учасників фінансового ринку представлено в додатку Б табл. Б.3.

Аналіз показників діяльності надання послуг аграрному сектору учасниками фінансового ринку за 2007-2015 рр. свідчить про досить низький рівень кредитування його установами сільськогосподарських товаровиробників відносно показника кредитування банківськими установами. Питома вага у загальній структурі кредитування збільшується, але все ж залишається незначною. Так у 2007р. цей показник складав 3%, а у 2015 р. досяг позначки у 9%. За період, що досліджується, було залучено фінансових ресурсів через зазначені вище форми кредитування більше чим 1 млрд грн.[252]

Узагальнюючі результати дослідження, можна зробити висновки про необхідність удосконалення фінансово-кредитного механізму державного регулювання формування фінансових ресурсів для діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору. З цією метою, виникає потреба у створенні умов для кредитних установ, які б сприяли зниженню ставок кредитування, сприятиме більш широкому і необтяжливому кредитуванню, що, в певній мірі,

зменшить вплив негативних зовнішніх чинників, пов'язаних з фінансовими негараздами світової ринкової кон'юнктури.

Відповідно виникає необхідність розробки ефективних заходів та інструментів, які б позитивно впливали б на кінцеві результати функціонування капіталу аграріїв. Варто зазначити, що прибутковість діяльності сільськогосподарських товаровиробників не тільки формує продовольчу безпеку країни. Вона також сприяє розвитку соціальних процесів в сільських адміністративних територіях, створює умови для зменшення рівня економічної і соціальної депресивності сільських громад.

Вирішення цих питань можливо через розробку методичних підходів до прогнозування різноманітних варіантів заходів, інструментів, за допомогою яких можливо організувати умови для залучення фінансових ресурсів з метою створення ефективних виробничих процесів в аграрному секторі.

3.3. Організаційно-функціональні аспекти державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні

В Україні продовжується напрям розвитку орієнтований на забезпечення функціонування ефективного механізму державного регулювання аграрного виробництва, а саме формуються та удосконалюються організаційно-економічні інститути. Саме участь держави стає індикатором, що характеризує перспективність розвитку аграрного виробництва в Україні. Адже в умовах тривалої інформаційної асиметрії приватні організаційно-економічні інститути орієнтуються в основному на бізнес, який в змозі самостійно здійснювати необхідні обсяги інвестування. Аграрне виробництво є однією із сфер економіки, яка перш за все потребує формування ефективного державного інституційного забезпечення, адже результати її функціонування забезпечують продовольчу та екологічну безпеку тощо.

Враховуючи підходи провідних науковців у даній сфері, на наш погляд, організаційно-функціональні аспекти державного регулювання розвитку

аграрного виробництва в Україні представлені сукупністю інститутів, серед яких органи державної влади займають чільне місце. Базовим та визначальним інститутом для розвитку аграрного виробництва в Україні є інститут держави, який охоплює систему органів законодавчої, виконавчої та судової влади, функціонування яких впливає на всі складові суспільного життя. Розвиток аграрного виробництва залежить від функціонування органів різних регуляторних рівнів, які діють взаємопов'язано і формують комплексний механізм. Виходячи із цього, нами виокремлено такі основні рівні організаційного забезпечення регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні:

1) міжнародний рівень, відповідно до якого регулювання здійснюється згідно із встановленими договорами, квотами, стандартами та членством у міжнародних організаціях (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (ІФАД), Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), Кодекс Аліментаріус, система управління безпечністю харчових продуктів (НАССР); міжнародний стандарт управління виробництвом і поставками безпечної продукції (Global GAP);

2) європейський рівень, який містить сукупність правил і норм, що регулюють сферу виробництва та торгівлі сільськогосподарською продукцією (Постанова Ради Європи №834/2007 від 28 червня 2007 року «Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів», Регламент (ЄС) №1307/2013 Ради ЄС про заснування спільних правил для схем прямої підтримки фермерів у рамках Спільної сільськогосподарської політики);

3) національний рівень (Верховна Рада України; Міністерство аграрної політики та продовольства України, Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин, Український фонд підтримки підприємництва, Український державний фонд підтримки фермерських господарств);

4) регіональний рівень (обласні департаменти агропромислового розвитку, регіональні відділення Українського державного фонду підтримки фермерських господарств);

5) місцевий рівень (районні відділи агропромислового розвитку, сільські та селищні ради).

Організаційну структуру забезпечення механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні на державному рівні представляють: Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України, які здійснюють свою діяльність безпосередньо та через відповідні державні інститути у межах визначених повноважень (рис.3.7).

Особливе місце у регулюванні розвитку аграрного виробництва займає Верховна Рада України, яка є єдиним законодавчим органом державної влади України. При Верховній Раді діє профільний комітет з питань аграрної політики та земельних відносин, який включає 6 підкомітетів, які вирішують сукупність питань щодо: удосконалення структури державного управління у сфері аграрного виробництва; інновацій та з базових галузей в аграрному секторі; ціноутворення в аграрному секторі; соціальної політики аграрного сектору; фінансово-економічної політики в аграрному секторі.

До системи органів виконавчої влади, що забезпечують фінансово-кредитне регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні належать такі основні державні інститути: Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство фінансів України, галузеві інститути, підвідомчі установи. Наприклад, серед підвідомчих установ Міністерства аграрної політики та продовольства України особлива роль у розвитку фермерських господарств належить Українському державному фонду підтримки фермерських господарств.

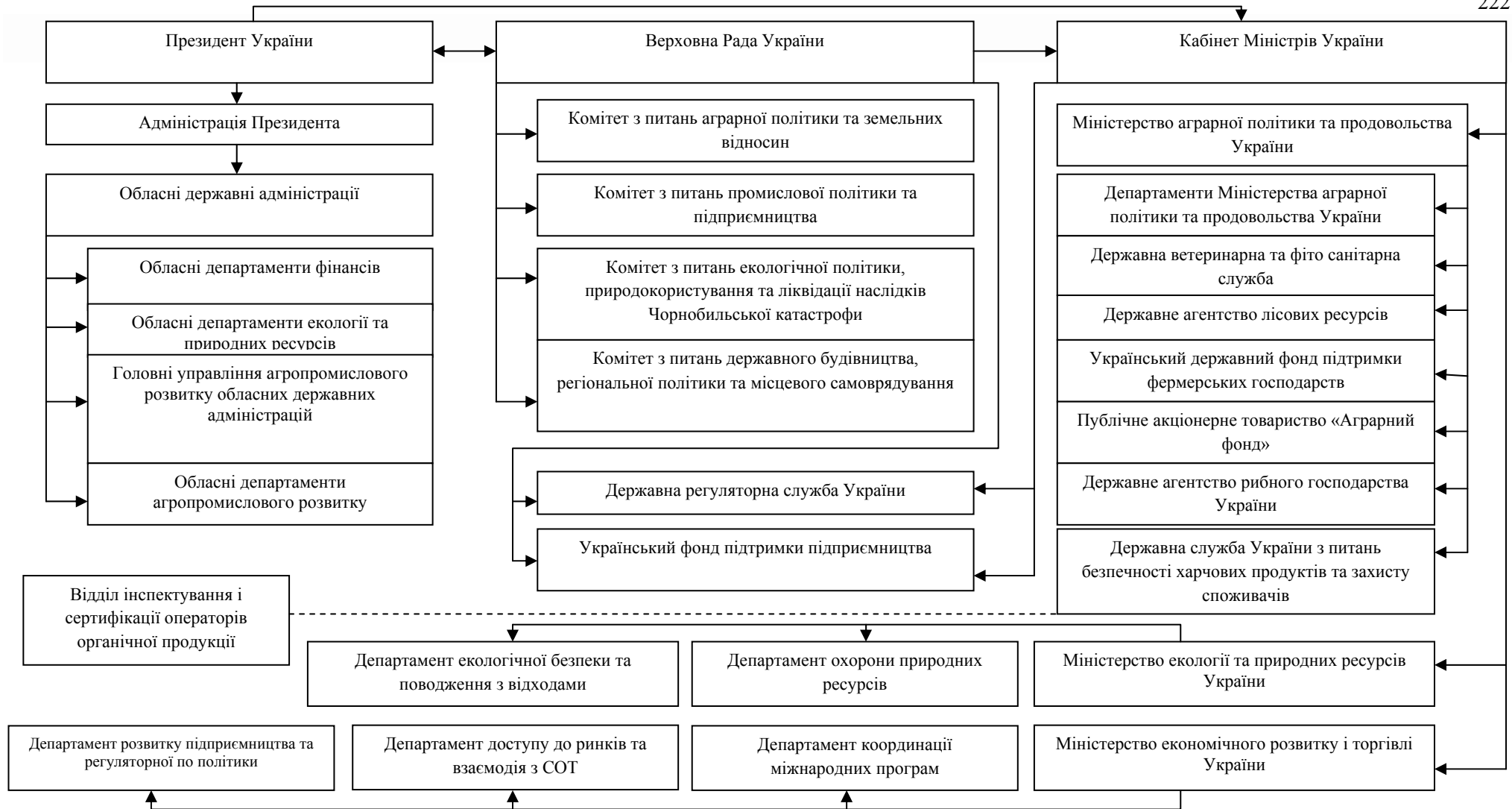

Рис. 3.7. Організаційна структура забезпечення державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні

Джерело: сформовано автором на основі [26]

На наш погляд, організаційно-функціональне забезпечення державного регулювання розвитком аграрного виробництва в Україні може бути представлено як сукупністю взаємозалежних елементів, які забезпечують регулюючу, оптимізаційну та контрольну-забезпечувальну функції щодо функціонування аграрного виробництва, підвищення його конкурентоспроможності, рентабельності та прибутковості суб'єктів аграрного виробництва.

Для того щоб забезпечити ефективне функціонування аграрного виробництва, в сучасному ринковому середовищі, необхідно проводити виважену організаційно-економічну політику у контексті реалізації державного механізму регулювання аграрного виробництва у напрямку формування умов для його всебічного стратегічного розвитку.

Вітчизняні нормативно-правові засади державне регулювання аграрного сектору реалізуються шляхом поєднання загальноприйнятого порядку надання кредитів зі спеціальним режимом кредитування, який враховує особливості функціонування аграрного виробництва та умови проведення соціально-економічних і земельних реформ у сільській місцевості.

Сучасний організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні передбачає «Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів», затверджено урядовою постановою №300 від 29.04.2015 р. (із змінами, внесеними згідно з постановами КМУ №897 від 04.11.2015 р., №267 від 06.04.2016 р.). Цей порядок визначає механізм використання коштів, передбачених Міністерством аграрної політики та продовольства України у Державному бюджеті за програмою «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів», які спрямовуються суб'єктам аграрного виробництва на часткову компенсацію ставки відсотку за залученими у національній валюті банківськими кредитами [269].

У контексті реалізації механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, із 2012 року з'явилась можливість застосування нового інструменту кредитування сільськогосподарських товаровиробників, яка полягає у пріоритетності використання під заставу кредиту майбутнього врожаю. Тобто, Законом України від 06.11.2012 р. «Про аграрні розписки» [274] передбачено використання в обігу аграрних розписок (документ, який фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах, ст.1). На думку більшості науковців, прийняття цього Закону орієнтоване на розвиток кредитування дрібних і середніх сільськогосподарських товаровиробників, які не мають достатньо ліквідного майна для застави, а також не дотягують до необхідних показників прибутковості з метою отримання доступу до кредитних ресурсів банків [305]. З вересня 2014 р. наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України спільно з Міністерством юстиції України №331/1471/5 було запроваджено пілотний проект з відпрацювання технології введення в обіг аграрних розписок на прикладі полтавської області (п.1) [274].

На нашу думку, аграрні розписки є альтернативним фінансовим інструментом, який дає можливість аграрним виробникам залучати додаткові кредитні ресурси для фінансування своєї поточної діяльності під заставу майбутнього врожаю. Закріплення Законом механізму аграрних розписок сприяє розвитку кредитних відносин в аграрному секторі шляхом спрощення процедури кредитування, а також розширення можливостей в отриманні кредитів середнім і малим сільськогосподарським виробникам [198].

Оцінюючи Закон України «Про Державний бюджет на 2017» нами було встановлено, що особливостями аграрного бюджету є те, що державне регулювання спрямоване у напрямку підтримки малого бізнесу. Розроблено нову програму 2801580 «Фінансова підтримка сільгоспвиробників» (на 1 га), кошти якої передбачені на підтримку невеликих (фермерських) господарств, які обробляють до 500 га, частка яких становить 86%, щоб вони мали можливість

виробляти більше продукції, здійснювати її переробку, освоювати нові інноваційні технології. Однак варто зазначити, що на сьогоднішній день залишаються не розробленими ні її напрями, ні механізм функціонування. Загалом передбачається, що «ця підтримка стосуватиметься лише деяких товарів (садівництва, овочівництва, городництва, ягідництва, виноградарства, тощо» [265].

На відміну від попередніх трьох років, у 2017 році передбачаються видатки загального фонду за бюджетною програмою «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» у розмірі 0,075 млн грн, що дасть можливість збільшити площі закладання багаторічних насаджень та стимулюватиме розвиток інфраструктури зі збереження плодово-ягідної продукції та винограду. У 2014 році на цю програму було заплановано, але не освоєно 700 млн грн. [265].

У 2017 році на підтримку розвитку галузі тваринництва за рахунок коштів загального фонду державного бюджету за бюджетною програмою «Державна підтримка галузі тваринництва» передбачені видатки у сумі 0,210 млн грн на забезпечення стабілізації поголів'я худоби, збільшення його чисельності і стабілізації виробництва [265].

Державним бюджетом на 2017 рік за бюджетною програмою «Організація і регулювання діяльності установ в системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності Аграрного фонду» передбачено видатки державного бюджету у сумі 0,092 млн грн, які буде спрямовано на забезпечення діяльності Українського державного фонду підтримки фермерських господарств, Аграрного фонду та здійснення державних кваліфікаційних експертиз сортів рослин, що усемеро більше затвердженого рівня 2016 року [265].

У поточному 2017 році заплановано виділити із Державного бюджету на фінансово-кредитку підтримку аграрного виробництва 2,172 млрд грн з загального фонду, та 1,589 млрд грн. – зі спеціального фонду бюджету, який, у свою чергою, згідно з п. 21, ст. 14 Державного бюджету на 2017 рік планується наповнити за рахунок джерел, визначених п. 10 ст. 11 – «конфіскованих коштів

та коштів, отриманих від реалізації майна, конфіскованого за рішенням суду за вчинення корупційного та пов'язаного з корупцією правопорушення. Найбільше коштів спецфонду передбачено на програму Фінансова підтримка сільгоспотоваровиробників (на 1 га), отже, фінансування цієї програми буде найбільш проблемним» [265].

У свою чергу, на освітні та екологічні програми у 2017 році передбачено дуже мінімальне фінансування, яке у структурі видатків апарату аграрного сектору займає 4%. Для порівняння: у 2016 році у структурі видатків апарату підвищення кваліфікації та екологічні програми займали 15% [265].

У механізмі державного регулювання розвитку аграрного виробництва окрім прямих видатків, у 2017 році передбачається надання бюджетних кредитів на суму 842 млн грн, зокрема за бюджетною програмою «Формування державного інтервенційного фонду Аграрним фондом, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників» за спеціальним фондом у сумі 773 млн грн, на яку у 2016 році було заплановано 1,4 млрд грн, а виконання за 6 місяців становить лише 3,2%. Також функціонує традиційна програма кредитування фермерів на суму 65,0 млн грн, збережено програму «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу» в звичному обсязі 3,82 млн грн. [268].

Окрім прямих видатків та кредитування, Законом України «Про Державний бюджет на 2017 рік» передбачено залучення 400 млн євро від Європейського інвестиційного банку на реалізацію інвестиційних проектів в агропромисловому комплексі. Заплановано програму «Основний кредит для малих та середніх підприємств та компаній з середньою капіталізацією» за кодом 3511620 «Фінансування проектів розвитку за рахунок коштів, залучених державою», який передбачає обсяг залучення кредиту (позики) у 2017 році у розмірі 0,30 млрд грн. Строк надання кредитів — до 12 років із 4-річним пільговим періодом. Проект планується реалізувати в період із 2017 до 2020 року, за рахунок кредитних коштів передбачається покрити до 50% вартості

проектів, а решту становитимуть власні кошти банків-учасників або засоби кінцевих бенефіціарів. Реалізація проекту сприятиме акумулюванню фінансових ресурсів в обсязі близько 800 млн євро. Ці кошти передбачається спрямувати на розвиток інфраструктурних проектів, логістику, покращення умов сушіння та переробки продукції сільських господарств [265].

У переліку бюджетних програм України на 2017 рік збережено традиційні, чинні у попередніх роках, зокрема у 2013–2016 рр. програми (табл. 3.19).

Таблиця 3.19

Видатки на бюджетні програми розвитку аграрного виробництва в Україні за 2013-2017 рр., млн. грн.

Програми бюджетної класифікації	2013 р	2014 р	2015 р	2016 р	2017 р	Відхилення 2017 р. від		
						2016 р.		2013 р
						+/-	%	%
Фінансова підтримка заходів шляхом здешевлення кредитів	0,960	-	290,646	300,000	300,000	-	100	31250,0
Фінансова підтримка заходів в аграрному секторі	-	-	-	5,000	60,000	55,0	1200,0	-
Підтримка садівництва	94,793	43,926	-	-	75,000	75,0	-	79,2
Підтримка тваринництва	721,000	371,204	40,584	50,000	210,000	160,0	420,0	29,2
Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників	-	-	-	-	2973,000	2973,0	-	-
Всього:	816,753	415,130	331,230	355,000	3618,000	3263,0	1019,2	443,0
Витрати Аграрного фонду	521,398	115,700	40,263	113,271	143,468	30,197	126,5	219,3
Всього з аграрним фондом	1338,151	530,830	371,493	468,271	3761,468	3293,2	803,6	281,0

Джерело: [265]

Постановою Кабінету міністрів України від 1 березня 2017 р. №130 визначено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва. Рішення прийняте на виконання положень Бюджетного кодексу України та Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік». Часткова компенсація вартості

сільськогосподарської техніки та обладнання буде надаватися у розмірі 20 відсотків. Реалізація норм даного Порядку дозволить підвищити купівельну спроможність сільськогосподарських товаровиробників та оновити технічний парк шляхом здешевлення вартості придбаної техніки та обладнання вітчизняного виробництва і одночасно стимулюватиме виробництво таких техніки та обладнання вітчизняними підприємствами сільськогосподарського машинобудування [265].

Важливу роль у функціонуванні механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва відіграють питання нормативно-правового забезпечення фінансової підтримки фермерських господарств. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 № 1102 «Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам» передбачає фінансову підтримку на поворотній основі у розмірі, що не перевищує 500 тис. гривень, із забезпеченням виконання зобов'язання щодо повернення бюджетних коштів. Користувачами такої фінансової підтримки можуть бути: новостворені фермерські господарства та фермерські господарства з відокремленими фермерськими садибами, строком від трьох до п'яти років для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, провадження виробничої діяльності; інші фермерські господарства – строком до п'яти років для придбання техніки, обладнання, поновлення обігових коштів, у тому числі для придбання маточного поголів'я сільськогосподарських тварин та проведення оцінки відповідності виробництва органічної продукції (сировини), виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, будівництва та реконструкції виробничих і невиробничих приміщень, для закладення багаторічних насаджень, розвитку кредитної та обслуговуючої кооперації, у тому числі для сплати пайових внесків до пайових фондів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, утворених фермерськими господарствами самостійно або разом з членами особистих селянських господарств, зрошення та меліорації земель [265].

На особливу увагу заслуговують положення Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», якими передбачається запровадження бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, яку отримують сільськогосподарські товаровиробники – платники податку на додану вартість, що займаються тваринництвом, вирощуванням винограду, фруктів, ягід, горіхів, овочів, тютюну та цукрового буряку (квазіаккумуляція). 8 лютого 2017 року Кабінет міністрів України прийняв постанову №83, якою був затверджений «Порядок розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році» (далі – Порядок).

Однак на нашу думку, даний документ має ряд суперечностей. По-перше, дотації не передбачені виробникам рослинної продукції. По-друге, передбачений механізм розподілу коштів, відповідно до Державного бюджету на 2017 рік описано не точно та потребує деталізації. Положення Порядку передбачають право на отримання бюджетної дотації юридичних та фізичних осіб-підприємців, основною діяльністю яких є постачання сільськогосподарських товарів, за умови що питома вага вартості таких сільськогосподарських товарів становить не менш як 75 відсотків вартості всіх товарів, поставлених ними протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно, та які включені до Реєстру отримувачів бюджетної дотації. Розрахунок бюджетної дотації відбувається пропорційно до сплачених сільгоспвиробниками сум ПДВ за всіма видами діяльності з виробництва сільськогосподарської продукції. У свою чергу, задекларовані у ст. 161 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», положення передбачають, що сільськогосподарський товаровиробник набуває право на отримання бюджетної дотації після внесення до Реєстру отримувачів бюджетної дотації. Відповідно, основою для розрахунку розміру дотації є різниця між податковими зобов'язаннями і податковим кредитом за дотаційними видами діяльності. Крім того, зазначена

стаття не пов'язує право на отримання бюджетної дотації з наявністю чи відсутністю податкового боргу з ПДВ чи будь-яких інших податків. Саме в цьому аспекті Порядок розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році протирічить Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України". По-третє, прийнятий Порядок розрахований лише на 2017 рік. В той час як норми Податкового кодексу, і положення Бюджетного кодексу України, Закону України «Про державну підтримку сільського господарства» не обмежують прийнятий Порядок лише 2017 роком. На нашу думку не доцільною являється розробка порядку розподілу бюджетної дотації на кожен рік, адже це, у свою чергу, позбавляє можливості сільськогосподарських виробників товарів отримувати бюджетні дотації на початку року через тривалий процес прийняття відповідного рішення Кабінету Міністрів України [266].

До сучасних нормативно-правових актів, які регулюють фінансові відносини щодо розвитку аграрного виробництва належить розпорядження КМУ від 13 вересня 2017 року №664-р Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки. Дія даного документу спрямована на розроблення та прийняття для створення необхідних організаційних, правових та фінансових передумов щодо розвитку фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів, покращення матеріально-фінансового становища сільського населення. Зокрема, Концепцією передбачено створення нових робочих місць на селі, у тому числі і через стимулювання сільськогосподарської кооперації, створення передумов кредитування фермерських господарств за доступними кредитними ставками, надання підтримки фермерським господарствам, збільшення рівня реальних доходів сільського населення від передачі в оренду сільськогосподарських угідь тощо. У результаті реалізації концепції планується збільшити частку фермерських господарств у виробництві валової продукції сільського господарства до 12%. Фінансування напрямів реалізації Концепції

здійснюватиметься за рахунок коштів державного бюджету в межах бюджетних призначень Міністерства аграрної політики та продовольства на відповідний рік в обсязі 1 млрд. грн. щорічно, а також коштів міжнародної технічної допомоги та інших джерел, передбачених законодавством [270].

Відповідно до діючого вітчизняного законодавства суб'єкти аграрного виробництва у 2017 році можуть скористатися сукупністю програм їх фінансово-кредитної підтримки з бюджетів всіх рівнів (додаток Б, табл.Б.4).

Результати проведеного дослідження дали підстави стверджувати, що програми розвитку аграрного виробництва на 2017 рік відповідають задекларованим завданням Стратегії розвитку сільського господарства на період до 2020 року. Зокрема, за вимогами щодо забезпечення стабільної системи державної підтримки аграрного виробництва шляхом запровадження прогресивної системи бюджетного планування, системи індикаторів фінансування аграрного виробництва; орієнтація на державну підтримку; активізація цільової підтримки на основі її повернення за умови наявності відповідальних щодо результативності аграрного виробництва; формування переважно компенсаційних виплат; фінансування інноваційно-інвестиційних проектів на засадах державно-приватного партнерства та його удосконалення; визначення критеріїв доступу до прямої бюджетної підтримки з урахуванням соціально-економічного значення аграрного виробництва для сільських громад, екологічної безпеки аграрного виробництва та прозорості у руху бюджетних коштів [322].

Висновки до розділу 3

1. Недосконалість організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні, незважаючи на позитивні загальноекономічні показники його розвитку, підтверджена ефектами недостатності уваги до таких проблем як: системний дефіцит і недоступність фінансових ресурсів для виробників, які займаються суто

сільським господарством, не вбудовані у інтегровані структури; сприяння безконтрольній надконцентрації ресурсів у агрохолдингових формуваннях без прив'язки їх до проблем села; тактичне, а не стратегічне наслідування мотиваціям зовнішнього ринку; нерегульованість міжгалузевих відносин разом із диспаритетом цін; сприяння екстенсивному виробництву з переважанням низько затратних культур; не приділення належної уваги ситуації з низьким рівнем якості продукції; відсутність функціональної, доступної для малого та середнього бізнесу збутової інфраструктури аграрного ринку, що призводить до значної втрати доходів.

2. Визначено, що, для того, щоб аграрне виробництво розвивалося більш ефективно та підвищувався рівень його конкурентоспроможності передусім необхідно налагодити організаційно-економічне забезпечення державної підтримки аграрного виробництва, забезпечити збільшення обсягів державної підтримки у стратегічно важливих напрямках, відповідно до принципів ринкової економіки та підходів до державного заохочення виробництва аграрної продукції в інших державах. Врегулювання вимагає також і система прямого державного фінансування аграрного виробництва, дотації та відшкодування з державного бюджету варто сплачувати передусім ефективно виробникам сільськогосподарської продукції, а головну частину коштів варто направляти на фінансову підтримку програм, які спроможні забезпечувати стабільний розвиток аграрного виробництва.

3. Доведено, що організаційно-економічне забезпечення державного регулювання аграрного виробництва з використанням податкових інструментів потрібно розглядати під призмою ефективності на рівні держави, галузі, адміністративної території, господарюючого суб'єкту і закладів соціальної сфери. Обґрунтовано, що державне регулювання економічних процесів в країні через податки направлено на отримання більш ефективних економічних показників діяльності суб'єктів господарювання при менших витратах до попередніх показників, тобто дія регуляторів направлена на впровадження

інновацій в оподаткування. Це, у свою чергу, сприятиме збільшенню фінансування і розвитку аграрного виробництва в сучасних умовах.

4. Результати аналізу заходів державного регулювання аграрного виробництва через запровадження механізмів спеціального режиму оподаткування з 2002-2015 рр. свідчать про зростання податкових надходжень від діяльності сільськогосподарських товаровиробників з 1,6 до 24,4 млрд грн (майже в 15 раз). Це дало можливість збільшити загальну суму фінансової допомоги аграрному сектору, що становило у 2013 р. 83 % від загальної суми бюджетної підтримки цій галузі проти 48 % у 2002 р. В 2015 р. аналогічний показник досяг рівня у 24,4 млрд грн (за 2014 р. дані відсутні). Зростання останнього показника відносно 2002 р. склало 15, 3%. За 12 років, починаючи з 2002 р., через спеціальний режим оподаткування ПДВ було залучено 82 млрд грн. Разом з аналогічним показником за 2015 р. ця сума склала більше 100 млрд грн. Виплати дотацій за період, що аналізується, мають нестійку тенденцію і за останні роки їх обсяги зменшуються. Так, у 2015 р. цей обсяг виплат склав 3,2% у порівнянні з 40,6% у 2002 р. (у 2002 році їхня частка була найвищою у порівнянні з аналогічним показником за досліджуваний період).

5. Проведено оцінку стану кредитування аграрного виробництва в Україні з 2002 по 2016 роки, результати якої свідчать про мінливість показників: протягом 2002-2014 рр. здійснення кредитування банківським сектором агровиробників мало тенденцію до збільшення, натомість результати 2015 р. демонструють спад показника, а в 2016 р. ситуація почала вирівнюватися на краще. Однак, результати аналізу кредитування протягом 2010-2011 рр. свідчать про негативний стан виділення кредитних ресурсів аграрним підприємствам та зменшення їх обсягів відносно аналогічного показника 2009р., що пояснюється тогочасною світовою кризою фінансової системи, на яку без виключення відреагував і банківський сектор України.

6. Механізм державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні представлений сукупністю організаційно-функціональних інститутів, серед яких органи державної влади займають чільне місце. Базовим та

визначальним інститутом для розвитку аграрного виробництва в Україні є інститут держави, який охоплює систему органів законодавчої, виконавчої та судової влади, функціонування яких впливає на всі складові суспільного життя. Розвиток аграрного виробництва залежить від функціонування органів різних регуляторних рівнів, які діють взаємопов'язано і формують комплексний механізм. Виходячи із цього, нами виокремлено такі основні рівні організаційного забезпечення регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні: міжнародний, європейський, національний, регіональний, місцевий.

7. Програми розвитку аграрного виробництва на 2017 рік відповідають задекларованим завданням Стратегії розвитку сільського господарства на період до 2020 року. Зокрема, за вимогами щодо забезпечення стабільної системи державної підтримки аграрного виробництва шляхом запровадження прогресивної системи бюджетного планування, системи індикаторів фінансування аграрного виробництва; орієнтація на державну підтримку; активізація цільової підтримки; формування переважно компенсаційних виплат; фінансування інноваційно-інвестиційних проектів; визначення критеріїв доступу до прямої бюджетної підтримки.

Основні наукові результати третього розділу опубліковані в працях [48;52;54;55].

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

4.1. Організаційно-інституційне проектування системи державного регулювання аграрного виробництва в Україні

Організаційно-економічні зміни мають супроводжуватися інституціональними процесами – створенням формальних і неформальних інститутів, які визначають перелік основних правових, організаційно-економічних норм і правил ринкової взаємодії суб'єктів аграрного виробництва, а саме:

- інститути, які формують власну ієрархічну структуру суспільства, способи прийняття рішень і контролю, які гарантують і захищають права власників;

- інститути, які визначають характер прав розпорядження власністю, функціонування виробничих одиниць аграрного сектора економіки, інфраструктурне забезпечення господарського процесу (кредитно-грошова і фінансова система тощо);

- інститути контрактації, які надають можливість угоди між господарюючими суб'єктами, знижують ступінь невизначеності і ризику розвитку аграрного виробництва (ринки, типи договорів, платіжні і кредитні засоби, біржі, страхування, товарні знаки, ф'ючерсні угоди).

Водночас, без забезпечення відповідних економічних і соціальних умов життя і діяльності на селі неможливо залучити у сільську місцевість молодь для роботи в інноваційному середовищі і, відповідно, вирішувати проблеми модернізації і розвитку аграрного виробництва (рис. 4.1).

Одним із важливих напрямів роботи щодо функціонування аграрного виробництва є формування економічно вигідного механізму його державного регулювання. Низький рівень доходності більшості сільськогосподарських товаровиробників не дає можливості користуватися основними економічними інструментами державної підтримки, а саме короткостроковими і

інвестиційними кредитами. Чинні механізми банкрутства ведуть, як правило, не до заміни неефективного власника, а до ліквідації виробництва. Як показує практика, основні проблеми належать до сфери організаційно-економічного державного регулювання і без відповідної інституціональної підтримки держави їх вирішити неможливо.

Рис. 4.1. Напрями організаційно-інституційного проектування державного регулювання аграрного виробництва в Україні

*Джерело: сформовано автором

Цінові відносини в аграрному виробництві мають забезпечувати дохід для розширеного відтворення. Саме тоді запрацюють кредитні інструменти, які спрямовані на розвиток виробництва, виникне можливість значного розширення меж страхування, покращиться своєчасність розрахунків із бюджетами, а збільшення оплати праці сприятиме залученню і збереженню робочих кадрів, спеціалістів і управлінців з високою професійною кваліфікацією.

У вітчизняній економіці необхідно формувати організаційно-інституційне середовище, яке здатне не лише на існування, а й розвиток аграрного виробництва, створювати умови для міжнародної кооперації – особливо в аграрному секторі як у найбільш соціально і економічно важливому.

Під організаційно-інституційними змінами слід розуміти взаємно узгоджені перетворення соціальних, економічних, правових, фінансових, власницьких і організаційно-управлінських інститутів. До організаційно-інституційних змін належать зміни відносин власності (формування системи гарантій прав приватного власника, необхідних умов і можливостей для трансформації трудових заощаджень у приватному виробництві), формування нових організацій і установ ринкового типу (комерційних банків, товарних і фондових бірж, інвестиційних фондів, інформаційно-консультаційних тощо), а також створення нової системи управління.

Результати аналізу стану аграрного виробництва, фактори з'ясування інституційних ознак, які підтримують створення сприятливих умов для сільського населення та дозволяють перейти до продукування концепції розвитку. Концепція тут є низкою цілей і завдань, а також цільових призначень, взаємоспрямованих щодо функцій, досягти яких прагнуть, оскільки це забезпечить необхідне покращення соціально-економічного стану сільського населення. Створення концепції організаційно-інституційних змін саме на рівні аграрного виробництва виправдано високим ступенем участі держави в його регулюванні.

Ураховуючи результати попередніх етапів нашого дослідження, ми

сформували мету розвитку аграрного виробництва як відкритої економічної системи, яка охоплює виробництво окремих регіонів. На наш погляд, вона полягає у створенні умов для збереження і збільшення чисельності населення сільських територій. З урахуванням змісту комплексу агрегатів для оцінки соціально-економічного стану сільського населення [241] вважаємо обґрунтованим встановлення таких завдань розвитку:

- підвищення рівня матеріального добробуту сільського населення, створення умов для постійного покращення його матеріальних можливостей;
- зміцнення інфраструктури сільських територій із створенням економічних умов для надання суспільних благ і підвищення ступеня їхнього використання сільським населенням.;
- створення економічних умов для соціальної адаптації, пізнавальної діяльності, естетичного задоволення, захищеності сільського населення;
- збереження і зміцнення джерел формування благ для майбутніх поколінь сільських жителів.

Сформовані мета і завдання є достатньо універсальними. Важливою умовою досягнення цілісності продукування концепції є її відповідність функціям аграрного виробництва. Вихідним принципом, який необхідно використовувати на зазначеному етапі, є принцип наступності, який передбачає врахування тих пріоритетів, що визначені раніше і вже реалізуються підсистемою державного регулювання.

Для коригування реалізації концепції організаційно-інституційних змін в системі державного регулювання аграрного виробництва необхідним є використання результатів моніторингу соціально-економічного стану сільського господарства, яке дозволяє своєчасно отримувати інформацію щодо досягнених змін.

Організаційно-інституційне проектування, як і будь-яка діяльність, пов'язане із створенням чогось нового, не може бути повністю алгоритмізоване, навіть у найширшому розумінні поняття алгоритму. Воно неминуче містить творчі елементи, неформалізовані етапи та неформалізовані

елементи. У цьому зв'язку в сучасній світовій економічній науці різні компоненти методології і теорії організаційно-інституційного проектування потребують подальшої розробки [243].

З одного боку, суттєвий розвиток отримала так звана «теорія проектування механізмів» (mechanism design theory). У межах цього напрямку розробляють алгоритми оптимального або ефективного розподілу обмежених ресурсів в умовах нерівномірного розподілу інформації між учасниками економічної системи, насамперед між державою як виразником суспільного інтересу, який визначає бажані обсяги виробництва суспільних благ і максимізує суспільний добробут, і приватними економічними агентами, які максимізують власну корисність. Усі такого типу алгоритми та обчислювальні процедури ідеологічно сягають до вальрасівської ідеї («предбачення») рівноважного стану економічної системи і відрізняються припущеннями щодо того, які параметри відомі різним типам учасників і які параметри вони визначають самостійно для «пред'явлення» своїм партнерам.

З іншого боку, є низка узагальнюючих досліджень у галузі інституціонального проектування, що мають скоріше політологічний, ніж економічний характер. Крім того, значна кількість розроблень нормативного характеру подано в межах такого напрямку економічної науки, як право й економічна теорія. Разом з тим узагальнюючі дослідження, присвячені процесу проектування нових інститутів (правил, норм, регуляцій, механізмів і т.п.), які характеризували б як етапи цього процесу, так і доречність використання на різних етапах тих чи інших модельних постановок, які мають обґрунтовувати їх характер, на сьогоднішній день практично відсутні.

Нормативний аспект так чи інакше притаманний будь-якій економічній теорії. Адже якщо вона коректно описує, пояснює і пророкує різні феномени у своїй предметній галузь, то таким чином дає можливість передбачити наслідки зроблених дій, на підставі чого діючий економічний агент є в змозі оцінити доцільність їхньої реалізації, виходячи з переслідуваних ним цілей, максимізуючи свою корисність.

Загальною характеристикою і природних, і штучних інститутів виступає їх функціональність. «Поведінка функціональна, якщо вона сприяє досягненню конкретних цілей – будь то задоволення індивіда або забезпечення їжі та притулку для членів суспільства. Інститути функціональні, якщо розсудливі люди створили і підтримують їх для задоволення суспільних потреб або досягнення суспільних цілей. Це зовсім не означає, що адаптація інститутів або поведінкових моделей стосовно до тих чи інших цілей відбувається усвідомлено або навмисно. Коли така свідомість чи намір в наявності, адаптаційну функцію називають явною, в іншому випадку вона іменується латентною» [247].

Діяльність з продукування нових інститутів може розглядатися як один із проявів економічної моделі людини, що визначають як «винахідливий, оцінюючий» (REMM - від «resourcefull, evaluative, maximizing tap»). Ця коротка формула містять, по суті, порядок дій з прийняття рішень у будь-якій галузі, починаючи від полювання і закінчуючи створенням нових законів. Реалізуючи будь-яку раціональну дію, індивід створює нормативну модель цієї дії і потім реалізує її. Якщо така модель має «разовий» характер, зумовлена обставинами, ми говоримо про адаптацію до середовища, про природну поведінку. Якщо модель систематично реалізується, коли індивід попадає в схожі ситуації - маємо індивідуальну звичку або ж соціальну норму. Якщо ж модель поведінки починає нав'язуватися іншим індивідам за допомогою деякого механізму примусу або санкціонування, то ми маємо справу з таким окремим випадком процесу прийняття рішень, як інституціональне проектування.

Витоком будь-якого процесу прийняття рішень є, з нашої точки зору, виникнення деякої проблемної ситуації, тобто такого стану справ, що усвідомлюється суб'єктом, який з ним зіткнувся як незадовільне. Джерела проблемної ситуації - це, як правило, згадувані вище зміни у відносній вартості ресурсів або зміни в перевагах суб'єктів.

Опис проблемної ситуації, яку дає їй цей (чи якийсь інший) суб'єкт, будемо називати проблемою. З цього визначення випливає, що одна і та ж

проблемна ситуація може бути усвідомлена як різні проблеми. Д того ж кожна з них виокремлює незбігаючі аспекти витоків проблемної ситуації - як джерела або причини незадовільності сформованого стану справ, так і напрями пошуку способів його зміни.

Формулювання проблем мають зазвичай характер вказівки на брак, нестачу або відсутність чогось, тобто негативних висловлювань. Якщо побудувати логічне заперечення такого висловлювання, то ми можемо отримати відповідне проблемі визначення мети – опис майбутнього бажаного стану. Мета, дослідження в сукупності з тією чи іншою сукупністю можливих засобів її досягнення, утворює завдання вибору (прийняття рішення).

Застосовані терміни дозволяють більш докладно проаналізувати логіку процесу організаційно-інституційного проектування, яка, з нашої точки зору, становить окремішність загальної логіки процесу прийняття рішень. Існує значна кількість структуризації подібної логіки, що відрізняються в деталях, з яких можна застосувати таку послідовність типових кроків:

- усвідомлення проблемної ситуації, тобто формулювання проблеми;
- визначення мети;
- з'ясування обмежень на безліч можливих засобів досягнення мети;
- розроблення, аналіз та оцінка варіантів досягнення мети;
- формулювання завдання прийняття рішення;
- прийняття рішення, тобто вибір найкращого варіанта;
- деталізація і оформлення обраного варіанта.

Під час досліджуваного тут процесу організаційно-інституційного проектування доцільно виокремлювати дві групи можливих визначень проблем:

1) визначення, що концентрують увагу на брак будь-яких ресурсів в припущенні, що правила (та інші можливості) їх використання залишаються незмінними;

2) постановки, що привертають увагу до обмежень на можливості використання ресурсів в припущенні, що самі ресурси залишаються

незмінними.

Очевидно, проблеми першого типу, які можна назвати екстенсивними, не породжують виникнення завдань організаційно-інституційного проектування. Суб'єкт, який зіткнувся з деякою проблемною ситуацією, бачить її джерело в тому що якщо зафіксовані технології його діяльності та обмеженні на їхні вибори, то у нього бракує якихось ресурсів на забезпечення рівня його добробуту (багатства), якого раніше було досягнуто. Відповідно, подолання цієї проблемної ситуації він бачить як придбання (купівля, захоплення і т.п.) необхідних обсягів таких ресурсів.

Проблеми другого типу приводять до формулювання завдання організаційно-інституційного проектування тоді, коли під «проблемогеним» обмеженням розуміють власне ліміт насправді готівки або доступних ресурсів, що має характер санкціонованого правила, а не, скажімо, обмеження, що обумовлені яким-небудь законом природи. Нині відсутні дослідження, які давали б відповідь на питання, як і чому індивід формулює саме такі проблеми, які він формулює, чим визначаються його формулювання тощо. Тому ми можемо лише констатувати тут, що зміни у відносних цінностях ресурсів не автоматично породжують стимули до інституціональних змін. Якщо послідовно застосовувати принцип обмеженої раціональності, то можна висловити припущення про те, що до формулювання проблеми другого типу в її інституціональному варіанті, індивід, швидше за все, може прийти лише після того, як переконається в неможливості подолання початкової проблемної ситуації через вирішення інших варіантів проблем, які він формулює над нею.

Справа в тому, що внаслідок існування ефекту безбілетника централізоване створення нових правил як спосіб такого подолання є, ймовірно, найбільш складним з усіх можливих способів, принаймні на рівні зміни загальноекономічних правил.

Визначення мети розроблення проекту часто розглядається як початковий пункт процесу проектування. З нашої точки зору, мета є результатом упровадження етапу формулювання проблеми і становить собою логічне

заперечення останньої. Незважаючи на зазначену очевидність змісту етапу формування мети, з яким пов'язані значні методологічні труднощі.

Це питання про те, наскільки адекватно відображає очевидна суб'єктом проблема ту проблемну ситуацію, в якій він перебуває або яку він передбачає. Адже зв'язок проблем і проблемних ситуацій неоднозначний, наприклад: брак готівки - об'єктивна ситуація - можна трактувати, як проблему недостатньої емісії грошей, а можна - як проблему повільності обігу готівки або ж як неминучий наслідок закону Грешема. Очевидно, що і цілі, що виникають на ґрунті таких проблем, також є різними.

Ще один момент, який необхідно тут згадати - це можливість формулювання мети інституціонального проекту як у функціональній, так і в предметній формі [244]. Щодо першого випадку, то зміст майбутнього бажаного стану або його зміни трактується і виражається через одну або декілька властивостей відповідного об'єкта, без фіксації конкретної його форми. Функціональна форма мети організаційно-інституційного проекту обумовлює можливість її здійснення необмеженою різноманітністю поодиноких форм економічних інститутів та їх об'єднань. Предметна форма цілепокладання фіксує майбутній бажаний стан (або його зміну) більш конкретно - не як рівень виконання функції, а як вузький клас структур або об'єктів, до якого повинен належати бажаний майбутній стан. Формування мети, що полягає у зміні якогось з наявних або впровадженні нових правил, дозволяє перейти до наступного, тобто до дуже відповідального етапу організаційно-інституційного проектування: локалізації об'єкта зміни або тієї галузі діяльності, яка залишається неоформленим законодавчо введеним правилом. Основне питання, на яке належить дати відповідь на цій стадії процесу - що саме має бути змінено в інституціональному середовищі або на рівні інституціональних угод для того, щоб початкова проблемна ситуація могла бути подолана? Відповідь на це питання передбачає знання про те, як пов'язані правила використання ресурсів і ефективність їх використання, які саме правила або групи правил «відповідальні» за неможливість досягти бажаних результатів відповідно до

наявних ресурсів.

Як відомо, виявлення причинно-наслідкових зв'язків є, з одного боку, типовим завданням будь-якого наукового дослідження, а з другого – одним з найскладнішим. У сфері економіки, де експерименти дуже ускладнені, а питання контролю впливу факторів вважають взагалі не можливо вирішити за межами чисто лабораторних експериментів, найчастіше застосовуваним є, ймовірно, порівняльний метод аналізу. Вдаючись до цього методу, зіставляють приблизно схожі ситуації, що відрізняються лише одним (або невеликою групою) фактором, що можуть гіпотетично виявитися причиною виникнення цього дослідження результату.

Очевидно, порівняльний метод є досить дієвим інструментом визначення тих правил (або нерегламентованих сфер діяльності), які виступають об'єктом організаційно-інституційного проектування. Наступна стадія процесу є для нього центральною, оскільки саме на ній формуються ті інституціональні альтернативи, з-поміж яких буде обиратися варіант, який утворює змістовне «ядро» законопроекту, що виходить на політичний ринок як об'єкт торгу й вибору. Якщо розроблені тут правила будуть неефективними, тобто не дієвими, або ж спричинять небажані результати, однак будуть впровадженні законодавцем і стануть законом, то негативні наслідки таких дій будуть відчутні як на політичному ринку, так і в усій економіці.

У цьому зв'язку основна проблема, яка повинна бути вирішена в межах методології розроблення ідеальних нормативних моделей економічних інститутів, свідомо і цілеспрямовано «імплантуються» в масову господарську діяльність, тобто методологія інституціонального проектування, - це проблема обґрунтування і вироблення таких принципів подібної діяльності, дотримання яких дозволило б зацікавленим суб'єктам формувати інститути, ефективно вирішують проблеми, для подолання яких вони призначені. По суті, це центральне завдання будь-якої проектної діяльності як у технічній сфері, так і в соціально-економічній сфері.

Аналіз сучасного стану практичної реалізації організаційно-

інституційного проектування питань розвитку аграрного виробництва дозволяє зробити висновки :

- чинне інституціональне забезпечення розроблення і реалізації державних цільових програм потребує уточнення і науково-обґрунтованого коригування;
- державна цільова програма «Стратегія розвитку аграрного сектора економіки до 2020 року» не в повному обсязі відповідає окремим положенням і вимогам цього інституціонального забезпечення.

З метою практичного використання ми розробили рекомендації, які сприяють значному підвищенню наукової обґрунтованості організаційно-інституційного проектування розвитку аграрного виробництва.

Обґрунтування – це «розумовий процес, який ґрунтується на використанні певних знань, норм і постанов з метою регламентації і еталонізації пізнавальної і практичної діяльності. Під час обґрунтування встановлюють зв'язок між двома об'єктами – підставою і обґрунтуванням, надаючи до того ж іншому якої-небудь характеристики першого» [249]. Підстава у нашому випадку – це розроблена стратегія організаційно-інституційних змін аграрного сектора, обґрунтовуваний об'єкт – державна цільова програма розвитку аграрного сектора економіки до 2020 р, яка максимально відповідає характеристикам стратегії, з практичними рекомендаціями щодо її створення. Загальні рекомендації необхідно врахувати, коригуючи зміст Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [281]. Спеціальні рекомендації зорієнтовані на підвищення ефективності державних цільових програм розвитку аграрного сектора економіки.

Етап розроблення практичних рекомендацій щодо обґрунтування стратегії організаційно-інституційних змін аграрного сектора у нашому дослідженні є завершальним, і у його розробленні відображені всі факти, висновки, рекомендації, які було зроблено на попередніх етапах. Розроблені рекомендації наведені наступним чином – спочатку загальні, а потім – спеціальні.

Велике значення у підвищенні ефективності реалізації поставлених у

програмі завдань має етап розроблення проекту програми, з'ясування мети тощо. Цьому етапу, безперечно, має передувати змістовний аналіз використання термінології, з необхідним уточненням окремих понять. Терміни і визначення, які застосовуються у програмі, мають бути зафіксовані у її вступній частині, як це роблять видаючи закон. Це необхідний і досить важливий захід, який дозволяє мінімізувати невизначеність. Створити спільне уявлення зміст про найважливіших елементів розроблення і реалізованої програми в усіх учасників зазначених процесів.

Загальна рекомендація №1 – регламентувати обов'язкове застосування у вступній частині державних цільових програм основних, понять з однозначним трактуванням їхнього змісту (єдиним для всіх подібних програм).

Величезні принципові відмінності результатів реалізації соціальних і економічних (комерційних) державних завдання, специфічний зміст відповідних заходів є достатнім обґрунтуванням для поділу усіх державних цільових програм на дві основні групи: 1) соціальні (результатом є покращення якості і підвищення рівня життя); 2) комерційні (результатом може бути покращення економічного стану, чистого прибутку тощо). Чітке визначення ролі й інтересів держави у конкретній програмі, відступ від двоєдиного підходу – рішення в одній програмі соціальних (суспільних) і комерційних завдань – полегшить оцінку отриманих результатів, суттєво підвищить ефективність реалізації програм кожної з виокремлених груп.

У соціальних програмах необхідно відійти від спрощеного наведення державної цільової програми як інвестиційної діяльності держави, яка лімітована виробничими ресурсами і часовим періодом. Показники ефективності реалізації цільових програм не можуть бути пов'язані із збільшенням обсягів виробництва, прибутком тощо.

В організаційно-інституційному забезпеченні створення комерційних цільових програм необхідно створити відповідну структуру і зміст програми до вимог, до комерційних проектів і розробок. Це сприяє підвищенню ефективності витрачання фінансових засобів й інших ресурсів, забезпечує

своєчасне і в повному обсязі досягнення поставлених комерційних цілей.

Загальна рекомендація №2 – у порядку розроблення і реалізації державних цільових програм окремо регламентувати вимоги до змісту, завдання, заходів і результатів реалізації соціальних і комерційних цілей держави.

Значно невизначеним є процес ініціювання формування проблем для розроблення державної цільової програми. До того ж прозорість і ясність зазначеного процесу для громадськості, науки і бізнесу мають не менше значення, ніж інформованість щодо змісту і результатів реалізації конкретної програми.

Загальна рекомендація №3 – уточнити у Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» зміст процесу ініціювання визначення проблеми для розроблення державної цільової програми. Визначити інституціональне забезпечення всіх етапів зазначеного процесу, створивши необхідні умови для забезпечення доступу до неї громадськості, науки і бізнесу.

Особливу роль у розробленні і реалізації державної цільової програми має державний замовник (державний замовник-координатор). Пріоритетне значення завдань, які вирішують у програмі, вимагає чіткої регламентації функцій, обов'язків і відповідальності державного замовника.

Загальна рекомендація №4 – у Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» регламентувати функції, обов'язки, визначити ступінь і міру відповідальності державного замовника, що, обов'язково вплине на якості роботи державних замовників.

На етапі розроблення державної цільової програми важливо обґрунтовувати механізм управління її реалізації з розкриттям усіх функцій: планування, обліку, контролю, організації і мотивації, зокрема стосовно управлінської команди державного замовника. Сам державний замовник має бути найактивнішим виконувачем заходів програми, що дозволить перейти від

номінального управління реалізацією програми до реального, підвищить ефективність її заходів.

Загальна рекомендація №5 – зобов'язати державного замовника розробляти і дотримуватися положення про управління реалізацією цільової програми, з розкриттям функцій організації і мотивації діяльності щодо реалізації програмних заходів. Визначати державного замовника не за номінальним зараховувати до компетенції певного органу виконавчої влади, а за ступенем участі останнього у реалізації заходів державної цільової програми.

Кожна державна цільова програма є самостійним (соціальним або комерційним) проектом, а відповідно діяльність щодо реалізації проекту має бути чітко розпланованою, організованою, мотивованою, мати специфічну систему обліку результатів для здійснення поточного контролю і координації. Відповідно до чинного інституціонального забезпечення ресурсне забезпечення роботи дирекції державного замовника не має чіткою прив'язування до ресурсного забезпечення заходів самої державної цільової програми. До того ж обґрунтованим для будь-якого проекту є облік витрат на управління його реалізацією, без чого зміст проекту є неповним, а сама реалізація проекту стає сумнівною.

Загальна рекомендація №6 – внести у Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» зміни, які регламентують обов'язкове відображення у проекті і затвердженій державній цільовій програмі ресурсного забезпечення управління реалізацією кожного етапу програми з необхідною деталізацією витрат.

Загальна рекомендація №7 – для ефективної практичної реалізації моделі організаційно-інституційних змін в аграрному виробництві необхідно активно використовувати два контури управління: внутрішній і зовнішній. Внутрішній контур управління передбачає комплексну реалізацію завдання для здійснення найбільш суттєвого впливу на об'єкт управління – наприклад соціальний стан села. Зовнішній контур управління зорієнтований на просування комплексу передбачених заходів як державного проекту, передбачає цілісний розгляд

змісту усіх етапів реалізації програмних заходів, а також результатів їхньої реалізації з наступним аналізом і коригуванням.

Серед інших недоліків чинних державних цільових програм, виокремлено:

- формування завдання не від бажаного, а від досягнутого рівня розвитку;
- зарахування до державних цільових програм заходів поточного і перспективного розвитку господарського комплексу держави, які не вимагають особливого режиму реалізації, що передбачає цільова програма;
- поєднання різних джерел ресурсного забезпечення державних цільових програм, не визначаючи дієві механізми залучення передбачених засобів.

Усунення визначених недоліків можливе навіть у межах функціонування чинного інституціонального забезпечення – шляхом посилення контролю за дотриманням його вимог.

Важливим завданням оптимізації структури державної влади є виокремлення спеціального державного органу виконавчої влади, який відповідає за питання соціального розвитку територій. У результаті адміністративних реформ територіальний аспект соціальних проблем став абсолютно домінуючим. Суб'єкти аграрного виробництва вважають основним завданням підвищення ефективності статутної діяльності, вирішуючи соціальні питання власного персоналу за ступенем наявних можливостей і ресурсів. Праця, здоров'я, освіта є одними з множини складових елементів соціального стану населення: зрозуміло, що вважати проблеми соціального розвитку другорядними у компетенції Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства інфраструктури України – некоректно. З іншого боку, функції вироблення державної політики і нормативно-правового регулювання у сфері соціально-економічного розвитку і областей України покладені на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Завдання цього міністерства не можуть бути повними без врахування питань соціального розвитку території держави.

Зазначені загальні рекомендації спрямовані на суттєве підвищення

дієвості державних цільових програм як найважливішого інструменту реалізації пріоритетних державних завдання щодо розвитку аграрного виробництва [242].

Проведене дослідження сучасного стану організаційно-інституційної структури аграрного виробництва свідчить, що формування і вдосконалення ефективної інституціональної структури ринку доцільно здійснювати на підставі концептуального підходу. У цьому зв'язку в роботі запропоновано концепцію вдосконалення організаційно-інституційної структури державного регулювання аграрного виробництва. Мета концепції – формування та розвиток такої організаційно-інституційної структури, яка забезпечує оптимальний взаємозв'язок між суб'єктами аграрного виробництва, сприяє вільному руху товарів, безперервному процесу відтворення в сільському господарстві, безперебійному функціонуванню сфери кінцевого споживання і тим самим підвищенню ефективності виробництва, збуту і споживання продукції аграрного виробництва.

Реалізація цієї мети передбачає формування концепції на підставі принципів взаємодії ринкових інститутів та цілісної організаційно-інституційної структури державного регулювання аграрного виробництва. Окреслені принципи забезпечують, по-перше, узгодженість рекомендацій, викладених в концепції, для інститутів, що репрезентують законодавчі та виконавчі органи влади як на державному, так і регіональному рівнях. Така узгодженість повинна бути забезпечена по вертикалі - між державними управлінськими рішеннями та рішеннями, прийнятими на регіональному рівні, і по горизонталі - між інститутами управління регіоном, між регіональними інститутами та інститутами місцевого самоврядування. По-друге, за допомогою цих принципів буде досягнена узгодженість рекомендацій з такими стратегічними цілями функціонування та розвитку аграрного виробництва, як забезпечення максимального рівня продовольчого споживання населенням та його продовольчої безпеки. По-третє, ці принципи дозволяють максимально врахувати особливості аграрного виробництва.

Концепція передбачає інституційні пріоритети: специфікація та захист

прав власності на землю; формування розгалуженої мережі виробничих та збутових кооперативів, які дозволяють аграрним товаровиробникам розвивати ринкові зв'язки без посередників; відновлення крупнотоварного виробництва, передбачаючи створення підприємств, які об'єднують виробництво, переробку та реалізацію аграрної продукції; державна підтримка господарств населення; розвиток біржових систем в мережі Інтернет, створення інформаційно-консультаційних служб, кластерна політика регіонального розвитку [74].

Концепція складається з трьох розділів. Перший представляє собою сукупність положень, спрямованих на вдосконалення організаційно-інституційного забезпечення системи державного регулювання аграрного виробництва. У другому наведені положення щодо вдосконалення організаційно-інституційної інфраструктури аграрного виробництва. Третій включає ряд заходів щодо вдосконалення взаємозв'язків між суб'єктами аграрного виробництва (рис.4.2).

Удосконалення організаційно-інституційної структури аграрного виробництва базується на специфікації та захисті прав власності на землю. Проблема полягає в тому, що сформована в регіоні система підтвердження та захисту прав власності на землю не сприяє раціональному використанню сільськогосподарських земель та не дозволяє залучити інвестиції в сільське господарство. Механізм реалізації прав власності недоформований, має половинчастий характер: з одного боку, де-юре селянин-власник, з іншого, де-факто – відсутній механізм економіко-правових засад реалізації цього права. Даний парадокс неминучий та у подальшому уособлюватиме неефективність аграрного розвитку, а сільський підприємець залишатиметься приреченим на низькодохідну діяльність [287].

Концепція створює передумови для раціонального використання земельних ресурсів. Для створення умов залучення землі в ринковий оборот необхідно удосконалювати нормативно-правову базу, яка регулює порядок проведення аукціонів та конкурсів з продажу земельних ділянок або права їх оренди тощо.

Рис. 4.2. Основні складові концепції вдосконалення організаційно-інституційного забезпечення державного регулювання розвитку аграрного виробництва [авторська розробка]

До важливих напрямів розвитку та вдосконалення інститутів, що визначають інституціональне середовище аграрного виробництва, ми відносимо підвищення надійності контрактної системи. У цьому напрямі дуже важливо забезпечити розвиток контрактного сільського господарства, в якому якість товару, його обсяги, ціна і терміни постачання згоди не *ex post*, тобто не після звершення акту виробництва і доставки товару на ринок, – а «*ex ante*», тобто до початку процесу виробництва. Більше того, теорія контрактів враховує особливості сільського господарства: тривалість виробничих циклів, залежність від погодних умов тощо. Контрактне сільське господарство є найважливішою умовою забезпечення стійкості в розвитку галузі, оптимальним поєднанням малого й великого бізнесу в аграрному виробництві. У зв'язку з цим основним документом, що регулює економічні та правові відносини товаровиробника і споживача сільськогосподарської продукції, має стати контракт, який доповнює ринкові відносини перевагами планомірних зв'язків (зниження трансакційних витрат, мінімізація ризику, стабільність виробництва, гарантованість умов життєдіяльності підприємств аграрного сектора).

З попереднім напрямом вдосконалення організаційно-інституційної структури аграрного виробництва тісно пов'язаний розвиток інституту конкуренції. Розвитку цього інституту сприятиме вдосконалення системи державних замовлень та державних закупівель продукції аграрного виробництва. Перш за все вони повинні розподілятися на конкурсній основі. У разі неефективності господарської діяльності державні підприємства не має одержувати замовлення з боку держави. Велику роль у розвитку інституту конкуренції в аграрному секторі може зіграти розвиток регіональної системи заготівельних організацій і зростання кількості малих форм господарювання.

Досвід розвинених країн свідчить, що оптимізація ролі держави щодо аграрного сектора економіки виникає за рахунок як громадських, так і державних інститутів. До того ж організаційно-інституційні структури, що формує держава, не заміняють держави, не гальмують процес створення громадських, інститутів, а доповнюють їх. У цьому зв'язку необхідна система

заходів, яка стимулює розвиток інститутів суспільної самоорганізації аграрного виробництва: асоціацій підприємців, профспілок, спілок споживачів, наукових співтовариств тощо.

Актуальним напрямом пропонованої концепції є вдосконалення нормативно-правових засад функціонування аграрного виробництва, яке передбачає розроблення та внесення змін до законів та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність його учасників. Оскільки більшість проблем суб'єктів і агентів ринкових відносин обумовлено формальними правилами державного рівня, пропонується на основі постійного моніторингу діяльності агентів аграрного виробництва формулювати і направляти рекомендації та пропозиції до законодавчих органів влади державного рівня. Удосконалення регіональних законодавчих актів обов'язково має включати розробку нормативних документів з організації оптової торгівлі, розроблення нормативно-методичних документів з стандартизації та сертифікації продукції, розроблення методичних документів з постачальницько-збутової та торговельної діяльності. Прийняття цих законів мінімально необхідно.

Наступний параметр концепції передбачає створення адекватної товаропровідної системи, вузлами якої є оптова та роздрібна торгівля, товарні біржі, заготівельно-закупівельні кооперативи, пункти прийому молока і м'яса в особистих селянських господарств. Враховуючи основні положення «Стратегії розвитку аграрного сектора економіки до 2020 року», важливою рекомендацією концепції вважаємо організацію пунктів прийому м'яса і молока в особистих селянських господарств, на частку яких в 2015 році припадало 43,3% валової продукції рослинництва і 59,4% валової продукції тваринництва [42].

Розвиток аграрного виробництва охоплює створення і розвиток такого інституту посередництва як біржа, так як вона є важливим інституціональним компонентом ринку, що визначає істотною мірою основні характеристики його функціонування. Цей елемент інфраструктури аграрного виробництва має більш широке застосування, оскільки власне тут здебільшого мірою

враховують якісні показники продукції, більш об'єктивно встановлюють ціни, а товаровиробники своєчасно отримують розрахунок за реалізоване зерно. Біржі формують повну картину ринкової ситуації, не володіючи якою, виробник змушений розпорошувати зусилля і займатися кількома ходовими культурами. Для аграрного виробництва досить перспективним напрямом розвитку біржової торгівлі, на наш погляд, є організація електронних торгів. Тепер здійснювати біржову торгівлю можна через універсальну систему електронних торгів на базі Інтернет.

Сутність електронної торгівлі полягає в тому, що угоди (контракти) укладають на підставі інформації про запропоновану або необхідну продукцію, яку продавці і покупці розміщують в електронному магазині (в базах даних). Розрахунок виконують електронним способом. Рух продукції від продавця до покупця і надання всього комплексу послуг забезпечують спеціалізовані організації.

Учасниками системи електронних торгів можуть бути центри електронної торгівлі, продавці і покупці продукції, банки, страхові компанії, юридичні та митні служби, органи сертифікації, транспортні компанії, податкові служби, склади, магазини тощо. Організації-власники системи електронних торгів виконують функції центру з одержанням ліцензії на право посвідчення справжності електронного цифрового підпису, видають своїм партнерам сертифікати відкритого ключа електронного цифрового підпису, а також блокують сертифікати електронного цифрового підпису в необхідних випадках. Умовно всіх учасників системи електронних торгів можна поділити на дві групи: фактичні та функціональні. До фактичних належать покупці і продавці, які мають право безпосередньо брати участь у торгах, до функціональних – уповноважені банки та склади, перевізники та експедитори, уповноважені страхові компанії.

Працююча система дозволить фактичним учасникам одержувати і аналізувати достовірну інформацію про товари та кошти учасників, самостійно обирати потрібний варіант комерційної пропозиції на купівлю та продаж,

безпосередньо укладати угоди в електронному вигляді. Функціональним учасникам система електронних торгів забезпечить можливість виставляти на торговельний майданчик свої комерційні пропозиції (послуги), накопичувати достовірну інформацію з операцій, що готуються, отримувати оплату за свої послуги, мати оперативні дані для організації своєї роботи.

Рух продукції в межах системи електронних торгів може здійснюватися у двох формах: 1) прямий зв'язок між продавцем, що відіграє роль також і експортера, і покупцем; 2) рух продукції ланцюжком: виробник - організація-експортер - організація-імпортер-оптовик - покупець. Перша форма руху продукції передбачає доставку продукції безпосередньо покупцеві – це зазвичай у разі місце при постачання сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих та інших виробів виробничого призначення; друга форма - припускає участь організацій, що виконують функції посередника-оптовика, збутового агента і продавця-дилера.

Отже, система електронної торгівлі вирішує такі завдання: створює систему вільного інформаційного обміну всіх учасників ринку; формує інформаційні банки про товаровиробників і споживачів; залучає до ринкового обороту науково-технічний і підприємницький потенціал і ресурси всіх учасників, а також одержувані на їхній основі якісно нові продукти і послуги; скорочує невиробничі витрати товаровиробників під час реалізації продуктів і послуг на ринку; здійснює моніторинг стану товарних ринків; проводить дослідження з вивчення та поліпшення функціонування мережі електронної торгівлі; надає консалтингову допомогу; зменшує ризик під час укладання угод і здійсненні комерційних операцій; формує систему страхування угод і механізмів взаємної довіри і гарантій між учасниками; створює умови для розвитку цивілізованого ринкового середовища. Покупці і продавці агропродовольчої продукції, використовуючи електронну торгівлю в мережі Інтернет, досягають економії трансакційних витрат, яку не можуть надати інші форми оптової торгівлі. У сукупності з іншими формами збуту, система

електронних торгів дозволяє знизити ризики і відповідно одерати великий прибуток.

Однак система електронних торгів на базі Інтернет доцільна лише тоді, коли ці торги організовані за біржовими правилами, що можливо лише у разі реалізації низки жорстких умов-обмежень, накладених на організацію біржової електронної торгівлі. По-перше, предметом торгів має бути не сама продукція, а права на неї, що купують і продають до моменту фактичного продажу продукції, тобто ф'ючерси. Розвиток ф'ючерсної торгівлі неминуче спричинить появу опціонів, які посилюють функцію біржової торгівлі з прогнозування ціни продукції, а не гарантування збуту. Очевидно, що якщо ввести при цьому правило про перерахування покупцем біржі (продавцю прав на продукцію) більшої частини суми (до третини ціни), то механізм біржі запрацює і на інвестиційну складову процесу сільськогосподарського виробництва. Він забезпечить виробника не тільки страховими гарантіями реалізації за ціною укладеної угоди, а й авансованими передплатами засобів для вкладень в зростання кількості та якості врожаю. У свою чергу доцільним правилом може бути зобов'язання виробника продукції гарантувати відшкодування фінансових втрат у зв'язку з нереалізованістю угоди з реальним товаром, наприклад через неврожай. Це зобов'язання може забезпечуватися використанням банківського капіталу під заставу земельної власності виробника, що можливе в умовах розвитку відносин приватної власності на землю. Ризик втрати земельного капіталу змусить виробника укладати біржові угоди не на всю величину майбутнього врожаю, а тільки на ту його частину, яку він гарантовано зможе поставити на ринок.

Перспективним критерієм розвитку інституційної інфраструктури аграрного виробництва має стати розвиток інформаційно-консультаційного забезпечення суб'єктів ринку. Останнє сприятиме подоланню асиметрії інформації, підвищенню інформатизації аграрної сфери та створення єдиної системи інформаційного забезпечення сільського господарства.

Інформаційне забезпечення аграрного виробництва передбачає створення мережі регіональних інформаційно-маркетингових центрів, моніторинг державного та місцевого регулювання регіональних і місцевих ринків, створення регіональної інформаційної системи «Регулювання попиту і пропозиції агропродовольчої продукції». Також необхідно активізувати роботу щодо створення єдиної інформаційно-комунікаційної мережі в аграрному секторі, яка дозволить комп'ютеризувати операції з постачання обладнання, добрив, сільськогосподарської техніки, сприятиме розвитку електронних торгів.

На наш погляд, в аграрному секторі на рівні інститутів управління агропродовольчими ринками назріла необхідність створення спеціального центру зі збирання та аналізу комерційної інформації, підготовці на цій основі управлінських рішень.

Удосконалення фінансових інститутів аграрного виробництва сприятиме організаційному формуванню таких нових ринкових інститутів, як система складських свідоцтв, страхування ризиків сільськогосподарського виробництва, здійснення заставних операцій під час збуту сільгосппродукції. Зокрема, впровадження механізму складських свідоцтв сприятиме забезпеченню застави за кредитами для посівних і збиральних компаній, подоланню монополізму великих підприємств зі зберігання сільськогосподарської продукції, збільшенню обороту сільгосппродукції, зменшення втрат, пов'язаних з неправильним зберіганням.

Актуальними заходами розвитку кадрової інфраструктури, на наш погляд, є підготовка кадрів, які володіють практикою маркетингу, фінансово-технічного консалтингу, організація курсів підготовки та перепідготовки консультантів-організаторів, а також розвиток системи поширення та передачі сільськогосподарських знань.

Найважливішими способами вдосконалення організаційно-інституційної структури аграрного виробництва на рівні його суб'єктів є розвиток процесів інтеграції в сільському господарстві, створення сільськогосподарських

споживчих і кредитних кооперативів, стимулювання вітчизняного товаровиробника, формування інфраструктури фермерських господарств та особистих селянських господарств. Це обґрунтовано тим, що основними факторами формування ефективного та конкурентоспроможного агропродовольчого ринку є спеціалізація, інтеграція і раціональна організація виробництва відповідно до природно-кліматичних умов.

Визначення економічного ефекту, отриманого у зв'язку з реалізацією пропонованої концепції, містить такі аспекти:

1. Визначення економічного ефекту, отриманого у процесі скороченні непродуктивних трансакційних витрат. Ця величина скорочення витрат, зумовлених взаємодією влади з суб'єктами і агентами агропродовольчого ринку, тобто скороченням витрат викликаних ускладненою процедурою реєстрації земельної власності, витрат на прискорену реєстрацію підприємств аграрного сектора економіки, необґрунтованим ліцензуванням, сертифікацією, високою активністю контролюючих органів.

2. Визначення економічного ефекту, досягнутого за рахунок усунення з продовольчого ланцюжка низки посередників.

3. Визначення ефекту синергії, спричиненого взаємодоповненням, ступенем узгодженості заходів щодо вдосконалення організаційно-інституційної структури державного регулювання аграрного виробництва. Так функціонування обласних ярмарків, узгоджене з створенням мережі приймально-збутових кооперативів м'ясо-молочної продукції, сприятимуть зростанню добробуту особистих селянських господарств більшою мірою, ніж за поетапної реалізації заходів. Такий же синергетичний ефект надає взаємопов'язаний розвиток біржових систем, електронної торгівлі сільгосппродукцією і інтервенційного регулювання.

Таким чином, позитивний результат зусиль щодо вдосконалення організаційно-інституційної структури державного регулювання розвитку аграрного виробництва стане очевидним у збільшенні дохідної частини бюджету та забезпеченні комплексного підходу до створення умов для

прискорення темпів зростання обсягів виробництва в аграрному виробництві, що сприятиме вирішенню галузевих виробничих, фінансових, соціальних проблем, забезпечення продовольчої безпеки та ефективному соціально-економічному розвитку національної економіки. Більше того, пропонована концепція дозволить виробити відповідні механізми державного регулювання аграрного виробництва: правове забезпечення, моніторинг, контроль, прогнозування, державна підтримка, ціноутворення.

Важливо відзначити, що відповідно до цієї концепції вдосконалення організаційно-інституційної структури аграрного виробництва розглядається як перманентний процес у зв'язку з тим, що економіка, а отже і її структура, змінюються постійно, а інституціональна структура вдосконалюється дискретно через збільшення питомої ваги економічних перетворень і зростання невідповідності між правилами гри та існуючої дійсністю.

Більше того, самі норми і правила безпосередньо виступати на ринку не можуть, вони реалізуються через відповідні інституціональні відносини, які виникають між інститутами державного регулювання та суб'єктами ринку. Отже, має місце об'єктивна необхідність використання державного регулювання організаційно-інституційної структури аграрного виробництва як на національному рівні, так і на рівні регіону. Крім того, у зв'язку з розвитком комп'ютерної індустрії і технологічними змінами в економіці змінюється роль держави, вона все більше відіграє роль інституту, регулюючого і координуючого систему взаємовідносин суб'єктів аграрного виробництва, покликаного забезпечити найбільш ефективну та соціально орієнтовану ринкову інфраструктуру. На тлі бурхливого розвитку наддержавних виробничих й інформаційних структур інститут держави є практично єдиним інститутом, що має можливість регулювати їх розвиток відповідно до соціально-економічних інтересів держави та нації. Держава як основний інститут політичної системи суспільства покликана координувати і збалансувати взаємовідносини між суб'єктами суспільних відносин.

4.2. Адаптивний механізм в системі державного регулювання активізації аграрного виробництва

В період викликів глобалізації та макрофінансових рецесій держава об'єктивно визнає сферу аграрного виробництва пріоритетною, здатною генерувати значні прирости валового внутрішнього продукту та чи не єдиним інструментом підтримки продовольчої безпеки національного рівня. Звісно, потенціал вітчизняного аграрного сектору має потужний виробничий та переробний арсенали, які здатні забезпечити не тільки потреби внутрішнього ринку споживання аграрної продукції, а й інтернаціоналізувати канали збуту.

В сучасних умовах, аграрний сектор, як базова галузь економіки України функціонує під впливом кризових, деструктивних чинників: неспроможність до простого й розширеного відтворення виробничих фондів, інноваційна пасивність, зниження обсягів інвестиційних ресурсів, підвищення індексу цін, руйнація фінансово-кредитної системи, фрагментарна ефективність управлінських механізмів. Наведений спектр проблем фокусується на їх єдності в площині вирішення, зокрема державному регулюванні та стимулюванні підприємницької активності.

Так, за останні роки державне регулювання аграрного виробництва не виявило достатніх резервів зростання та ефективних механізмів управління, що в свою чергу обумовлено розбалансованістю самого аграрного сектору та зниженням здатності опору до зовнішніх викликів та турбулентності внутрішнього підприємницького середовища.

Вищенаведені фактори гальмують активізацію в усіх аграрних підгалузях і обумовлюють пошук нових управлінських механізмів з створення резервів підвищення рентабельності та конкурентоспроможності аграрних підприємств і зміцнення їх адаптивних здатностей.

Разом з тим, об'єктивна необхідність формування в рамках глобальної економіки багаторівневого регулюючого механізму обумовлена розвитком таких процесів, як загострення конкуренції та інтервенцією імпортованої

аграрної продукції на вітчизняні ринки. З поміж іншого це обумовлює необхідність удосконалення адаптаційних механізмів, котрі врегульовували б взаємовідносини в масштабах як глобальної, за допомогою участі в міждержавних і наднаціональних продовольчих ринках, так і національної економік, завдяки підвищенню результативності внутрішньої політики та вдосконаленню функціонального забезпечення регулювання.

За підсумками проведеного аналітичного дослідження адаптивної здатності аграрного виробництва не залишається жодних сумнівів щодо необхідності застосування адаптивних механізмів в системі державної підтримки аграрного виробництва.

Слідуючи за логікою висновків попередніх підрозділів було виявлено ряд зовнішніх подразників макроекономічного спрямування, які нівелюють адаптивну здатність аграрного виробництва. Пропонуємо систематизувати досліджувані подразники зовнішнього середовища на адаптер (систему, що піддається впливу), відповідно до інтенсивності дії.

На наш погляд, одним із найбільш деструктивних впливів в системі державної підтримки аграрного виробництва має недосконалість її нормативно-правового та організаційно-управлінського забезпечення, що не в змозі сприяти підвищенню соціально-економічних показників розвитку як регіонів, так і галузі.

В правовому аспекті, державне стимулювання аграрного виробництва ґрунтується на принципах, що викладені в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158, галузевій програмі розвитку садівництва України на період до 2025 року, схваленій наказом Мінагрополітики України, Української академії аграрних наук 21.07.2008 № 443/73, законах України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про дитяче харчування», «Про безпечність та якість харчових продуктів», а також в регіональних нормативних документах.

Таким чином, аграрне виробництво має більш ніж достатню законодавчу базу, але практика функціонування підприємств переконливо свідчить на користь тези, що ефективність державного регулювання й підтримки вимірюється не кількісним показником, а якістю реалізації нормативно-правового забезпечення. В такому аспекті наявне законодавство не витримує горизонт поставлених завдань й позиціонується як малоефективне. В свою чергу це призвело до часткового занепаду аграрного виробництва, про що свідчать такі наслідки:

1. Розірвання єдності ланцюга: державна фінансова протекція – науковий сектор – агробізнес.

2. Скорочення великого бізнесу і, як наслідок, переміщення виробничих потужностей до малих форм агробізнесу, які не мають достатнього економічного потенціалу для створення конкурентних переваг аграрної продукції.

3. Відчутне зниження рентабельності аграрних підприємств обмежує їх доступ до залучення зовнішніх інвестицій.

4. Недостатня структурованість організаційних форм підприємництва в аграрному виробництві створює пріоритетні перекося в бік малого бізнесу, що стримує його розвиток.

5. Погіршення умов використання наявних ресурсів господарств і біокліматичного потенціалу регіонів, фрагментарність впровадження інтенсивних ресурсозберігаючих технологій.

6. Недостатність і нерегулярність зволоження й зрошення насаджень.

7. Деформація системи удобрення плодкових і ягідних насаджень.

8. Високий ступінь трудомісткості аграрного виробництва.

9. Інфраструктурний дефіцит системи зберігання та переробки продукції.

10. Незадовільний стан потужностей.

11. Скорочення місткості аграрного ринку та різке подорожчання ресурсів.

Для мінімізації вище наведених наслідків та полегшення процесу адаптації аграрного виробництва в окресленому середовищі, на нашу думку, необхідно здійснити такі корективи в нормативно-правовому забезпеченні:

1. Впровадження в законодавчому порядку ефективних ринкових механізмів ціноутворення, зокрема цінову політику доцільно здійснювати на основі вільного ціноутворення у поєднанні з державною протекцією – гарантовані ціни визначені на основі нормативної собівартості як мінімально-допустимого рівня цін, стимулювання експорту й обмеження імпорту, законодавча підтримка застосування референтного ціноутворення на продукцію досліджуваної галузі, що сприяло б зниженню цінового навантаження на кінцевого споживача шляхом бюджетної компенсації.

Важливість врегулювання цін на аграрну продукцію обумовлюється необхідністю дотримання еквівалентності розрахунків між виробниками та споживачами кінцевої продукції для розширеного відтворення виробництва, ефективної госпрозрахункової діяльності сільськогосподарських підприємств та господарств населення, прискоренню науково-технічного прогресу та задоволенню потреб споживачів на ринку продовольства.

2. Законодавча регламентація нових, більш ефективних форм аграрного підприємництва – аграрних кластерів. Основною спрямованістю такого поступу має бути поглиблення спеціалізації виробничого процесу, розвиток ефективних форм інтеграції виробничих та переробних аграрних структур, виробничої кооперації, формування належної виробничої і ринкової інфраструктури.

Поглиблення зональної спеціалізації доцільно здійснювати з урахуванням еластичності попиту і пропозиції на ринку аграрної продукції, а також таких чинників його формування: максимальне використання можливостей природно-економічних факторів підвищення врожайності, зниження собівартості й підвищення якості продукції, найбільш раціональне використання виробничого потенціалу аграрного виробництва, найповніша реалізація транспортних та логістичних можливостей для перевезення продукції, скорочення її втрат під час транспортування і зберігання, забезпечення екологізації виробництва.

3. Удосконалити механізм оподаткування аграрних підприємств (в частині визначення податкових канікул, покриття 50% від суми податку з прибутку з державного бюджету) селекційних установ, особливо в питаннях платежів при патентуванні та держреєстрації нових сортів і підтримки уже існуючих кращих вітчизняних сортів; надати державним селекційним установам право перевірки та контролю за впровадженням власних сортів.

4. Розробити програму державної підтримки кредитування аграрного виробництва, надавати спеціалізовані державні кредити на пільгових умовах кредитування за низькими відсотковими ставками (не більше 3%) на термін 5-10 років.

5. Дозволити на законодавчому рівні пролонгацію лізингових розрахунків придбану техніку у кінці операційного циклу, тобто здійснювати оплату після того як надійдуть кошти за вироблену та реалізовану продукцію.

Окрім нормативно-правових чинників в площині державного стимулювання аграрного виробництва слід загострити увагу на організаційно-управлінських недоліках адаптивного механізму.

В загальному, державне регулювання, як системне явище заперечує швидку адаптивність в силу обмеженої гнучкості в умовах постійних зовнішніх подразників фінансово-економічного, соціально-політичного та організаційно-управлінського характеру. Внаслідок властивих недоліків існуючих механізмів державного регулювання та зниженої ефективності державних ресурсів (економічних, інформаційних, трудових, фінансових, науково-технічних) потенціал аграрного виробництва має передумови до постійного послаблення. Некерованість цього процесу посилюється істотним чином деструктивними прорахунками в цільових програмах і стратегіях сталого розвитку зокрема в застосуванні адаптаційних механізмів регулювання аграрного виробництва.

При вдосконаленні структури адаптаційного механізму державного регулювання важливо усвідомлювати принципову роль експертно-аналітичної оцінки організаційно-управлінської природи всіх екстерналій, оскільки такі

системи характеризуються сукупністю чинників, які ускладнюють управління на макрорівні. Найбільш суттєвими серед їх множини варто виділити:

- труднощі при визначенні еталонних показників аграрного виробництва;
- відсутність чіткої структури та періодичності процесів адаптації;
- нерегулярність проявів властивостей, пов'язаних з різними причинами, діючими на формування об'єктів управління;
- нерегулярність впливу зовнішніх факторів;
- імовірнісний характер зміни заданої мети руху системи і характеру параметрів процесів;

Таким чином, управління організаційно-управлінськими пов'язано з необхідністю прийняття рішень в умовах невизначеності та вірогідної природи параметрів процесів адаптації. Зауважимо, що труднощі формалізації економіко-організаційних систем обґрунтовують необхідність застосування в аграрному виробництві типу адаптивного механізму регулювання, що припускає необхідність зміни структури та параметрів функціонування, відповідно до зміни самої галузі.

На підставі систематизації результатів дослідження теоретичного характеру в попередніх розділах, ми визначили, що адаптивний механізм становить визначається як єдність підсистем, зокрема підсистеми формування цілей контролюючої, регуляторної та компенсаційної. Перераховані підсистеми є високоефективними при їх сукупній взаємодії в єдиному управлінському ланцюзі: держава – аграрне виробництво.

Очевидно, що постановка цілей державного регулювання є відправною точкою в процесі адаптивного регулювання аграрного виробництва, адже визначення стратегічних цілей здійснюється з огляду на адаптивну здатність щодо зовнішнього оточення. В той же час, сукупність регуляторних і компенсаторних механізмів дозволяє оптимізувати діяльність аграрного виробництва в процесі оперативного управління.

Тож нами схематично запропоновано механізм взаємодії адаптивних підсистем управління суб'єктів аграрного виробництва й держави –

інтегрований механізм адаптивного регулювання на підставі принципів функціонування адаптивних систем, які обумовлені параметричними вимогами державного стимулювання адаптивної здатності (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Адаптивний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні

Джерело: розроблено автором

Запропонований механізм адаптивного регулювання виходить з того, що блок розробки та реалізації рішень утворює єдину систему, яка включається на всіх етапах прийняття і реалізації рішення в макроекономічному та підприємницькому середовищах. По всій послідовності ланцюга на вхід кожного блоку надходять і реалізуються різні фази управлінських рішень, а інформація про них надходить в експертно-аналітичний блок прийняття рішень з можливістю розробки покрокової і багаторазової ітерації. Такі завдання вирішуються в режимі полі системного регулюванням цільових характеристик дисбалансу функціональних альтернатив.

Вибір структурної моделі адаптаційного механізму і значущості базових і спеціальних функцій системи державного стимулювання розвитку аграрного виробництва здійснюється уповноваженими особами, які приймають рішення на основі зазначених принципів, правил і критеріїв.

Отже, адаптивний механізм державного регулювання аграрного виробництва сприятиме вирішенню завдань підвищення ефективності державного регулювання методами врівноваження перекосів та диспропорцій цільових характеристик стратегічних альтернатив функціонування.

Для кількісного виміру результативності запропонованого адаптивного механізму, доцільно використовувати ключові показники в п'яти проекціях механізму формування цілей державної регуляторної політики. На практиці такі показники дають можливість аналізувати і контролювати (аналітичний механізм) зміни макросередовища, використовуючи стратегічні карти і збалансовану систему індикаторів ефективності адаптивного регулювання.

Система індикаторів адаптивності аграрного виробництва дозволяє корегувати власну стратегію економічного зростання відповідно до тієї, що декларується державою, контролювати вектор руху та відповідність дій менеджерів. Вона покликана вирішити надзвичайно гостру проблему – подолати розрив між вихідними даними, одержуваними з макросередовища, і стратегією суб'єктів аграрного виробництва.

Орієнтування на стратегію державного стимулювання аграрного виробництва забезпечує можливість зворотного зв'язку. Він сприяє безперервному процесу реалізації стратегії та адаптації системи державного регулювання до змін внутрішнього і зовнішнього середовища. При заданих цільових параметрах і визначенні фактичних результатів виявляються відхилення і з їх урахуванням коректується поточна діяльність аграрного виробництва або критерії досягнення цілей (регуляторний механізм).

Таким чином, адаптивний механізм державного регулювання об'єднує весь управлінський цикл, починаючи від планування до контролю за індикаторами ефективності адаптації. Доцільно вважати інтегрований механізм адаптивного державного регулювання як систему всеосяжного і взаємопроникного арсеналу управлінських рішень, які спрямовані на виконання таких функцій:

- а) збір та моніторинг зовнішньої інформації;
- б) обробка даних і моделювання управлінських впливів;
- в) надання отриманої інформації її користувачам.

Впровадження адаптивного механізму в систему управління підвищує прогнозованість результатів аграрного виробництва, сприяє зв'язку між стратегічними, операційними і фінансовими цілями, робить їх досяжними, завдяки державному стимулюванню. Знаючи макроекономічні цілі і їх відносну важливість для реалізації стратегії аграрного виробництва, менеджери можуть вибирати відповідні управлінські інструменти, які дозволяють об'єктивно оцінити можливі компромісні рішення (компенсаторний механізм). При постійній необхідності уникнення й адаптації до екстерналій визначаються критерії прийняття компромісних рішень.

Отже, адаптивний механізм державного регулювання аграрного виробництва дозволяє розширити можливості виміру його цілей, оцінки фактичних результатів і контролювати процес прийняття управлінських рішень, що не суперечать механізмам державного регулювання.

Оскільки, адаптивний механізм державного регулювання передбачає безпосередньо механізм державного регулювання, важливо усвідомлювати необхідність реалізації державної адаптивної стратегії, яка обумовлюється високим динамізмом процесів впливу на середовище аграрного виробництва, створює передумови для розробки комплексних адаптивних рішень, дозволяє проводити оперативний моніторинг з метою прийняття адекватних стратегій економічного зростання аграрного виробництва.

На наш погляд, при формуванні основних положень державної адаптивної стратегії найбільш раціональною її структурою слід вважати такий понятійний ряд, який системно охоплює всі складові адаптивної здатності аграрного виробництва. Таким чином, висхідними, тобто базовими елементами державної адаптивної стратегії пропонуємо вважати:

– сировинну адаптацію. В стратегії державної підтримки галузі сировинна адаптація має вирішувати питання, що стосуються захисту сировинних додатків – агровиробників;

– виробничу адаптацію. Передбачає державне сприяння в частині оновлення виробничих фондів, впровадження нематеріальних активів інноваційного спрямування, використання кваліфікованого кадрового забезпечення, що в суцільній єдності визначає обсяги та якість продукції;

– інвестиційно-фінансову адаптацію. Даний елемент державної стратегії спрямований на підвищення інвестиційної привабливості галузі для створення власних й залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів, забезпечення кредитоспроможності, фінансової стійкості та рівноваги аграрного виробництва;

– ринкову адаптацію. Направлена на формування такої регуляторної цінової політики, яка б сприяла механізмам вільного ціноутворення, новим ринкам збуту за межами традиційних ринків внутрішнього споживання.

Збалансованість вищенаведених компонентів гарантує макроекономічні умови для ефективної реалізації державної адаптивної стратегії, в протилежному випадку дисбаланс даних компонентів призведе до кризових

явищ в аграрному виробництві. Зважаючи на дану тезу, при розробці адаптивної стратегії державного стимулювання необхідно дотримуватись співвідношення поточного стану адаптивної системи з еталонною, збалансованою системою.

Пропонуємо більш детально розглянути адаптивну стратегію державного стимулювання аграрного виробництва за допомогою систем нерівностей, які, в першу чергу, спрямовані на характерні девіації базової, тобто еталонної адаптивної системи.

Для запису формалізованого вигляду нерівностей пропонуємо ввести такі умовні позначення:

Ra (*raw adaptation*) – сировинна адаптація;

Pa (*production adaptation*) – виробнича адаптація;

IFa (*investment and financial adaptation*) – інвестиційно-фінансова адаптація;

Ma (*market adaptation*) – ринкова адаптація.

Базова (еталонна) модель збалансованої структури державної адаптивної стратегії має такий вигляд:

$$\left\{ \begin{array}{l} Ra \geq Pa; \\ Pa \leq Ma \end{array} \right. \quad (4.1)$$

Економічний сенс запропонованої нерівності полягає в тому, що сировинна адаптація прямо корелює з виробничою адаптацією, тобто при впровадженні державної політики економічного протекціонізму щодо сировинних ринків аграрного виробництва значно покращується виробнича адаптивність виробників, з огляду на розширення та зниження вартості сировинної бази. При цьому, ринкова ніша, що належить аграрному виробнику повністю поглинає продукцію аграрного виробництва при максимальному завантаженні виробничих потужностей.

Зважаючи на сучасний стан аграрного виробництва запропонована структура державної адаптивної стратегії в загальному механізмі державного регулювання має такі шляхи практичного впровадження:

1. Збалансована державна адаптивна стратегія підтримки аграрного виробництва досягається за умови сталого попиту на експортну продукцію вітчизняного аграрного виробництва при повній ліквідації митних та податкових перешкод.

2. Іншим вектором реалізації збалансованої адаптивної стратегії може стати зниження сировинної імпортозалежності вітчизняного аграрного виробництва шляхом державного фінансування освоєння інноваційних технологій зберігання та переробки сировини.

При зменшенні державного регулювання ринкової адаптації структура базової адаптивної стратегії деформується і приймає такий вигляд:

$$Ra > Pa > Ma \quad (4.2)$$

З нерівності видно, що сировинна база повністю забезпечує виробничу адаптацію, але разом з тим, займана частина внутрішнього ринку продукції аграрного виробництва менша, ніж потенційно дозволяють ефективні заходи виробничої адаптації. Інтерпретуючи дану нерівність до аграрного виробництва при композиції державної адаптивної стратегії, варто акцентувати увагу на митній політиці, зокрема врегулювати питання експортного мита на продукцію аграрного виробництва, що дасть змогу відкрити зовнішні ринки збуту.

Розглянемо інтерпретацію нерівності в інших умовах, які віддзеркалюють поточну ситуацію в аграрному виробництві, зокрема дефіцит сировинної бази, що призводить до таких видозмін базової стратегії:

$$Ra < Pa \leq Ma \quad (4.3)$$

Вочевидь, що при недостатній сировинній базі можлива ситуація порушення кон'юнктури ринків збуту (порушення врівноваження попиту й пропозиції). Подібна тенденція притаманна аграрним підприємствам, адже сировинна база неповністю забезпечує виробничі потужності, але при цьому, ринок споживання продукції аграрного виробництва дозволяє реалізувати всю продукцію при максимальному завантаженні виробництва. Проблема забезпечення сировиною аграрного сектору на державному рівні вирішується в

частині захисту внутрішнього ринку від імпортованої сировинної інтервенції та створення інвестиційних преференцій для аграрних виробників.

Найменш привабливою є нерівність, яка відображає порушення приватно-державного партнерства між аграрними суб'єктами підприємництва та державою. Це стосується випадків зниження ринкового потенціалу самої галузі та недостатності сировинного забезпечення підприємств. Така нерівність має вигляд:

$$\left\{ \begin{array}{l} Ra < Pa; \\ Pa > Ma \end{array} \right. \quad (4.4)$$

Отже, ситуація, яку відображає нерівність характеризується дефіцитом сировинного забезпечення аграрного виробництва й одночасною відсутністю ринків збуту. В державному вимірі політика стимулювання аграрного виробництва не має допускати таких перекосів.

Таким чином, ми бачимо, що головним завданням державної адаптивної стратегії стимулювання аграрного виробництва є зменшення сировинної імпортозалежності без скорочення обсягів виробництва, а також нарощення зовнішніх ринків збуту. Вирішення окреслених завдань та забезпечення збалансованості адаптивної стратегії можливе за умови достатньої інвестиційно-фінансової адаптації. Зведемо можливі сценарії реалізації адаптивної стратегії у відповідності до розглянутих нерівностей у єдину таблицю.

Таблиця 4.1

Систематизація державних адаптивних стратегій за їх структурними параметрами

Структура державної адаптивної стратегії	Характеристика	Стратегія	Умови реалізації
$\left\{ \begin{array}{l} Ra \geq Pa; \\ Pa \leq Ma \end{array} \right.$	Збалансована	Збереження балансу в системі	Економічна самодостатність
$Ra > Pa > Ma$	Дефіцит ринкового потенціалу (вузькі ринки збуту)	Вихід на нові ринки збуту за рахунок нарощення виробничого потенціалу (розвиток аграрного виробництва) $\Delta Pa \rightarrow \uparrow Ma$	Ефективна інвестиційно-фінансова адаптація $\Delta Pa \sim IFa$

Продовж. табл. 4.1

$Ra < Pa \leq Ma$	Дефіцит сировинних ресурсів	Забезпечення нарощення сировинної бази $Ra \uparrow$	Створення умов для притоку інвестицій $\Delta Ra \sim IFa$
$\left\{ \begin{array}{l} Ra < Pa; \\ Pa > Ma \end{array} \right.$	Дефіцит сировинних ресурсів і вузькість ринку	Вихід на нові ринки збуту та нарощення сировинної бази $Ra \uparrow$; $\Delta Pa \rightarrow \uparrow Ma$	Ефективна інвестиційно-фінансова адаптація $(\uparrow Ra; \Delta Pa) \sim IFa$

*Джерело: розроблено автором

Резюмуючи пропозиції та висновки щодо формування державної адаптивної стратегії в межах адаптивного механізму державного регулювання ми здійснили такі узагальнення: варіативний опис державної адаптивної стратегії у формалізованому вигляді нерівностей дає змогу наочно ідентифікувати можливі ризики та «вузькі місця» в державній регуляторній політиці, а також своєчасно розробити адаптивну стратегію. Вагомим фактором для реалізації розробленої стратегії є інвестиційно-фінансовий механізм адаптації.

Втім, розглянуті нерівності характеризують відхилення від еталонного стану збалансованої адаптивної стратегії, тому вкрай важливим є прийняття управлінських рішень з метою повернення системи до еталонного стану та здійснення поточного моніторингу функціонального середовища.

Так, власне моніторинг середовища функціонування аграрного виробництва важливо проводити не тільки власними силами суб'єктів підприємництва, а й консолідованими інструментами приватно-державного партнерства – моніторинговими департаментами. Центральним органам влади необхідно стрімко посилювати потенціал місцевих органів влади до адаптації нововведень і зовнішніх суттєвих викликів засобами створення спеціалізованих структур. Реалізація цієї вимоги пов'язана з необхідністю регулярного і якісного інформаційного забезпечення, що зумовлює використання регіональних моніторингових департаментів.

З практичної точки зору, під регіональними моніторинговими департаментами слід розуміти спеціалізовані організаційні структури в складі

місцевих органів виконавчої влади, які здійснюють систематичне, регулярне, локальногалузеве відстеження динаміки чинників впливу на підприємницьке середовище, яке передбачає: збір, систематизацію, обробку й аналіз даних, моделювання результатів у вигляді, зручному для оперативного прийняття рішень.

Економічна сутність доцільності створення регіональних моніторингових центрів є втіленням комплексного підходу щодо тлумачення моніторингу взагалі та врахування специфіки конкретної галузі, зокрема – садівництва. Також, такі організаційні структури за своїм функціональним призначенням дозволяють комплексно реалізувати ситуаційний підхід (розглянутий нами в першому розділі теоретичного дослідження) для підвищення ефективності адаптивного державного регулювання.

Так, регіональні моніторингові департаменти передбачають більш гнучке й оперативне реагування на зміни середовища та його перманентну діагностику, використовуючи більш широкий адаптивний лаг прогнозування, що дозволить аграрним підприємствам значно скоротити час на мобілізацію власної адаптивності через пришвидшення інформаційних потоків.

На практиці ефективна робота моніторингових департаментів передбачає обов'язкову наявність чітко сформованої системи функцій. Для її побудови розглянемо класичні принципи та завдання моніторингу в цілому. В економічній літературі, виходячи з економічної сутності поняття моніторингу виділяють такі основні завдання, які й будуть покладені в основу розробки функціонального апарату:

- збір інформації і створення інформаційної бази;
- розробка методики обробки інформації (оцінка, аналіз) і вибір технічних засобів реєстрації та передачі інформації;
- формування бази опрацьованої вторинної інформації (на основі аналізу і узагальнення наявної) у вигляді таблиць, графіків та індексів, необхідних для економічного аналізу факторів впливу ризиків та прогнозування тенденцій;

– відображення результатів у виглядів звітів, розробка пропозицій для оперативного прийняття рішень [328];

Спробуємо окреслити функції регіональних моніторингових департаментів в розрізі аграрного виробництва (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Характеристика функцій регіональних моніторингових департаментів

Завдання	Функції
Спостереження	систематичний, регулярний збір інформації
Діагностика	своєчасна ідентифікація макроекономічних ризиків та можливої амплітуди їх впливу на аграрне виробництво
Аналіз інформації	графічний аналіз; первинний аналіз; багатовимірний аналіз; встановлення відповідності отриманих результатів та еталонних (розроблених та реалізованих сценаріїв)
Прогнозування за сценаріями розвитку	прогноз змін вимірюваних величин та коефіцієнтів; прогнозування можливого впливу явищ (нестатистичних даних) на коливання підприємницького середовища; розрахунок і прогнозування обсягу ресурсів для покриття ризику; підтримка прийняття оперативних та стратегічних рішень; стрес-тестування використовуваних методик оцінки та прогнозу ризикових позицій
Візуалізація даних	представлення результатів моніторингу у вигляді звітності; формування пропозицій для прийняття оперативних та стратегічних рішень

*Джерело: розроблено автором

Запропоновані в табл. 4.2 функції направлені на виконання основного завдання системи моніторингу зовнішнього середовища аграрних підприємств– своєчасності відстеження та ідентифікації організаційно-економічних, фінансових ризиків і відхилень від еталонних параметрів. Система функцій моніторингових департаментів об’єктивно вимагає формулювання принципів їх реалізації. На наш погляд, найбільш ґрунтовними та властивими є такі принципи:

- 1) безперервність та періодичність;
- 2) цільова направленість (передбачає формування чіткого переліку вимірюваних величин, що забезпечують виконання цільової установки моніторингу зовнішнього середовища та виключення похідних даних);
- 3) репрезентативність даних (забезпечується завдяки механізму уникнення інформаційної стохастичності);

- 4) гнучкість системи (взаємозв'язок між складовими системи для змін у режимі її роботи або параметрах);
- 5) оперативність (забезпечення своєчасності подання інформації);
- 6) надійність (мінімізація ризику девіації даних та забезпечення конфіденційності інформації);
- 7) ергатичність (наявність алгоритмів обробки інформації (оцінки, аналізу, прогнозу) та алгоритмів прийняття рішень);
- 8) емерджентність (обирається аналогова чи цифрова форма подання, а для неточної інформації використовується апарат подання і обробки нечітких даних та застосування лінгвістичних змінних);
- 9) доступність результатів (представлення результатів у звітності, форми якої є максимально доступними та зручними для оперативного прийняття рішень (схеми, графіки, діаграми);
- 10) інноваційність (відкритість для дифузії інновацій).

На практиці побудова поліфункціональних моніторингових структур, які обслуговують великомасштабний об'єкт спостереження, вимагає чіткої взаємодії усіх суб'єктів і підсистем адаптивного механізму державного регулювання.

Тож, в підсумку проведеного дослідження ми дійшли висновку, що в середовищі інтенсивної динаміки зовнішніх процесів найбільш ефективним засобом державного стимулювання активізації аграрного виробництва варто визнати адаптивний механізм державного регулювання. Запропонований механізм ґрунтується на ефективному поєднанні регуляторних механізмів держави та адаптивному управлінні суб'єктів аграрного виробництва.

Композиція адаптивного механізму потребує збалансованої державної адаптивної стратегії та її організаційного забезпечення. Тому за логікою висновків нами запропоновано створення регіональних моніторингових департаментів в структурі регіональних органів виконавчої влади. Моніторингові департаменти сприятимуть пришвидшенню головного процесу в адаптивному механізмі державного регулювання – своєчасному

інформаційному забезпеченні. Втім, створення організаційних структур такого типу потребують методичного, наукового, математичного, інформаційного, технічного, програмного, організаційного, кадрового, правового, повного, адекватного та своєчасного подання інформації, мінімізації ризику помилковості даних, наявності засобів та алгоритмів обробки інформації за запитом кінцевого користувача.

4.3. Результативність інституційного забезпечення організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва

Інституційне забезпечення організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва здійснюється соціально-економічними та політичними установами. До установ, які забезпечують політичну регулюючу складову організаційно-економічного механізму та здійснюють вплив на виробничі процеси в аграрному секторі відносять: Верховну раду України, Адміністрацію Президента України, Кабінет міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство фінансів України та відповідні територіальні адміністративні органи влади на місцевому рівні.

Соціально-економічну складову інституційного забезпечення організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва представляють фінансові інститути та організації, а саме: банківські установи, страхові організації, лізингові компанії, інститути спільного інвестування та ін. Головна функція вище представлених установ в контексті запропонованого механізму полягає у забезпеченні розвитку виробничих процесів аграрного сектору його економічних відносин з фінансовими посередниками (агрохолдінги, агроконцерни, корпорації, кооперативи та ін.).

В контексті реалізації організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва важливу роль відіграє політика щодо фінансової підтримки та впровадження цільових програм, які регламентуються комплексом відповідних законодавчо-нормативних актів (Законами України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [124] та «Про державні цільові програми» [124] тощо). Для розвитку аграрного виробництва в Україні у проекті бюджету 2017 року передбачено видатки у обсязі 3721,8 млн грн. До програм підтримки розвитку аграрного сектору в Україні у 2017 р. належать:

1. Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів (заплановано на рівні 2016 р. в сумі 300 млн грн.).
2. Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі (60 млн грн.).
3. Державна підтримка розвитку, закладання молодих садів виноградників та ягідників і нагляд за ними (75 млн грн.).
4. Надання кредитів фермерським господарствам (65 млн грн.).
5. Державна підтримка галузі тваринництва (210 млн грн.).
6. Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників (1473 млн грн. загального та 1500 млн грн. спеціального фондів) [34].

Крім того, ст.4 Закону України «Про Державний бюджет на 2017 р.» передбачено залучення кредитів до спеціального фонду Державного бюджету України від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проектів, в тому числі передбачено залучення 400 млн євро від Європейського інвестиційного банку на реалізацію інвестиційних проектів у агропромисловому комплексі [265].

Розвиток економіки будь-якої країни залежить від можливості залучати та ефективно використовувати капітал міжнародних організацій. Інститутами залучення міжнародних фінансових ресурсів у напрямку реалізації програм розвитку аграрного виробництва виступають великі фінансові установи. Наприклад, продовольча й сільськогосподарська організація (ФАО) була

створена Організацією об'єднаних націй в 1945 р., яка функціонує на фінансових ресурсах Європейського Союзу та 191 країн, серед яких і є Україна, у якості повноправного члена п'яти відкритих комітетів та двох комісій цієї установи (Комітет з питань сировинних товарів, Комітет рибного господарства, Аграрний комітет, Комітет з питань всесвітньої продовольчої безпеки, Комітет лісового господарства, Комісії «Кодекс Аліментаріус» і Комісії з питань генетичних ресурсів. Відповідальність за співробітництво з вище переліченими комітетами несуть структурні підрозділи Міністерства аграрної політики та продовольства України [347].

До ключових міжнародних фінансових інститутів належать: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МРР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародне агентство гарантій інвестицій (МАГІ). Головною функцією вище представлених інститутів у функціонуванні фінансово-кредитного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва є створення сприятливих умов для ефективного вкладення капіталу, залучення довгострокових іноземних інвестицій та управління міграцією капіталопотоків.

Враховуючи позитивний вітчизняний та зарубіжний досвід функціонування міжнародних організацій у організаційно-економічному механізмі державного регулювання аграрного виробництва, нами виокремлено дві групи правових питань та напрямів перспективного розвитку міжнародного співробітництва України, а саме: 1) правові питання щодо стратегічного науково-технічного розвитку аграрного виробництва в контексті удосконалення міжнародних відносин у цій сфері; 2) актуалізація питання удосконалення (відповідно до вимог ЄС) чинного законодавства та нормотворчого процесу в аграрному виробництві.

Особливої актуальності, в розвитку аграрного виробництва, набувають питання розбудови соціальної сфери на селі. Забезпечення доступності до якісних освітніх і медичних послуг сприяє залученню висококваліфікованих спеціалістів у виробничі процеси аграрних підприємств, що, у свою чергу,

сприяє збільшенню рівня їх прибутковості. Для виконання поставлених завдань необхідна безпосередня участь держави з метою створення належних умов для формування фондів, асоціацій, кооперативних установ тощо у напрямку формування капіталу для фінансування розвитку соціально-економічних процесів в аграрному секторі на стратегічному рівні.

Серед міжнародних інститутів, які сприяють забезпеченню підтримки соціальної сфери у контексті розвитку аграрного виробництва, виділяють такі фонди як «Східна Європа» та «Євразія». Функціонування цих фондів відбувається за рахунок фінансових вкладень Агентства США з міжнародного розвитку та інших фінансових інвесторів. До функцій таких фондів у рамках реалізації фінансово-кредитного механізму державного регулювання аграрного виробництва належать: охорона навколишнього середовища, енергозбереження, розвиток приватного підприємництва, соціальне виробництво, суспільне керування та політика розвитку аграрного виробництва [138].

Результати проведеного у третьому розділі дисертаційної роботи аналізу діяльності суб'єктів аграрного виробництва дозволив засвідчити, що дієвими інститутами, які займаються вирішенням питань організаційно-економічної підтримки розвитку аграрного виробництва, виконують соціально-економічну функцію є організовані об'єднання, а саме:

1. Аграрний фонд України. У контексті реалізації фінансово-кредитного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва аграрний фонд України здійснює бюджетне кредитування суб'єктів аграрного виробництва через інструменти цінової політики. Даний фонд є підзвітним центральному органу виконавчої влади та сприяє реалізації державної аграрної політики. У рамках проведення державних закупівель надає бюджетну позику виробнику зерна, що слугує об'єктом державного цінового регулювання під заставу такого об'єкта, який оформлюється переданням кредиторі належно оформленого відповідного складського свідоцтва або квитанції. Бюджетна позика у рамках режиму заставних закупівель є платною. Суб'єкт аграрного

виробництва сплачує відсоток за користування бюджетною позикою, що є набагато нижчою порівняно із ставкою банківського кредиту [81;139;144].

2. Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Основною метою функціонування даного фонду є безповоротна фінансова підтримка, на конкурсній основі, новоствореним фермерським господарствам, фермерським господарствам, які мають відокремлені садиби або розташовані на територіях, визначених в установленому порядку Кабінетом Міністрів України. Також можлива фінансова підтримка й інших фермерських господарств на поворотній основі, або ж забезпечення гарантій, поруки при кредитуванні банками [154].

3. Національна акціонерна компанія «Украгролізинг». Діяльність даної компанії у контексті реалізації фінансово-кредитного механізму державного регулювання зорієнтована на інвестування коштів в аграрний сектор України. Відповідно до порядку використання коштів Державного бюджету України, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового сектору на умовах фінансового лізингу та заходи за операціями фінансового лізингу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 №1904 (зі змінами та доповненнями), у фінансовий лізинг може бути передана техніка тільки вітчизняного виробника [265].

4. Український фонд підтримки підприємництва. Даний фонд належить до державних неприбуткових організацій, який забезпечує підтримку сільського господарства. Основними функціями фонду є реалізація державної фінансової політики у контексті розвитку малого бізнесу, керуючись Законом України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» №2157-III від 21.12.2000 р.). Діяльність фонду спрямована на реалізацію ефективних кредитно-гарантійних механізмів фінансування суб'єктів малого бізнесу та формування дієвої фінансово-кредитної системи у напрямку забезпечення суб'єктів малого бізнесу необхідними фінансовими ресурсами [129].

Організаційно-економічний механізм державного регулювання є невід'ємною складовою розвитку аграрного виробництва, що спонукає до формування ефективного правового регулювання його функціонування. Правове регулювання передбачає формування та ефективну реалізацію законів, нормативних актів, інструкцій, розпоряджень, які сприяють раціональному використанню фінансових ресурсів, капіталу підприємств у нормативно-правовому забезпеченні і організаційній його формі. Також важливим моментом нормативно-правового забезпечення є його чіткість щодо взаємовідносин між державними органами та суб'єктами аграрного виробництва, особливостей відносин з фінансовими установами у контексті капіталоутворення і його перерозподілу.

Формування нормативно-правової бази щодо управління організаційно-економічними відносинами у розвитку аграрного виробництва є ключовим ефективним засобом стабільного забезпечення конкурентоспроможності та прибутковості суб'єктів аграрного виробництва. Виходячи із вище викладеного виникає необхідність формування ефективного законодавства щодо залучення, розміщення та функціонування фінансово-кредитних ресурсів в аграрному виробництві.

Досліджуючи зарубіжний досвід організаційно-економічних механізмів державного регулювання розвитку аграрного виробництва, було встановлено, що спеціальні закони у напрямку функціонування таких механізмів відсутні. Адже всі питання щодо формування та функціонування організаційно-економічних механізмів державного регулювання аграрного виробництва визначені в конституції і законодавстві, що регулює цивільні відносини. Водночас формування і реалізація нормативно-законодавчих актів здійснюється при використанні відповідної методології, стереотипів державного регулювання аграрного виробництва. Саме недосконалість нормативно-правового забезпечення функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва призводить до негативних наслідків у його фінансуванні та прибутковості. Отже формування

ефективної інституційної складової організаційно-економічного механізму державного регулювання виступає необхідною потребою в розвитку аграрного виробництва.

В Україні система нормативно-правового забезпечення організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва полягає в управлінні фінансовими потоками капіталів та розвивається на основі формування безлічі нових нормативно-правових актів, які регламентуються як загальновідомі і специфічні відносини між державою, суб'єктами аграрного виробництва та інвесторами.

До нормативно-правових актів, які регламентують права суб'єктів аграрного виробництва в процесі їх діяльності та в частині залучення і перерозподілу їх фінансових ресурсів відносять: Господарський та Цивільний кодекси України, Закони України «Про господарські товариства», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про фермерське господарство», «Про сільськогосподарську кооперацію». Відносини щодо формування, функціонування і руху капіталу суб'єктів аграрного виробництва регулюються нормативно-правовими актами специфічного характеру, а саме: Законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», «Про фінансові послуги переказ грошей в Україні», «Про забезпечення вимог кредиторів і реєстрацію обтяжень», «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» та ін.

Відповідно до норм Господарського кодексу України держава може надавати дотації суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають звичайний економічний ефект [75].

Одним із інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва виступає допомога аграрному

сектору при страхуванні аграрної продукції, що досить відчутно залежить від погодних умов. Дані питання в Україні регулюються Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [128], який регламентує особливості надання субсидій з державного бюджету для погашення частини страхового платежу, визначеного у договорі страхування.

Починаючи з 2000 р. в Україні, крім субсидій на страхування аграрної продукції, часткового компенсуються суми сплати за користування кредитними ресурсами банківських установ, коштами лізингових організацій тощо.

Отже, виходячи із вище викладеного, можна констатувати, що в Україні нормативно-правова база, яка забезпечує реалізацію організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва досить ємна та не завжди ефективна, що робить даний механізм обтяжливим і не завжди прозорим. Отже, законодавча база щодо державного регулювання аграрного виробництва повинна бути переглянута у бік скасування нормативних актів, які взаємодоповнюють один одного, у яких дублюються регулятивні норми з метою розробки і впровадження більш чіткої і доступної правової бази, що сприятиме розвитку аграрного виробництва в сучасних умовах [163].

Визначити на скільки якісна існуюча нормативно-правова база державного регулювання розвитку аграрного виробництва, необхідно проводити оцінку кількісних результатів діяльності суб'єктів аграрного бізнесу у контексті залучення фінансово-кредитних ресурсів, їх використання та перерозподіл. Тому, для вибору більш ефективного варіанту бізнесової моделі функціонування аграрного виробництва виникає необхідність у використанні кількісних методів, прийомів і форм моделювання відповідного рішення з управління ресурсами аграрного бізнесу у напрямку вибору найприбутковішого, як з економічної, так і соціальної складової розвитку аграрного виробництва.

Ефективність організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні відображає річна динаміка результативних показників його функціонування. Такими результатами є як абсолютні показники у натуральних і грошових одиницях (наприклад обсяг виробництва, валова продукція сільського господарства, фінансовий результат аграрних підприємств тощо). Так і відносні (рентабельність агропромислового виробництва, продуктивність праці, капіталовіддача тощо).

На рис. 4.4 нами запропоновано алгоритм багатофакторного моделювання ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, який передбачає послідовну реалізацію 9 етапів. На першому та другому етапах необхідно здійснити ідентифікацію та відбір результуючої ознаки (відповідного показника ефективності державного регулювання розвитку аграрного виробництва) і факторних ознак (показників організаційно-економічного забезпечення розвитку аграрного виробництва). Основними принципами ідентифікації та відбору показників має бути достовірність статистичних даних і максимально довгий аналізований період часу.

Третій і четвертий етапи алгоритму полягають у проведенні тесту на мультиколінеарність між факторними ознаками та здійснюють її усунення. На п'ятому етапі алгоритму багатофакторного моделювання ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва здійснюється, власне, процес багатофакторного моделювання засобами кореляційно-регресійного аналізу (з використанням надбудов статистичного моделювання MS Excel), в результаті чого одержується рівняння множинної регресії, параметри якого відображають кількісний вплив факторів на результат. Шостий етап запропонованого алгоритму полягає у перевірці моделі на адекватність та економічну логіку. Слід зазначити, що результати моделювання повинні відповідати економічній

ситуації, що склалася і, відповідно відобразити достовірний характер впливу кожного фактора на результат.

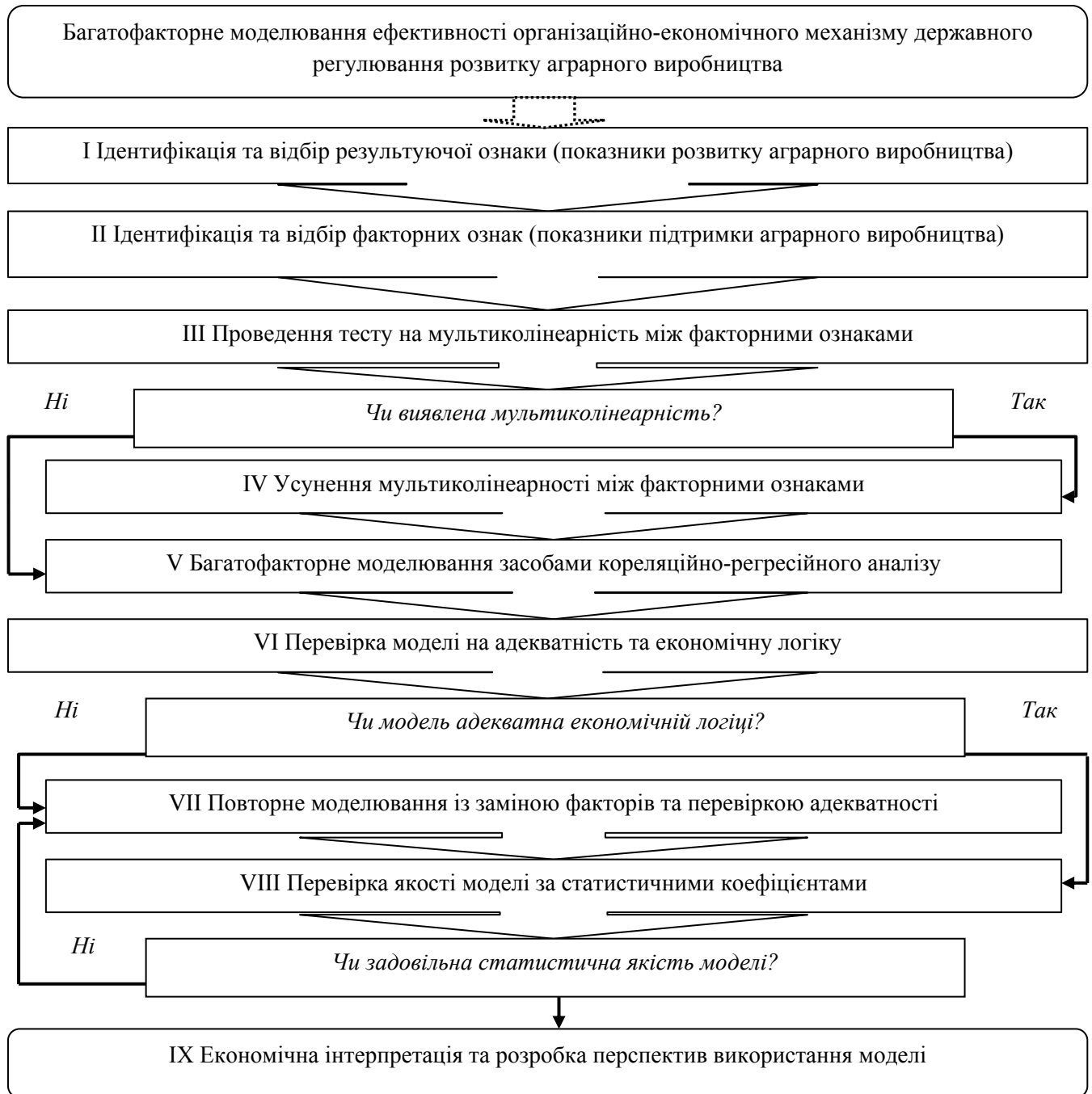

Рис. 4.4. Алгоритм моделювання ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва

*Джерело: авторська розробка

Наприклад, збільшення державного фінансування аграрного сектору однозначно стимулює виробництво сільськогосподарської продукції, тому між видатками на фінансування аграрного виробництва, рівнем їх виконання і

обсягом валової продукції сільського господарства повинен бути тільки прямий зв'язок. У разі, якщо рівняння регресії свідчить про протилежне, необхідно або замінити фактор, або вивести його з моделі, оскільки вона є неадекватною реальній економічній ситуації і перейти до повторного моделювання з метою реалізації 7 етапу запропонованого алгоритму «Повторне моделювання із заміною факторів та перевіркою адекватності».

Передостанній восьмий етап алгоритму багатофакторного моделювання ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва здійснюється шляхом перевірки якості моделі за статистичними коефіцієнтами множинної кореляції, детермінації, t-критерію Стьюдента, F-критерію Фішера тощо. Величина коефіцієнта множинної кореляції свідчить про щільність кореляційного зв'язку між факторами та результатом, він має бути не меншим 0,7.

Розробка перспектив використання моделі полягає у визначенні напрямів її застосування у підвищенні ефективності розвитку аграрного сектору шляхом стимулювання бюджетного фінансування. Також доцільно закласти підвалини для прогнозування показників розвитку аграрного виробництва щонайменше на 5 наступних років (бажано на 10 років).

Перейдемо до безпосередньої реалізації алгоритму багатофакторного моделювання ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва у контексті дисертаційного дослідження з урахуванням запропонованої автором в першому розділі методики.

На основі вибірки основних показників, що характеризують організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку аграрного виробництва, здійснено поетапну побудову економіко-математичної моделі. Для об'єктивності результату нами обрано часовий параметр протягом останніх 10 років (2007-2016 рр.), що найбільш точно відображають тенденції розвитку аграрного виробництва в Україні внаслідок регулюючих дій держави. Вихідні дані для побудови моделі подано в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Вихідні параметри для побудови моделі ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні, 2007-2016 рр. (%)

Параметри моделі		Роки									
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Результативні показники моделювання ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва											
Частка ВВП аграрного виробництва у загальному обсязі ВВП країни (Qввп)	y_1	8,6	7,5	7,9	8,3	8,7	9,6	9,2	8,9*	10,2*	9,7*
Рентабельність аграрного виробництва (Pав)	y_2	2,8	15,6	13,4	13,8	21,1	27,0	20,5	11,2*	25,8*	23,4*
Індекс обсягу аграрного виробництва (Iов)	y_3	102,5	93,5	117,1	98,2	98,5	119,9	95,5	113,3*	102,2*	104,3*
Продуктивність праці в аграрному виробництві (Пав)	y_4	115,5	105,6	143,8	103,1	101,1	124,5	96,7	126,0*	109,1*	111,2*
Індекс ВВП аграрного виробництва (Кіі)	y_5	121,9	114	133,5	131,1	129	154,7	147,8	167,4*	172,1*	178,6*
Фактори, які впливають на результативні показники											
Частка обсягу бюджетних асигнувань у ВВП аграрного виробництва (Кба)	x_1	8,1	7,0	6,0	3,0	2,5	2,8	3,0	3,5	1,7	1,9
Рівень податкового навантаження аграрного виробництва (Кпн)	x_2	10,5	10,8	11,0	15,7	17,6	15,4	19,3	24,2	22,5	21,4
Рівень підтримки аграрного виробництва через спеціальні режими та механізми оподаткування у ВВП (Кро)	x_3	10,00	12,02	10,90	13,99	16,46	12,21	13,65	8,54	3,25	3,15
Частка наданих капітальних інвестицій аграрному виробництву у загальному їх обсязі (Ккі)	x_4	4,9	5,1	7,2	6,2	6,1	6,8	6,9	7,4	8,6	9,2
Частка наданих банківських кредитів аграрному сектору у їх загальному обсязі (Кбк)	x_5	7,1	6,1	6,5	5,6	5,3	5,9	6	4,6	4,6	4,5
Рівень пільгового кредитування аграрного виробництва (Кпк)	x_6	6,93	16,99	7,48	12,27	13,74	22,43	19,30	17,82	27,34	30,5
Динаміка іноземних інвестицій в аграрне виробництво (Кіі)	x_7	130,6	137,8	145,9	82,3	107,5	100,8	99,0	108,2	79,4	60,5

*показники представлені без урахування тимчасово окупованих територій України.

Джерело: розраховано автором на підставі даних Міністерства аграрної політики та продовольства і Державної служби статистики України.

У результаті моделювання, нами акцентовано увагу на тому, що вибір результативних ознак моделі визначається виходячи із різноманітності інструментів механізму державного регулювання аграрного виробництва, які сприяють формуванню різноманітних ефектів від їх застосування в аграрному секторі. Так, для прикладу, частка ВВП аграрного виробництва у загальному обсязі ВВП країни та продуктивність праці в аграрному виробництві виражають соціально-економічний ефект. Оскільки від ефективного розвитку аграрного виробництва та частки його ВВП у загальному обсязі залежить перш за все національна продовольча безпека, економічна безпека суміжних галузей економіки, рівень фінансової забезпеченості населення, що задіяні в аграрному виробництві. Вище викладене характеризує соціально-економічні ефекти реалізації організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва.

Водночас такі показники як рентабельність аграрного виробництва та індекс обсягу аграрного виробництва, відображають ефективність непрямих регулюючих заходів держави щодо створення умов їх належного фінансування з однієї сторони та пришвидшення ділової активності суб'єктів аграрного виробництва – з іншої.

Для дослідження впливу запропонованих індикаторів на ефективність організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва було побудовано парні регресійні рівняння залежності результативних ознак від вище перелічених індикаторів впливу (x_n). За допомогою використання електронних таблиць Excel та вбудованої статистичної функції ЛИНЕЙН узагальнено найбільш впливові чинники і їх вірогідність до обраного масиву даних (табл. 4.4).

Внаслідок проведених розрахунків отримано моделі, котрі перевірено на статистичну вірогідність з ймовірністю $p=0,95$ (рівень значущості $\alpha=0,05$). Розрахункові значення критерію порівнюються із табличними значеннями і вважається, що модель адекватна експериментальним даним у разі $F_{\text{розрах}} > F_{\text{табл}}$.

Таблиця 4.4

Вплив інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання на розвиток аграрного виробництва

Назва показника	Коефіцієнт детермінації R^2	Економічний зміст дії факторної ознаки на обсяг результативну ознаку	Економіко-математична модель
Вплив факторів на частку ВВП аграрного виробництва у загальному обсязі ВВП України, (y_1)			
Частка наданих банківських кредитів аграрному виробництву у їх загальному обсязі, %	0,633	Збільшення частки банківських кредитів на 1% у їх загальному обсязі збільшує частку ВВП аграрного виробництва на 0,8331 п.п	$y = 0,8331x^2 - 10,121x + 38,992$
Вплив факторів на рентабельність аграрного виробництва (y_2)			
Частка обсягу бюджетних асигнувань у ВВП аграрного виробництва, %	0,63	Збільшення частки бюджетних асигнувань у ВВП аграрного виробництва на 1% збільшує рентабельність на 0,295 п.п	$y = 0,295x^2 - 5,648x + 33,537$
Рівень податкового навантаження аграрного виробництва, %	0,575	Кожен додатковий 1 % податкового навантаження у галузь зменшує рівень рентабельності на 0,1962 п.п	$y = -0,1962x^2 + 7,1976x - 43,819$
Частка наданих банківських кредитів аграрному виробництву у їх обсязі, %	0,524	Збільшення частки банківських кредитів на 1 п.п у їх загальному обсязі зменшує рівень рентабельності аграрного виробництва на 3,3528 %	$y = -3,3528x^2 + 35,14x - 71,965$
Рівень пільгового кредитування аграрного виробництва, %	0,678	Кожний 1% пільгового кредитування збільшує рентабельність аграрного виробництва на 0,9669 п.п	$y = 0,9669x + 0,9469$
Вплив факторів на індекс ВВП аграрного виробництва (y_3)			
Частка обсягу бюджетних асигнувань у ВВП аграрного виробництва, %	0,551	Збільшення частки бюджетних асигнувань у ВВП аграрного виробництва на 1% збільшує індекс ВВП аграрного виробництва на 0,7762 п.п.	$y = 0,7762x^2 - 14,228x + 182,92$
Рівень податкового навантаження аграрного виробництва, %	0,775	Збільшення на 1 % податкового навантаження збільшує індекс ВВП на 0,0914 п.п.	$y = 0,0914x^2 + 0,3563x + 108,92$
Частка наданих капітальних інвестицій аграрному виробництву у загальному їх обсязі, %	0,819	Збільшення частки капітальних інвестицій аграрного виробництва у загальному їх обсязі на 1% збільшує індекс ВВП аграрного виробництва на 15,96 п.п.	$y = 15,96x + 35,939$
Частка наданих банківських кредитів аграрному виробництву у їх обсязі, %	0,578	Збільшення частки банківських кредитів на 1 п.п у їх загальному обсязі зменшує індекс ВВП аграрного виробництва на 15,989 п.п.	$y = -15,989x + 233,7$
Рівень пільгового кредитування аграрного виробництва, %	0,582	Кожний 1% пільгового кредитування збільшує індекс ВВП аграрного виробництва на 2,3047 п.п.	$y = 2,3047x + 103,64$

Джерело: розраховано на підставі проведених досліджень

Так, табличне значення критерію Фішера $F_{табл}$ (за відповідного рівня значущості $\alpha=0,05$ і ступенів вільності $k_1=m=1$ (m – кількість факторів, зокрема у випадку парної регресії $m = 1$ і $k_2 = n-m-1 = 10-1-1 = 8$) склало $F_{табл} = 5,32$.

З метою визначення значимості впливу чинників на результативну ознаку використано t-критерій Стьюдента. Табличне значення зазначеного критерію (при ймовірності $p=0,95$ і числом ступенів вільності $k=8;1$) склав $t_{табл}(8;0,95)=2,306$. Це значення перевіряємо на виконання умови $t_{розра} > t_{табл}$. Якщо вона виконується, то обраний чинник впливає на результативний показник, а модель є адекватною експериментальним даним.

Ще одним критерієм, що характеризує адекватність моделі до експериментальних даних є критерій Дарбіна-Уотсона. Він визначає наявність чи відсутність явища автокореляції залишків. У разі відсутності автокореляції помилок якщо $DW=2$, то характерно відсутність явища автокореляції. При позитивній автокореляції d прямує до нуля, а при негативній прагне до 4 [197].

На практиці застосування критерію Дарбіна-Уотсона засноване на порівнянні величини DW з теоретичними значеннями DW_1 і DW_2 для заданого числа спостережень n , числа незалежних змінних моделі k і рівня значущості α . Якщо $DW < DW_1$ то гіпотеза про незалежність випадкових відхилень відкидається (отже, є присутньою позитивна автокореляція); якщо $DW > DW_2$, то гіпотеза не відкидається; якщо $DW_1 < DW < DW_2$, то немає достатніх підстав для ухвалення рішень. Коли розрахункове значення DW перевищує 2, то з DW_1 і DW_2 порівнюється не сам коефіцієнт DW , а вираз $(4 - DW)$ [86].

Для нашого спостереження, виходячи із обраного масиву даних, за відповідного ступеня значимості ($\alpha=0,05$) розрахункове значення критерію DW для $p=0,95 - DW_1(10;1;0,05)=1,08$, $DW_2(10;1;0,05) = 1,36$.

У процесі проведеного аналізу серед обраного масиву факторів ми виділили три групи факторів, що мають різний ступінь впливу на результативні ознаки:

1) чинник, що засвідчує високий ступінь впливу на індекс ВВП аграрного виробництва ($R^2 \geq 0,7$) – частка наданих капітальних інвестицій аграрному виробництву у загальному їх обсязі;

2) чинники, що засвідчують помітний вплив у переважній більшості випадків ($R^2 \geq 0,5$) на рівень рентабельності та індекс ВВП аграрного виробництва – рівень податкового навантаження аграрного виробництва, частка наданих банківських кредитів аграрному виробництву у їх загальному обсязі; частка пільгових кредитів у загальній сумі наданих кредитів; частка обсягу бюджетних асигнувань у ВВП аграрного виробництва; частка наданих капітальних інвестицій аграрному виробництву у загальному їх обсязі;

3) чинники, що засвідчують слабкий зв'язок, або практично він відсутній ($R^2 \leq 0,5$), або ж економічні моделі є неадекватними відносно вихідних даних – динаміка іноземних інвестицій в аграрне виробництво та відношення податкової підтримки аграрного виробництва до обсягу його ВВП.

Зазначимо, що весь обраний масив факторів, який характеризує ефективність організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва виявились статистично неадекватними (критерій Фішера та критерій Стьюдента): частки ВВП аграрного виробництва до його загального обсягу, індексу продуктивності праці та індексу обсягу аграрного виробництва. Коефіцієнти детермінації засвідчили дуже низький вплив досліджуваних чинників або ж невірність моделей до вибірки даних. Таке явище підтверджує неефективність організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва в Україні, відсутність раціональних практичних інструментів та методів щодо підтримки аграрного виробництва в Україні як з позиції бюджетно-податкового, так і кредитно-інвестиційного стимулювання ділової активності суб'єктів аграрного виробництва [199]. Отже, приріст обсягів агропромислової продукції та продуктивності праці відбувається всупереч державному регулюванню, або точніше, без його впливу. Зазначене не відповідає умовам ринкової економіки, і

поправу може називатися унікальною особливістю державного дерегулювання розвитку аграрного виробництва.

Отримані ж вірогідні моделі у переважній більшості характеризуються або ж лінійною, або ж параболічною залежністю у випадку вивчення впливу факторних ознак на рівень рентабельності та індекс ВВП аграрного виробництва. Факторні ознаки мають як прямий вплив, так і опосередкований на рівень рентабельності та індекс ВВП аграрного виробництва.

Так, в обох випадках частка банківського кредитування у загальному обсязі кредитів має обернену дію до результативних ознак. Як засвідчують результати аналізу, що із збільшенням на 1 п.п. частки банківського кредитування аграрного виробництва у загальному обсязі кредитів буде знижуватись рентабельність на 3,3528 % та індекс ВВП аграрного виробництва – на 15,898%. За таких умов, попри хронічну недостачу коштів суб'єктами аграрного виробництва, збільшення частки кредитування галузі не призводить до покращення результатів їх діяльності. В такому випадку вірним є те, що дія організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва має сприяти не стільки збільшенню обсягів кредитів, а створенню умов та раціональних механізмів їх надання. Підтвердженням цього є суттєвий прямий вплив рівня пільгового кредитування на зазначені ознаки.

Адекватною відносно рентабельності та індексу ВВП аграрного виробництва виявились математичні моделі рівняння лінійної регресії для частки пільгових кредитів у загальній сумі наданих кредитів аграрному виробництву. Додатне значення коефіцієнт a у лінійному рівнянні засвідчує, що зі збільшенням на 1 п. п. частки пільгових кредитів у загальному обсязі кредитів рівень рентабельності буде збільшуватись на 0,9669%, а приріст індексу ВВП складе 2,3047%. З практичної точки це можна пояснити тенденціями щодо створення вигідних умов для кредиторів надавати такого роду кредити, а від так і синергетичним ефектом відносно рентабельності та індексу ВВП аграрного виробництва через їх ефективне використання.

Отримані результати аналізу виявили суттєву залежність рентабельності та індексу ВВП аграрного виробництва від частки обсягу бюджетних асигнувань у ВВП агропромислового сектору. Параболічні регресійні моделі показали, що приріст на 1 п.п рівня прямої державної фінансової підтримки аграрного виробництва здатне призвести до збільшення рівня рентабельності на 0,295%, а індексу ВВП аграрного виробництва – аж на 0,7762%. Вірогідність зазначених висновків характеризують критерії вірогідності моделей до вихідних даних, де відповідно $R^2=0,63$ та 0,551.

Виявилось, що високою загалом для рівня рентабельності є частка наданих капітальних інвестицій аграрному виробництву у загальному їх обсязі, що за умови їх збільшення на 1 п.п. призводять до зростання рентабельності аграрного виробництва – на 15,96%.

Адекватною до рівня рентабельності аграрного виробництва виявилась модель рівняння параболічної регресії для податкового навантаження. Від'ємне значення коефіцієнт a свідчить, що зі збільшенням на 1 п. п. податкового навантаження рентабельність буде зменшуватись на 0,1962 %. Щодо впливу зазначеного чинника на індекс ВВП аграрного виробництва, то модель за критерієм DW виявилась неадекватно, а тому для показників гіпотеза про відсутність автокореляції залишків не може бути ні прийнятною, ні відкинутою.

Відсутність впливу податкових пільг на ефективність організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва пояснюється тим, що, результат необхідно очікувати через два роки. Саме в цьому полягає мультиплікативна дія податків.

Мультиплікативний ефект, котрий можна отримати завдяки впровадженню податкових пільг та зниженню ставок податків є значно повільнішим у порівнянні із ефектом від збільшення державних витрат на підтримку аграрного виробництва. Проте, такий підхід створює передумови для ефективного функціонування аграрного виробництва у майбутньому.

Зокрема сукупний вплив обраних чинників на результативні ознаки розвитку аграрного виробництва (рентабельність та індекс ВВП) можна оцінити на підставі моделі множинної регресії при умові відсутності мультиколінеарного зв'язку між факторними ознаками. З метою виявлення мультиколінеарності обраних факторів використано матрицю парних коефіцієнтів кореляції (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Матриця парних коефіцієнтів кореляції між факторними ознаками

Показник		x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
Частка обсягу бюджетних асигнувань у ВВП аграрного виробництва	x_1	1	-0,80	-0,25	-0,72	-0,71	0,85	0,87
Рівень податкового навантаження аграрного виробництва	x_2	-0,80	1	-0,086	0,76	-0,91	-0,899	-0,759
Рівень підтримки через спеціальні режими та механізми оподаткування у ВВП	x_3	-0,25	-0,086	1	-0,30	-0,01	-0,17	-0,15
Частка наданих капітальних інвестицій аграрному виробництву у загальному їх обсязі	x_4	-0,72	0,76	-0,30	1	-0,71	-0,69	-0,57
Частка наданих банківських кредитів аграрному виробництву у їх загальному обсязі	x_5	-0,71	-0,91	-0,01	-0,71	1	0,869	0,717
Рівень пільгового кредитування аграрного виробництва	x_6	0,85	-0,899	-0,17	-0,69	0,869	1	0,868
Динаміка іноземних інвестицій в аграрне виробництво	x_7	0,87	-0,759	-0,15	-0,57	0,717	0,868	1

Джерело: розраховано на основі даних табл. 4.3

Результати кореляції між факторними ознаками засвідчили, що серед більшості факторів присутнє явище мультиколінеарності. Шляхом експертної оцінки та опираючись на попередні результати дослідження вважаємо за доцільне включити у багатofакторну модель лише два показники, а саме: рівень податкової підтримки аграрного виробництва до обсягу його ВВП (x_3) та рівень пільгового кредитування аграрного виробництва (x_6). Зазначене обумовлене тим, що між даними показниками рівень кореляції практично відсутній ($R=-0,17$), і за попередніми обрахунками зазначені чинники здійснюють суттєвий вплив як на рентабельність, так і на індекс ВВП аграрного виробництва. Інші ж чинники, або характеризуються щільним кореляційним

зв'язком між собою, або відсутністю тісноти впливу на результативну ознаку у всіх випадках.

Такий підхід до побудови багатофакторної моделі можна відобразити наступним рівнянням регресії:

$$y = b_0 + b_1x_3 + b_2x_6, \quad (4.5)$$

де, y – результативна ознака: рентабельність ВВП аграрного виробництва, індекс ВВП аграрного виробництва;

x_3, x_6 – факторні ознаки впливу;

b_0 – константа, яка зводить одиниці вимірювання факторних ознак до одиниць вимірювання результуючої ознаки;

b_1, b_2 – коефіцієнти регресії (параметри моделі).

Здійснені розрахунки дали можливість побудувати математичну модель, котра визначає перспективи для прогнозу окремих складових розвитку аграрного виробництва на основі визначення основних трендів факторних ознак. Математичні параметри одержаних результатів відображено у таблиці 4.6.

Таблиця 4.6

Математичні параметри множинної регресійної моделі розвитку аграрного виробництва

Залежність	Економіко-математична модель	Порівняльна сила впливу факторної ознаки		
		Коефіцієнт кореляції R	Коефіцієнт детермінації R ²	Критерій Фішера, F _{розр}
Залежність рентабельності аграрного виробництва від рівня його податкової підтримки до обсягу ВВП (x_3) та рівня пільгового кредитування аграрного виробництва (x_6)	$y = 0,8262 x_3 + 1,1266 x_6 - 10,628$	0,89	0,79	13,79
Залежність індексу ВВП аграрного виробництва від рівня податкової підтримки аграрного виробництва до обсягу його ВВП (x_3) та рівня пільгового кредитування аграрного виробництва (x_6)	$y = -1,5454 x_3 + 2,006 x_6 + 125,29$	0,796	0,633	6,04

Джерело: розраховано на підставі даних табл. 3.1.

Дані табл. 4.6 свідчать про адекватність першої двофакторної регресійної моделі рентабельності аграрного виробництва, адже коефіцієнт множинної кореляції засвідчує про високу тісноту зв'язку між факторними і результуючою ознакою $R = 0,89$. Коефіцієнт множинної детермінації моделі склав $R^2 = 0,79$ і є адекватний до вихідних даних, адже спостережуване значення критерію Фішера складає $F_{розр} = 13,79$ і є більше табличного значення $F_{табл} = 4,74$ за відповідного рівня значущості $\alpha = 0,05$ і ступенів вільності $k_1 = m = 2$ і $k_2 = n - m - 1 = 7$. Це свідчить про високу достовірність математичної моделі. До того ж зміна рівня рентабельності на 79% обумовлюється зміною рівня податкових пільг та рівня пільгового кредитування аграрного виробництва, а вплив інших факторів складає лише 21%.

Результати розрахунків дозволили зробити висновки, що на рівень рентабельності аграрного виробництва позитивний вплив здійснюють обидва чинники. При умові збільшення на 1 п.п. значення показника x_3 і x_6 рівень рентабельності зросте відповідно на 0,8262 % та 1,1266 %. Отримана економіко-математична модель чітко описує економічні процеси реалізації організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва в Україні. Очевидним є те, що підвищення рівня організаційно-економічних заходів держави щодо пільгових умов оподаткування та кредитування аграрного виробництва в результаті призводить до збільшення рівня рентабельності галузі в цілому. У підсумку зазначене здатне позитивно впливати на загальні тенденції розвитку аграрного виробництва, достатньо висока якість моделі у подальшому дозволить здійснити прогнозування означеного фактора.

У другій двофакторній моделі індексу ВВП аграрного виробництва коефіцієнт кореляції склав $R = 0,796$. До того ж, високе значення коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,633$) свідчить, що 63,3% сумарної варіації індексу ВВП аграрного виробництва пояснюється варіабельністю введених у математичну модель чинників впливу. Статистичну значимість моделі для прогнозування індексу ВВП аграрного виробництва та її адекватність до вихідних даних

показує F-критерій Фішера, розрахункове значення якого ($F_{розр}=6,04$) перевищує $F_{табл}(2;7;\alpha=0,05) = 4,74$.

З огляду на отримані результати, слід звернути увагу на те, що обидві факторні ознаки чинять різнонаправлений вплив на індекс ВВП аграрного виробництва. Зокрема обернений вплив на результативну ознаку має рівень податкової підтримки аграрного виробництва до обсягу його ВВП (x_3). Так, кожний додатковий 1 п.п. рівня податкової підтримки аграрного виробництва призводить до зниження індексу ВВП досліджуваної сфери на 1,5454 п.п. Позитивний вплив на рівень індексу ВВП аграрного бізнесу має рівень пільгових кредитів, що можна трактувати наступним чином: при збільшенні на 1 п.п. рівня пільгового кредитування аграрного виробництва (x_6) індекс ВВП аграрного виробництва відповідно підвищиться на 2,006 %.

За допомогою представлених нами моделей пропонуємо здійснити прогнозування основних результативних ознак розвитку аграрного виробництва та визначальних факторів впливу на них (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Результати прогнозування запропонованих параметрів моделі ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва

Параметри моделі		Роки		
		2017	2018	2019
Результативні показники				
Частка ВВП аграрного виробництва у загальному обсязі ВВП	y_1	10,770	11,524	12,376
Рентабельність аграрного виробництва	y_2	19,772	18,273	16,218
Індекс обсягу аграрного виробництва	y_3	105,713	105,816	105,918
Продуктивність праці в аграрному виробництві	y_4	111,340	110,858	110,376
Індекс ВВП аграрного виробництва	y_5	173,300	179,529	185,758
Фактори, які впливають на результативні показники				
Частка обсягу бюджетних асигнувань у ВВП аграрного виробництва	x_1	1,910	1,798	1,769
Рівень податкового навантаження	x_2	24,747	26,408	28,069
Рівень підтримки через спеціальні режими та механізми оподаткування у ВВП	x_3	2,021	0,550	-1,163
Частка наданих капітальних інвестицій аграрному виробництву у загальному їх обсязі	x_4	8,710	9,283	9,896
Частка наданих банківських кредитів аграрному виробництву у їх загальному обсязі	x_5	4,380	4,100	3,820
Рівень пільгового кредитування	x_6	25,238	27,034	28,829
Динаміка іноземних інвестицій	x_7	83,892	80,032	76,529

*Джерело: розраховано автором

Отримані у процесі дослідження економіко-математичні моделі дають можливість здійснювати прогнозування основних результативних чинників з урахуванням сукупності факторів впливу. Зазначене загалом сприятиме визначенню негативного чи позитивного впливу факторних чинників на ефективність організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва.

Визначено, що такі інструменти організаційно-економічного механізму державного регулювання як податкові пільги та пільгове кредитування здатні позитивно впливати на ефективність процесів у аграрному виробництві. Тому подальші дослідження в цьому контексті необхідно зосередити на розробці якісно нових стратегічних напрямів розвитку організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва.

Висновки до розділу 4

1. Аналіз сучасного стану практичної реалізації організаційно-інституційного проектування питань розвитку аграрного виробництва дозволяє зробити висновки: чинне інституціональне забезпечення розроблення і реалізації державних цільових програм потребує уточнення і науково-обґрунтованого коригування; державна цільова програма «Стратегія розвитку аграрного сектора економіки до 2020 року» не в повному обсязі відповідає окремим положенням і вимогам цього інституціонального забезпечення. З метою практичного використання ми розробили рекомендації, які сприяють значному підвищенню наукової обґрунтованості організаційно-інституційного проектування розвитку аграрного виробництва.

2. Запропоновано концепцію вдосконалення організаційно-інституційної структури державного регулювання аграрного виробництва. Мета концепції – формування та розвиток такої організаційно-інституційної структури, яка забезпечує оптимальний взаємозв'язок між суб'єктами аграрного виробництва, сприяє вільному руху товарів, безперервному процесу відтворення в сільському господарстві, безперебійному функціонуванню сфери кінцевого споживання і

тим самим підвищенню ефективності виробництва, збуту і споживання продукції аграрного виробництва. Реалізація цієї мети передбачає формування концепції на підставі принципів взаємодії ринкових інститутів та цілісної організаційно-інституційної структури державного регулювання аграрного виробництва.

3. Позитивний результат зусиль щодо вдосконалення організаційно-інституційної структури державного регулювання розвитку аграрного виробництва стане очевидним у збільшенні дохідної частини бюджету та забезпеченні комплексного підходу до створення умов для прискорення темпів зростання обсягів виробництва в аграрному виробництві, що сприятиме вирішенню галузевих виробничих, фінансових, соціальних проблем, забезпечення продовольчої безпеки та ефективному соціально-економічному розвитку національної економіки. Більше того, запропонована концепція дозволить виробити відповідні механізми державного регулювання аграрного виробництва: правове забезпечення, моніторинг, контроль, прогнозування, державна підтримка, ціноутворення.

4. Вибір структурної моделі адаптаційного механізму і значущості базових і спеціальних функцій системи державного стимулювання розвитку аграрного виробництва здійснюється уповноваженими особами, які приймають рішення на основі зазначених принципів, правил і критеріїв. Отже, адаптивний механізм державного регулювання аграрного виробництва сприятиме вирішенню завдань підвищення ефективності державного регулювання методами врівноваження перекосів та диспропорцій цільових характеристик стратегічних альтернатив функціонування. Для кількісного виміру результативності запропонованого адаптивного механізму, доцільно використовувати ключові показники в п'яти проекціях механізму формування цілей державної регуляторної політики. На практиці такі показники дають можливість аналізувати і контролювати (аналітичний механізм) зміни макросередовища, використовуючи стратегічні карти і збалансовану систему індикаторів ефективності адаптивного регулювання.

5. Система індикаторів адаптивності аграрного виробництва дозволяє корегувати власну стратегію економічного зростання відповідно до тієї, що декларується державою, контролювати вектор руху та відповідність дій менеджерів. Вона покликана вирішити надзвичайно гостру проблему – подолати розрив між вихідними даними, одержуваними з макросередовища, і стратегією суб'єктів аграрного виробництва. Композиція адаптивного механізму потребує збалансованої державної адаптивної стратегії та її організаційного забезпечення. Тому за логікою висновків нами запропоновано створення регіональних моніторингових департаментів в структурі регіональних органів виконавчої влади. Моніторингові департаменти сприятимуть пришвидшенню головного процесу в адаптивному механізмі державного регулювання – своєчасному інформаційному забезпеченні.

6. В Україні нормативно-правова база, яка забезпечує реалізацію організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва досить ємна та не завжди ефективна, що робить даний механізм обтяжливим і не завжди прозорим. Отже, законодавча база щодо державного регулювання аграрного виробництва повинна бути переглянута у бік скасування нормативних актів, які взаємодоповнюють один одного, у яких дублюються регулятивні норми з метою розробки і впровадження більш чіткої і доступної правової бази, що сприятиме розвитку аграрного виробництва в сучасних умовах. Тому, для вибору більш ефективного варіанту бізнесової моделі функціонування аграрного виробництва виникає необхідність у використанні кількісних методів, прийомів і форм моделювання відповідного рішення з управління ресурсами аграрного бізнесу у напрямку вибору найприбутковішого, як з економічної, так і соціальної складової розвитку аграрного виробництва.

7. Ефективність організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні відображає річна динаміка результативних показників його функціонування. Такими результатами є як абсолютні показники у натуральних і грошових одиницях

(наприклад обсяг виробництва, валова продукція сільського господарства, фінансовий результат аграрних підприємств тощо). Так і відносні (рентабельність агропромислового виробництва, продуктивність праці, капіталовіддача тощо). Запропоновано алгоритм багатофакторного моделювання ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, який передбачає послідовну реалізацію 9 етапів. Отримані у процесі дослідження економіко-математичні моделі дають можливість здійснювати прогнозування основних результативних чинників з урахуванням сукупності факторів впливу. Зазначене загалом сприятиме визначенню негативного чи позитивного впливу факторних чинників на ефективність організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва.

Основні наукові результати четвертого розділу опубліковані в працях [49;51;52;53;57;66;362;363].

РОЗДІЛ 5. НАУКОВО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

5.1. Організаційно-економічні орієнтири стратегічного державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні

Виходячи з наукових положень основною метою державного регулювання аграрного сектора є підвищення ефективності аграрного виробництва що забезпечить достойний рівень життя сільського населення та гарантує продовольчу безпеку держави. На основі трансформації відносин власності, зміни господарського механізму, соціальної структури аграрного виробництва, в цілому економічних відносин, здатних забезпечити конкурентоспроможність суб'єктів агропродовольчого ринку, прибутковість його учасників при еквівалентному обміні між сільським господарством і пов'язаними з ним галузями і всього народного господарства повинна бути такою, щоб аграрний сектор економіки в цілому динамічно розвивався. Реалізація цієї мети передбачає формування розвиненої ринкової інфраструктури, гарантованої доступності до неї селян, захищеності вітчизняних ринків продовольства, підтримку прибутковості аграрного виробництва за рахунок скорочення диспаритету цін.

Під час реалізації організаційно-економічних напрямів державного регулювання аграрного виробництва, що охоплюють лібералізацію, приватизацію, інституціоналізацію, було відсутнє повноцінне структурне бачення майбутньої аграрної системи. Внаслідок чого до вже наявних ключових проблем неефективності колишньої системи господарювання додалися нові дисбаланси і диспропорції. У результаті тривалий період ринкової трансформації поки що не сприяє формуванню ефективного аграрного виробництва.

Стратегія державного регулювання інституційного розвитку аграрного виробництва – це певний комплекс принципів, що формують концепцію,

спрямовану на досягнення визначених показників соціально-економічного стану окремих складових цього сектора економіки. Стратегічний план державного регулювання інституційного розвитку є узагальненою довгостроковою програмою досягнення аграрним виробництвом визначеної мети. Стратегічний план є узгодженим з усіма основними складовими аграрного виробництва, його реалізація передбачає залучення окремих компонентів до спільної реалізації поставленої мети. Результатом упровадження стратегічного плану має бути формування ефективного та дієвого інституціонального середовища.

Особливе значення в розробленні такої стратегії полягає у тому, що вона забезпечує ясність думки й допомагає різним суб'єктам процесу державного регулювання досягати консенсусу. На нашу думку, слід звертати особливу увагу на розроблення декількох альтернативних стратегій та розглядати їх поряд із низкою конкретних проєктів чи пропозицій, що є основними структурними елементами будь-якої програми економічного розвитку.

Формування стратегії державного регулювання інституційного розвитку аграрного виробництва – це системний процес, за допомогою якого як на рівні держави, так і на місцевому рівні виникає можливість прогнозувати та планувати свою діяльність на довгострокову перспективу. Він допомагає зосередити ресурси на обмеженій кількості основних напрямів і тим самим забезпечує досягнення максимально можливого ефекту.

Процес розробки й реалізації стратегії аграрного виробництва в науковій літературі поданий по-різному: автори виділяють етапи, що відрізняються ступенем деталізації, складністю суб'єкта господарювання і характером самого напрямку розвитку. Стратегія поширюється на довгострокові, перспективні дії суб'єкта господарювання. Можна сказати, що формулювання стратегії (моделі дій) та її інструментарій виступають ядром управління і ознакою його якості.

З метою полегшення стратегічного управління, ми пропонуємо алгоритм розробки та реалізації стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва, який характеризується комплексністю і завершеністю та передбачає послідовність певних етапів (рис. 5.1).

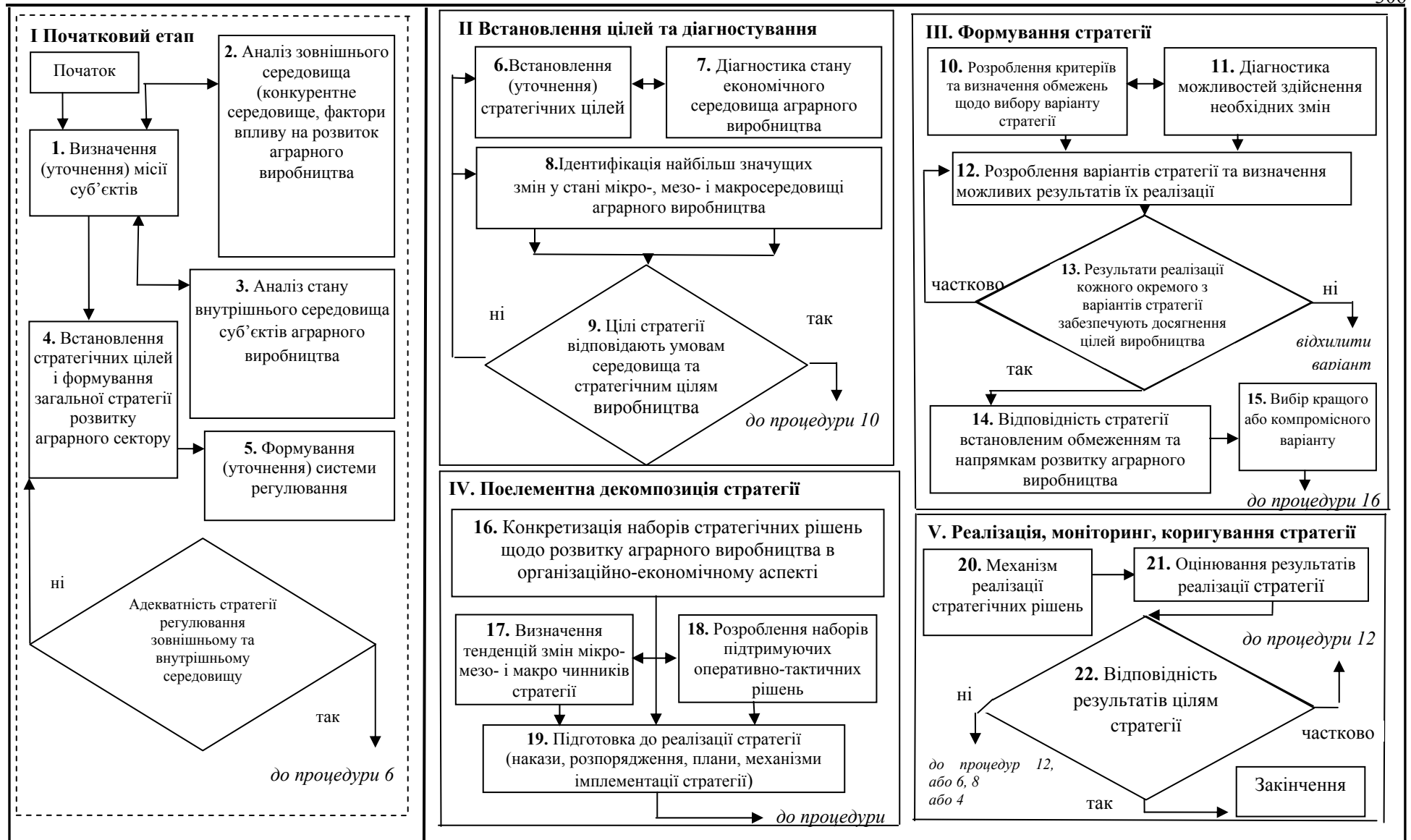

Рис.5.1. Алгоритм формування та реалізації стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва [розроблено автором]

На початковому етапі визначається місія та довгострокова мета щодо розвитку аграрного виробництва. Місією є загальні орієнтири довгострокового функціонування суб'єктів аграрного виробництва, що відображають їх внутрішній потенціал та враховують зовнішні впливи. Місія має суттєве значення, оскільки вона є базою для розробки і узгодження цілей, системи планів на результати аграрного виробництва, відносин із зовнішніми учасниками ринку.

Встановлення цілей державного регулювання розвитку аграрного виробництва в узагальненому вигляді передбачає: встановлення загальної мети; побудову ієрархії цілей; встановлення індивідуальних цілей та завдань, як інструменту забезпечення їхнього виконання.

Головною метою стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва є підвищення ефективності функціонування за умов зниження рівнів ризиків. Вона досягається шляхом конкретизації цілей з урахуванням завдань та особливостей майбутнього розвитку аграрного виробництва. На основі аналізу фахової літератури та враховуючи функціональну структуру системи державного регулювання аграрного виробництва, ми вважаємо за доцільне виокремити загальні та спеціальні стратегічні цілі.

Особливе місце під час розробки стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва займає аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, інформаційною базою якого є статистична та фінансова звітність суб'єктів господарювання, аналітичні огляди, спеціальні дослідження тощо. Аналіз зовнішнього середовища дозволяє своєчасно спрогнозувати появу загроз, дає можливість розробити ситуаційні плани на випадок виникнення непередбачуваних обставин, а також сприяє розробці стратегії, яка дозволить досягти цілей і перетворити потенційні загрози на вигідні можливості для аграрного виробництва.

Також на даному етапі відбувається визначення та аналіз факторів, які впливають на інституціональне забезпечення розвитку аграрного виробництва. У свою чергу, аналіз факторів допомагає виявити сильні і слабкі сторони в тій

чи іншій сфері аграрного виробництва і розробити заходи та напрями дії, за рахунок яких з'являється можливість підвищити стійкість розвитку та забезпечити свій успіх [202].

Важливим елементом формування та реалізації стратегії є: чітке визначення заходів, направлених на формування та реалізацію стратегії; реалізація заходів, які приносять швидкі результати та надають впевненості у загальному спіху; постійне інформування про визначення цілей та досягнуті результати; чітке визначення обов'язків; дотримання проміжних часових параметрів; встановлення проміжних критеріїв та відповідних пунктів на шляху досягнення визначених загальних цілей.

На нашу думку, вибір стратегії державного регулювання інституційного розвитку аграрного виробництва має залежати від його сучасного стану. Як градацію побудови портфеля стратегій, пропонуємо виділити п'ять рівнів розвитку аграрного виробництва: високий, середній, низький, критичний, катастрофічний. Запропонована градація дозволить визначити внутрішні фінансові можливості аграрного виробництва та фактичний рівень його розвитку. Таким чином, стратегію державного регулювання інституційного розвитку аграрного виробництва ми поділяємо на такі види: стратегія стабілізації, стратегія помірному зростання, стратегія стійкого зростання, стратегія виживання, антикризова стратегія.

Стратегія зростання спрямована на отримання позитивного ефекту за рахунок розширення ділової активності суб'єктів аграрного виробництва в умовах стабільного зовнішнього середовища та діяльності у сегменті ринку, що динамічно розвивається. Дана стратегія переслідує такі цілі: збільшення обсягу капіталу, частки ринку, розширення меж фінансової діяльності, досягнення позитивної динаміки розвитку. Залежно від специфічних умов середовища, можливе використання таких видів стратегій зростання:

- стратегія стійкого зростання, яка спрямована на збалансування параметрів обмеженого зростання обсягів виробництва і необхідного рівня інституційного розвитку аграрного виробництва. Пріоритетним завданням є

забезпечення ефективного розподілу та використання його ресурсів. Стратегія націлена на підтримання високого рівня розвитку.

- стратегія помірною зростання, яка спрямована на забезпечення високих темпів виробництва, насамперед обсягів виробництва та реалізації продукції, на приріст оборотних та необоротних активів суб'єктів аграрного виробництва. Відповідно до цього, пріоритетною сферою стратегічного розвитку аграрного виробництва є підвищення потенціалу формування ресурсів. Маючи середній рівень розвитку, суб'єкти аграрного виробництва можуть активно використовувати як внутрішні, так і зовнішні довгострокові джерела фінансування. Стратегія націлена на підвищення рівня розвитку аграрного виробництва [194].

Стратегію стабілізації застосовують в умовах нестабільності, в разі падіння фінансово-господарських показників, при виникненні довгострокових фінансових труднощів, значному зниженні рівня розвитку аграрного виробництва. Стратегія стабілізації полягає в адаптації аграрного виробництва до умов зовнішнього середовища, усуненні загроз, зниженні рівня економічних ризиків, підвищення рівня ефективності взаємодії суб'єктів аграрного виробництва з партнерами та контрагентами. Її також використовують для оптимізації циклів залучення та вкладення фінансових ресурсів, запобігання їх нестачі.

Стратегія виживання покликана забезпечити економічну стабілізацію аграрного виробництва в процесі виходу із кризи, передбачає скорочення обсягів виробництва і реалізації продукції (вихід з окремих ринків або їх сегментів, скорочення певних його виробничих одиниць тощо). За цих умов, пріоритетною домінантною сферою стратегічного економічного розвитку стає формування ефективних інструментів державного регулювання розвитку аграрного виробництва.

Антикризова стратегія застосовується в умовах глибокої кризи, в стані, що близький до банкрутства, та полягає в застосуванні швидких скоординованих дій, які базуються на максимально точних розрахунках.

Антикризова стратегія передбачає перебудову систем управління, фінансово-господарської діяльності, зміни структури бізнес-портфеля, джерел фінансових ресурсів, відмову від певних фінансових операцій підприємства. Ключовою метою стратегії є максимально швидке виведення суб'єкта аграрного виробництва з кризи.

Визначивши рівень розвитку аграрного виробництва, вважаємо за доцільне запропонувати матрицю вибору стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва, яка дозволяє визначити стратегію, яка б враховувала особливості функціонування і надала їм вектор висхідного розвитку в умовах невизначеності та ризику (табл.5.1).

Таблиця 5.1

Матриця вибору стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва

Рівень захисту	Межі рівнів	Вид стратегії	Заходи для реалізації стратегії
Високий	0,81-1	Стратегія стійкого зростання	підвищення рівня коефіцієнта фінансової незалежності; розвиток інноваційної діяльності; надання переваги власним коштам та довгостроковим позиковим ресурсам; ефективний розподіл та використання наявних ресурсів; формування ефективної кредитної політики; використання сучасних інструментів управління ресурсами аграрного виробництва
Середній	0,65-0,8	Стратегія помірною зростання	забезпечення високих темпів виробництва, насамперед обсягів виробництва, реалізації продукції та приросту оборотних і необоротних активів; оптимізація структури капіталу; ефективність управління ресурсами на стадіях розміщення та використання; використання сучасних форм рефінансування дебіторської заборгованості
Низький	0,38-0,64	Стратегія стабілізації	адаптація аграрного виробництва до умов зовнішнього середовища; усунення загроз, зниження фінансових ризиків; підвищення рівня ефективності взаємодії суб'єктів аграрного виробництва з партнерами та контрагентами; забезпечення інкасації дебіторської заборгованості; використання як внутрішніх так і зовнішніх середньострокових та довгострокових джерел фінансування
Критичний	0,21-0,37	Стратегія виживання	скорочення обсягів виробництва і реалізації продукції; мінімізація витрат; підвищення рівня управління наявними фінансовими ресурсами; забезпечення необхідними ресурсами для функціонування виробництва; використання короткострокових та довгострокових джерел фінансування
Катастрофічний	0-0,2	Антикризова стратегія	перебудова загальної системи управління та фінансово-кредитної політики аграрного виробництва; оптимізація портфеля бізнес-процесів для уникнення значних втрат капіталу та зниження ризику фінансового краху; відмова від певних фінансових операцій; зміна структури джерел фінансових ресурсів; зміна організаційної структури аграрного виробництва

Наступним етапом є аналіз стратегічних альтернатив, вибір та розробка стратегії. З урахуванням сучасного стану розвитку аграрного виробництва, факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на економіку аграрного виробництва, відбувається вибір стратегії, яка є доцільною за конкретних умов господарювання та яка максимально підвищить довгострокову ефективність економічних процесів в аграрному виробництві. Щоб зробити ефективний стратегічний вибір, в державі має бути розроблена чітка концепція розвитку аграрного виробництва.

Реалізація стратегії повинна забезпечити аграрному виробництву формування та ефективне використання ресурсів та інноваційного потенціалу, виявлення найефективніших напрямів інвестування, відповідність дій економічному стану та матеріальним можливостям, визначення головної загрози з боку конкурентів, вибір напрямів економічних дій та маневрування для досягнення вирішальної переваги на світовому ринку.

Для полегшення реалізації стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва, доцільно проводити її деталізацію шляхом складання тактичних планів. Тактичне планування покликане формувати механізми реалізації обраної стратегії. Воно буває двох видів: оперативне і поточне. Поточне планування спрямоване на розробку заходів з метою формування поточних планів реалізації конкретних напрямів аграрного виробництва чи його розвитку в цілому на рік у плані реалізації завдань обраної стратегії. Оперативне планування спрямоване на формування вузьких, деталізованих, короткотермінових планів, які формуються шляхом деталізації поточних планів.

Завершальним етапом є організація системи управління та контролю за реалізацією стратегії. Якщо в процесі формування і реалізації стратегії виявлено певні відхилення фактичних значень показників від планових та від визначених умов функціонування аграрного виробництва, то відбувається коригування стратегії на тому етапі, на якому виявлено дане відхилення. Також, після реалізації стратегії відбувається оцінка її ефективності. Вона ґрунтується

на вичерпній інформації й полягає у визначенні можливих наслідків реалізації обраної стратегії. Оцінюють стратегію за якістю запланованих дій та успішністю їх реалізації.

Стратегічний план не є жорстким ні за змістом, ні за термінами. Процес стратегічного планування є довгостроковим за глибиною прогнозу і тривалістю наслідків дій, але середньостроковим за характером заходів, що він містить. В основному документі стратегії визначено головну мету й основні напрями державного регулювання розвитку аграрного виробництва, а додатки пропонують низку конкретних завдань і заходів, а також план дій. Мають бути визначені й учасники, терміни, індикатори виконання, витрати та ефект. Пріоритети стратегічного плану можуть змінюватися у разі втрати актуальності одних і появи інших, те саме стосується й черговості досягнення стратегічних цілей плану.

Недостатнє методологічне забезпечення державного регулювання розвитку аграрного виробництва призвело до ряду серйозних прорахунків, що визначили неефективну динаміку реформи і зумовили глибоку економічну кризу народного господарства в цілому. Значний негативний вплив на хід економічної реформи мала відсутність чітко сформульованих та системно реалізованих цілей і завдань. Змінити неефективну динаміку економічної реформи можливо тільки на основі інституціональних змін, які мають базуватися на подоланні суперечностей і невизначеності, що виникли в соціально-економічній системі під час її реформування.

Труднощі в досягненні мети державного регулювання аграрного виробництва пояснюють трьома основними причинами:

- 1) високим ступенем складності завдань, спрямованих на вирішення комплексних і застарілих структурних проблем, що охоплюють матеріально-технічні, технологічні, техніко-економічні, соціально-економічні, економічно-правові та соціально-психологічні чинники;

- 2) наявністю потужних інерційних процесів, що спираються на неформальні орієнтації селян зокрема їхні уявлення, сформовані колишньою

директивно-плановою системою, і з великими труднощами піддаються регулюванню з боку держави;

3) допущеними прорахунками в стратегії і тактиці реформи, насамперед переоцінкою значення приватної власності порівняно з іншими чинниками ефективного аграрного виробництва, недооцінкою значення соціальних чинників її проведення, ролі сучасної інфраструктури й екології землекористування [354].

Сучасності притаманна проблема падіння важливості аграрного сектора в національній економіці, нерівномірність трансформаційних змін у різних сферах агроекономічної діяльності, нераціональність внутрішньогалузевих пропорцій, нерівномірність розвитку агротериторій, несприятливий стан ресурсного потенціалу та обмеження можливостей структурного маневру щодо внутрішньогалузевого перерозподілу ресурсів, посилення диференціації між сільськогосподарськими товаровиробниками, погіршення експортно-імпортного співвідношення в продовольчій забезпеченості країни, розбалансованість міжгалузевих відносин в аграрному секторі економіки. Наявність численних структурних проблем обмежує поступальний розвиток аграрного виробництва і породжує об'єктивну необхідність удосконалення організаційно-економічних орієнтирів державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні.

Державне регулювання сприяє формуванню та реалізації повноцінного економічного механізму функціонування аграрного виробництва. У різний період розвитку аграрного виробництва України роль держави у вирішенні проблем аграрного сектора була різною: в період соціалізму - повне управління з боку держави, потім в початковий період переходу до ринкового типу економіки держава повністю усунулася від управління аграрним сектором. У результаті чого старі інститути адміністративно-командної економіки були зруйновані, а нові відповідні ринкової - ще не були створені. Нині держава частково контролює аграрне виробництво, апробує нові методи і форми впливу на учасників аграрного сектора ринкового типу. Таким чином, досвід ринкових

перетворень в аграрному виробництві України підтверджує тезу основоположників інституціоналізму про особливу роль держави в інституціональних перетвореннях аграрного сектора, так як саме держава має у своєму арсеналі такі важелі управління, як адміністративні методи підтримки сільгосптоваровиробників, так і економічні важелі непрямого впливу, що створюють необхідне середовище їх функціонування.

У процесі державного регулювання розвитку аграрного виробництва необхідно комплексно використовувати наукові підходи: нормативний, системний, комплексний, функціональний, ситуаційний, оптимізаційний, програмно-цільовий, процесний, кластерний тощо. У цьому дослідженні не будемо зупинятися на описі вищезгаданих підходів, так як у науковій літературі більшість з них описані досить детально, а також активно застосовівані в практиці управління не тільки аграрним сектором економіки, а й іншими галузями економіки.

Сучасна модель державного регулювання розвитку аграрного виробництва становить «поєднання» територіально-галузевого і програмно-цільового (міжгалузевого) підходів. Використання цих підходів часто не забезпечує досягнення поставленої мети, передбаченої програмами розвитку аграрного виробництва, а іноді перешкоджають подальшому ефективному його функціонуванню, оскільки вони недостатньо орієнтовані на інтегральний ефект впливу на інституціональне забезпечення аграрного виробництва. До того ж відсутня взаємодія між інститутами влади, інститутами-організаціями, інститутами інфраструктури, інститутами соціальної інфраструктури та неформалізованими інститутами. Відсутність необхідних стійких взаємозв'язків і взаємодій підтверджено такими явищами, як приховування доходів підприємствами з метою економії не лише на податках, але і на соціальних платежах, тиск держави і регіональних органів влади на господарюючі суб'єкти аграрного виробництва та некомерційні організації з метою примусу їх до соціальної відповідальності, використання коштів підприємств на «латання» бюджетних дірок тощо. Ця ситуація зумовила

необхідність пошуку нових підходів до державного регулювання розвитком аграрного виробництва, заснованих на наукових, адаптивних, інноваційних принципах, в результаті використання яких державне регулювання аграрного виробництва має набути системного характеру. Одним з перспективних в цьому плані є кластерний підхід.

Нова парадигма економічного розвитку має враховувати необхідність досягнення балансу стратегічних інтересів аграрного сектора економіки країни та регіону. Слід підтримувати оптимальне поєднання загальнодержавного регулювання економіки із самостійністю регіонів і підвищенням відповідальності регіональних органів влади й управління за результати економічної діяльності підприємств, їхнє соціально-економічне становище. Для етапу стабілізації соціально-економічного становища і створення передумов сталого економічного зростання, одним з найбільш важливих завдань регіональної політики має стати розроблення програм соціально-економічного розвитку аграрного виробництва.

Переваги програмно-цільового підходу проявляються у тому, по-перше, що він має індикативний характер, по-друге, він є універсальним і його можна застосовувати до об'єктів різного рівня і будь-якої складності і, по-третє, у регіоні є досвід його практичного застосування. Індикативне планування і управління мають стати альтернативою попередньому планово-командному управлінню. Індикативне (яке вказує) планування передбачає орієнтацію на певний результат, який є корисним для всіх учасників процесу. Стрижнем подібного плану є визначення пріоритетів і створення для них режиму найбільшого сприяння. Отже, реалізація функцій держави має здійснюватися, зокрема на підставі розробки науково обгрунтованої аграрної політики, найважливішим напрямом яких має бути перехід від сформованої галузевої аграрної політики до політики концентрацій зусиль і підтримки суб'єктів аграрного виробництва, які володіють потенційно конкурентоспроможними технологіями. Світовий досвід свідчить, що саме на рівні регіонів є можливим створення інститутів, які найбільш ефективно сприяють вдосконаленню

діяльності аграрного сектора економіки. Інституціональні реформи та структурні перетворення є основним напрямом аграрної політики регіонів. З цією метою цілком доречним є використання світового досвіду. У багатьох країнах важливу роль у реалізації цілей державного регулювання відіграють державні корпорації (компанії) регіонального розвитку. На сучасному етапі йде процес становлення інституціональної структури управління регіональною економікою, але він ще не є повністю завершеним. Центром такої політики має стати інституціональна політика держави та регіону. Як переконливо доводить інституціонально-еволюційна теорія, а також концепція еволюційної модернізації, непередбачувана селекція інститутів не завжди добирає найкращі варіанти.

Таким чином, головним результатом дослідження є визначення найважливіших проблем і суперечностей організаційно-економічного розвитку аграрного виробництва, що впливає з недосконалості сформованого державного механізму регулювання організаційно-економічної та зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств, і формування на основі інституціонально-еволюційного підходу теорії еволюційної модернізації основних напрямів їхнього розвитку.

Тому держава повинна ініціювати розробку і активне впровадження в життя заходів щодо розвитку аграрного виробництва. У свою чергу, варто зазначити, що на сьогоднішній день ще не розроблено повноцінної структурної політики, спрямованої на подолання численних структурних деформацій в галузі. Це очевидна обставина і пояснює існуючу актуальність цієї проблематики та численність наукових робіт, що охоплюють широке коло завдань, пов'язаних з формуванням мети, завдань, принципів та реалізацією стратегії державного регулювання.

Структурна політика є одним з найбільш проблемних напрямів аграрної політики, так як ставлення до неї неоднозначне. Це – пов'язано з тим, що деякі науковці вважають: структурна політика за змістом досить близька до загальних заходів державного регулювання, а для її виокремлення як одного з

напрямів аграрної політики немає підстав. Інші, навпаки, вважають, що структурна політика є однією з важливих складових частин аграрної та економічної політики держави, а механізм перетворення аграрної системи, в основі якого лежить структурність, має зовсім інший якісний рівень. Оскільки друга позиція відображає думку автора, вважаємо важливим визначити:

- роль і місце структурної політики в аграрній і загальноекономічній політиці держави, її взаємозв'язок з іншими напрямками аграрної політики;
- зміст, мета та завдання аграрної структурної політики;
- можливість використання досвіду інших країн під час її упровадження;
- співвідношення регіональних і державних рівнів у структурному розвитку аграрного виробництва.

Як вже зазначалося, структурну політику в аграрному секторі сформовано в тісному зв'язку із загальноекономічною структурною політикою і змістовно ґрунтується на загальній аграрній політиці. У найзагальнішому вигляді аграрна структурна політика є системою державних заходів, що сприяють формуванню і підтримці найбільш ефективних пропорцій у аграрному виробництві. На рисунку 5.2 наведено послідовність її формування і втілення в життя.

Процедура подана трьома секторами: перший передбачає розроблення концепції, другий – позиціонування структурної політики, третій – організаційну діяльність з підготовки до реалізації та безпосереднє здійснення структурного державного регулювання (рис. 5.2).

Найбільш складним і в той же час важливим є перший крок, який передбачає формування цілей, напрямів, орієнтирів структурного державного регулювання. Підставою для визначення мети є тип економічної ситуації в аграрному виробництві, що розкриває ключові структурні диспропорції та деформації, сфери структурної асиметрії (додаток В).

Спираючись на вищевикладений аналіз, а також цільові орієнтири розвитку аграрного виробництва, сформульовані в державній стратегії, визначимо кінцеву мету структурних змін: задоволення індивідуальних,

суспільних і державних потреб та інтересів. Оскільки інтереси і потреби неоднорідні, а швидше специфічні, головну мета структурного державного регулювання аграрного виробництва поділимо на підцілі: перша – пов’язана із задоволенням населення в продуктах харчування та із забезпеченням переробної промисловості сировиною; друга – спрямована на підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва та забезпечення структурного маневру щодо пріоритетних підгалузей аграрного виробництва; третя – орієнтована на сталий розвиток сільських територій та підвищення якості життя сільського населення.

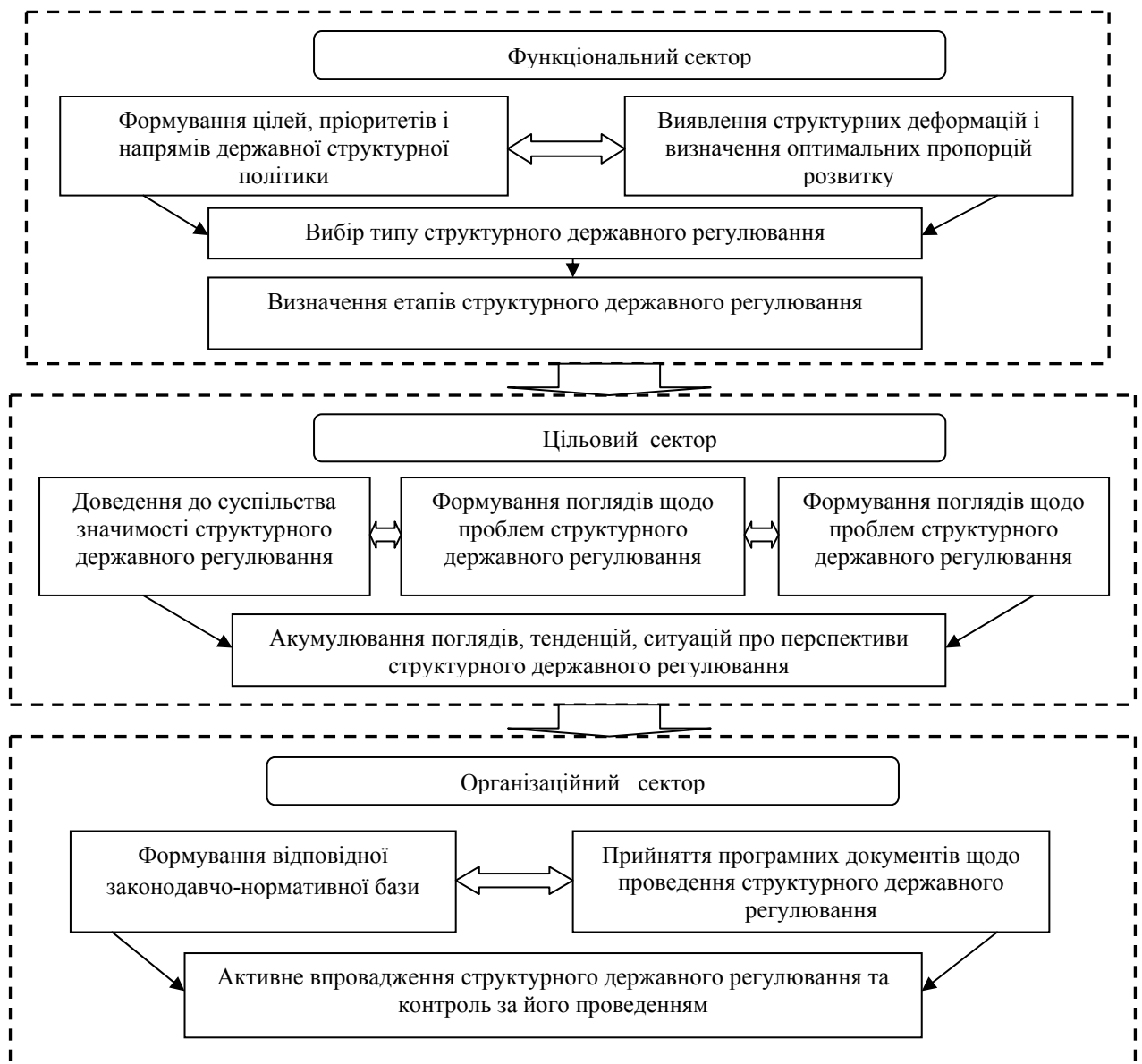

Рис. 5.2. Схематичне представлення процесу формування державної структурної політики

*Джерело: авторська розробка

Досягнення поставлених цілей можливе тільки у разі чіткого визначення напрямків структурного державного регулювання. Обґрунтовано, що вони мають охоплювати всі основні структурні зрізи аграрної системи, ініціюючи і стимулюючи позитивні зрушення (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Напрями структурного державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні

Структурний зріз	Основні напрями структурного регулювання
Галузева структура	Прискорений розвиток пріоритетних галузей, які є точками росту, забезпечують економічний прорив і створення умов для довгострокового сталого розвитку аграрного виробництва. Розширення традиційних виробництв, спричинене зростаючим платоспроможним попитом. Формування нових виробництв відповідно до світових прогресивних тенденцій. Розвиток унікальних національних виробництв з метою створення нових конкурентних переваг на внутрішньому і світовому ринках. Створення альтернативних сільському господарству виробництв з використанням рекреаційного та культурно-історичного потенціалів територій
Організаційно-економічна структура	Підтримання багатокладності на селі. Покращення співвідношення кількості прибуткових і збиткових підприємств. Подальше стимулювання процесів реструктуризації та реформування сільськогосподарських підприємств, підвищення їх ефективності, зокрема через стимулювання інноваційної активності, розвиток ринку консалтингових послуг, створення системи інформаційного забезпечення, доступність фінансових ресурсів, сприяння процесам інтеграції
Інституціональна структура	Прогресивна зміна структури власності в сільському господарстві. Розвиток усіх форм бізнесу: великого, середнього, малого. Створення рівних умов функціонування та одержання доходів, формування ефективного конкурентного середовища і взаємовигідних відносин між суб'єктами сільської економіки. Забезпечення адекватних пропорцій державної підтримки сільських товаровиробників. Розвиток інститутів ринку сільськогосподарської продукції та сировини, праці і капіталу, формування інфраструктури забезпечення діяльності
Територіальна структура	Прогресивний розподіл випуску продукції галузі по території країни. Вирівнювання межрегіональних рівнів економічного розвитку галузі
Відтворювальна структура	Забезпечення ефективних пропорцій у структурі факторів виробництва. Максимальне залучення в господарський оборот і підвищення ефективності використання природних, матеріальних та людських ресурсів на основі посилення мотиваційних механізмів розвитку, інноваційно-інвестиційної діяльності, ресурсозберігаючої політики, охорони навколишнього середовища та ін.
Технологічна структура	Перехід на інноваційний шлях розвитку, технічна і технологічна модернізація галузі
Структура зовнішньоекономічних зв'язків	Прогресивні зміни структури імпорту й експорту в галузі. Максимально можливе задоволення попиту населення на продовольчі товари за рахунок власних ресурсів та активізація процесів імпортозаміщення. Формування пріоритетів та інструментів зовнішньоекономічної аграрної політики

Джерело: авторська розробка

Практика структурного державного регулювання показує, що в умовах структурної кризи та структурної трансформації потрібне значне розширення організаційно-економічної ролі держави. Саме концентрація зусиль з реорганізації структури аграрного виробництва здатна забезпечити мінімізацію витрат під час реалізації програм структурних перетворень. Держава володіє достатніми можливостями для координації всіх необхідних заходів та оптимального розподілу наявних матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів, може нейтралізувати негативні соціальні явища, які так чи інакше виникають у процесі кардинальних змін. Управління соціально-економічними процесами також передбачає вибір варіанта проведення структурних змін у розвитку аграрного виробництва, рис.5.3.

Програмні документи всіх останніх років свідчать, що стратегічно важливу роль в середньостроковому і довгостроковому економічному розвитку аграрного виробництва мають відіграти інновації. Адже тільки за допомогою інвестицій-інноваційного підходу можна розірвати коло виробничих, ресурсних, технологічних обмежень. Безумовно, в інноваційну стратегію необхідно закласти структуру тієї аграрної економіки, яка буде основою для постійного підвищення конкурентоспроможності галузі через ефективне економічне зростання.

Основна проблема реалізації інноваційного варіанта структурних змін полягає в тому, що темпи розвитку сектора аграрних досліджень і розробок не в повному обсязі відповідають потребам системи забезпечення економічної безпеки і до того ж запропоновані наукові результати не застосовують в аграрній економіці внаслідок низької прийнятності до інновацій підприємницького сектора, невисокої його дохідності.

Прогнозно-аналітичні дослідження демонструють, що перехід від традиційної парадигми розроблення та реалізації аграрної політики до інноваційного варіанту стає вже актуальним щодо періоду 2018-2025 років. Це зумовлено тією обставиною, що до кінця цього періоду можна очікувати

вичерпання наявного потенціалу росту аграрного виробництва, спираючись на консервативні підходи.

Рис. 5.3. Модель інституціональної структури розвитку аграрного виробництва України

*Джерело: запропоновано автором

Відкриття економічних меж внутрішнього ринку країни за відсутності ефективної системи захисту і інформування товаровиробників та споживачів активізували конкурентну боротьбу. Але питома вага продукції є неконкурентоспроможною. Насамперед це пов'язано із недосконалою системою розподілу ресурсів і готової продукції, низькою інвестиційною активністю і низьким рівнем оновлення матеріально-технічної бази основних галузей сільського господарства, низькою якістю ресурсів, що спричинило високі затрати на виробництво продукції. Монопольні тенденції у галузі її

переробки призвели до порушення технологічного ланцюгу, зниження доходності аграрного виробництва, скорочення споживання.

Для подальшого розвитку вітчизняного аграрного виробництва найважливішою задачею структурного державного регулювання є підвищення конкурентоспроможності його продукції на внутрішньому і зовнішньому продовольчому ринках. Невизначеності і ризики, які присутні у ринковій економіці, вимагають дослідження чинників зовнішнього середовища, їхнього впливу на внутрішні умови функціонування і ринкову стійкість суб'єктів аграрного виробництва. Конкуренція у ринковій системі господарювання вимагає використання в регулюванні цільового підходу. Вивчення кон'юнктури ринку, оцінка продукції за критеріями конкурентоспроможності дозволяють господарюючим суб'єктам використовувати різні стратегії конкуренції і сконцентруватися на окремих сегментах ринку.

Ураховуючи вимоги СОТ вітчизняні аграрні виробники працюють у жорстких умовах конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Це визначає необхідність стратегічного регулювання аграрного виробництва, розробки заходів і механізмів підтримки конкурентоспроможності аграрного виробництва України, зокрема у межах модернізації державної аграрної політики.

На наш погляд, отримання необхідної домінуючої конкурентної позиції є формування ефективної стратегії розвитку бізнесу у системі регіонального менеджменту, яка забезпечить виробництво необхідної продукції і її своєчасну реалізацію, підвищення підприємницької доходності і споживчої задоволеності. До того ж необхідним є адекватне сприйняття сьогоденної економічної ситуації на певному товарному ринку, конкурентних позицій його учасників і напрямів підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Питання формування і розвитку конкурентних стратегій включено до компетенції задач системи стратегічного державного регулювання і можуть бути успішно вирішеними за функціонування такої системи. Без стратегічного управління господарюючий суб'єкт здатний приймати лише короткострокові

рішення. Стан погіршується тим, що для ринкової економіки характерним є посилення нестабільності зовнішнього середовища. Також збільшуються темпи змін, які значно перевищують швидкість відповідної реакції сільськогосподарських товаровиробників. До того ж слід відмітити складність розробки і реалізації технології стратегічного регулювання, яка обумовлена тим, що:

по-перше, воно охоплює всі його підвиди: виробництво, збут, персонал, фінанси, інвестиції тощо;

по-друге, це має бути безперервний процес, спрямований не лише на вибір і реалізацію пріоритетних цілей, але й на вибір ефективних форм інвестування, на забезпечення можливості відтворення самого інвестиційного процесу;

по-третє, воно має за мету оптимізації різних економічних інтересів у процесі формування і використання фінансових, матеріальних та інших ресурсів підприємства.

Технології стратегічного регулювання аграрного виробництва класифікують залежно від їхньої спрямованості на:

- підвищення виробничої та/або соціально-економічної ефективності;
- модернізацію технологічних процесів;
- оновлення асортименту продукції та/або підвищення її якості;
- виведення нових порід сільськогосподарських тварин та/або нових сортів сільськогосподарських культур;
- вихід на нові ринку збуту тощо.

На наш погляд, сучасний процес стратегічного державного регулювання аграрного виробництва має охопити такі етапи:

- діагностику зовнішнього середовища, зокрема аналіз і прогноз кон'юнктури сільськогосподарських та продовольчих ринків;
- діагностику внутрішнього середовища, зокрема оцінку виробничого потенціалу;
- визначення пріоритетних бізнес-проектів і інвестицій;

- планування господарської діяльності на підставі прогнозів збуту, з урахуванням маркетингового підходу;
- прийняття управлінських рішень та їхня реалізація;
- мотивація персоналу і контроль за виконанням управлінських рішень, а за необхідності – їхнє коригування;
- оцінка досягнення стратегічної цілі.

Маємо відмітити, що концепція побудови стратегічного регулювання в аграрному виробництві, зокрема процесу формування та реалізації конкурентних стратегій, буде суттєво відрізнятися від тих підходів, які використовують у промисловості та інших галузях народного господарства (Додаток Д). Це пояснює наявність специфічних умов діяльності вітчизняних аграрних підприємств і відповідних проблем виробничого, управлінського, соціально-економічного та екологічного характеру.

Отже, для оцінки конкурентоспроможності і обґрунтування конкурентних переваг аграрного виробництва доцільно його розглядати як систему, елементами якої є процеси (постачання, виробництво, реалізація тощо). Зв'язками такої системи є взаємодія процесів, під час якої результати діяльності одного процесу використовують як вихідні дані для другого. Так, наприклад, під час оптимального поєднання рослинництва і тваринництва, основних виробництв із переробкою сировини тощо.

Потреба у стратегічному державному регулюванні аграрного виробництва збільшується за умов нестабільного зовнішнього середовища, зростання конкуренції, дефіциту фінансових ресурсів, застарілої матеріально-технічної бази. Саме тому, суб'єкти аграрного виробництва, які раніше за інших прогнозують і враховують характерні динамічні зміни середовища функціонування, не лише мінімізують господарські та інші ризики, але й досягають успіху за рахунок досягнення стратегічних і тактичних цілей свого розвитку, зокрема раціонального використання власних засобів і створення переваг у конкурентній боротьбі.

5.2. Напрями удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо розвитку аграрного виробництва в Україні

Світова історія має великий досвід подолання кризових явищ в економіці, корисний для розробки інноваційних стратегій. Це різноманітні теорії, моделі економічного зростання, які ґрунтуються на державній підтримці інноваційної діяльності, створенні сприятливого „інноваційного клімату”. Постійне вдосконалення засобів та предметів праці, технології виробництва і його організації є головною рушійною силою розвитку продуктивних сил та економічного зростання кожної країни. Конкурентна боротьба за ринки збуту відбувається насамперед через змагання у інноваційній сфері. Та країна, що стоїть осторонь від „інноваційних змагань”, опиняється останньою в ієрархії розвитку світової спільноти [208].

Місце та роль інноваційно-інвестиційної політики в структурі державного регулювання розвитку аграрного виробництва визначаються особливостями інноваційного процесу як об'єкта управління. Він більшою мірою, ніж інші елементи НТП, пов'язаний з товарно-грошовими відносинами, опосередкованими всі стадії його реалізації. Ця обставина цілком переконливо виявляється в умовах регульованої ринкової економіки капіталістичних країн. Основна маса інноваційних процесів реалізується тут приватними компаніями різного рівня та масштабу, і такі процеси виступають, зрозуміло, не як самостійна мета, а як засіб кращого рішення виробничих і комерційних задач компанії, що домагається високою прибутковістю.

На нашу думку рівноважний стан аграрного сектора означає, що він почне функціонувати переважно на основі ринкових механізмів при державній підтримці формування необхідних інститутів розвитку. Перехід на інноваційний шлях передбачає не тільки модернізацію технологій виробництва аграрної продукції, а й зміну галузевої структури, форм організації виробництва та методів управління. При продовженні активної діяльності державних та місцевих органів управління з бюджетної підтримки аграрного

сектору можна реально завершити специфікацію прав власності на землю в аграрних підприємствах, формування інфраструктури збуту агропродукції. Будуть помітні й результати першого етапу модернізації аграрного виробництва на інноваційно-інвестиційній основі.

Україна обрала шлях розвитку національної економіки за інноваційною моделлю. Це означає, що головним джерелом економічного зростання мають стати нові наукові знання, а рушійною силою – механізми їх розширеного продукування і комерційного використання. В аграрній сфері слід виділити такі методи державної інноваційної політики:

- перенесення, який полягає у використанні наявного зарубіжного науково-технічного потенціалу в аграрній сфері через закупівлю ліцензій на високоефективні технології для освоєння виробництва продукції нових поколінь;

- запозичення, який передбачає освоєння випуску наукомісткої продукції, яку виробляли раніше в індустріально розвинених країнах, на основі використання дешевої робочої сили та частини науково-технічного потенціалу аграрної сфери економіки;

- нарощування, який полягає в тому, що за умови використання власного науково-технічного потенціалу, залучення іноземних учених, об'єднання досягнень фундаментальної і прикладної науки можна створити нові продукти і технології, які використовуються у виробництві та соціальній сфері [237].

Суттєвою ознакою розвитку інноваційно-інвестиційної інфраструктури в Україні також є нерівномірність їх розподілу за регіонами. Найвищий інноваційний потенціал мають м. Київ та Київська область. Сьогодні на Київщині діють інноваційні центри різного типу, які накопичують досвід успішного супроводу інноваційних проектів на різних стадіях – Північний регіональний центр інноваційного розвитку, Інноваційний центр КП „Центр високих технологій та інновацій”, Білоцерківський інноваційний бізнес-інкубатор, „Бізнес-інкубатор” та інші.

Орієнтація аграрного виробництва на інноваційну модель розвитку потребує здійснення комплексу заходів, спрямованих на приведення системи державного регулювання у модель економічного зростання. У зв'язку з цим основні заходи мають бути націлені на:

- зосередження в одному державному органі управління інноваційним процесом, у тому числі системою науково-технічної інформації, а також інноваційною діяльністю технологічних парків, який має скоординувати дії всіх органів виконавчої влади щодо здійснення державної політики в аграрному виробництві, визначення необхідних для цього фінансових, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів;

- удосконалення механізмів інвестиційної політики в аграрному виробництві, спрямування державних коштів на перспективні наукові дослідження та інновації з можливостями самоокупності у короткі строки;

- формування інфраструктури інноваційного розвитку з ефективним інституціональним забезпеченням інноваційних процесів шляхом сприяння створенню структур (наукових, технологічних парків), найбільш ефективних з точки зору продукування та впровадження інновацій;

- створення механізмів державного стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання в аграрному секторі, а також застосування різного роду запобіжних заходів щодо випуску застарілої продукції та використання неефективних ресурсо- й енергоємних та екологічно небезпечних технологій;

- удосконалення правової бази для розвитку інноваційно-інвестиційних процесів у аграрному виробництві, створення реально діючих механізмів, які забезпечать суворе дотримання законодавства, усунення неузгодженості законів України, приведення у відповідність до законів підзаконних актів органів державної влади;

- поширення міжнародного інноваційного співробітництва, стимулювання участі суб'єктів науково-технічної та інноваційної діяльності у міжнародній кооперації, інтеграції України в науково-технічний та інноваційний простори країн Європи, СНД та інше.

У зв'язку з цим, першочергові дії мають бути направлені на:

- прийняття Верховною Радою України Концепції розвитку аграрного виробництва на інноваційно-інвестиційних засадах;
- забезпечення прискорення процесу розмежування повноважень між центральними органами виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності;
- забезпечення роботи Національної ради з інноваційного розвитку аграрного сектору;
- підготовку обґрунтування, розробку необхідних нормативно-правових актів для створення за участю держави фінансових, фінансово-кредитних та наукових установ з метою інвестування інноваційних проектів, інноваційних сільськогосподарських підприємств та суб'єктів інноваційної інфраструктури, розвитку новітніх технологій і проведення правових та економічних досліджень [124, с.113].

У формуванні конкурентоспроможного аграрного виробництва важливе місце повинна посісти наука, яка потребує структурної перебудови й переорієнтації на розробки, необхідні для аграрного ринку. Чинник, пов'язаний з інтелектуальною складовою виробничого процесу, значною мірою сьогодні впливає на дохідність і конкурентоспроможність підприємств [297].

За умов розвитку ринкової економіки стратегічним стає завдання аграрної науки та практики щодо ефективної матеріалізації конкурентоспроможних наукових розробок. Тут, зрозуміло, не обійтися без співпраці з владними структурами. Адже йдеться про розв'язання проблеми загальнодержавного значення: створення за допомогою системи консультування й інформаційних послуг умов сприйнятливості агроформувань до освоєння досягнень науки [361].

В ході дослідження сформульовано ряд актуальних концептуальних положень, які доцільно враховувати при розробці стратегії та політики інноваційно-інвестиційного розвитку аграрного виробництва в Україні:

1. По мірі виснаження енергетичних та інших природних ресурсів, збільшення чисельності населення, загострення конкуренції на

агропродовольчому ринку, зростання інших ризиків регулююча роль держави суспільно-економічного життя, в тому числі в інноваційній сфері, має зростати.

2. Якщо проблеми, які відчутно перешкоджають розвитку економіки, тривалий час не долаються існуючими ринковими механізмами, то їх рішення має взяти на себе держава. В Україні однією з таких традиційно є проблема інноваційного розвитку аграрного виробництва.

3. Економіка аграрного сектору може бути інноваційною настільки, наскільки система державного регулювання аграрного виробництва галузі є інноваційно орієнтованою.

4. Для переведення аграрного виробництва України на інноваційний шлях розвитку недостатньо лише діючої фінансової, методичної, інформаційної та консультаційної підтримки держави. Необхідно, з одного боку, істотно посилити названі види допомоги, з іншого – розширити напрями діяльності держави у вирішенні проблем інноваційного розвитку галузі.

Базуючись на перелічених концептуальних положеннях, можна зробити висновок про доцільність комплексного підходу до стимулювання інноваційної активності в аграрному секторі, а також створення в системі державного регулювання аграрного виробництва спеціалізованого блоку, що виконує функції інноваційного розвитку галузі, який охоплює державний, регіональний та районний рівні.

Основні функції зазначеного блоку: розробка стратегії, політики та програм інноваційного розвитку аграрного виробництва; економічне стимулювання впровадження інновацій в підприємствах галузі (надання пільгових кредитів на реалізацію інноваційних проектів, пільгове оподаткування у період їх освоєння, страхування даних проектів на пільговій основі); організаційна, правова, інформаційна та консультаційна підтримка споживачів інноваційної продукції; всебічна пропаганда інновацій (організація виставок, семінарів та інших заходів); формування банку інноваційних ресурсів та забезпечення доступу споживачів до нього на безоплатній основі; підготовка конкурентоспроможних кадрів, розвиток науки, насінництва та племінної справи тощо [291].

Важливою умовою забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва України є створення ефективного механізму відпрацювання та просування інновацій в широку виробничу, а також навчальну практику. Розглядаючи можливі варіанти вирішення цієї проблеми, ми дійшли висновку про те, що найбільш доцільними з них є регіональні інноваційні формування. Інноваційні формування покликані створювати умови для підвищення сприйнятливості агропромислового виробництва до науково-технічних, технологічних та організаційно-економічних нововведень. Інноваційні формування за своєю організаційною структурою та призначенням є гнучкими та динамічними технопарковими формуваннями. При досягненні поставлених цілей та завершення виконання договірних зобов'язань деякі з них можуть бути, за бажанням партнерів-засновників, скасовані або переорієнтовані на виконання інших інноваційних завдань.

В умовах існуючого дефіциту на багато видів ресурсів ці формування спільно з органами управління агропромислового розвитку на місцях дозволять цілеспрямовано концентрувати спеціалізовану техніку, засоби захисту рослин і тварин на освоєнні конкретних машинних технологій, інших науково-технічних нововведень, отримувати найбільшу віддачу від раціонального використання їх. Інноваційні підприємства взаємно збагачують працівників науки та виробництва, дозволяють гідно оцінити плідну працю вчених і фахівців, сприяють створенню для них сходинок наукового та посадового зростання [232].

Організаційно-економічний механізм розвитку регіональних інноваційних формувань повинен включати всю сукупність форм та методів здійснення інноваційної діяльності, взаємопов'язано та узгоджено функціонувати з метою вирішення основного завдання – розвитку та прискорення науково-технічного прогресу в аграрному секторі економіки країни.

Як передумови створення організаційно-економічного механізму регіональних інноваційних формувань в аграрному секторі є:

- посилення державної підтримки розвитку інноваційної діяльності, стійке зростання витрат на здійснення наукових досліджень та розробку інноваційних проектів науково-технічного та освітнього потенціалів;
- підвищення інноваційної активності організацій та наукових установ аграрного сектора;
- концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках, які забезпечують реалізацію конкурентних переваг інноваційних розробок на ринку;
- забезпечення безперервності фінансування бізнес-проектів на всіх стадіях інноваційного циклу;
- формування системи моніторингу та оцінки результативності наукових закладів;
- стимулювання приватного сектору на інноваційну діяльність та інновації;
- своєчасне (безперервне) забезпечення вітчизняними матеріальними, технічними, фінансовими ресурсами, кваліфікованими кадрами;
- зниження мит з імпорту устаткування та приладів для проведення досліджень та наукових розробок;
- адаптація зарубіжної технології в агропромисловому виробництві країни.

В умовах ринкових відносин освоїти будь-яке нововведення в цілому по аграрному сектору в даний час практично неможливо. Доцільна так звана точкова технологія інноваційної діяльності, в якості якої можуть виступати мережі державних демонстраційних підприємств на базі навчальних господарств аграрних ВНЗ, законодавчо заборонивши їх приватизацію, призначених для відпрацювання, демонстрації та передачі на безоплатній основі аграрним товаровиробникам, державним інформаційно-консультаційним службам (ІКС) та спеціальним навчальним закладам аграрного профілю кращих технологій виробництва аграрної продукції та інших інновацій, які представляють інтерес для галузі.

Інформаційно-консультаційна служба аграрного сектора як формування інноваційного типу, є важливим інструментом реалізації наукового забезпечення галузі, яка надає допомогу аграрним товаровиробникам в освоєнні інновацій та передового досвіду як вітчизняного, так і зарубіжного [238].

Діяльність таких служб сприяє оперативному використанню досягнень науки і техніки та постійному техніко-технологічному оновленню аграрного виробництва, удосконалення технічного потенціалу. Створюючи інформаційно-консультаційну службу та підтримуючи її, керівники аграрних підприємств вирішують завдання управління інноваційним процесом на його заключній стадії, коли аграрні товаровиробники отримують дані не тільки про самі нові проекти, а й про їх освоєння у виробництві.

Наявність такої мережі демонстраційних підприємств буде сприяти зростанню кваліфікації працівників аграрного сектору, постійній підтримці його на сучасному рівні. В результаті відпаде необхідність пошуку висококваліфікованих фахівців у сусідніх та інших регіонах, а, тим більше, запрошувати їх з-за кордону. Останнє, судячи з публікацій, практикується деякими великими аграрними підприємствами, які здійснюють виробництво на промисловій основі. Для забезпечення необхідної доступності послуг демонстраційних підприємств, бажано, щоб вони були у всіх суб'єктах країни, в тому числі в тих, в яких немає аграрних ВНЗ.

Через особливості цільового призначення демонстраційних підприємств, за організаційної структури та чисельності персоналу вони повинні істотно відрізнятися від основної маси звичайних аграрних підприємств: бути багатогалузевими (це дозволить відпрацювати та передати споживачам більшу кількість технологій); за кожною підгалуззю мати відносно невеликі виробничі підрозділи, очолювані фахівцями вузького профілю (такі працівники мають більш високу кваліфікацію). У зв'язку з цим у демонстраційних підприємствах чисельність технологів, наприклад, агрономів, буде значно вищою.

Важливе місце в інноваційній інфраструктурі займають бізнес-інкубатори, які розглядаються, перш за все, як частина інфраструктури

підтримки малого та середнього підприємництва, але одночасно вони є інструментом економічної, соціальної, структурної та інноваційної політики. Бізнес-інкубатори можуть бути як самостійними господарськими організаціями з правами юридичної особи, які створюються, як правило, для підтримки нетехнологічного малого та середнього підприємництва, або діяти у складі технопарку та бути орієнтованими на роботу в областях високих технологій, тобто підтримку малого та середнього інноваційного підприємництва в науково-технічній сфері.

Інкубатор, як форма й елемент інноваційної інфраструктури, знаходиться в постійному розвитку, логіку якого багато в чому допомагає зрозуміти історія виникнення та поширення інкубаторів. Всі інкубатори, створені та функціонуючі з метою підтримки нових інноваційних компаній, сприяння інноваційному підприємству, можна розділити на два основних види. До першого відносяться ті, які діють як самостійні організації. До другого – інкубатори, що входять до складу технопарку.

Останнім часом у зв'язку з розвитком електронного бізнесу, активним застосуванням Інтернет та інших нових інформаційних технологій у виробничій і управлінській практиці виділяють як окремий вид віртуальні інкубатори чи „інкубатори без стін” [177]. Такі інкубатори допомагають оцінити комерційний потенціал інноваційного проекту, який береться за основу для створення нової компанії; провести відповідні маркетингові дослідження; врегулювати відносини з материнською організацією (університетом, науково-дослідним інститутом тощо) з питань інтелектуальної власності; розробити бізнес-план і загальну стратегію бізнесу; знайти партнерські організації, що виступають у ролі постачальників чи споживачів інноваційної продукції тощо. Природно, що „інкубатори без стін” не надають оренду приміщень фірмам-клієнтам. Перевагою віртуальної форми є те, що створення такого інкубатора в порівнянні з традиційною формою пов'язане, як правило, з не значним обсягом інвестицій.

Бізнес-інкубатори за своєю структурою дуже гнучкі та можуть бути пристосовані до рішення різних задач, наприклад, прискорення розвитку малого та середнього бізнесу в цілому або в конкретних областях і секторах аграрного виробництва, рішення проблем безробіття та підтримки соціально незахищених верств населення, впровадження та комерціалізації нових технологій тощо.

На нашу думку в перспективі найбільшого поширення набудуть бізнес-інкубатори двох типів:

- на базі крупних підприємств, в тому числі конверсійних, вимушених унаслідок структурної перебудови скорочувати об'єми виробництва. Тут увага буде сконцентрована на використуванні традиційних технологій, що дозволить при мінімальних початкових капітальних вкладеннях забезпечити швидку віддачу, а згодом й інтенсивний розвиток нових поколінь малих підприємств;

- на базі існуючих навчальних закладів і науково – дослідні інститути різної спеціалізації, що мають висококваліфікованих фахівців, де передбачається, можуть бути реалізовані проекти інноваційного напрямку.

Виникає нагальна потреба у законодавчому визначенні бізнес-центрів та бізнес-інкубаторів, розробці типового стандарту роботи цих елементів інфраструктури, підвищенні ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування як у їх створенні, так і у формуванні сприятливих умов для ефективної діяльності всіх об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємництва.

Актуальним завданням є створення в Україні нових форм управління циклом „наука – техніка – виробництво”, до яких належать технопарки і технополіси. У сучасному світі технопарки та технополіси відіграють значну роль в реалізації механізму прискорення науково-технічного прогресу в передових галузях економіки, пов'язаних з реалізацією новітніх досягнень фундаментальної науки. Створення технопарків, що спеціалізуються на розробці технологій нової продукції, є можливим і ефективним за багатьма

напрямами залежно від функцій, обсягу та рівня кооперування. Чотирьох технопарків недостатньо для інноваційного прориву української економіки. Але в епоху панування мережі Інтернет та глобальних ринків необхідно створювати і нові, більш потужні віртуальні парки, які забезпечать контакти між численними учасниками інноваційного процесу. Найпоширенішими можуть бути: технологічні, промислові та дослідно-конструкторські парки. У містах України, які мають потужний науково-технічний потенціал, доцільно створювати технопарки у формі агломерації наукомістких фірм та виробничих підприємств, які групуються навколо наукових центрів.

На сьогодні в Україні система технологічних парків є чи не єдиним позитивним прикладом дієвого механізму із забезпечення реалізації державної інноваційної політики. При реалізації проектів технологічних парків на ринку України з'являється вітчизняна конкурентоздатна продукція, що сприяє заміщенню імпорту та позитивно впливає на національну економіку.

Формування агропромислових парків є також способом залучення інвестицій в сільське господарство, так як агропромисловий парк забезпечує весь перелік необхідних умов для розвитку бізнесу: підведення необхідних інженерних інфраструктур, забезпечення безбар'єрного доступу до основних транспортних комунікацій регіону та вирішення питань організації ефективної логістики. Обов'язковими елементами агропромислового парку є: сектор науково-дослідних інноваційних технологій, виробничий сектор, управлінський сектор, логістичний сектор; розвиток галузевих асоціацій, а також горизонтальних та вертикальних зв'язків між виробниками аграрної продукції [182].

Необхідно також створювати технополіси, які будуть не тільки центрами досліджень та освоєння нових типів наукових розробок та виробництва сучасного обладнання, а й центрами єднання міжнародного співробітництва, виробничої діяльності, налагодження належного сервісу, культурного середовища. Створення технополісів надасть нового імпульсу для структурних змін у традиційно промислових регіонах. Західні експерти відзначають

нагромаджений досвід у великих академічних та вузівських центрах України, що може слугувати основою створення технополісів та вільних економічних зон. Щоправда цей досвід, на жаль, не використовується.

Пріоритетним напрямом інноваційної діяльності в аграрній сфері є впровадження найбільш перспективних для аграрного сектору досягнень науково-технічного прогресу і на цій основі – зниження витрат на одиницю аграрної продукції та продовольства за рахунок підвищення продуктивності виробництва, зростання конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринках [290].

З цією метою держава повинна всебічно підтримувати інноваційний розвиток аграрного виробництва за такими напрямами:

- розробка масштабної програми впровадження альтернативних видів палива, що передбачатиме визначення обсягів виробництва та використання біологічного дизельного палива та біогазу, оптимальних видів сировини для їх виробництва; збільшення обсягів вирощування сільськогосподарських культур, зокрема ріпаку, для виробництва біопалива;

- впровадження існуючих технологій, що дозволяють переробляти в тепловідходи деревопереробної промисловості та сільського господарства (тирса, кора, хмиз, листя, солома, полова), 5-10 кг цих відходів дорівнює 1 кг дизельного пального;

- впровадження механізмів державної підтримки діяльності, спрямованої на розроблення передових технологій та обладнання;

- застосування раціональних форм організації виробництва та праці, формування ринку нових продуктів та високих технологій, поширення новітніх ресурсозберігаючих систем машин та механізмів, застосування біотехнологій, комп'ютерної техніки;

- організація інтегрованих структур (інноваційно-незалежних корпорацій, науково-технічних центрів, технополісів та технопарків, лізингових фірм, кластерів – цілісних груп спеціалізованих підприємств);

- створення та впровадження у виробництво високопродуктивних сортів та гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин та птиці, нових видів продуктів на основі глибокої переробки сільськогосподарської продукції;

- формування інтелектуального потенціалу, як сукупності високоосвічених професійних кадрів у всіх сферах агропромислового виробництва, спроможних розробляти та реалізовувати інноваційний продукт.

На нашу думку, для ефективного управління технічним прогресом та модернізацією технічного потенціалу аграрного виробництва важливими є державні цільові програми технологічної та технічної модернізації аграрного виробництва, науково-технічні та інноваційні програми фундаментальних та пріоритетних прикладних досліджень в аграрній сфері на перспективу. Всі вони повинні забезпечити формування оптимального заділу для розробки нових поколінь техніки та технологій для аграрного виробництва, підвищення технологічного рівня його галузей, тобто підвищення рівня технічного потенціалу. Підсумовуючи вищесказане пропонуємо організаційно-структурну модель державного регулювання інноваційними процесами в аграрному виробництві (додаток Е) [67].

Модель заснована на етапах інноваційного процесу, їх функціональних особливостях та складається із загального блоку регулювання аграрного виробництва; блоків: аграрної науки, де створюються інновації; інформаційно-консультаційного обслуговування, що виконує функції сприяння їх впровадженню у виробництво; аграрного виробництва, в якому проходить освоєння інновацій. Успішне функціонування всіх блоків під єдиним координуючим органом Головного управління агропромислового розвитку облдержадміністрації може забезпечити планомірний розвиток інноваційної діяльності в галузі.

Довгострокові інноваційні проекти в аграрному виробництві мають забезпечуватися через механізми кредитування, якими на наш погляд, є пільгове кредитування підприємств, що реалізують інноваційні проекти, підприємства й організацій, що здійснюють інноваційні розробки, формування

фонду кредитного поручительства інноваційних напрямків в аграрному виробництві, інститут іпотечного кредитування, інститути спільного інвестування, венчурні фонди, лізингові та інші операції (рис.5.4).

Рис. 5.4. Об'єкти та напрями кредитної підтримки інноваційного розвитку аграрного виробництва в Україні

*Джерело: запропоновано автором

Об'єктом стимулювання при цьому повинна стати наукова та інноваційна діяльність, інноваційна зацікавленість аграрного сектору економіки, визнана суспільно пріоритетною, напрями якої визначаються державою, фінансуються в непряму порядку з бюджету та контролюються відповідними органами

виконавчої влади. Система кредитного стимулювання повинна сприяти вирішенню двоєдиного завдання держави в аграрному секторі: загальної активізації застосування інновацій, забезпечення структурної перебудови та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки. За допомогою гнучкої системи кредитного стимулювання можливе досягнення оптимального співвідношення між бюджетним фінансуванням науки та самофінансуванням науково-технічного прогресу.

Створення комплексного механізму кредитного стимулювання інноваційної діяльності в аграрному секторі, який характеризується високою ступінню ризику та невизначеності, дозволить активізувати науково-технічний прогрес по всьому ланцюжку, від фундаментальних досліджень до впровадження розробок у виробництво, з урахуванням обмеженості ресурсів підприємств та державних (громадських) пріоритетів розвитку галузі, а також забезпечити стійкий розвиток галузі в перспективі.

Кошти на державну підтримку інноваційних пріоритетів в аграрній сфері мають спрямовуватися в обсягах, які відповідають частці галузі у валовому внутрішньому продукті країни. В умовах обмежених бюджетних ресурсів необхідним є створення позабюджетного фонду розвитку інновацій. Для підприємств та організацій науково-інноваційної сфери зниження процентної ставки кредитів за рахунок обласного бюджету; розвиток центрів із підтримки підприємств, що впроваджують інноваційну продукцію, субсидування частини витрат, зв'язаних із розвитком малого інноваційного підприємництва (на обласному та районному рівнях) [287].

Отже, на сучасному етапі піднесення аграрного виробництва є неможливим без переходу на інноваційний шлях розвитку, який є головним фактором підвищення ефективності в умовах ринкової економіки. Орієнтація вітчизняного аграрного виробництва на збільшення інноваційної складової сприяє стійкому розвитку галузі в цілому, тому розвиток науки та інноваційної діяльності в аграрній сфері є одним з основних напрямів державної аграрної політики. Розвиток сучасного аграрного сектору має базуватися на новітніх

досягненнях у галузі техніки та технології, передових організаційних формах та принципово нових методах інноваційної діяльності з метою скорочення циклу „наука–виробництво”, а венчурний капітал в Україні повинен стати ефективним методом фінансування інновацій та науково-технічного прогресу.

Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в аграрному виробництві залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать соціально-економічна динаміка, ефективність залучення у світовий поділ праці, можливості модернізації на цій основі аграрної економіки.

Однією з фундаментальних детермінант зростання соціально-економічних систем будь-якого рівня є інвестиції. Аграрний сектор не є винятком і також потребує інвестицій для стимулювання свого розвитку. Інтенсивний розвиток галузі вимагає також не просто вкладень, а вкладень, що забезпечують випереджальний зростання виробництва і сприяють підвищенню його ефективності [232].

Низька інвестиційна привабливість окремих сегментів аграрного виробництва в Україні зумовлена значними інституціональними розривами між задекларованими пріоритетами аграрної реформи й реальним станом економічних відносин, а також незавершеністю і половинчастим характером інституціональних перетворень [356].

На думку багатьох вчених основними причинами існування інвестиційної проблем в аграрному секторі є міжгалузеві диспропорції в економіці як наслідок диспаритету цін на ресурси та продукцію сільського господарства й відсутність компенсації скорочення державних інвестицій в аграрне виробництво дією інших ринкових механізмів [195; 218; 261]. Ось чому для інвестиційного забезпечення аграрного виробництва необхідна виважена державна підтримка. Держава має виконувати функції гаранта стабільності інвестиційного клімату за рахунок проведення регламентованої та передбачуваної податкової, амортизаційної, митної, цінової та кредитної політики.

Лише завдяки інвестиціям можлива модернізація виробництва,

впровадження нових технологій на основі сучасних наукових досягнень, розширення та вдосконалення виробничих потужностей. Інвестиції у виробничу сферу забезпечують підвищення технічного рівня діючих виробництв, а також сприяють приросту виробничих потужностей. Активізація інвестиційної діяльності в аграрному секторі передбачає залучення фінансових ресурсів, нових технологій та нових методів управління. Проблема залучення та ефективного використання інвестицій в аграрному секторі є загальнодержавною, оскільки інвестиції, залучені в аграрний сектор, справляють мультиплікативний ефект в економіці всієї держави [277].

Вкладення інвестицій в аграрний сектор має як позитивні сторони, так і негативні. Чинники, що гальмують вкладення інвестицій в аграрний сектор, можна умовно поділити на дві групи: загальні (властиві інвестиційній діяльності в будь-якій галузі) та специфічні (характерні лише для аграрного сектору).

До загальних слід віднести: відставання від реальних потреб економіки законодавчої бази у сфері інвестиційної діяльності; складні процедури експертизи інвестиційних проектів і отримання дозволів на їх реалізацію; низький рівень захисту прав інвесторів; відносно низьку якість управління підприємствами; недостатність інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності, нерозвинутість інфраструктури ринку в цілому та інвестиційної інфраструктури зокрема [157].

У свою чергу, до специфічних чинників належать: висока капіталомісткість продукції; тривалий період окупності вкладеного капіталу; сезонність виробництва; вплив природно-кліматичних умов; низька якість розробки бізнес-планів інвестиційних проектів; неврегульованість ринку матеріально-технічних ресурсів і аграрної продукції; низький рівень кредитоспроможності аграрних підприємств.

Але поряд з негативними факторами, інвестування в аграрний сектор має і привабливі сторони: аграрне виробництво є традиційним видом діяльності для більшості регіонів країни; Україна має сприятливий природно-кліматичний

потенціал для розвитку цієї галузі; в наявності є значний обсяг дешевої та кваліфікованої робочої сили; розгалужена система освітніх та науково-дослідних закладів аграрного профілю; рівень попиту на аграрну продукцію у світі постійно зростає [217].

Одним з аспектів втручання держави у інвестиційні процеси, який пов'язаний із асигнуваннями державного бюджету на капіталовкладення, за допомогою яких держава прагне певною мірою впливати на ринкову кон'юнктуру та економічне зростання, на стан попиту, обсяг внутрішнього ринку. В ринково розвинених країнах капіталовкладення за рахунок коштів державного бюджету є важливим фактором суспільного відтворення, джерелом модернізації та розширення основного капіталу, засобом стимулювання його нагромадження [204].

У зв'язку з цим, у сформованій системі державної підтримки аграрного виробництва, яка надається в рамках реалізації державних і регіональних цільових програм, доцільно в якості пріоритетних виділити в окрему групу напрями підтримки інвестиційних процесів. Це забезпечить вирішення стратегічних завдань розвитку аграрного виробництва. Послідовна системна інвестиційна політика, що має на меті формування прибуткових підприємств в аграрному виробництві, дозволить створити передумови для виробництва конкурентної продукції, структурної перебудови та розвитку аграрного сектору.

Створення сприятливого інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки неможливе без розуміння його специфіки, яке обумовлене сезонністю виробництва, ризиками ведення сільськогосподарської діяльності та екологічним станом основних виробничих засобів аграрного виробництва – земель сільськогосподарського призначення. В Україні сьогодні на жаль відсутня довгострокова державна політика, спрямована на покращення агроекологічної ситуації, ще недостатньо розвинута відповідна інфраструктура для проведення страхування ризиків ведення сільськогосподарської діяльності та відсутні кошти на проведення такого страхування. Все це призводить до того, що до цього часу іноземні інвестиції спрямовуються в менш ризиковані галузі

виробництва.

Інвестиційна політика в аграрному виробництві повинна бути підпорядкована завданням структурної перебудови економіки та спрямована на забезпечення збалансованого та гармонійного розвитку всіх його ланок, на оновлення виробничого потенціалу, підвищення ефективності використання на основі впровадження у практику досягнень науково-технічного прогресу, освоєння ресурсозберігаючих технологій, модернізації та реконструкції виробництва.

В умовах ринкових відносин держава повинна надавати регулюючий вплив на інвестиційний процес шляхом забезпечення науково обґрунтованого ціноутворення, проведення гнучкої кредитної, податкової та амортизаційної політики, розширення можливостей лізингу, стимулювання підприємницької діяльності та надання пільг інвесторам при приватизації, цільового державного фінансування, виділення пріоритетних напрямів інвестування та капіталовкладення, складання індикативних планів капітальних вкладень. На регіональному рівні, а особливо на рівні підприємств, необхідно складати бізнес-плани, в яких дається обґрунтування інвестиційної діяльності та джерел її фінансування, а також оцінка проектних рішень [246].

На нашу думку, державна підтримка аграрних інвестиційних процесів повинна здійснюватися за двома стратегічними напрямками (додаток Ж):

- 1) економічна підтримка виробничих інвестиційних програм та проектів, що реалізуються приватними інвесторами;
- 2) безпосередня участь в реалізації соціальних та інфраструктурних інвестиційних програм та проектів.

Узгоджена реалізація аграрних інвестиційних процесів в короткостроковому та довгостроковому інвестиційних циклах, забезпечує задоволення економічних інтересів і вирішення соціальних та екологічних проблем, можлива тільки при активній державній підтримці інвестиційної діяльності в аграрному виробництві.

Дослідження та формування механізмів державної підтримки

інвестиційних процесів в аграрному виробництві має здійснюватися на основі врахування всього комплексу методологічних особливостей, властивих даному сектору економіки (додаток 3). Методологія формування ефективних механізмів державної підтримки аграрних інвестицій повинна бути заснована не тільки на загальновідомих, але і на специфічних для даної галузі принципах здійснення інвестиційних процесів:

1) індивідуальності, тобто індивідуального підходу до планування та реалізації інвестиційних проектів;

2) комплексності, що забезпечує спрямованість інвестицій не тільки на задоволення економічних інтересів, а й на вирішення соціальних та екологічних проблем;

3) інституціональної узгодженості інвестицій з формальними та неформальними інституційними умовами їх здійснення індивідуально в рамках кожного проекту [62].

Особливістю методології дослідження та формування ефективної системи державного регулювання інвестиційних процесів в аграрному виробництві є необхідність врахування специфічних умов та факторів, що впливають на інвестиційну діяльність в аграрному виробництві, які обумовлені: технологічними особливостями; впливом природних факторів на аграрне виробництво; підвищеними виробничими та комерційними ризиками; необхідністю обов'язкової державної участі в інвестиційній діяльності; різноспрямованістю мультиплікативного інвестиційного ефекту та специфікою інституціонального середовища, що має свої особливості в різних регіонах та районах.

Формування сприятливого інвестиційного клімату повинно відбуватися як на макро- так і на регіональному рівні шляхом оцінки наявних проблем, пошуку шляхів покращення ситуації та наступної оптимізації цілої сукупності політичних, правових, економічних, соціальних, екологічних, організаційних, інформаційних, галузево- та регіонально-специфічних факторів.

Основними механізмами реалізації інвестиційної політики в аграрному

виробництві є:

- формування взаємовигідних економічних відносин між аграрним сектором та іншими галузями, що сприяють досягненню та підтримці продовольчої безпеки країни;

- створення умов для самостійного інвестування у виробництво та можливості залучення фінансових ресурсів у зовнішніх інвесторів на взаємовигідних умовах;

- державно-приватне партнерство в сферах розвитку інфраструктури та реалізації інноваційних проєктів, що стимулюють виконання завдань розвитку аграрного виробництва.

Стимулювання державно-приватного партнерства в інвестиційній сфері потрібне для забезпечення реалізації пріоритетів діяльності через активізацію використання інноваційних технологій, виділення та раціональне використання інвестиційних площадок, удосконалення бізнес-моделей розвитку та перетворення загроз у можливості забезпечення ефективного управління ресурсами, бізнес-процесами [187].

Для активізації та підвищення ефективності інвестиційної діяльності в аграрному виробництві пропонується модель державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів, що включає два взаємопов'язаних регулюючих блоки (рис.5.5). Перший блок моделі містить керуючу систему, що здійснює функції зі створення сприятливого інвестиційного клімату в аграрному виробництві. Другий блок моделі регулювання включає в себе керуючу підсистему державного контролю інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві та забезпечує узгодження їх спрямованості та результатів зі стратегічними цілями та завданнями державної аграрної політики. Розроблена модель державного регулювання інвестиційних процесів дозволяє розглядати інвестиційний процес не лише з позицій безпосередніх учасників (інвесторів, замовників, виконавців), а й з позиції державних органів регулювання, що особливо важливо та необхідно для підвищення ефективності державної підтримки інвестиційних процесів в аграрному секторі [57].

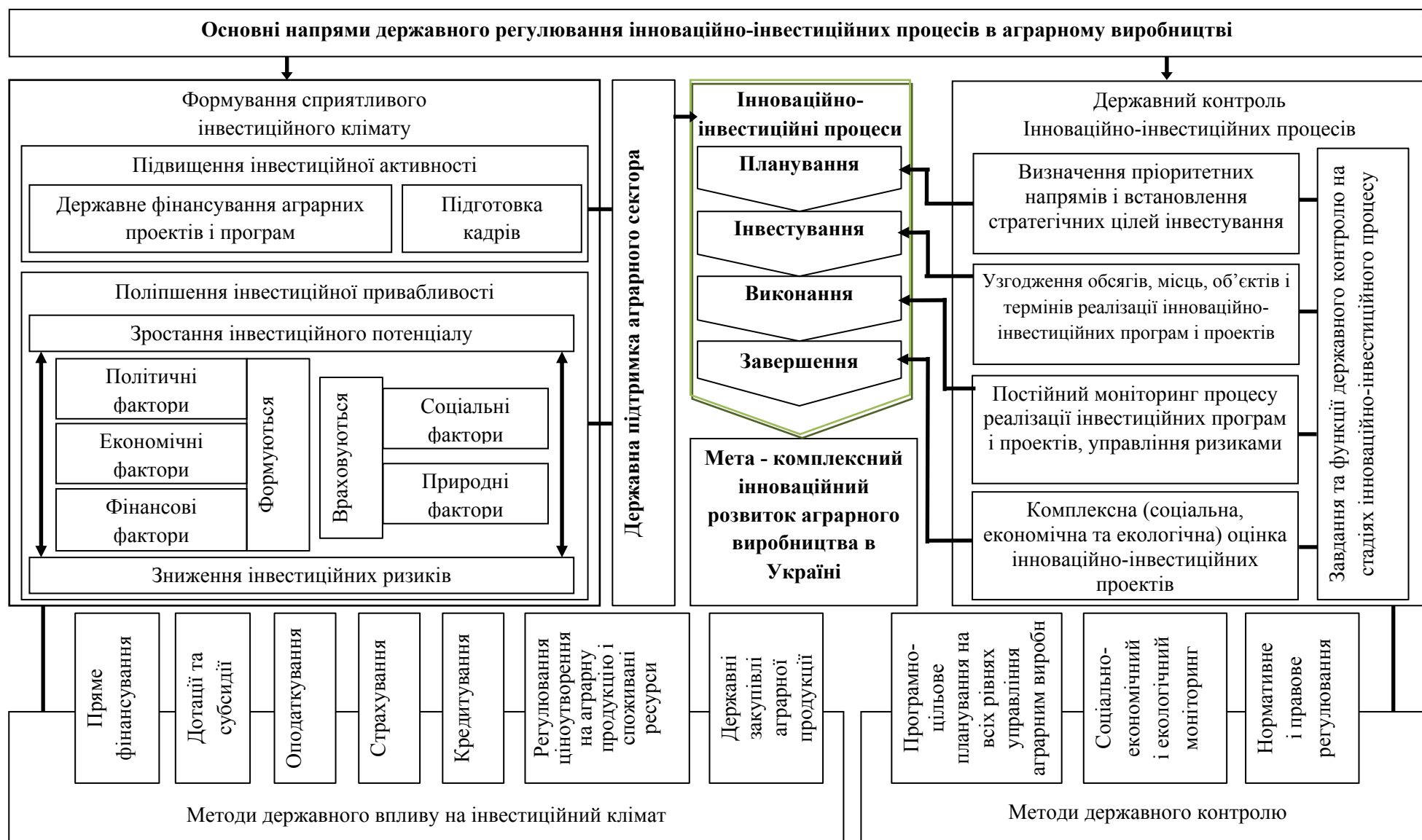

Рис. 5.5. Модель державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві України

Пріоритетними напрямками державної підтримки аграрного виробництва мають стати: техніко-технологічна модернізація та перехід до інноваційного розвитку виробництва; нівелювання негативного впливу на економіку аграрних товаровиробників від підвищення цін на матеріально-технічні ресурси, що використовуються в галузі; подолання виробничих ризиків, пов'язаних з природними та іншими явищами, незалежними від аграрних товаровиробників, розвиток меліорації сільськогосподарських земель; відновлення посівних площ сільськогосподарських культур, підвищення родючості ґрунтів, стимулювання виробництва продукції тваринництва; екологізація агропромислового виробництва; формування виробничої інфраструктури загального призначення; інформаційне та консультаційне забезпечення.

Для подальшого розвитку аграрного виробництва необхідно концентрувати інвестування на впровадження високопродуктивних інноваційних, біо- та нанотехнологій, налагодження випуску ефективних хімічних засобів захисту рослин та тварин, оновлення й модернізацію виробництва, використання новітніх технологій.

Державне регулювання інноваційно-інвестиційними процесами у контексті розвитку аграрного виробництва має свою внутрішню логіку та послідовність реалізації окремих етапів. Саме така логіка визначається його методологічною базою.

У результаті дослідження нами здійснено систематизацію та структурування основних компонентів методичного базису державного регулювання інноваційно-інвестиційними процесами щодо розвитку аграрного виробництва в Україні. У свою чергу концептуальною основою такої системи є обґрунтований нами комплексно-відтворювальний підхід до функціонування інноваційно-інвестиційних процесів, алгоритм реалізації якого представлено на рис. 5.6.

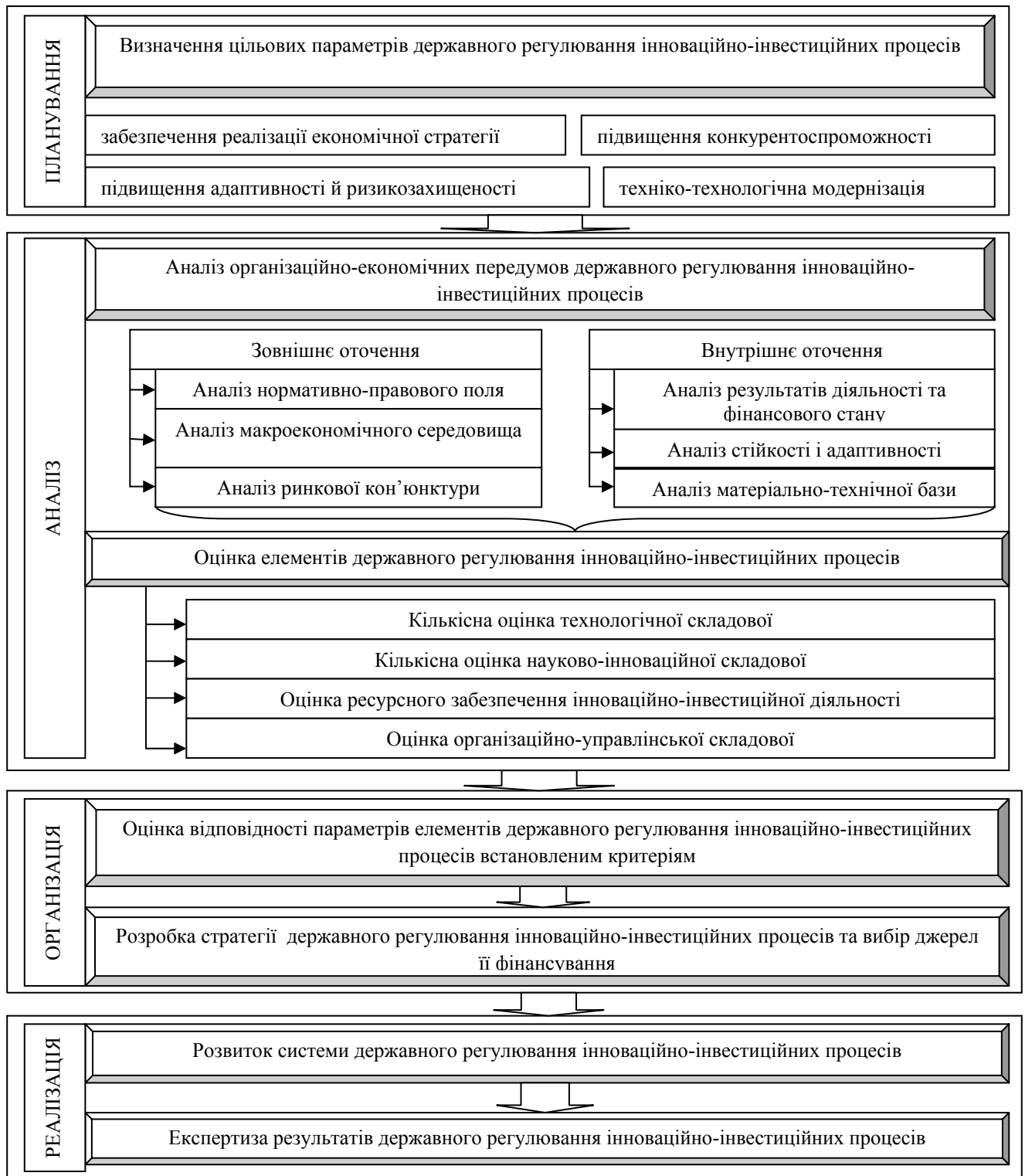

Рис. 5.6. Алгоритм реалізації комплексно-відтворювального підходу до функціонування інноваційно-інвестиційних процесів

*Джерело: запропоновано автором

Ми позиціонуємо підхід як комплексно-відтворювальний, оскільки вважаємо, що при реалізації інноваційно-інвестиційних процесів відтворення його складників має здійснюватися не поодинокі, а комплексно, тобто стосуватися одночасно всіх. Це дозволить забезпечити не лише необхідні

кількісні та якісні зміни у складі його елементів, а й покращення результативності його реалізації.

Важливою частиною процесу державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів є їх оцінка, яка проводиться з метою аналізу ефективності його реалізації, а також для ухвалення рішення про вибір інноваційно-інвестиційної стратегії. На практиці інноваційно-інвестиційна діяльність здійснюється, зазвичай, як конкретні інноваційні програми та проекти, тому важливе значення має з'ясування основних цільових параметрів та послідовність етапів їх реалізації. Для цих цілей нами сформовано методичний інструментарій визначення таких цільових параметрів, диференційований за етапами його здійснення (рис. 5.7).

Особливістю запропонованого підходу є те, що він гармонійно поєднує розробку і реалізацію заходів стратегічного характеру (формування комплексної програми інноваційно-інвестиційного розвитку, визначення переліку пріоритетних завдань у цій сфері, визначення пріоритетних інноваційних програм та проектів), передінвестиційне прогнозування (прийняття рішення про розробку інноваційної програми чи проекту, формування основної ідеї, очікуваних результатів та можливих ризиків програми чи проекту, підготовка початкового завдання за програмою, розробка плану-графіку підготовки програми чи проекту та системи її забезпечення, опрацювання альтернативних варіантів, їх оцінка та вибір найбільш прийнятної), інвестиційну (виготовлення повного комплексу проектної документації щодо прийнятного варіанта програми чи проекту; фінансова, економічна та науково-технічна експертиза програми чи проекту, їх можливе коригування та затвердження, практична реалізація), та експлуатаційну (апробація, внесення необхідних змін, експлуатація, пост-аудит) стадії життєвого циклу інноваційного проекту.

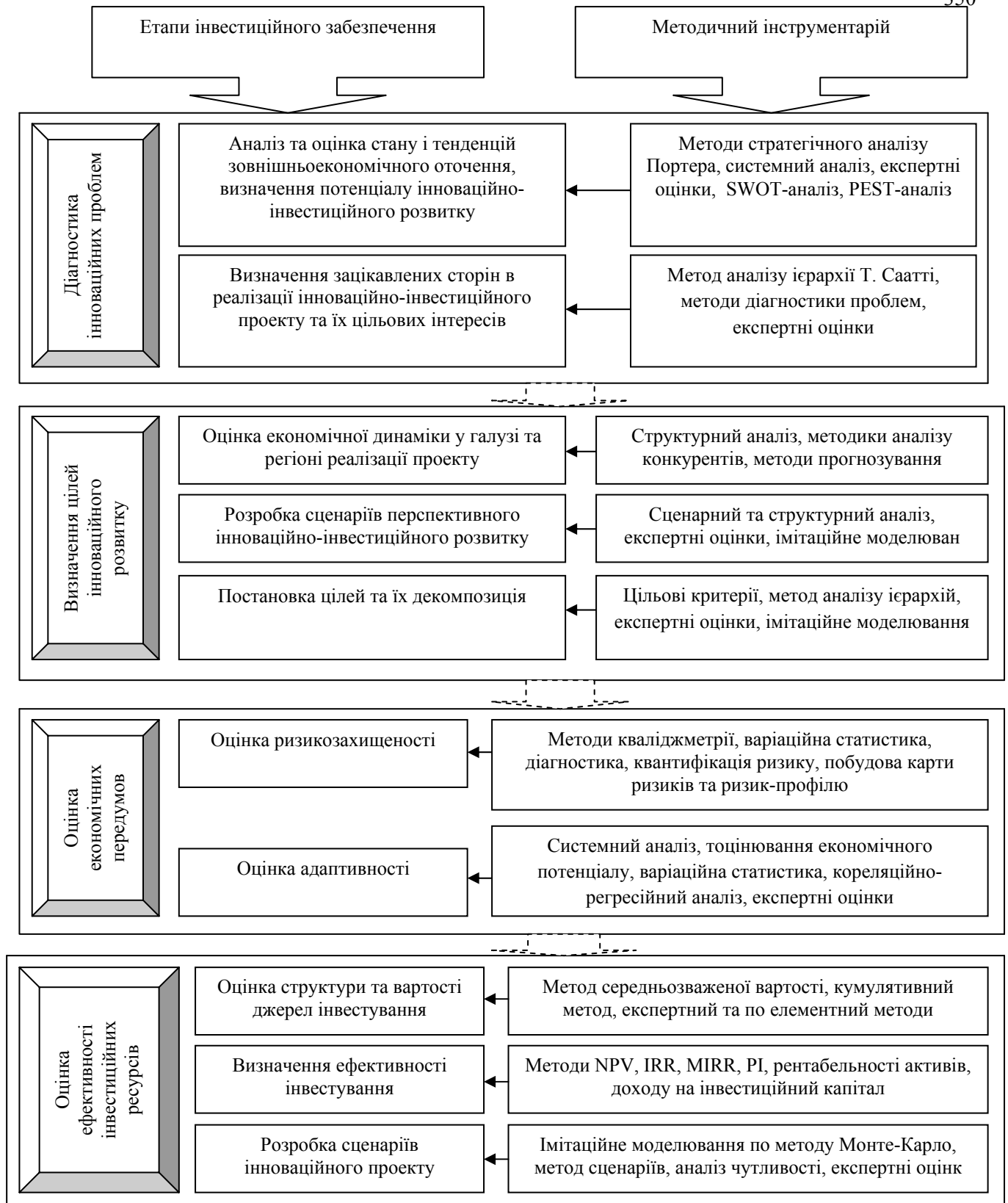

Рис. 5.7. Методичний інструментарій визначення цільових параметрів державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві

5.3. Організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні

Сучасні особливості функціонування, складне економічне та політичне становище держави зумовлюють зростання ролі державного регулювання у розвитку аграрного виробництва. Це питання є складним з огляду на можливість виникнення несприятливих ситуацій на декількох рівнях (макро-, мезо-, та мікрорівні) як окремо, так і комплексно. При цьому, особливістю державного регулювання є те, що ухвалення управлінських рішень часто здійснюється в умовах зниження загального рівня управління виробництвом.

Однією з головних проблем сучасного аграрного виробництва, яке потребує вирішення є відсутність ефективного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, який дозволить здійснювати протидію загрозам, використовувати наявний потенціал та в цілому підтримувати належний стан продовольчої безпеки в Україні.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва є однією із ключових підсистем загальної системи управління, що включає сукупність економічних методів, принципів, функцій, завдань, важелів та інструментів впливу на стан та розвиток суб'єкта господарювання. Елементи механізму мають складну, багаторівневу та ієрархічну організацію, виявляючи себе у вигляді певних підсистем: підсистема управлінської діяльності, підсистема цілей та завдань, функціональна структура та організаційна структура узгодження яких пропонується здійснювати на основі інтегрованого підходу.

Враховуючи стратегічну необхідність розвитку аграрного виробництва, його ролі у функціонуванні національної економіки, вважаємо, що об'єктивним і доцільним є розробка інтегрованого механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, що обумовлено необхідністю гармонізації економічних інтересів держави та суб'єктів аграрного виробництва. Враховуючи вищевикладене, нами запропоновано визначення сутності та змісту інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання

розвитку аграрного виробництва – як сукупності дій, процесів щодо складання комплексу різнобічних заходів, які здійснюються суб'єктами механізму для створення сприятливих умов розвитку аграрного виробництва та який формується з урахуванням інтересів держави і бізнесу, що полягає у ефективному поєднанні сукупності специфічних економічних методів, принципів, функцій, завдань, важелів та інструментів впливу на рівень розвитку аграрного виробництва.

Процес функціонування механізму завжди передбачає наявність об'єкта та суб'єкта. Головною ознакою суб'єкта механізму є наявність у нього певних повноважень або компетенцій, що дають змогу втілювати свою волю у формі управлінських рішень, керівних команд, обов'язкових до виконання.

У вітчизняній практиці господарювання найчастіше суб'єктами інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання є суб'єкти аграрного виробництва та органи державної влади. Об'єктом механізму виступають економічні процеси аграрного виробництва в цілому, його окремі елементи (прибуток, джерела формування фінансових ресурсів, структура капіталу, обсяги та інтенсивність грошових потоків, інвестиції, інновації тощо) та сукупність фінансових ризиків, що впливають на функціонування аграрного виробництва. В межах системи державного регулювання аграрного виробництва, об'єкт визначається та коригується залежно від завдань.

Засоби державного регулювання характеризуються формалізованістю, офіційністю, загальнообов'язковістю та узгодженістю дій. У процесі функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання стикаються між собою цілі законодавця, правозастосувача і конкретного учасника процесу державного регулювання. Єдність їх цілей інтегрує всі елементи організаційно-економічного механізму державного регулювання в єдину взаємоузгоджену систему, що дозволяє досягти оптимального результату. У той же час неправильно зрозуміла потреба, недобросовісна мотивація, помилки у виборі засобів або неправильно поставлена мета одного з суб'єктів державного регулювання можуть звести нанівець його результати. На кожному етапі державного регулювання

досягаються допоміжні, проміжні цілі, об'єктивно необхідні для досягнення планованого результату та бажаної конкретної мети.

Основною метою механізму державного регулювання аграрного виробництва є створення оптимальних умов для його розвитку, виходячи із суспільних потреб, національних інтересів, гарантування продовольчої безпеки країни, необхідності адаптування до змінних внутрішніх факторів і динамічних глобальних економічних процесів.

В процесі реалізації головної мети, інтегрований організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку аграрного виробництва спрямований на вирішення основних завдань виробництва аграрної продукції.

З огляду на особливості функціонування аграрного ринку нами сформовані цілі механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва (рис. 5.8).

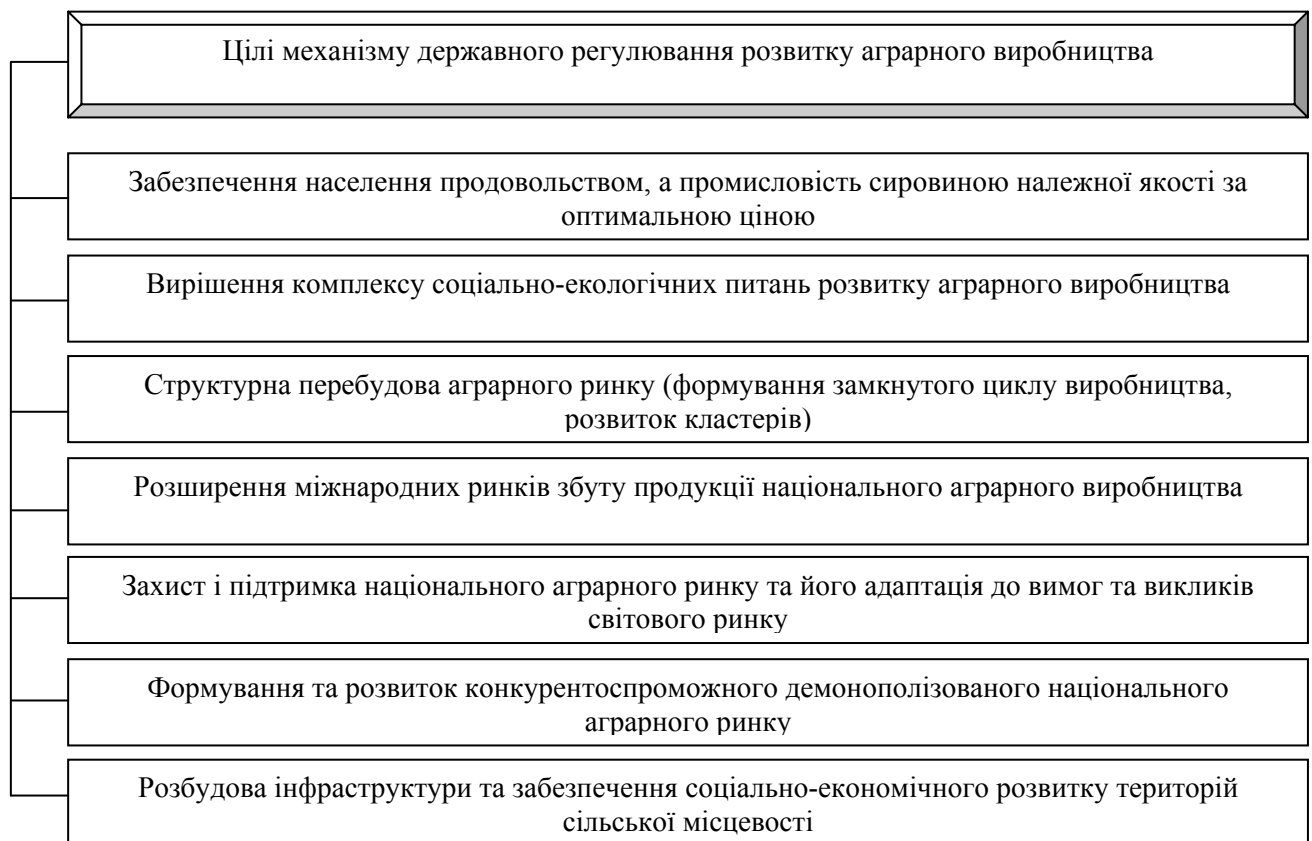

Рис. 5.8. Цілі механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва

*Джерело: систематизовано автором

Реалізація визначених цілей відбувається у контексті виконання відповідних функцій, які притаманні державному регулюванню аграрного виробництва:

- гармонізація законодавства відповідно до міжнародних стандартів, з метою інтеграції національного аграрного виробництва у глобальний аграрний простір;

- погодження інтересів суб'єктів аграрного виробництва, держави та суспільства;

- формування аграрної політики та відповідного нормативно-правового механізму;

- оптимальне стимулювання та регулювання диверсифікації, спеціалізації та агропромислової інтеграції для підвищення конкурентоспроможності аграрного бізнесу;

- активізація сучасного інструментарію регулювання масштабів розвитку аграрного виробництва та його компонентів (застосування державних закупівель, субсидій, дотацій, пільгового оподаткування, інформаційного забезпечення діяльності суб'єктів аграрного ринку тощо);

- формування інституційного забезпечення для інноваційного розвитку аграрного виробництва;

- організаційно-правове, адміністративне та фінансово-кредитне забезпечення соціально-економічного розвитку територій сільської місцевості;

- застосування політики національного протекціонізму для захисту внутрішнього аграрного ринку в умовах стрімких інтеграційних процесів держави;

- забезпечення оптимальних умов для розвитку аграрного виробництва шляхом покращення інвестиційного клімату, гарантування рівних умов інвестування, активізація механізму захисту прав інвестора та формування відповідного нормативно-правового забезпечення;

- розвиток органічного виробництва агропромислової продукції, що дозволить розширити існуючі та відкрити нові ринки збуту продукції;

- формування державної стратегії підтримки, бюджетного та податкового стимулювання аграрного виробництва;

- забезпечення системного контролю з боку держави за дотриманням суб'єктами аграрних відносин чинного законодавства щодо виготовлення, переробки та реалізації аграрної продукції, якості продуктів харчування та бережливого природокористування.

Результати проведеного дослідження дозволили нам виокремити основні стратегічні цілі функціонування інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, до яких віднесено: по-перше, забезпечення потреб аграрного виробництва у кредитних ресурсах; по-друге, функціонування ефективної системи оподаткування; по-третє, формування ефективної системи страхування; по-четверте, вдосконалення системи державної фінансової підтримки; по-п'яте, забезпечення потреб розвитку аграрного виробництва в інвестиційних ресурсах (рис.5.9).

Розвиток кредитних інструментів інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання передбачає розширення можливостей суб'єктів аграрного виробництва для залучення кредитів. Завдяки реалізації запропонованих на рис. 5.9 заходів у сфері удосконалення інструментів механізму державного регулювання покращиться стан фінансового забезпечення суб'єктів аграрного виробництва, зокрема підвищиться рівень задоволення їх потреб у кредитних ресурсах.

Реформування податкових інструментів передбачає, перш за все, активізацію механізму прямого оподаткування сільськогосподарських виробників, який повинен передбачати диференційований підхід до оподаткування доходів окремих їх категорій, згрупованих на основі науково-методичного інструментарію. Даний підхід передбачає виокремлення форм власності та господарювання, правовий статус, обсяг отриманого доходу, рівень товарності та виробничу спеціалізацію, площу власних та орендованих сільськогосподарських угідь.

Рис.5.9. Стратегічні орієнтири активізації інструментів інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва

* Джерело: розроблено автором

Обґрунтовано, що оптимальний перерозподіл податкового навантаження та активізація нових податкових інструментів дозволить збалансувати умови

господарювання для різних категорій аграрних виробників та суттєво посилити дохідну базу місцевих бюджетів, що позитивно відобразиться на рівні фінансування заходів щодо розвитку інфраструктури сільських територій.

Формування ефективної системи страхування передбачає удосконалення законодавства у сфері страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Реалізація запропонованих заходів щодо страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників сприятиме збільшенню частки охоплення посівних площ страхуванням у контексті збільшення обсягів державної бюджетної підтримки шляхом здешевлення вартості страхових премій при страхуванні сільськогосподарських культур [79].

З метою забезпечення ефективності прямого бюджетного фінансування виробничих програм необхідно: вдосконалити порядок визначення суб'єктів одержання підтримки через диференційований розподіл бюджетних коштів у розрізі заходів підтримки за соціально-економічною ефективністю; передбачити оптимізацію кількості бюджетних програм підтримки аграрного виробництва, покращити їх структуру та зміст з дотриманням логічної послідовності запровадження за їх пріоритетністю, черговістю, термінами виконання та обсягами фінансування; закріпити на законодавчому рівні стимулюючої ролі бюджетної підтримки з метою забезпечення збільшення обсягів виробництва вітчизняної конкурентоспроможної аграрної продукції та просування її на внутрішньому і світовому ринках. Особливої актуальності набуває питання скасування непродуктивних податкових пільг, що дозволить більш ефективно використовувати бюджетні ресурси, а реалізація заходів у сфері бюджетного фінансування дозволить сформувати значно раціональнішу структуру аграрного виробництва за рахунок зміни напрямів бюджетного фінансування потреб розвитку аграрного бізнесу.

Питання удосконалення інвестиційних інструментів механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва передбачає активізацію ефективної аграрної політики держави у напрямі переорієнтації її на повне забезпечення інвестиційних потреб державних суб'єктів аграрного виробництва, стимулювання інвестиційної діяльності суб'єктів

господарювання, посилення ролі інвестиційної підтримки виробників сільськогосподарської продукції та удосконалення її механізмів, покращення умов залучення зовнішніх інвестицій в агропромислове виробництво, а також на розвиток сільських територій.

Виходячи із вищевикладеного можна констатувати, що реалізація запропонованих напрямів удосконалення інструментів інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання в майбутньому стане основою стійкого розвитку аграрного виробництва в Україні. Основною передумовою підвищення результативності інструментів механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва є забезпечення стабільності, дієвості та забезпечення ефективності реалізації державної політики розвитку аграрного виробництва, його конкурентоспроможності на світовому та внутрішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни.

Особливості соціально-економічних процесів у аграрному виробництві України, проблеми які є сьогодні, вплив факторів та наявність обмежень для його зростання зумовлюють зміни в організаційно-економічному механізмі державного регулювання розвитку аграрного виробництва та його реалізації.

Виходячи із вищевикладеного, нами запропонована концептуально-методологічна структура інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, яка полягає у трактуванні її як сукупності взаємоузгоджених засобів, методів та форм впливу інституційної складової, що корелюють з взаємозв'язками всіх інструментів механізму державного регулювання, продукують мультиплікативні ефекти макроекономічного зростання і включають сукупність елементів, методів координації, правових норм, упорядкованих відповідним чином з метою подолання перешкод, що стоять на шляху розвитку суб'єктів аграрного виробництва, суспільства та його окремих верств (рис.5.10).

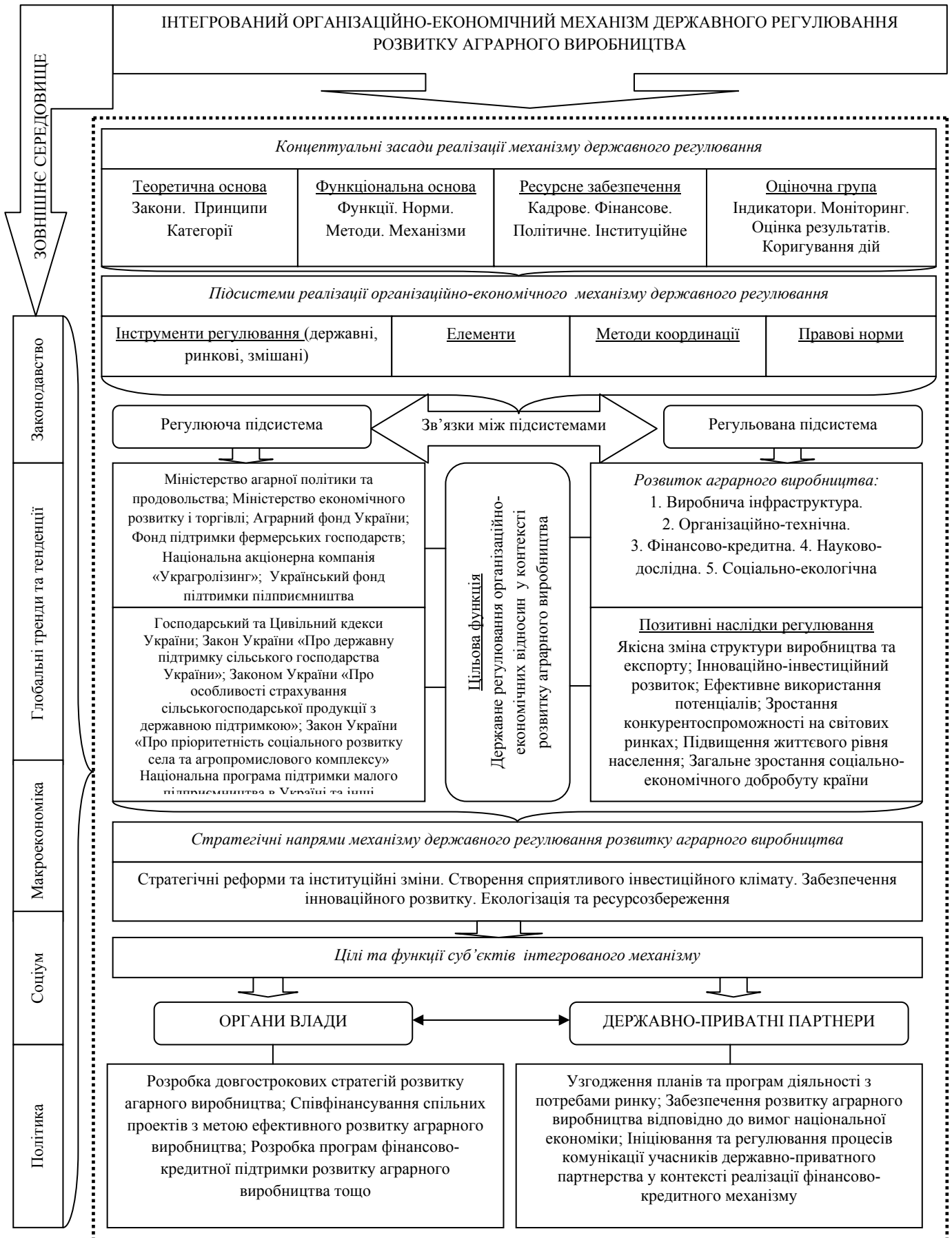

Рис. 5.10. Концептуально-методологічна інтерпретація складових інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва в Україні [розробка автора]

Нами запропоновано розглядати сутність інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва як: по-перше, систему дій, яка містить комплекс організаційно-адміністративних, юридичних, соціально-економічних засобів, упорядкованих певним чином з метою подолання перешкод, що стоять на шляху реалізації інтересів суб'єктів аграрного виробництва; по-друге, спосіб перетворення інструментів державного регулювання на відповідні результати державної політики (бюджетно-податкова, грошово-кредитна, цінова) у контексті реалізації комплексу організаційно-економічних, політичних та правових засобів.

Зв'язок між елементами підсистем реалізації інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва здійснюється завдяки цільовій функції, дія якої спрямована на задоволення потреб всіх учасників процесу аграрного виробництва:

- відбувається якісна зміна структури й частки виробництва та експорту на користь більш високотехнологічних та конкурентоспроможних продуктів;
- інноваційно-інвестиційний розвиток аграрного виробництва у контексті забезпечення його сталого розвитку та конкурентоспроможності на світовому ринку;
- максимально ефективного використання наявних фінансових ресурсів, елементів економічного потенціалу, та факторів виробництва;
- підвищення життєвого рівня населення задіяних безпосередньо у аграрному виробництві.

На основі проведених досліджень сформуємо власний перелік принципів інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва. При формуванні авторської групи принципів керуватимемось розглянутими специфічними особливостями аграрного виробництва, такими як: ґрунтування діяльності суб'єктів аграрного виробництва на специфічному ресурсі – землі; виготовлення найважливішого ресурсу для людей – продуктів харчування; тісна залежність від природно-

кліматичних чинників, що породжує високий рівень ризикованості галузі; значне коливання цін і відповідно доходів в аграрному секторі та ін.

На нашу думку, до принципів інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва слід віднести:

1. Принцип пріоритетності. Важливість аграрного виробництва у забезпеченні продовольчої безпеки країни та лобіювання його інтересів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

2. Принцип законності. Необхідність чіткого розмежування законотворців та об'єктів державного регулювання аграрного виробництва. Лобіювання інтересів олігархічних структур у сфері створення умов господарювання ніколи не дозволить у повній мірі запрацювати інтегрованому організаційно-економічному механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва на практиці.

3. Принцип гармонізації інтересів сільськогосподарських товаровиробників та підприємств, які забезпечують виготовлення кінцевої агропромислової продукції. Даний дисбаланс, який притаманний даній сфері, призводить до занепаду тієї ланки виробництва, результативність якої у більшій мірі залежить від родючості ґрунтів та природно-кліматичних умов. У такому випадку потребують розробки відповідні компенсаційні механізми, які сприятимуть вирішенню даної проблеми.

4. Принцип екологізації аграрного виробництва. Україна в глобальному аграрному просторі здебільшого представлена як сировинна країна, однак вирощування сільськогосподарських культур без використання відповідних технологій, які потребують додаткових фінансових вкладень, надзвичайно згубно діє на ґрунти. Такі негативні явища як зменшення вмісту гумусу в ґрунтах, переміщення верхнього родючого шару ґрунту, забруднення водою, масова вирубка лісів та інших насаджень, «виснаження» ґрунтів через неконтрольоване багаторічне висадження на них таких культур як соняшник та ріпак, через їх відносно високий рівень рентабельності, може призвести до негативних наслідків. У контексті вирішення даного питання виникає потреба

розробки національної Програми захисту та бережного ставлення до невідновлювальних та маловідновлювальних природних ресурсів України. Ця Програма, на нашу думку, має включити в себе: норми користування природними ресурсами, справедливі міри покарання за їх порушення та заходи з їх відновлення. Виробництво екологічно чистих органічних продуктів харчування може стати потужним поштовхом для виходу вітчизняного аграрного сектора на принципово новий рівень розвитку. В Україні є всі передумови для цього [225;227;241].

5. Принцип спеціалізації, диверсифікації та агропромислової інтеграції. Акценти розвитку аграрного виробництва у просторовому розумінні необхідно розкласти на основі науково-практичного обґрунтування, кон'юнктури ринку, людського, технічного та ресурсного потенціалу, природно-кліматичних особливостей тощо. Дотримання принципу спеціалізації, диверсифікації та агропромислової інтеграції у організаційно-економічному механізмі державного регулювання розвитку аграрного виробництва сприяє: якісній зміні структури виробництва та експорту; інноваційно-інвестиційному розвитку; ефективному використанні фінансово-кредитного потенціалу; зростанню конкурентоспроможності на світових ринках тощо.

6. Принцип системності та ієрархічності є надзвичайно важливим, оскільки він дозволяє гарантувати стабільність умов функціонування аграрного виробництва.

7. Принцип оптимальності фінансово-кредитних ресурсів та їх відповідність отриманим результатам. Ефективність використання фінансово-кредитних ресурсів державного регулювання визначається за допомогою спеціальної системи показників, яка сприяє визначенню результативності тих чи інших державних заходів та відповідних затрат на них. Співвідношення «витрати-результат» мають стати одним із провідних критеріїв ефективності державного регулювання аграрного виробництва.

8. Принцип прозорості. Всі об'єкти інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва повинні мати рівний доступ до інформації про законодавчі та інші

регуляторні акти, порядок їхнього виконання, роботу органів, які забезпечують виконання.

9. Принцип доступності полягає у чіткості та однозначності для всіх об'єктів інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва дій уповноважених органів державної влади.

У ході дослідження визначено, що важливим є не кількість принципів, а їх чітке дотримання та комплексне застосування. Отже, при вірному формуванні принципів державного регулювання буде створено оптимальне підґрунтя для подальшого формування інших складових елементів інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва.

Систематизувавши погляди провідних науковців у сфері формування механізму державного регулювання аграрного виробництва, нами запропоновано класифікувати методи державного регулювання аграрного виробництва за формою впливу на прямі і непрямі. До методів прямого впливу доцільно відносити правові та адміністративні, методами опосередкованого (непрямого) впливу є фінансово-економічні. Саме фінансово-економічні методи займають провідне місце в системі державного регулювання аграрного виробництва та реалізуються через інструменти бюджетної, податкової, митної, грошово-кредитної, цінової та інвестиційної політики.

Для досягнення мети інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання – розвиток аграрного виробництва, розробляється комплекс стратегічних завдань які пов'язані з модернізацією організаційно-економічної системи національної економіки, зі структурними реформами аграрної економіки, впровадженням інституційних змін в управлінський процес, створення та гарантування підтримки сприятливого інвестиційного клімату, розвиток на засадах стійкості, що включає як один з компонентів екологізацію аграрного виробництва.

Одним з напрямів підвищення ефективності інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного

виробництва є проведення структурних реформ та системних інституційних змін, що передбачає: розробку стратегій розвитку аграрного виробництва на засадах ефективності використання наявного економічного потенціалу; модернізацію сировинної сектору; структурну переорієнтацію для впровадження органічного землеробства, інтенсивного тваринництва та рослинництва; використання інвестиційних стимулів для підтримки інноваційно-інвестиційних зрушень в аграрному виробництві; використання переваг державно-приватного партнерства у контексті розвитку аграрного виробництва; зміна орієнтирів у виробничій, експортній, організаційній та інвестиційній структурі аграрного бізнесу з метою усунення існуючих диспропорцій.

Однією із складових інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва є система його забезпечення. На основі аналізу фахової економічної літератури, пропонуємо виділяти наступні підсистеми забезпечення механізму: ресурсне забезпечення (зовнішні та внутрішні джерела формування ресурсів для задоволення потреб суб'єкта господарювання); нормативно-правове забезпечення (сукупність нормативно-правових актів, що регулюють фінансово-господарську та інноваційну спрямованість); інформаційне забезпечення (сукупність зовнішніх та внутрішніх інформаційних потоків, необхідних для здійснення аналізу, планування і підготовки ефективних управлінських рішень); методичне забезпечення (система аналітичних прийомів та способів оцінки рівня захисту економічних інтересів аграрного виробництва, з урахуванням внутрішніх взаємозв'язків та взаємозалежностей між складовими захисту економічних інтересів); кадрове забезпечення (персонал, необхідний для забезпечення захисту економічних інтересів аграрного виробництва); технічне забезпечення (комплекс програмно-технічних засобів, що сприяють захисту економічних інтересів виробництва).

Реалізація запропонованого інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва в значній мірі посилить результативність аграрного виробництва та дозволить поліпшити

його стійкість та конкурентоспроможність. Розглянемо пріоритетні напрями формування раціональної державної регуляторної політики щодо реалізації запропонованого механізму детальніше.

У зв'язку з посиленням впливу фактора зростання цін на сільськогосподарську продукцію виникає необхідність посилити регуляторний вплив у сфері забезпечення ефективності внутрішнього ринку та цінового регулювання. Слід розвинути інфраструктуру і посилити конкурентність ринку, що, у свою чергу, запобігатиме необґрунтованому підвищенню цін і зловживанням недобросовісними методами конкуренції, знижуватиме непродуктивні та накладні витрати виробників.

Для цього необхідно запровадити механізми запобігання різким стрибкам цін через діяльність Аграрного фонду на ринку продовольства і здійснення закупівель до держрезерву; активізувати відстеження і протидію проявам монопольної поведінки у сферах матеріально-технічного постачання агросектору, закупівлі сільськогосподарської сировини, оптової та роздрібною торгівлі сільськогосподарською продукцією; створити сприятливі умови для розвитку ринкової інфраструктури в агропромисловому комплексі [303, с. 32]; забезпечити розбудову транспортної та логістичної інфраструктур аграрного ринку.

Формування ефективної регуляторної системи на засадах державно-приватного партнерства, запровадження ризикорієнтованого підходу при здійсненні державного контролю можна забезпечити через сприяння залученню інвестицій для переходу на інтенсивний тип розвитку сільського господарства шляхом комплексної механізації та автоматизації виробництва, впровадження ресурсозберігаючих технологій та біотехнологій, меліорації землі, вдосконалення організації праці та матеріального стимулювання, поглиблення спеціалізації виробництва і досягнення його раціональної концентрації; забезпечення прозорості та ефективності у використанні державної підтримки агропромислового комплексу шляхом оптимізації кількості та змісту державних цільових і бюджетних програм, поступового переходу від надання державної підтримки сільськогосподарським підприємствам до сприяння

розвиткові сільської місцевості та ринкової інфраструктури аграрного ринку; сприяння організації на регіональному рівні системи професійної підготовки у сферах аграрного виробництва та економіки агробізнесу; формування дійової системи контролю безпечності та якості сільськогосподарської продукції на базі сучасних європейських норм.

Регуляторна політика має бути спрямована на забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства для економічної безпеки аграрного виробництва. У вітчизняній аграрній науці та практиці сформувалось уявлення про те, що підвищити конкурентоспроможність можливо лише у секторі великотоварного виробництва. При цьому ігнорується відомий факт про обмеження впливу ефекту масштабу в сільському господарстві, не беруться до уваги ризики і загрози для навколишнього природного середовища, людей та самого аграрного бізнесу, що створюються в умовах зосередження оброблюваних площ і утримуваних в одному місці тварин, тощо [346, с. 43]. Таким чином, регуляторна політика має бути спрямована на підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного виробництва шляхом створення умов для зростання загального рівня продуктивності аграрного сектору на засадах нових технологій виробництва, зберігання сільськогосподарської продукції, а також її виходу на ринки на основі консолідації, кооперування та ін.

Сприяння підвищенню ефективності та конкурентоспроможності агровиробництва, а також захисту інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках необхідно забезпечити шляхом утримування конкурентних переваг українських агровиробників як на світовому, так і на вітчизняному ринках, що, у свою чергу, вимагатиме істотного організаційного та технологічного оновлення виробництва, посилення його індустріалізації, приведення технологічних процесів у відповідність до міжнародних ветеринарних і фітосанітарних вимог тощо. Основні шляхи регуляторної політики щодо реалізації цих завдань – сприяння вертикальній інтеграції агропромислового сектору та інвестуванню капіталів переробних підприємств у розвиток власної їх сировинної бази; надання інформаційної та методичної

підтримки інвестуванню у розвиток сільськогосподарського виробництва; здійснення моніторингу світового і вітчизняного аграрних ринків; розробка механізму виявлення та попередження зовнішніх і внутрішніх загроз для економічної безпеки аграрного сектору України.

Необхідність соціоекономічного підходу регуляторної політики до модернізації аграрного виробництва підтверджується тим, що світове співтовариство дедалі більше керується концепцією багатofункціональності сільського господарства, згідно з якою у процесі сільськогосподарської діяльності не тільки виробляються продовольство і промислова сировина, але й створюються суспільно значущі блага. Найголовніші з них – продовольче самозабезпечення країни, надання можливостей і коштів для існування сільського населення, відтворення селянства, підтримання екологічної рівноваги та збереження агроландшафтів. Визнання багатofункціональності сільського господарства як його ключової макроекономічної характеристики вважають головною передумовою для соціоекономічної модернізації вітчизняного аграрного сектору [346, с. 43].

Доцільність використання державної політики щодо регулювання ринкової влади корпоративних структур зумовлюється тим, що у сільському господарстві склалася ситуація, в якій лише обмеженнями землекористування та землеволодіння врегулювати домінуюче становище агрокорпорацій в аграрному секторі неможливо. Мораторій на купівлю-продаж землі або його скасування не впливатимуть істотно на концентрацію землі. Державне регулювання діяльності агрохолдингів з метою мінімізації ризиків їх дестабілізуючого впливу на аграрний сектор національної економіки та запобігання перетворенню України на сировинний придаток інших держав світу повинне базуватися на економічних та адміністративних важелях впливу на їх діяльність. При цьому такі механізми мають бути гнучкими і змінюватися відповідно до стратегічних пріоритетів розвитку і захисту вітчизняних виробників у конкретних умовах.

Державна регуляторна політика щодо активізації інвестиційної діяльності у сільськогосподарському виробництві повинна бути спрямованою на

оновлення матеріально-технічної бази підприємств, запровадження новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на інноваційній основі, поліпшення інфраструктури аграрного виробництва. Першочерговими напрямками регуляторної політики мають бути створення сприятливих умов для залучення інвестицій у виробництво біопалива, екологічно чистої та органічної продукції, а також у формування системи сільськогосподарських і обслуговуючих кооперативів; забезпечення контролю над виконанням державних цільових програм у сільському господарстві та використанням бюджетних коштів на їх реалізацію; розробка інвестиційних проектів з розбудови оптових ринків сільськогосподарської продукції та логістичної інфраструктури [170, с. 32].

Державна регуляторна політика у сфері оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств сприятиме нарощуванню виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, підвищенню рівня їх власної економічної безпеки, зростанню ефективності аграрної галузі в цілому. Для цього необхідно здійснити такі першочергові заходи: запровадження механізмів пільгового довгострокового кредитування сільськогосподарських товаровиробників при придбанні ними сільськогосподарської техніки; сприяння залученню промислового капіталу у розвиток сільськогосподарського виробництва через формування вертикально інтегрованих агропромислових структур; сприяння кооперуванню сільськогосподарських підприємств у спільному придбанні та використанні сільськогосподарської техніки; створення регіональних і місцевих об'єднань з надання техніки в операційну оренду для виконання певних технологічних операцій [170, с. 32].

У сучасних умовах сільські громади відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку територій та забезпеченні економічної безпеки аграрного виробництва, тому регуляторна політика має бути спрямована на формування сільського розвитку на базі громад. Сільські громади – це самоорганізовані сільські жителі, що поділяють спільний життєвий простір, об'єднані прагненням і готовністю до поліпшення його економічного, соціального та екологічного становища, а також відповідними

реальними діями створили для цього громадську організацію і визначили лідера серед її членів. Сільський розвиток на базі громад включає залучення, нагромадження та ефективне використання місцевих активів, до яких належать людські ресурси, соціальний капітал, природні та матеріальні ресурси, політичні повноваження, культурні надбання, консолідовані фінансові активи (власні та залучені). Місцеві активи сільської громади здатні продукувати додаткові ресурси її саморозвитку, з огляду на що розвиток таких громад передбачає розроблення окремих програмних заходів щодо нарощування матеріальних активів локального рівня [343, с. 43].

Регуляторна політика щодо державної підтримки локальних ініціатив на загальнодержавному рівні вимагає залучення до її реалізації усіх органів державної виконавчої влади, для яких сільська місцевість входить до сфери їх відповідальності, та органів місцевого самоврядування. У цьому зв'язку необхідно здійснити ряд інституційних змін. Органи державної виконавчої влади повинні забезпечувати соціально рівні умови доступу сільських жителів до суспільних благ, які фінансуються з державного бюджету, з урахуванням специфіки сільських територій, яка, у свою чергу, зумовлює більші витрати на надання послуг на селі внаслідок значної дисперсії сільського населення.

Міністерство аграрної політики та продовольства України покликано встановлювати пріоритетні напрями державної підтримки аграрного виробництва з урахуванням регіональної специфіки та сучасного стану сільських територій. Це дозволить забезпечувати соціально-економічний розвиток сільської місцевості шляхом реалізації відповідних заходів, спільних для всіх сільських територій, її спеціальних заходів для сільських територій окремих типів і підтипів. Такий підхід націлює на більш ефективне адресне використання обмежених бюджетних коштів для розвитку села. Визначені пріоритетні напрями стануть цільовим орієнтиром для всіх міністерств у виконанні їх функцій з розвитку сільської місцевості.

Досить важливим є організаційне забезпечення соціально-економічної модернізації аграрного сектору в контексті економічної безпеки. Перехід до соціоекономічної моделі розвитку аграрного сектору і села – це довготривалий

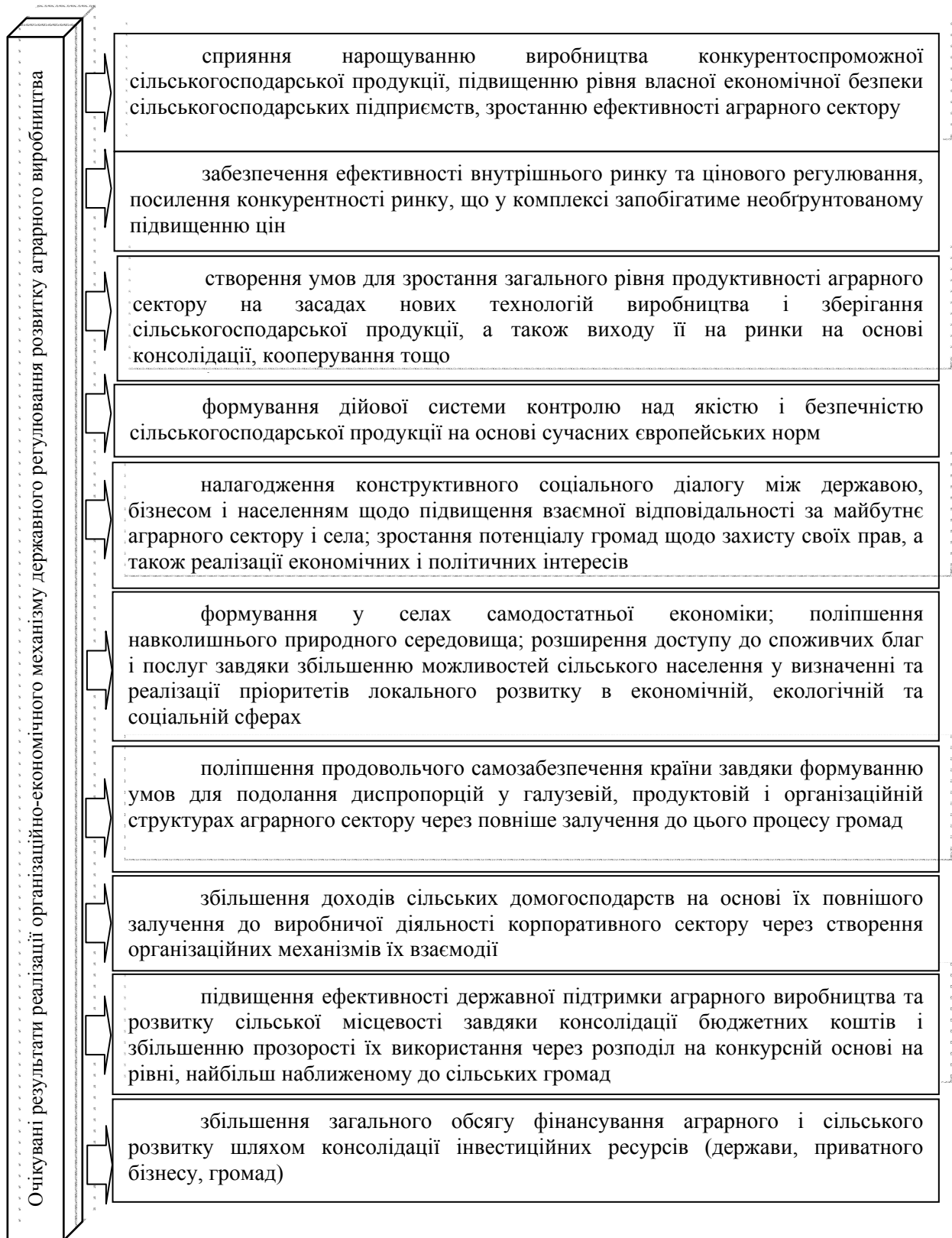
процес, пов'язаний з формуванням відповідної нормативно-правової бази, а також із зміною ставлення суспільства до місця й ролі аграрного бізнесу, сімейного господарювання, сільської місцевості, сільських громад у збереженні природноресурсного і людського потенціалів країни для сучасних і майбутніх поколінь [346, с. 43]. Перехід до соціально-економічної моделі розвитку аграрного виробництва передбачає такі етапи.

На першому етапі необхідно створити умови для позитивного сприйняття соціально-економічних аграрних трансформацій сільським населенням, для чого доцільно запровадити пілотні проекти, що забезпечать можливості для розширення доступу сільських жителів до економічних вигід від зростання в аграрному секторі. При цьому державну підтримку аграрного сектору слід переорієнтувати на фінансування пілотних проектів та інших ініціатив сільських громад, а також на зміцнення консультативно-дорадчої служби і спрямування її діяльності на роботу в цих громадах.

На другому етапі пропонується поширити успішний досвід реалізації пілотних проектів, започаткувати нові програми і проекти сільського розвитку, а також демократичніші форми участі сільських жителів у цих проектах на принципах організації їх розробки та реалізації "знизу вгору". Завершуватимуться формування організаційної структури управління сільським розвитком на всіх рівнях і перехід до його фінансування на засадах державно-приватного партнерства [346]. Вдосконалюватиметься система консультаційно-освітньої підтримки процесів саморозвитку сільських громад і реформування кадрового забезпечення сільського розвитку.

На третьому етапі необхідно буде здійснити перехід до саморозвитку сільських громад, завершити становлення соціально-економічної моделі розвитку аграрного сектора й села, сформувати систему партнерства між державою, бізнесом та інститутами громадянського суспільства у сільській місцевості.

Основні результати, на які можна очікувати від реалізації організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, узагальнено на рис. 5.11.

Рим. 5.11. Очікувані результати від реалізації інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва

* Джерело: запропоновано автором

Таким чином, загальносвітові та національні тенденції у розвитку аграрного виробництва зумовлюють необхідність прискорення процесів реформування аграрного сектору України, а також здійснення заходів державної політики, спрямованих на забезпечення стабільності вітчизняного продовольчого ринку і використання потенціальних вигід від зростання присутності України на світових ринках продовольства. З цією метою слід здійснити ряд заходів: забезпечити ефективність внутрішнього ринку і цінового регулювання; сприяти підвищенню ефективності та конкурентоспроможності агровиробництва, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках; активізувати інвестиційну діяльність у сільськогосподарському виробництві; оновити матеріально-технічну базу аграрних підприємств; реформувати земельні відносини.

Висновки до розділу 5

1. З метою полегшення стратегічного управління, запропоновано алгоритм розробки та реалізації стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва, який характеризується комплексністю і завершеністю та передбачає послідовність певних етапів. Головною метою стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва є підвищення ефективності функціонування за умов зниження рівнів ризиків. Вона досягається шляхом конкретизації цілей з урахуванням завдань та особливостей майбутнього розвитку аграрного виробництва. На основі аналізу фахової літератури та враховуючи функціональну структуру системи державного регулювання аграрного виробництва, ми вважаємо за доцільне виокремити загальні та спеціальні стратегічні цілі. Особливе місце під час розробки стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва займає аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, інформаційною базою якого є статистична та фінансова звітність суб'єктів господарювання, аналітичні огляди, спеціальні дослідження тощо.

2. На сьогоднішній день ще не розроблено повноцінної структурної політики, спрямованої на подолання численних структурних деформацій в

аграрному виробництві. Оскільки інтереси і потреби неоднорідні, а швидше специфічні, головну мета структурного державного регулювання аграрного виробництва поділимо на підцілі: перша – пов’язана із задоволенням населення в продуктах харчування та із забезпеченням переробної промисловості сировиною; друга – спрямована на підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва та забезпечення структурного маневру щодо пріоритетних підгалузей аграрного виробництва; третя – орієнтована на сталий розвиток сільських територій та підвищення якості життя сільського населення.

3. Для активізації та підвищення ефективності інвестиційної діяльності в аграрному виробництві пропонується модель державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів, що включає два взаємопов’язаних регулюючих блоки. Розроблена модель дозволяє розглядати інвестиційний процес не лише з позицій безпосередніх учасників (інвесторів, замовників, виконавців), а й з позиції державних органів регулювання, що особливо важливо та необхідно для підвищення ефективності державної підтримки інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному секторі. Пріоритетними напрямками державної підтримки аграрного виробництва мають стати: техніко-технологічна модернізація та перехід до інноваційного розвитку виробництва; нівелювання негативного впливу на економіку аграрних товаровиробників від підвищення цін на матеріально-технічні ресурси, що використовуються в галузі; подолання виробничих ризиків, пов’язаних з природними та іншими явищами, незалежними від аграрних товаровиробників, розвиток меліорації сільськогосподарських земель; відновлення посівних площ сільськогосподарських культур, підвищення родючості ґрунтів, стимулювання виробництва продукції тваринництва; екологізація агропромислового виробництва; формування виробничої інфраструктури загального призначення; інформаційне та консультаційне забезпечення.

4. Важливою частиною процесу державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів є їх оцінка, яка проводиться з метою аналізу ефективності його реалізації, а також для ухвалення рішення про вибір інноваційно-інвестиційної стратегії. На практиці інноваційно-інвестиційна

діяльність здійснюється, зазвичай, як конкретні інноваційні програми та проекти, тому важливе значення має з'ясування основних цільових параметрів та послідовність етапів їх реалізації. Для цих цілей нами сформовано методичний інструментарій визначення таких цільових параметрів, диференційований за етапами його здійснення. Ми позиціонуємо підхід як комплексно-відтворювальний, оскільки вважаємо, що при реалізації інноваційно-інвестиційних процесів відтворення його складників має здійснюватися не поодинокі, а комплексно, тобто стосуватися одночасно всіх. Це дозволить забезпечити не лише необхідні кількісні та якісні зміни у складі його елементів, а й покращення результативності його реалізації.

5. Враховуючи стратегічну необхідність розвитку аграрного виробництва, його ролі у функціонуванні національної економіки, вважаємо, що об'єктивним і доцільним є розробка інтегрованого механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, що обумовлено необхідністю гармонізації економічних інтересів держави та суб'єктів аграрного виробництва. Враховуючи вищевикладене, нами запропоновано визначення сутності та змісту інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва – як сукупності дій, процесів щодо складання комплексу різнобічних заходів, які здійснюються суб'єктами механізму для створення сприятливих умов розвитку аграрного виробництва та який формується з урахуванням інтересів держави і бізнесу, що полягає у ефективному поєднанні сукупності специфічних економічних методів, принципів, функцій, завдань, важелів та інструментів впливу на рівень розвитку аграрного виробництва.

6. Запропонована концептуально-методологічна структура інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, яка полягає у трактуванні її як сукупності взаємоузгоджених засобів, методів та форм впливу інституційної складової, що корелюють з взаємозв'язками всіх інструментів механізму державного регулювання, продукують мультиплікативні ефекти макроекономічного зростання і включають сукупність елементів, методів координації, правових

норм, упорядкованих відповідним чином з метою подолання перешкод, що стоять на шляху розвитку суб'єктів аграрного виробництва, суспільства та його окремих верств.

7. Загальносвітові та національні тенденції у розвитку аграрного виробництва зумовлюють необхідність прискорення процесів реформування аграрного сектору України, а також здійснення заходів державної політики, спрямованих на забезпечення стабільності вітчизняного продовольчого ринку і використання потенціальних вигід від зростання присутності України на світових ринках продовольства. З цією метою слід здійснити ряд заходів: забезпечити ефективність внутрішнього ринку і цінового регулювання; сприяти підвищенню ефективності та конкурентоспроможності агровиробництва, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках; активізувати інвестиційну діяльність у сільськогосподарському виробництві; оновити матеріально-технічну базу аграрних підприємств; реформувати земельні відносини.

Основні наукові результати п'ятого розділу опубліковані в працях [49;50;52;57;58;59;62;63;65;363;364].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливої наукової і прикладної проблеми державного регулювання аграрного виробництва, що дозволило зробити висновки концептуального, методологічного та науково-практичного характеру.

1. Доведено, що науково-прикладна проблема щодо забезпечення ефективності державного регулювання розвитку аграрного виробництва залишається недостатньо дослідженою. Державне регулювання аграрного виробництва представляється як наука, спеціальна система та дієвий процес. Система державного регулювання аграрного виробництва об'єднує такі елементи: суб'єкти державного регулювання, нормативно-правове забезпечення бюджетної, податкової та митної політики, регулятори, інформаційне забезпечення. З економічної точки зору, державне регулювання аграрного виробництва – це сукупність норм, методів та правил організації відносин між державою та аграрним виробництвом з метою забезпечення соціально-економічного розвитку країни та її інтеграції у світовий економічний простір. З організаційної точки зору – представляє собою сукупність органів державної законодавчої, виконавчої та судової влади, які відповідно до законодавства наділені повноваженнями в сфері регулюючого впливу на аграрне виробництво.

2. У результаті дослідження сформовано теоретичне підґрунтя для авторського підходу до розуміння організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, виокремлення ключових ознак та розкриття його раціональної природи, що передбачає формування злагодженої системи дій, яка містить комплекс організаційно-адміністративних, юридичних, соціально-економічних засобів, упорядкованих певним чином з метою подолання перешкод, що стоять на шляху реалізації інтересів суб'єктів аграрного виробництва. Визначено, що ключове значення для функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва мають науково обґрунтовані й об'єктивні інструменти. Авторська класифікація інструментів включає:

1) інструменти прямого державного регулювання; 2) інструменти саморегулювання розвитку аграрного виробництва; 3) інструменти поєднання державного регулювання і ринкових стимулів розвитку аграрного виробництва.

3. Необхідною основою для визначення перспективних домінант вдосконалення інструментарію державного регулювання аграрного виробництва з метою створення передумов його кількісного та якісного зростання є виокремлення уніфікованих методів, важелів і форм, що застосовують зарубіжні країни. Запропоновано удосконалити державне регулювання аграрного виробництва шляхом активізації інституційної організації державного субсидування як сукупності розроблених правил поведінки, що регулюють взаємовідносини між державою та отримувачами коштів та, зокрема, допомагатимуть формувати очікування певного способу дій сторін, задіяних у цьому процесі. Для виконання основних функцій та реалізації контролю необхідно сформувати організаційну структуру з відповідними регіональними підрозділами та місцевими агентствами.

4. Обґрунтована необхідність та запропонований науково-методичний інструментарій оцінювання ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва. Головною метою оцінювання ефективності організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва є формування і забезпечення умов для активізації виробничо-господарських, соціально-економічних процесів в аграрному виробництві. Показник ефективності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання можна трактувати як збільшення прибутковості суб'єктів аграрного виробництва від запровадження відповідних новацій в системі регуляції. У результаті моделювання, акцентовано увагу на тому, що вибір результативних ознак моделі визначається виходячи із різноманітності інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва, які сприяють формуванню множинних ефектів від їх застосування в аграрному секторі.

5. Основою дослідження проблем функціонування організаційно-економічної системи інституційного забезпечення державного регулювання аграрного виробництва є цивілізаційна парадигма з системним, синергетичним, еволюційним та інституціонально-когнітивним підходами. Саме поєднання методологічних підходів дає змогу: адекватно відобразити взаємовідносини між економічними агентами аграрного виробництва; пояснити динаміку інституціональної трансформації; забезпечити розуміння ролі держави, суспільства і індивідів у формуванні інституціональних відносин, спрямованих на ефективне державне регулювання розвитку аграрного виробництва. Сучасна інституційна структура аграрного виробництва має бути збагачена багатьма необхідними елементами: розвиненою банківською системою; працездатним фондовим ринком; розвиненою системою державного і приватного страхування, покликаної розподілити фінансові та підприємницькі ризики; цивілізованою інфраструктурою.

6. За результатами системного аналізу сучасного стану організаційно-економічного механізму державного регулювання аграрного виробництва в Україні через призму реалізації його інструментів було ідентифіковано низку проблем, зумовлених особливостями аграрного виробництва та методами державного регулювання. Організаційно-функціональне забезпечення державного регулювання розвитком аграрного виробництва в Україні представлено сукупністю взаємозалежних елементів, які забезпечують регулюючу, оптимізаційну та контрольну-забезпечувальну функції щодо функціонування аграрного виробництва, підвищення його конкурентоспроможності та рентабельності суб'єктів аграрного виробництва. Розвиток аграрного виробництва залежить від функціонування органів різних регуляторних рівнів (міжнародний, європейський, національний, регіональний, місцевий), які діють взаємопов'язано і формують комплексний механізм.

7. Встановлено, що формування концепції організаційно-інституційного забезпечення державного регулювання розвитку аграрного виробництва полягає у створенні дієвого організаційно-економічного механізму державного регулювання, здатного гнучко реагувати на різноманітні зміни, при цьому його

регулятори і важелі мають бути адаптовані до зовнішнього середовища, а внутрішні повинні орієнтуватись на цілі концепції. Реалізація заходів, передбачених концепцією дасть змогу отримати позитивні результати, а саме: формування організаційно-інституційної структури, яка забезпечує оптимальні взаємозв'язки між структурними елементами аграрного сектору, які сприяють вільному руху продукції, безперервному процесу відтворення в аграрному виробництві, безперебійному функціонуванню сфери кінцевого споживання і тим самим підвищенню ефективності виробництва, реалізації та споживання аграрної продукції; зростання доходної частини бюджету.

8. В середовищі інтенсивної динаміки зовнішніх процесів найбільш ефективним засобом державного стимулювання активізації аграрного виробництва варто визнати адаптивний механізм державного регулювання. Запропонований механізм ґрунтується на ефективному поєднанні регуляторних механізмів держави та адаптивному управлінні суб'єктів аграрного виробництва. Композиція адаптивного механізму потребує збалансованої державної адаптивної стратегії та її організаційного забезпечення. Головним завданням державної адаптивної стратегії стимулювання аграрного виробництва є зменшення сировинної імпортозалежності без скорочення обсягів виробництва, а також нарощування зовнішніх ринків збуту. Вирішення окреслених завдань та забезпечення збалансованості адаптивної стратегії можливе за умови достатньої інвестиційно-фінансової адаптації.

9. Формалізовано ключові стратегічні та тактичні орієнтири у формуванні стратегії державного регулювання розвитку аграрного виробництва, які сприяють подальшому динамічному розвитку економіки України відповідно до ринкових принципів, а саме: обґрунтовано заходи щодо рекапіталізації суб'єктів аграрного виробництва і відновлення їх інвестиційної привабливості, а також формування інституційного середовища, що сприяє активізації участі суб'єктів аграрного виробництва в інноваційно-інвестиційних процесах. З метою оптимізації системи державного регулювання, запропоновано концептуальну схему алгоритму розробки та реалізації стратегії державного регулювання аграрного виробництва, відмінністю якого є його комплексність

та завершеність, оскільки включає формування портфеля стратегій та їх вибір залежно від фактичного рівня розвитку аграрного виробництва.

10. Основною передумовою підвищення результативності державного регулювання розвитку аграрного виробництва є забезпечення стабільності, дієвості та забезпечення ефективності реалізації структурної організаційно-економічної політики розвитку аграрного виробництва, його конкурентоспроможності на світовому та внутрішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни. Результати проведеного дослідження дозволили виокремити основні стратегічні цілі удосконалення структурного державного регулювання розвитку аграрного виробництва, до яких віднесено: прискорений розвиток пріоритетних галузей; стимулювання процесів реструктуризації та реформування сільськогосподарських підприємств; забезпечення адекватних пропорцій державної підтримки аграрного виробництва; вирівнювання межрегіональних рівнів економічного розвитку галузі; забезпечення ефективних пропорцій у структурі факторів виробництва; максимальне залучення в господарський оборот і підвищення ефективності використання природних, матеріальних та людських ресурсів на основі посилення мотиваційних механізмів розвитку, інноваційно-інвестиційної діяльності, ресурсозберігаючої політики; прогресивні зміни структури імпорту й експорту.

11. Для забезпечення ефективності державного регулювання розвитку аграрного виробництва, було запропоновано модель державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві. Модель заснована на етапах інноваційного процесу, їх функціональних особливостях та складається із загального блоку регулювання аграрного виробництва; блоків: аграрної науки, де створюються інновації; інформаційно-консультаційного обслуговування, що виконує функції сприяння їх впровадженню у виробництво; аграрного виробництва, в якому проходить освоєння інновацій. Довгострокові інноваційні проекти в аграрному виробництві мають забезпечуватися через механізми кредитування, якими, на наш погляд, є пільгове кредитування підприємств, що реалізують інноваційні проекти, підприємства й організацій, що здійснюють інноваційні розробки, формування

фонду кредитного поручительства інноваційних напрямків в аграрному виробництві, інститут іпотечного кредитування, інститути спільного інвестування, венчурні фонди, лізингові та інші операції.

12. Встановлено, що важливою частиною процесу державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в аграрному виробництві є їх оцінювання, яке проводиться з метою аналізу ефективності його реалізації, а також для ухвалення рішення про вибір інноваційно-інвестиційної стратегії. Для цих цілей сформовано методичний інструментарій визначення таких цільових параметрів, диференційований за етапами його здійснення. Позиціонуємо підхід як комплексно-відтворювальний, оскільки вважаємо, що при реалізації інноваційно-інвестиційних процесів відтворення його складників має здійснюватися не поодинокі, а комплексно, тобто стосуватися одночасно всіх. Це дозволить забезпечити не лише необхідні кількісні та якісні зміни у складі його елементів, а й покращення результативності його реалізації.

13. Розроблено інтегрований організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва як сукупності взаємоузгоджених засобів, методів та форм впливу інституційної складової, що корелюють з взаємозв'язками всіх інструментів механізму державного регулювання, продукують мультиплікативні ефекти макроекономічного зростання і включають сукупність елементів, методів координації, правових норм, упорядкованих відповідним чином з метою подолання перешкод, що стоять на шляху розвитку суб'єктів аграрного виробництва, суспільства та його окремих верств. Систематизовані основні стратегічні цілі функціонування інтегрованого організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва, до яких віднесено: забезпечення потреб аграрного виробництва у кредитних ресурсах; функціонування ефективної системи оподаткування; формування ефективної системи страхування; вдосконалення системи державної фінансової підтримки; забезпечення потреб розвитку аграрного виробництва в інвестиційних ресурсах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова І. В. Організаційно-економічний механізм державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК». Житомир, 2006. 20 с.
2. Аграрне право України: підручник. / за ред. В.З. Янчука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2000. 720 с.
3. Азрилиян А.Н. Большой экономический словарь: 22000 терминов / Азрилиян А. Н., Азрилиян О. М., Калашникова Е. В.; под ред. А. Н. Азрилияна. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Институт новой экономики, 1999. 1245 с.
4. Алейнікова О.В. Особливості досвіду державного регулювання аграрного сектора економіки зарубіжних країн. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Збірник наукових праць. Серія: управління*. Випуск 3. 2010. С.243-252.
5. Амбросов В. Я., Онегіна В.М. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України у СОТ. *Економіка АПК*. 2009. №2. С. 15 – 25.
6. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: [навч. посібник]. 2-ге вид. – К. : КНЕУ, 2002. 624 с.
7. Андрійчук В. Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти : [монографія]. К. : Аграрна наука, 2005. 140 с.
8. Андрусенко Г. О. Стратегія державного регулювання аграрної сфери АПК. *Актуальні проблеми державного управління*. 2003. № 2. С. 9-14.
9. Андрощук Г.О. Інноваційна політика Європейського Союзу. *Наука та інновації: науково-практичний журнал НАНУ*. 2009. Вип.5 (Т.5). С.85-97.
10. Аникин А. Юность науки. Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1985. 367 с.
11. Араніч В.І., Зоря О.П., Пісоцький А.А. Необхідність і значення економічного регулювання аграрного виробництва. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2012. №1. С.140-142.

12. Аріков В. Г. Державне управління розвитком регіонального агропромислового комплексу на засадах сталості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук з державного управління : спец. 25.00.02 „Механізми державного управління”. Одеса, 2002. 22 с.

13. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. – М.: Омега-Л, 2004. 301 с.

14. Афонин Э. А., Бандарук М.А., Мартынов А.Ю. Великая коэволюция: глобальные проблемы современности: Историко-социологический анализ: [монография]. – К.: Парламентское изд.-во, 2003. с. 384.

15. Бабко В.М. Напрями посилення регулюючої ролі держави в розвитку аграрного сектора. *Економіка та держава*. 2010. № 5, травень. С. 112-113.

16. Бабко В.М. Організаційний механізм державного регулювання розвитку агробізнесу в Україні / За заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2010. С.158-165.

17. Базилевич В. Д. Ринкова економіка: основні поняття і категорії : [навч. посібник]. – 2-ге вид. – К. : Знання-Прес, 2008. 263 с.

18. Бакуменко В. Д. Державне управління: основи теорії, історія і практика : [навч. посібник] / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній, М. М. Іжа, Г. І. Арабаджи. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. 394 с.

19. Батигіна О.М. Особливості правового регулювання саморегульованих організацій оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права*. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. С.75-77.

20. Біблія, кн. Буття, 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://www.bibleonline.ru/bible/rus/01/41/>

21. Білик Ю. Д. Державний захист вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника та протекціоністська політика в Україні. – К.: Урожай, 2000. 191 с.

22. Білоусова С. В. Особливості інституціонального розвитку АПК як бази для поглиблення інтеграційних процесів. *Економіка АПК*. 2010. №3. С.124-131.
23. Бірюков О. А. Роль держави в трансформації економічних відносин в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / О. А.Бірюков. – К.: 2001. 18 с.
24. Болдуєв М. В. Формування організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку АПК регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з державного управління : спец. 25.00.02 „Механізми державного управління” / М. В. Болдуєв. – Запоріжжя, 2009. 42 с.
25. Бородіна О.М. Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізм, ефективність. *Економіка і прогнозування*. 2006. №1. С.109-125.
26. Ботвіна Н.О. Фінансова політика сталого розвитку агросфери: монографія. НААН України, ННЦ «Ін-т аграр. економіки». – К.: 2011. 303 с.
27. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі. Пер. з англ. – К.: Основи, 2001. 670 с.
28. Бублик М. І. Техногенні збитки у національному господарстві: економічне оцінювання та засади державного регулювання : монографія / І. Бублик. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2015. 420 с.
29. Бурлака В. Г. Базовые инновации технологического прорыва в энергетике. *Економічний часопис – XXI*. №11-12. 2011. С.42-44.
30. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р. № 2542-III // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
31. Бюджетний моніторинг : аналіз виконання бюджету за 2013 рік / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. – К., 2014. 80 с.
32. Бюджетные расходы и государственная поддержка сельского хозяйства: подходы и оценка [Электронный ресурс] / Центр Агропродовольственной политики РАНХ и ГС Лаборатория аграрной политики

ИЭП им. Е. Гайдара. – Режим доступа:

http://www.iep.ru/files/seminari/Budjetnie_rashodi/Bjudzhetnye_rashody%20i_gosudarstvennaja_podderzhka_sel'skogo_hozjajstvabez_VTO.pptx.

33. Ванієва М. Р. Державна підтримка підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу АПК регіону. *Наукові праці південного філіалу НУБП „Кримський агротехнологічний університет”*. 2009. Вип. 119. С. 46-52.

34. Васільєва Л.М. Державна підтримка як складова системи державного регулювання аграрного сектора економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 17. С. 85-88.

35. Вдовенко Н.М, Сокол Л.М, Макроекономічна оцінка аграрного сектору економіки України за умов інтеграційних процесів. *Науковий вісник Полісся*. 2016. №3(7) . С. 22-28.

36. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М. : Прогресс, 1984. 368 с.

37. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. 1728 с.

38. Вергун М.Г., Маслак П.В. Державне управління та державне регулювання економіки. Навчальний посібник. – Житомир, «Рута», 2009. 147 с.

39. Верзун А.А. Ефективність сільськогосподарського виробництва та її залежність від фіскальної політики держави : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.07.02 / А.А. Верзун ; Житомир. держ. агроєколог. ун-т. – Житомир, 2005. 20с.

40. Вильямсон О. Частная собственность и рынок капитала. *ЭКО*. 1993. №5. С. 4–11.

41. Власюк О. С. Економіко-математичне моделювання процесів соціально-економічного розвитку України / О. С. Власюк. – Київ : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2011. 520 с.

42. Волков І.А. Роль державного регулювання економіки АПК у розвитку мотивації аграрної праці. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. 2010. №3. С.81-87.

43. Володін С. А. Реалізація інноваційного потенціалу аграрної науки: проблеми і перспективи. *Економіка АПК*. 2011. №7. С. 139-150.
44. Воронкова А.А. Проблеми банківського кредитування сільськогосподарських товаровиробників в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2008. №2(5). С. 33-37.
45. Воротін В.Є. Формування системи державного регулювання національної економіки в умовах глобальних ринкових трансформацій: Автореф. дис.. д-ра наук з держ. управління при Президентові України. – К., 2003. 36 с.
46. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : [монографія]. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. 392 с.
47. Войнаренко М. П., Раденька Л.П., Філінюк В.Р. Проблеми реформування економіки України. К. : Логос, 1999. 259 с.
48. Галицький О.М. Стійкий інвестиційний розвиток аграрного виробництва в сучасних умовах господарювання. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава: ПДАА. 2015. Спецвипуск. Частина 2. С.80-87.
49. Галицький О.М. Механізми управління інноваціями у системі управління бізнес-структурами аграрного виробництва. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 1 (12). Полтава: ПДАА. 2016. С.78-82.
50. Галицький О.М. Державне регулювання аграрного виробництва національної економіки в умовах євроінтеграції. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. №8 (69). 2016 С.48-54.
51. Галицький О.М. Теоретико-методологічні засади адаптивного управління підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. №12 (70). 2016. С.38-64.
52. Галицький О. М., Митяй О. В., Николюк О. В. Державне регулювання розвитку агроформувань в Україні. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. №4. 2017. С.20-25.

53. Галицький О. М., Шабатура Т. С. Методологічне забезпечення захисту економічних інтересів інноваційного розвитку суб'єктів аграрного виробництва. *Наукові записки законодавства Верховної Ради України*. 2017. №1. С.123-130.

54. Галицький О.М. Проблеми виробництва сої в Україні та аналіз напрямків їх вирішення. *Аграрний вісник Причорномор'я: збірник наукових праць. Економічні науки*. Одеса, 2015. Вип. 76. С.165-169.

55. Галицький О.М. Агробізнес: проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку. Монографія / За заг. ред. Г.Є. Жуйкова, Я.В. Сухій, В.С. Ніценка. – Книга 2. – Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2012. 656 с.

56. Галицький О.М. Проблеми та напрями удосконалення бухгалтерського обліку, аудиту та аналізу аграрних підприємств України. Монографія / за ред. д.е.н. О.Б. Звягінцевої. – Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2014. 289 с.

57. Галицький О.М. Методологія інституціоналізації державного регулювання аграрного виробництва. *Агросвіт*. 2017. №13. С. 24-28.

58. Галицький О.М. Компаративний захист економічних інтересів на основі інноваційно-ресурсного підходу. *Агросвіт*. 2017. №5. С. 21-26.

59. Галицький О.М. Імперативи діагностування інноваційного потенціалу у напрямку захисту економічних інтересів переробних підприємств аграрної сфери. *Агросвіт*. 2017. №4. С. 35-39.

60. Галицький О.М. Теоретико-методичні аспекти адаптивних моделей управління. *Агросвіт*. 2017. №1-2. С. 39-43.

61. Галицький О.М., Ніколюк О.В., Русан В.М. Пріоритети сучасного розвитку аграрної сфери. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. 2017. №8. С.49-55.

62. Галицький О.М. Стратегічне управління конкурентоспроможністю АПК на основі кластерного механізму. *Таврійський науковий вісник*. 2012. Вип. 82. С.230-235.

63. Галицький О.М. Механізми управління інвестиційними процесами в агропромисловому виробництві. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава, 2012. вип. 2(5). том 1. с. 59-64.

64. Галицький О.М., Лебедева В.В. Фінансові потоки в системі управління аграрного виробництва. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. Кам'янець–Подільський, 2012. № 20 том. 2. С.486-489.

65. Галицький О.М., Цуканов О.Ю. Проблеми нормативно-правового регулювання обліку розрахунків з соціального забезпечення на підприємствах сільського господарства. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2013. Випуск №6. С.95-99.

66. Галицький О.М. Роль і місце управлінського обліку в підвищенні ефективності використання матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. *Економіка та держава: міжнародний науково-практичний журнал*. Київ. 2014. №1. С. 36-39.

67. Галушко В.П., Суха І.М. Зарубіжні системи забезпечення якості молока у виробничому ланцюзі та можливості їх застосування в Україні. *Економіка АПК*. 2011. №3. С.137-142.

68. Гальчинський А. Теорія грошей. – К.: Основи, 1997. 416 с.

69. Гасанов С.С., Кудряшов В.П., Балакін Р.Л. Напрями формування фіскальної політики в аспекті асоціації України з ЄС. *Фінанси України*. 2014. № 1. С. 22-38.

70. Гіндес О.Г. Державна підтримка підприємництва в аграрній сфері: автореф. дис.. канд.. наук з держ. упр. / О.Г. Гіндес; Акад. муніцип. упр. – К., 2009. 20 с.

71. Геєць В. М. Політична й економічна реформи: питання синхронізації. *Економка і прогнозування*. № 4. 2001. С. 9 -24.

72. Голованов А. Финансово-аналитический аспект регулирования внутреннего рынка АПК. *АПК: экономика, управление*. 2000. № 1. С. 46–52.

73. Гомза В.М. Державне фінансування сільськогосподарських підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2004. № 2. С. 35-39.

74. Гончаров В. М., Євсюкова І.Є. Державна фінансова підтримка в аграрному секторі економік. *Прометей*. 2008. № 3(27). С. 80-86.

75. Господарський кодекс: Закон України за станом на 16.01.2003 №436-IV / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

76. Государственное регулирование экономики / Под ред. И. И. Столярова. – М.: Дело, 2001. 280 с.

77. Григорська О. Бюджетна політика як інструмент державного регулювання економіки. *Вісник антимонопольного комітету України*. 2011. №4. С. 29–33.

78. Григорська О. Бюджетна політика як інструмент державного регулювання економіки. *Вісник антимонопольного комітету України*. 2011. №4. С. 29–33.

79. Гринь Є.Л. Перспективи державного розвитку аграрного сектора. Розвиток продуктивних сил України: від В.І. Вернадського до сьогодення: матеріали міжнар. наук. конф., (Київ, 20 бер. 2009 р.): у 3 ч. Ч. 2. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2009. С. 121-123.

80. Гринь Є.Л. Поєднання ринкового механізму і державного регулювання агробізнесу. *Державне управління інноваційним розвитком: зб. наук. праць Донецького державного університету управління*. Т. IX, вип. 105. – Донецьк: ДонДУУ, 2008. С. 108-116.

81. Гришова І.Ю., Черан Є.М. Деякі аспекти кредитного забезпечення пріоритетних галузей національної економіки України. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. №12(66). 2015. С.117-121.

82. Гришова І.Ю., Наумов О.Б., Давидюк О.О. Економіко-політичні конфлікти на сучасному етапі. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. №2. С.36-49.

83. Гришова І.Ю., Замлинський В.А., Кужель В.В. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2013. №2. С.201-206.

84. Гришова І.Ю., Замлинський В.А. Обґрунтованість та ефективність виконання бюджетних програм. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2013. №3.Ч.2. С.227-231.

85. Губені Ю. Е. Розвиток концепції стійкого розвитку сільського господарства під впливом глобальних процесів. *Економічні науки. Серія „Економічна теорія та економічна історія”*. 2008. Вип. 5. С.37 – 39.

86. Гришова І.Ю., Ніколюк О.В. Державне регулювання цін на сільськогосподарську продукцію в Одеському регіоні. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип.2(9). Полтава:ПДАА. 2014. С20-26.

87. Гришова І.Ю., Шестаковська Т.Л. Роль консюмеризму в соціально-економічних процесах. *Наукові записки законодавства Верховної Ради України*. 2016. №6. С.75.

88. Гумеров Р. Р. Продовольственная безопасность страны: к развитию правовых основ и экономических механизмов обеспечения. *Российский экономический журнал*. 2006. №11-12. С. 41–56.

89. Даниленко А. С. Державна підтримка аграрного сектору економіки в контексті формування передумов для сталого економічного розвитку / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/235.pdf.

90. Даниленко А. І. Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки: [монографія] / За ред. д.-ра екон. наук А. І. Даниленка - К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003 415 с.

91. Дацій О. І. Методичні основи управління інноваційною політикою агропромислового підприємства на основі маркетингового підходу. *Регіональні перспективи*. 2002. №6 (25). С. 87–88.

92. Дем'яненко М.Я. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія [М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, В.М. Скупий та ін.]; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 372 с.

93. Дем'яненко М. Я. Методичні рекомендації з визначення ефективності бюджетного фінансування розвитку сільського господарства. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. 20 с.

94. Дем'яненко М.Я. Національна система державної підтримки аграрного сектору в умовах членства України в СОТ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.http://magazine.faaf.org.ua](http://magazine.faaf.org.ua)

95. Дерій Ж.В., Галицький О. М., Лівінський А.І. Удосконалення механізмів державного управління та регулювання розвитку аграрного виробництва України. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том2. № 3. С.51-62.

96. Дерій Ж.В., Галицький О. М. Стратегія удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо розвитку аграрного виробництва в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том2. № 4. С.6-11.

97. Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення: [моногр.]; за ред. В.Ю. Уркевича, М.Вю Шульги. К.: Видавець О. М. Ешке, 2014. 496 с.

98. Державне казначейство України [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>

99. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика : [монографія] / К. : Формат, 2008. 488 с.

100. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки [Текст] : навч. посіб. – 5-те вид., стер. – К. : Знання, 2006. 213с.

101. Дем'яненко М. Я. Основи податкових відносин. К. : ІАЕ УААН, 1998. 263 с.

102. Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: методология и теория: [моногр.]. Донецк: УкрНТЭК, 2001. 330 с.

103. Довбенко М. В. Видатні незнайомці (Наукові ідеї, здобутки та життя економістів – лауреатів Нобелівської премії). Київ, 2000 320 с.

104. Довкілля України: стат. зб. за 2014 рік / Державна служба статистики України ; за ред. О. М. Прокопенка. К.: Держкомстат України, 2015 223 с.

105. Добрянський Я. В. Оподаткування в системі державного регулювання : дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08. ПВНЗ «Європейський університет». К., 2011. 190 с.

106. Долан Э. Дж., Кэмпбелл К. Д., Кэмпбелл Р. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Долан Э. Дж., Кэмпбелл К. Д., Кэмпбелл Р. Дж. – М.: Республика, 1991. 448 с.

107. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): [монографія]. К.: Либідь, 2001. 334 с.

108. Дорош Н. Державне регулювання економіки та податкова політика . *Вісн. Тернопільської акад. народ. господ.* 2000. №15-2. Спец. вип. С. 32–38.

109. Дрига С.Г. Програмно-цільовий підхід та інституційний стан державної політики підтримки малого підприємництва. *Економіка та держава.* 2010. № 2. С. 11-15.

110. Дуброва Н. П. Макроекономічне державне регулювання аграрної сфери економіки : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд.. економічних наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія». Дніпропетровськ, 2003. 20 с.

111. Дяченко О.П. Підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази аграрних підприємств через механізм надання послуг. *Агросвіт.* 2014. № 15. С. 21-24.

112. Дяченко О.П., Гришова І.Ю. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіньовій економіці в Україні. *Право та державне управління.* 2016. №3. С. 183-189

113. Економічна енциклопедія. Т.2 / редкол.: Б.Д. Гаврилишин, С.В. Мочерний, О.А. Устенко [та ін.]. – Тернопіль: ВЦ «Акад.»: Акад. нар. госп-ва, 2000. 856 с.

114. Экономическая история капиталистических стран : Учебное пособие / Под ред.. В. Т. Чунтулова. М.: Издательство Московского универ-та, 1986. 229с.

115. Экономика: Учебник / Под ред. доц. А.С. Булатова. – М.: Изд-во БЕК, 1995. 632 с.

116. Эстинас А. История экономических учений: Пер. с французского. – СПб. : Электронные интегральные системы, 1998. 192 с.
117. Єгорова Ю. Спрощена система оподаткування для сільгоспвиробників. *Агробізнес сьогодні*. 2015. № 3 (298).
118. Желюк Т.Л. Управління довгостроковим розвитком національної економіки: методологічні та прикладні аспекти: [монограф.] / Т.Л. Желюк. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2010. 512 с.
119. Журавка Ф.О. Оцінка ефективності реалізації державних цільових програм в соціальній сфері. *Бізнес інформ*. 2014. № 6. С. 202–206.
120. Завадський Й. С. Менеджмент : [навч. посібник] / Й. С. Завадський. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 543 с.
121. Загородній А.Т., Вознюк Т.А. Фінансово-економічний словник.К.: Знання, 2007. 1072 с.
122. Загорський В. С. Бюджетно-податкова система: теорія і практика: монографія / Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2006. 304 с.
123. Загурський О.М. Інституціональне забезпечення державної підтримки аграрного сектору України. *Фінанси України*. 2012. № 8. С. 122-129.
124. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р. №1602-III // ВВР України. 2000. № 25
125. Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» від 17 липня 1997 р. № 468/97-ВР // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
126. Закон України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р. №1621-IV // ВВР України. 2004. № 25. // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
127. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 01 січня 2017 р. № 1877-15 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

128. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» №4391-17 від 09.02.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>

129. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV // ВВР України. – 2004. – № 9

130. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4 липня 2002 р. № 37-IV // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

131. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.» від 18 жовтня 2005 р. № 2982-IV // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

132. Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 років» від 18 січня 2001 р. № 2238-III // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

133. Захарін С. В. Механізм державного регулювання іноземного інвестування: [монографія] / С. В. Захарін – К.: ІЕ НАНУ, 2003. 161 с.

134. Звіт про участь делегації України в роботі 36-ї сесії конференції ООН з питань продовольства та сільського господарства (ФАО) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?9271>

135. Звіт Рахункової Палати України за 2013 рік. – К., 2014 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/doccataloge/djdocument/16744990/Zvit2013.pdf>

136. Зеленський А.В., Бадида М.П. Сучасні тенденції податкового регулювання аграрного сектора економіки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія «Економічні науки»* 2015. №15, частина 5 С.122-125.

137. Зеленський А.В. Фінансове регулювання аграрного сектора України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Науково-методологічні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах євро інтеграційних процесів: колективна монографія. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2016. С.45-53.

138. Зеленський А.В. Зарубіжний досвід державного цінового регулювання в аграрному секторі економіки. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького: Серія «Економічні науки»*. 2014. том 16, №1 (58), частина 1. С.201-206.

139. Зеленський А.В. Особливості становлення та розвитку системи фінансового регулювання аграрного сектору України. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2013. №7. С.126-131.

140. Зеленський А.В. Фінансова підтримка як основа підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора України. *Антикризове управління економікою України: нові виклики: матеріали III міжнар. наук.–практ. інтернет–конф.* – К.: КНЕУ, 2015. С.48-52.

141. Зеленський А.В. Інструменти системи фінансового регулювання аграрного сектору економіки України. *Розвиток облікової і фінансової складових економічної науки та практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* К.: ННЦ ІАЕ, 2013. С. 625-630.

142. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навчальний посібник / К.: Знання, 2006. 462 с.

143. Зубець М.В. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 100 с.

144. Іванець І.В. Фінансування і кредитування аграрних підприємств: автореф. Дис.. канд. екон. наук: 08.00.08 / І.В. Іванець; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – К., 2014. 20с.

145. Іванюта В.Ф. Методологічні підходи дослідження міжнародних інтеграційних процесів в аграрному секторі. *Економіка АПК*. 2009. №2. С.142-145.

146. Ілляшенко К.В. Перспективні напрями розвитку інвестиційної політики в АПК України. *Економіка АПК*. 2007. №11. С.121-125.

147. Ілляшенко К.В., Ілляшенко Т.О., Костенко Н.В. Програмно-цільове фінансування видатків місцевих бюджетів: дискусійні питання оцінки

ефективності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 5. С. 857-862.

148. Іпотечне кредитування в аграрному секторі економіки України: [Монографія] / М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексійчук, О.Є. Гудзь, А.В. Сомик – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. 106 с.

149. Історія економічної думки. Навч. Посібник / Р. Х. Васильєва, Л. П. Горкіна, Н. А. Петровська та ін.. К.: Либідь, 1993. 273 с.

150. Калінчик І. М. Прогнозування стійкого розвитку АПК України [Електронний ресурс]. Збірник наукових праць Національного наукового центру "Інститут землеробства УААН". 2010. Вип. 3. С. 164-174.

151. Карлова Н.А. Сравнительный анализ методик оценки расходов на поддержку сельского хозяйства [Электронный ресурс]. Режим доступа : www.iep.ru/files/seminari/Budjetnie.../Presentation_Karlova_fin.pptx.

152. Караваева И. В. Налоговое регулирование рыночной экономики: М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 216 с.

153. Кваша С. М. Напрями удосконалення механізмів формування ринкової рівноваги на ринках сільськогосподарської продукції. *Економіка АПК*. 2011. №2. С. 161–167.

154. Кириленко І.Г., Дем'янчук В.В., Андрющенко Б.В. Агропромисловий розвиток України – криза невикористаних можливостей. *Економіка АПК*. 2011. №3. С.16–23.

155. Кириченко А.В. Бюджетно-податкове регулювання розвитку агропромислового виробництва [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / А.В. Кириченко; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. К., 2011. 20 с.

156. Кириченко О.А. Кредитування аграрного сектору економіки в умовах глобальної фінансової кризи. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. №5(95). С.207-222.

157. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. М.: Прогресс, 1978. 494 с.

158. Княженко І.І. Державне регулювання розвитку аграрного сектора економіки України [Електронний ресурс]. Режим доступу: // http://www.rusnauka.com/25_nnp_2011/economics/15_91665.doc.htm

159. Кобута І.В. Аграрна політика підтримки сільського господарства – нові виклики в зв'язку із вступом України до СОТ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.http://magazine.faaf.org.ua](http://magazine.faaf.org.ua)

160. Ковбасюк Ю.В. Економічна політика співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями: Автореф. дис.. д-ра наук з держ. управління при Президентові України. К., 2005. 32 с.

161. Ковтун О. І. Державне регулювання економіки : [навч. посіб.]. Л. : „Новий Світ – 2000”, 2006. 432 с.

162. Коденська М.Ю. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2013. № 6. С. 14-21.

163. Концепція комплексної програми аграрного та сільського розвитку України // www.agrichamber.org.ua

164. Комарова І.В. Державна фінансова підтримка аграрного сектору України : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.08 / І.В. Комарова ; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. К., 2009. 20 с.

165. Колотуха С.М. Агрокредитування, як форма державної підтримки сільськогосподарських підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. №2(5) Полтава: ПДАА. 2012. С.135-140.

166. Комарова І.В. Перспективи бюджетної підтримки аграрного сектору в Україні. Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки / Донецький економіко-гуманітарний інститут МОН України; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Вип.3(24). Донецьк: ДЕГІ, 2007. С. 430-433

167. Комарова І. В. Перспективи зобов'язань України щодо скорочення бюджетної підтримки сільського господарства у зв'язку зі вступом до СОТ. *Економіка АПК*. 2007. № 2. С. 72–78.

168. Комарова І. В. Становлення та розвиток законодавчого регулювання бюджетної підтримки аграрного сектору в Україні. Держава та регіони. Серія

"Економіка та підприємництво" : науково-виробничий журнал / Гуманітарний університет "Запорізький інститут державного та муніципального управління". – Запоріжжя : Гуманітарний університет "Запорізький інститут державного та муніципального управління". 2007. № 3. С. 108–113.

169. Комарова І. В. Ризикованість сільськогосподарського виробництва як передумова необхідності державної підтримки аграрного сектору. Держава та регіони. Серія "Економіка та підприємництво" : науково-виробничий журнал / Класичний приватний університет. – Запоріжжя : Гуманітарний університет "Запорізький інститут державного та муніципального управління". 2008. № 2. С. 81–89.

170. Коноплицький В. А. Економічний тлумачно-термінологічний словник. К.: Кондор, 2004. 346 с.

171. Копелець О. О. Теоретико-методологічні основи стійкого розвитку аграрного сектору економіки [Електронний ресурс]. Режим доступу: – <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/20052/txts/soc/05zovzsn>.

172. Корецький М. Х. Формування та розвиток системи державного регулювання аграрного сектору економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з державного управління : спец. 25.00.02 „Механізми державного управління” / М. Х. Корецький. К., 2003. 37 с.

173. Коробейников М. А. Правовое обеспечение системы и механизмов государственного регулирования АПК в переходных условиях. Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2004. № 10. С. 12–16.

174. Косович Б. І. Державне регулювання земельних відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук: спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / Б. І. Косович. Львів, 2004. 21 с.

175. Крисанов Д.Ф. Актуальне дослідження проблем управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2009. №9. С.153-157.

176. Кропивко М.Ф. Напрями реформування системи управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та розвитку євроінтеграційних процесів. *Економіка АПК*. 2016. №6. С.26-36.

177. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / Л.: Вид-чий центр Львівського ун-ту ім. Івана Франка, 2001. 608 с.

178. Кузьменко Є. О. Інвестиційно-інноваційна політика як інструмент державного регулювання відтворювальних пропорцій національної економіки: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Якість економічного розвитку: глобальні та локальні аспекти» (28-29 червня 2011 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20110629/1_kuzmenko.htm

179. Кулинич П.Ф. Формування регульованого ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: правова доктрина. *Правова доктрина України: у 5 т. / редкол.: В.Я. Тацій (голова); Нац. акад. прав. наук України. Х.: Право, 2013. Т.4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права / за ред. Ю.С. Шемшученка. 2013. С.687-735.*

180. Кушнір І.В. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України: [монографія] / Миколаїв: Миколаївська обласна друкарня, 2011. 122 с.

181. Лановик Б. Д. Економічна історія України і світу / Підручник / За ред.. Б. Д. Лановика. К.: Вікар, 1999. 737 с.

182. Лапуста М. Т. Современный фінансово-кредитный словарь / под. общ. ред. М. Т. Лапуста, П. С. Никольского – 2-е изд., доп. – М.: ИНФРА-М, 2002. 576 с.

183. Латинін М.А. Державне регулювання аграрного сектора економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / М.А. Латинін. Донецьк, 2007. 38 с.

184. Лайко П. А. Соціально-економічна модель пост реформеного розвитку агропромислового виробництва в Україні. К.: ІАЕ УААН, 2000. 262 с.

185. Ластовенко О. В. Пільгові кредити суб'єктам сільського господарства як складова бюджетного регулювання. *Україна XXI століття: тенденції та перспективи розвитку*: матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. 3 грудня 2015 р. К.: Вид-во Європейського університету, 2015. 216 с. С. 198-200.

186. Левченко Н.М. Принципи державного регулювання розвитку АПК в умовах інтеграції до європейського простору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.http://magazine.www.kbuara.kharkov.ua](http://magazine.www.kbuara.kharkov.ua)

187. Леонтович С.П. Напрями удосконалення бюджетної фінансової підтримки розвитку аграрного сектора економіки України. *Економіка та держава*. 2010. № 7/2010. С. 60–63.

188. Лесная О.С. Інституціональний механізм державного регулювання розвитку підприємництва - Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління// режим доступу: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/386/822/17684.html>

189. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій: наукове видання. *Економіка АПК*: міжнародний науковий журнал. 2009. №8. С. 177-121.

190. Лист ДФС України від 27.01.2016 №2533/7/99-99-19-03-01-17 "Про особливості сплати ПДВ платниками – сільськогосподарськими підприємствами у 2016 році" / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovy-zmini-2015/elektronne-administruvannya-pdv/66180.html>

191. Лисенко В.П., Штепа В.М., Наконечна К.В. Нейромережева модель розвитку державного регулювання АПК України. *Вісник аграрної науки*. 2009. №11. С.71-73.

192. Логинов В. Г. Регулирование продовольственных рынков. *Аграрная наука*. 2002. № 5. С. 4-8.

193. Лупенко Ю.О. Сучасні інструменти для фінансування аграрного сектору економіки. *Фінансовий ринок України*. 2012. № 12. С. 26-30.

194. Лузан Ю. Я. Розвиток державної підтримки аграрного сектору України в умовах членства в СОТ. *Облік і фінанси АПК*. 2008. №3. С. 4–10.
195. Лукінов І. І. Державні і ринкові регулятори соціально-економічних перетворень АПК України. *Економіка АПК*. 2000. № 2. С. 35-38.
196. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки / К.: Атіка, 1997. 238 с.
197. Макаренко А. П. Державне регулювання розвитку аграрної сфери в ринковій економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. економічних наук : спец. 08.00.08 «Економіка та управління національним господарством» / А. П. Макаренко. Миколаїв, 2009. 40 с.
198. Макконнэл Кэмбелл Р., Брю Стэнли Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 т. Пер. с англ. –М.: Республика, 1992. Т. 1. 399 с.
199. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс – 2-е изд. Т. 4. М.: Госполитиздат, 1955. 611 с.
200. Малес В. М., Стратілат О.А. Держава та підприємство в умовах освоєння ринку. *Вісник аграрної науки*. 2000. № 1. С. 67-71.
201. Мамчур В. А. Інституції державного регулювання ринку зерна в Україні. *Економіка АПК*. 2010. № 2. С. 55-61.
202. Мармуль Л.О. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектора економіки. *Економіка АПК*. 2006. №12. С.75-80.
203. Марцишевська Ю.Л. Роль фінансово-кредитного забезпечення підприємств аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2009. №5. С.98-91.
204. Майстро С.В. Удосконалення механізму державного регулювання аграрного ринку в умовах членства України в СОТ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.http://kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2008-4/doc/3/3/03.pdf](http://kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2008-4/doc/3/3/03.pdf)
205. Майстро С.В. Державне регулювання аграрного ринку України в умовах глобалізації. Автореф. дис. д-ра. держ. управління: 23.00.02. – Запоріжжя, 2009. 43 с.
206. Макаренко А. П. Державне регулювання розвитку аграрної сфери в ринковій економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора

економічних наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». – Миколаїв, 2009. 40 с.

207. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. – К. : Центр сприяння інституційного розвитку державної служби, 2005. 254 с.

208. Маренич Т. Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): монографія. – К.: ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2005. 454 с.

209. Маслак П.В. Критерії ефективності державного регулювання агропродовольчого сектора економіки. *Вісник Житомирського національного аграрного університету*. 2011. №2(29) т.2. С.75-83.

210. Мельник Т.М., Головачова О.С. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 169-184.

211. Мерзлов А. В. Использование европейского опыта регионального маркетинга в целях устойчивого развития сельских территорий. *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*. 2006. № 5. С. 24 – 25.

212. Месель-Веселяк В.Я. Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні. *Економіка АПК*. К. 2011. №3. С. 9-16.

213. Мехметі І. Механізм підтримки аграрного сектору в ЄС. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип.1(36). С.173-180.

214. Міненко М. А. Доцільність перерозподілу регулювальних функцій держави між державними інституціями й фаховими об'єднаннями. *Економіка АПК*. 2010. № 6. С. 140-144.

215. Місюк В. М. Про державне регулювання розвитку галузі скотарства. *Економіка АПК*. 2009. № 4. С. 112-116.

216. Минеев А. Рынок, качество и экология. *Журнал Европейского союза*. 2007. № 31. Режим доступу до журн. : – http://www.delrus.ec.europa.eu/em/35/eu31_02.htm.

217. Митяй О.В., Митяй О.В., Кужель В.В. Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 10(172). С.169-172.7

218. Митяй О.В., Галицький О.М., Николук О.В. Державне регулювання розвитку агроформувань в Україні. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 4. С. 20-25. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2017_4_5.

219. Михасюк І., Мельник А, Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки / За ред. І.Р. Михасюка; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка: Підручник. 2-ге вид. випр. і доповн. К.: Атіка; Ельга-Н, 2000. 592 с.

220. Михайленко С. В. Особливості бюджетного фінансування соціально-економічних програм. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. Т. 1. 2010. С. 110-113.

221. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери : [монографія] / Ужгород: ІВА, 2005. 400 с.

222. Мостовий Г. І. Агробізнес: державне регулювання: Монографія. – Харків: Основа, 2002. 300 с.

223. Моніторинг стану АПК / [Електронний ресурс]. Режим доступу : – http://minagro.gov.ua/monitoring?tid_hierachy=1210

224. Мордвінов О. Г. Державне управління аграрним природокористуванням України в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з державного управління : спец. 25.00.05 „Галузеве управління”. К., 2001. 39 с.

225. Мочинь Ф., Мищенко В. Экономическая и социальная оценка развития предпринимательства в промышленности (Китай – Украина) : монографія. – Х.: ФЛП Павленко А.Г.; ИД «ИНЖЭК», 2009. 176 с.

226. Мухина Е. Оценка эффективности государственной поддержки агропромышленного производства. *Экономист*. 2007. №4. С. 89–93.

227. Навроцький С.А. Комплексна оцінка ефективності розвитку аграрного сектору України з урахуванням впливу державного фінансування. *Економічний часопис - XXI*. 2015. № 3–4(1). С. 88-92.

228. Назаркевич О.Б. Міжнародний досвід державного регулювання та підтримки малих сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2014. Випуск 3(44). С. 17-19.

229. Наказ Міністерства аграрної політики України “Про затвердження Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 р.” від 20 серпня 2003 р. № 280 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

230. Наказ Міністерства аграрної політики України та Міністерства фінансів України «Про затвердження порядку використання коштів Державного бюджету України, що спрямовуються на здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів відповідно до законодавства» від 02.07.2003 р. № 212/427. – www.rada.gov.ua

231. Наумов О.Б. Стратегічні вектори державного регулювання агропромислового виробництва : інструменти та методи консолідації ресурсів розвитку. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С.93-100.

232. Наумов О.Б., Стоянова-Коваль С.С. Механізм державно-приватного партнерства як інструмент стабілізації інвестиційного процесу. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 6. С.98-105.

233. Наумов О.Б., Наумова Л.М., Жилияєв І.Б. Інституційні детермінанти й стратегічні напрями економічного розвитку національного господарства. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 5. С.89-95.

234. Непочатенко О.О., Правдюк О.Л. Формування фінансової політики в аграрній сфері економіки. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. Частина 2 Економіка. Випуск 78. Умань, 2012. С. 7-14.

235. Ніколюк О.В. Удосконалення державного регулювання соціально-економічного захисту агробізнесу України. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. №12 (66). 2015 С.124-130.

236. Нижник Н. Р., Машков О.А. Системний підхід в організації державного управління: [навч. посібник] / за заг.ред. Н. Р. Нижник. К. : Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.

237. Новікова Н.Л. Об'єктивна необхідність державного регулювання відтворювального процесу в сільському господарстві. *Бізнесінформ* 2011.№12. С. 40-41.

238. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки; пер. з англ. І. Дзюбка, К.: Основи, 2000. 198 с.

239. Нуреев Р. М. Курс мікроекономіки. Учебник для вузов. М.: НОРМИНФА, 1998. 572 с.

240. Огінський А. М. Національна система сільського господарства: вступ до загальної теорії і практики державного регулювання. К.: ІАЕ, 1990. 365 с.

241. Одінцова Г. С. та ін. Державне управління і менеджмент : [навч. посіб. у таблицях і схемах]. Харків, 2002. 492 с.

242. Озеров И. Х. Основы финансовой науки. М : ЮрИнфор, 2008. 622 с.

243. Олійник О.В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві: Монографія / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В.Докучаєва. Х. 2005. 322 с.

244. Олійник Т. І. Державна підтримка аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2009. №7. С.80–86.

245. Онисько С.М. Вдосконалення кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з банками: [Монографія] / Львів: Апріорі, 2007. 145 с.

246. Онищенко О. Державне регулювання аграрного виробництва. *Економіка України*. 2003. № 1. С. 85 – 86.

247. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): [Монографія] / К.: КНЕУ, 2005. 240 с.

248. Організаційно-економічні особливості державної підтримки аграрного сектору економіки. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. №1. С.329-336.

249. Осауленко О. Г. Інформаційне та управлінське забезпечення сталого розвитку. *Статистика України*. 2001. №3. С. 4 – 9.

250. Основне інтеграційні угруповання світу: ЄС, ЄАВТ, НАФТА, АСЕАН і АТЕС / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ebib.pp.ua/143osnovnyie-integratsionnyie-gruppirovki-mira-14939>

251. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

252. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики і продовольства України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.http://minagro.gov.ua](http://www.minagro.gov.ua)

253. Офіційний сайт Національного банку України / Статистика. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Статистичний бюлетень / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=71195.

254. Офіційний сайт Фонду «Східна Європа» Україна / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eef.org.ua/imgcollection/file/ukr2014.pdf>

255. Офіційний сайт Аграрного фонду України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.af.gov.ua/uk/2013-02-18-10-32-48/loan.html>.

256. Палюх О.М. Виконання бюджетних видатків на фінансування аграрного сектору України. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. №4(76). С. 247–251.

257. Палюх О.М. Шляхи оптимізації державного фінансування аграрного сектору України. *Економічний простір*. 2015. № 101.С. 82–92.

258. Пасічник Ю. В. Бюджетне регулювання економічного зростання в Україні: дис. доктора ек. наук: 08.04.01 / Пасічник Юрій Васильович – Донецьк, 2006. 419 с.

259. Пилипенко Г.М. Категоріальне оформлення поняття інститут: проблеми і перспективи інституціональної теорії. *Економічний вісник НГУ*. 2008. №4. С. 12–18.

260. Плеханов Д.О. Передумови створення ефективної державної інвестиційної політики в сільському господарстві. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2006. № 3. С. 137-140.

261. Податкова служба та вдосконалення її діяльності: монографія / [О. Д. Данілов, В. В. Гриценко, Т. О. Проценко, В. П. Шевчук]. Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2005. 152 с.

262. Податковий кодекс України / Закон України за станом на 01 квітня 2011 р. № 2755-VI / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-in/laws/main.gi?nreg=2755-17>.

263. Політика та розвиток сільського господарства в Україні ; за ред. Ш. Крамона-Таубаделя, С. Зорі, Л. Штріве. К. : Альфа-Принт, 2001. 312 с.

264. Положенцева К. Л. Методологічні основи державного регулювання агропромислового комплексу регіону. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-2/txts/galuz/05lmaseu.pdf>

265. Про державний бюджет України на 2017 рік: Закон України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

266. Про державну підтримку сільського господарства: Закон України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

267. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. №300 // Офіційний вісник України. 2015. №40. С.1191.

268. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва: Постанова Кабінету міністрів України від 1 березня 2017 року №130 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

269. Про затвердження Порядку розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році: Постанова Кабінету міністрів України від 8 лютого 2017 року №83 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

270. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 №973-IV / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>

271. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 19.09.1991 №1576-XII / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр>.

272. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 №1576-XII / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.

273. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 №1574-VI / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1514-17>.

274. Про аграрні розписки: Закон України / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>.

275. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: Закон України №2157-III від 21.12.2000 р. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2746-24>.

276. Про організацію формування та обігу кредитних історій : Закон України від 23.06.2005р., №2704-IV / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2704-15>.

277. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02.1992 №2114-XII із змінами і доповненнями / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2114-12/>

278. Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 31.10.2008р., № 639-VI. / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/639-17>

279. Про фіксований сільськогосподарський податок : Закон України від 17.12.1998 р. №320 / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/320-14>.

280. Проект додаткової технічної допомоги бюджетній підтримці, що фінансується з боку ЄС, впровадженню Енергетичній Стратегії України [Електронний ресурс] Ресурс доступу : http://esco.co.ua/journal/2011_5/art100.pdf.

281. Про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на виконання Державної цільової програми розвитку українського села на період 2015 року / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16747613/Bul_rozv_ukr_sel.pdf&gws_rd=cr&ei=1VY4V_CbOsORsgGlvpSgDw

282. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. *Економіка України*. 2007. № 6. С. 50–59.

283. Прокопенко Н.С. Податкові механізми регулювання аграрного сектору : [монографія] /К. : ІПК ДСЗУ, 2011. 548 с.

284. Прутська О.О., Ярова Ю.М. Державна підтримка підприємницької діяльності в аграрному секторі України. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2013. № 1(76). С. 112-122.

285. Пустовіт В.М. Особливості державного регулювання аграрного сектору України. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. №12 (70). 2016 С.42-47.

286. Пухтинський М.О. Концептуальні підходи до перспективи місцевого і регіонального розвитку. Президент України та державна регіональна і муніципальна політика. К.: Логос, 2002. С. 66-70.

287. Радченко О.Д. Методологічне забезпечення оцінки ефективності бюджетної підтримки аграрного сектору. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит»*: [науково-методичний журнал]. 2013. № 1. С. 207-212.

288. Радченко О. Структура та форми бюджетної підтримки аграрного сектору України. *Економічний дискурс* : [міжнародний збірник наукових праць] ; відпов. ред. Н.В. Семенишена. Тернопіль : Крок, 2004. Випуск 2. С. 193-199.

289. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь – 5-е изд. , прераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2007. 495 с.
290. Рижих В. М. Державне управління науково-технічним прогресом: економічні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з державного управління : спец. 25.00.05 „Галузеве управління” / В. М. Рижих. – К., 1999. 36 с.
291. Ремезков А. Государственное регулирование аграрного сектора экономики. *АПК: экономика, управление*. 2006. № 6. С. 7-8.
292. Росецька Ю. Б. Роль та значення інституційного середовища у формуванні конкурентних відносин. *Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців*. 2005. №6 (18). С. 49-57.
293. Росляков А.А. Формування та регулювання цін на сільськогосподарську продукцію на ринку ЄС, США та України [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2356>
294. Руденко М. Энергия прогресса . Очерки по физ экономии. Пер. с укр. / Микола Руденко. К. : Михайлюта А. А., 2010. 544 с.
295. Саблук П.Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні. *Економіка АПК*. 2005. № 12. С. 3-16.
296. Савельєв Є. Нова економіка: мода чи єдиний шанс для нашої країни. *Дзеркало тижня. Україна*. 2002. № 12.
297. Савченко А.М. Концептуальні засади формування механізму регулювання корпоративного сектора в Україні. *Зб. наук. праць «Вісник ЧДТУ. Серія: Економічні науки»*. Черкаси: ЧДТУ, 2014. –Вип. 37.
298. Сагір В. Г. Державне регулювання природних монополій (на прикладі електроенергетики): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління : спец. 25.00.02 «Механізм державного управління» / В. Г. Сагір. Донецьк, 2005. 19 с.
299. Саниахметова Н.А. Регулирование предпринимательской деятельности в Украине: организационно-правовые аспекты. Одесса, 1998. С.122.

300. Симоненко В.К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в Україні (макроекономічний аспект). К. : Знання України, 2006. 280 с.

301. Семантичний словник української мови / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.slovnyk.cjm.ua

302. Семиноженко В. П. Яка інноваційна політика потрібна Україні? *Наука та інновації. Науково-практичний журнал НАНУ*. 2011. Вип.1 (Т.7). С.41–44.

303. Синчак В. П. Податкова культура як фактор збільшення бази оподаткування. *Економіка: проблеми теорії та практики* : зб. наук. пр. : у 4 т. Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. Вип. 196. Т. III. 2004. С. 685–693.

304. Скорик М.О. Система державного регулювання аграрного сектору економіки. *Економіка і управління*. 2015. №12. С. 17-22.

305. Скорик М.О., Харковина О.Г., Прокопенко К.І. Фінансово-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом через державну підтримку. *Ауспіція: міжнародний чесько-український випуск*. 2016. №1. С.32-45.

306. Складар Р. В. Поняття державного регулювання і державного управління економікою в умовах ринку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. № 2 (18). 2012. С. 56-60.-с.58.

307. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент: підручник. К.: Знання, 2011. 423 с.

308. Скрипник А.В., Паянок Т.М. Фактори ризику планування бюджету України. *Фінанси України*. 2008. № 6. С. 31–44.

309. Скупий В.М. Соціально-економічний розвиток аграрного сектора в інтересах суспільства. *Економіка України*. 2005. № 4. С. 4-21.

310. Слободяник Ю. Б. Становлення та розвиток поняття «фінансовий механізм підприємств». *Економіка: проблеми теорії та практики* : [збірник наукових праць]. Вип. 224. Т. 4. Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. С. 1065-1075.

311. Сметаннікова М.А., Шкуренко О.В. Особливості державної підтримки сільського господарства в країнах Євросоюзу. *Україна у світовому*

інтеграційному просторі: економічні, соціальні, політичні, екологічні та правові проблеми: матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 20-тиріччю ДонДУУ. Донецьк, 17-18 квітня 2012 р. Донецьк, 2012. С. 94-97.

312. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М. : Соцэкгиз, 1962. 684 с.

313. Собченко А. М. Формування та розвиток державного регулювання сільського господарства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Сімферополь, 2009. 20 с.

314. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення. К. : Знання-Прес, 2004. 454 с.

315. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности: пер. с англ. М.: ИНФРА, 1999. 262 с.

316. Спасів Н.Я., Хопчан М.І., Хопчан В.М. Пріоритети фінансового забезпечення відтворення основного капіталу в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=97>

317. Стельмащук Ю.А. Оподаткування як джерело забезпечення самоокупності та самофінансування господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2006. №11. С.69-73.

318. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навч. Посібник. К.: МАУП, 2000. 176 с.

319. Стойка А.В. Соціальна відповідальність як вища ступінь розвитку економічних суб'єктів. *Менеджер: вісник ДонДУУ*, 2013. №3 (65). С. 151–158.

320. Стоянова-Коваль С.С. Науково-методичні підходи до оцінки інвестиційної діяльності в агропродовольчій сфері України. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. №12 (66). 2015. С.34-38

321. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів

України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.

322. Стратегія розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року / [за ред. академіків НААН Я.М. Гадзала, М.І. Бащенко, В.М. Жука, Ю.О. Лупенка]. К.: Аграр. наука, 2016. 216 с.

323. Танклевська Н.С. Сучасні тенденції розвитку кредитної політики в аграрній сфері економіки. *Науковий вісник НУБіП*. 2010. Вип. 145. С. 387-395.

324. Танклевська Н.С. Теоретичні засади розвитку фінансового забезпечення аграрних підприємств. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2008. Вип. 237. С.855-860.

325. Тарангул Л. Л. Оподаткування та регіональний розвиток (теорія і практика) [монографія] / Ірпінь: Академія ДПС України, 2003. 286 с.

326. Татарчук І. М. Державна підтримка сільського господарства в умовах трансформації економіки АПК : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК». К, 2006. 20 с.

327. Тивончук С.В. Особливості фінансового забезпечення сільського господарства у Франції і Україні. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит»*. 2013. № 1. С. 61-69.

328. Ткач А.А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури : монографія; НАН України. Об'єднаний ін-т економіки. К., 2005. 295 с.

329. Угода про сільське господарство [Електронний ресурс] / СОТ; Угода, Міжнародний документ від 15.04.1994 р. № 981_005. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/981_005.

330. Удосконалення організації та управління сільським господарством в умовах децентралізації влади: науково-аналітичне видання / За ред. М.Ф. Кропивка. К. : ННЦ ІАЕ, 2014. 48 с.

331. Уистиян И. П. Самуэльсон о государственном регулировании экономики. *Экономист*. 2001. № 7. С. 89-91.

332. Ульяновченко Ю.О. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: досвід для України [Електронний ресурс]. Державне будівництво. 2007. № 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2007_2_56.pdf
333. Ульяновченко Ю.О. Державне регулювання розвитку аграрного сектора економіки регіону // Автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.2 / ХарPI НАДУ при Президентові України. Х., 2005. 21 с.
334. Універсальний словник-енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovoedia.org.ua>.
335. Фінансовий словник-довідник / М. Я. Демяненко, Ю. А. Лузан, П. Т. Саблук та ін.; За ред. М. Я. Демяненка – К.: ІАЕ УААН, 2003. 555 с.
336. Фролов А.Ю. Роль інституціонального середовища у державному регулюванні продовольчої сфери [Електронний ресурс]. Теорія та практика державного управління. 2012. Вип.4. С.319-326.
337. Хачатурян А. А. Управление человеческими ресурсами в бизнес-организации. Стратегические основы / М. : ЛКИ, 2008. 272 с.
338. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты. М. : Дело, 2003. 464 с.
339. Хорошева О. І. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку територіальних систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія». Донецьк, 2001. 14 с.
340. Хорунжий М.Й. Аграрна політика: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 1998. 240с.
341. Ціхановська В.М. Державне регулювання агропродовольчих ринків в умовах глобалізації. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки.* 2011. №2(53). С.97-102.
342. Цибок В. О. Бюджетне регулювання розвитку АПК України за рахунок спеціальних режимів та механізмів оподаткування: [монографія] / К.: 2008. 116 с.
343. Чирков Е. Государственная поддержка и регулирование агропромышленного производства. *АПК: экономика, управление.* 1998. № 7. С.15-22.

344. Черан Є.М. Інституціонально-управлінські моделі стабілізації економічного потенціалу аграрного бізнесу. *Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент»*. №12 (70). 2016. С.201-204.

345. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку : монографія. К.: НІОС, 2003. 488 с.

346. Шабатура Т.С. Формування ринку інвестицій переробних підприємств продовольчої сфери: принципи та методи. *Економіка харчової промисловості. Щоквартальний науковий журнал*. №3 (23). 2014. с.56-60.

347. Шабатура Т.С. Концептуальні напрямки до визначення змісту інвестиційного потенціалу підприємства. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки: Збірник наукових праць*. Вип.27. Чернівці: Технодрук, 2014. С.202-207.

348. Шабатура Т.С. Методологічні засади оцінки економічного потенціалу підприємства. *Вісник Чернігівського національного технологічного університету*, 2014. № 2(74). С. 54-60.

349. Шестаковська Т.Л. Особливості формування соціально орієнтованих кластерів в Україні. *Науковий вісник Полісся*. 2016. №1. С.46-55.

350. Шлебат А. Фінансовий механізм формування і функціонування капіталу у сільському господарстві України : [монографія] / К.: Вид-во «Атопол», 2014. 160 с.

351. Шолойко А.С. Державна підтримка розвитку сільського господарства. К. : ЦП «КОМПРИНТ», 2013. 128 с.

352. Шпаар Д., Беме К. Реформа общей аграрной политики в Евросоюзе и ее последствия для ФРГ. *АПС: Экономика, управление*. 2008. №7. С.67-76.

353. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2010. С.277-280.

354. Шпикуляк О.Г. Концептуальні основи ціноутворення в умовах аграрної економіки: теоретико-методологічний аспект. *Економіка АПК*. 2007. №2. С.107-110.

355. Шуст О.А. Бюджетне фінансування як складова державної фінансової підтримки аграрної галузі. *Економіка та управління АПК*. 2010. №2(71). С. 88-93.

356. Щекович О.С. Використання зарубіжного досвіду державного регулювання економіки АПК в Україні. *Економіка АПК*. 2009. № 1. С. 140-146.

357. Що таке антимонопольне регулювання / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vidpo.net/shho-take-antimonopolne-reguljuvannja.html>.

358. Юнг К. Г. Архетип і символ / К. Г. Юнг ; [сост. и вступ. ст. А. М. Руткевича]. М.: Ренесанс, 1991. 304 с.

359. Юрченко В.І. Про концептуальні основи державного регулювання розвитку міжрегіональної агропромислової інтеграції в умовах глобалізації економіки. *Економіка та держава*. 2009. № 11, листопад. С. 218-219.

360. Юрчишин В. До аналізу причин і наслідків занепаду сільського господарства. *Економіка України*. 2001. № 2. С. 54–62.

361. Paliukh O.M. Methodological approaches of the efficiency assessment of public finance of the agricultural sector. *Nauka i Studia*. 2015. NR14(145). P. 30–35.

362. Galitsky O. M., Stoyanova-Koval S. S., Nikoljuk O. V. The strategic imperatives of institutional regulation of the investment processes in the food industry. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. №3. p.166-171.

363. Galitsky N. The development of the competitive positions of the agrarian. *Innovative approaches in the management of competitiveness of businesses: collective monograph* / edited by A. Berezin, M. Bezpartochnyi, in 2 vol. / ISMA University. Riga: «Landmark» SIA, 2016. Vol. 1. 188 p.

364. Galitsky A. N. Development of the innovative enterprises of the agrarian production in the current economic system of Ukraine. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 3 (7). С. 124-129.

365. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L. The Economic Measurement of Convergence of Institutional Impact on the Sustainability of Development of Domestic Enterprises. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. №5. С.61-66.

366. Gryshova I. Yu. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 2. С. 25-35.

367. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L. The asymmetry of the resource configuration and its destructive impact on the capitalization of agribusiness. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2017. №2. P.128-133.

368. Stoyanova-Koval S.S. The estimation of the enterprise trade name competitiveness. *Науковий вісник Полісся*. 2016. №2 (6). 85-91.

369. Commons R.J. Institutional Economics. *American Economic Review*. 1931. Vol. 21. P. 648–657.

370. Zagurskiy, O. Main trends in the development of arrostegui market of Ukraine. *Economics and management: problems of science and practice: Collection of scientific articles*. Nürnberg, Deutschland, 2014. Vol. 1 : Verlag SWG imex GmbH. С. 78-82.

371. Papava V. The Economic Development Complex in the Black Sea Area: The Impact of the Global Financial and Economic Crisis [Electronic resource] Xenophon. Paper. 2010. № 9, May. Access mode : [http : // icbss.org/images/papers/xenophon_paper_no9.pdf](http://icbss.org/images/papers/xenophon_paper_no9.pdf)

372. Orden, D. WTO Disciplines on Agricultural Support: Seeking a Fair Basis for Trade [Electronic resource]. Cambridge University Press, 2014. 520 p. Access mode : [http: // qanypdf.dothardfornj.com/ wto-disciplines-on-david-orden-41215353.pdf](http://qanypdf.dothardfornj.com/wto-disciplines-on-david-orden-41215353.pdf).

373. Hubeni, J. Agriculture of Ukraine: on Way to New Strategy // *Zagranіčni obchod a globalizačni procesy*. Collection of papers of international scientific conference “AGRARIAN PROSPECTS XV”, Prague, 2006, part I. P. 186 – 191.

ДОДАТКИ

Узагальнення еволюції теорій державного регулювання аграрного виробництва
до періоду розквіту інтернет-технологій*

Види теорій	Автор	Сутність
1	2	2
Ідеї соціалістів–утопістів	Вчення Платона, Т. Мор «Утопія» (1516 р.)	Виступав за відміну приватної власності, пропагував ідеї про спільність матеріальних благ і, що держава одноосібно повинна керувати їх виробництвом та опікуватися справедливим розподілом.
	Т. Компанелла, «Місто Сонця» (1623 р.)	Наслідував ідеї Платона і Мора щодо обцинного укладу життя, рівності всіх людей стосовно володіння суспільними благами, і заперечував володіння благами на умовах приватної власності
Меркантилізм Політична економія (економічною філософією якого був меркантилізм)	А. Монкретьєн «Трактат політичної економії» (1615 р.)	Погляд на економію як на теорію суспільного господарства на протигау філософським доктринам, що обмежували це поняття рамками вузьких господарських інтересів помешкання або сім'ї [5, с. 56-55]. Майже півтора століття політична економія сприймалася як наука про державне господарство, економіку національних держав, що управлялися абсолютними монархами [6, с. 29]
Меркантилізм на теренах України	Представники уряду Б. Хмельницького (1595-1596 рр.)	Здійснювали активне втручання держави у господарське життя: сприяння експорту товарів, окрім коштовностей, запровадження захисного мита (антидемпінгового) з метою захисту інтересів вітчизняного виробника, створення пільг для місцевих підприємців і купців для активізації економічних процесів в країні.
Політична економія утилітарна	Французькі економісти (XVII ст.) - перша економічна школа меркантилізму	Держава повинна створювати умови для зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання завдяки сприятливій митно-тарифній політиці.
Ідеї економістів-фізіократів	Засновник школи економістів-фізіократів (XVIII ст.) К. Франсуа (Вчення про «природний порядок»)	Стверджував, що «землеробство – основа багатства держави і громадян» і повинно бути взаємне поєднання інтересів підприємців і суспільства. Запропонував принципи економічної свободи, вільного підприємництва, ринкового ціноутворення та конкуренції.
	Послідовники цієї школи – англійські економісти. Представник А. Сміт «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.)	На протигау представникам меркантилізму схилився до думки щодо обмеження державного регулювання економіки і стверджував, що «невидима рука» ринку поєднає інтереси підприємців і суспільства, та створить умови для активізації виробничих процесів і задоволення потреб соціальної сфери.
Мальтузіанство	Т. Мальтус «Дослідження про закон народонаселення» (1798 р.)	Пояснював голод на планеті тим, що виробництво продуктів харчування зростає в арифметичній прогресії, а населення – в геометричній. Розглядав вирішення даної проблеми через «усунення головної перешкоди на шляху приросту населення – обов'язку кожної людини дбати про саму себе і нести тягар відповідальності за власну недалекоглядність» [7, с. 78]
Класична теорія регулювання (саморегулювання)	Дж. Стюарт Міл і Насо-старший (XIX ст.)	Їхні погляди перепліталися з поглядами А. Сміта стосовно того, що завдяки ринковому механізму можливо оптимально розподілити ресурси і встановити рівновагу між попитом і пропозицією. Не всі економісти тієї епохи поділяли такі погляди і як показав час, що вони були праві.

Продовження табл. А.1.

1	2	3
Теорія наукового соціалізму	К. Маркс і Ф. Енгельс «Маніфест Комуністичної партії» (1848 р.)	Сутність доктрини вчення полягає у тому, що державі відводиться головна роль у контролі над засобами виробництва і його результатами. Їх вчення пройшло апробацію при розбудові соціалізму у Радянському Союзі: було знищено приватну власність і конкуренцію. Розвиток соціально-економічних процесів в країні здійснювався на основі централізованого плану завдяки державному адміністративно-командному управлінню.
Кейнсіанство (теорія попиту)	Джон М. Кейнс «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.)	Ратував за активну роль держави у втручанні в розвиток виробничих і соціальних процесів в країні за допомогою фіскальної політики. Вважав, що вибір змінних макроекономічних величин мають підлягати свідомому контролю з боку центрального уряду в межах існуючої економічної системи [8, с. 750-754].
Послідовники кейнсіанства	Ф. Рузвельт «Новий курс» (30-70-ті рр. XX ст.)	Прийнято Закон «Про регулювання сільського господарства», який стимулював діяльність малих фермерських господарств через підвищення цін на їх продукцію при умові зменшення обсягів її виробництва [9, с. 196-197].
Концепція соціально ринкового господарства	В. Ойкен, В. Репке, А. Мюллер-Армак (1948-1958 рр.)	Впровадження поглядів цих економістів в німецьку економіку здійснив канцлер ФРН Л. Ерхард. При цьому він спирався на такі доміанти: створення умов розвитку приватного бізнесу через ефективне формування інституційної і монетарної політики, здорової конкуренції і ідеології примноження на протигагу ідеології розподілу.
Відродження неокласичної теорії саморегулювання економіки. Монетаристські погляди.	М. Фрідмен та Ф. Хайек (теорія виникла у 50-ті рр. XX ст.). Впровадження в практичне буття відбулося в середині 70-х і тривало до кінця 80-х рр. XX ст.	М. Фрідмен пропагував доктрину вільної конкуренції в усіх галузях економіки і стверджував, що регуляторні дії держави повинні полягати лише у дотриманні щорічних темпів зростання грошової маси у розмірі від 3 до 5 %. Ф. Хайек вважав, що в певних ситуаціях є потреба у незначному втручанні в перебудову економіки в країні. При цьому заперечував пропозиції В. Леонтєва з використання методу міжгалузевого балансу, вважаючи що за допомогою планування не можна визначити потребу в коштах на перспективу і зміни відносних цін на взаємозамінні види сировини тощо [10, с. 74-84, 96-103].

Узагальнення теоретичних підходів до проблем державного регулювання аграрного виробництва з поширенням інформаційних технологій

Види теорій	Автор	Сутність
1	2	3
Неокласичний синтез	Поєднання неокейнсіанства і неолібералізму	Сутність якого полягала в тому, що ринковий механізм регулювання економіки повинен доповнюватися державним втручанням і впливом на неї інституту соціального партнерства.
Новий неокласичний синтез	П. Самуельсон	Відстоював ідеї планування виробництва, впровадження державних цільових програм з метою подолання міжгалузевих диспропорцій. Удосконалив модель М. Кейнса, де запропонував, що обсяги національного доходу повинні складати не тільки обсяги споживання і інвестиції, але і підвищення потреб у державних інвестиціях в наслідок науково-технічного прогресу [12, с. 86-87, 90-91]
Неоінституціоналізм (соціально-інституціональний напрям неокласичної теорії)	Р. Коуз, А. Алчян, О. Уїлямсон, Д. Норт та ін.	Обґрунтовує, що формування економічних відносин залежить від людського менталітету: національних традицій, норм поведінки у суспільстві та економічній діяльності [13, с.15-21]. Соціальні інститути мають значення для прийомів державного регулювання економіки, а також вони піддаються аналізу за допомогою понять і методів економічної науки [14, с.12].
	Дж. Бюкен «Межі свободи» (1975 р.)	Розмежовує дві функції держави: «держава, що захищає» і «держава, що виробляє». При першій функції кожен суб'єкт (група) самостійно забезпечує громадську і господарську діяльність через дотримання ними конституційного договору завдяки чому здійснюється організація взаємодії економічних суб'єктів [15, с. 20-21]. Друга функція держави полягає у наданні суспільних благ громадянам.
	Теорія суспільного вибору – один з напрямів школи неоінституціоналізму. Представники: Дж. Бюкен, Г. Таллок, М. Олдсон, Д. Мюллер та ін.	Використовуючи принципи класичного лібералізму і методи маржинального аналізу вчені поставили під сумнів ефективність державного регулювання економіки (зважаючи на злиття політики і бізнесу) і пропагували необхідність аналізу самого процесу прийняття управлінських рішень, абстрагуючись від грошово-кредитних, фінансових інструментів [16, с. 13-14].
Внутрішньо державне регулювання економіки країни в системі міжнародної координації глобальної економіки**	Дж. Сорос	Пропонує внутрішньодержавне регулювання економіки здійснювати в системі міжнародної координації глобальної економіки, приділяючи широку увагу стабілізації фінансових ринків [17, с. 16-17].
Соціально-орієнтована ринкова економіка	Викладено у Конституції України (90-х рр.. ХХ ст. і по тепер. час) (простежуються погляди ліберальних економістів В. Ойкена, В. Репке, А. Мюллер-Армака)	Сутність моделі полягає у створення соціально-економічної стабільності в країні через гармонізації прийомів і методів державного регулювання і ринкових механізмів активізації розвитку суспільства

Таблиця А.3

Узагальнення теоретичних підходів до сприйняття сутності державного
регулювання аграрного виробництва

Автор	Сутність державного регулювання аграрного сектору економіки та його чинники
1	2
Лисенко А. М. [39, с. 100]	Державне регулювання агропродовольчого ринку слід розглядати як систему прямих і непрямих методів, спрямованих на захист внутрішніх виробників та споживачів. Прямі методи – встановлення стандарту якості товарів, екології тощо. Непрямі – удосконалення податкової, бюджетної, фінансово-кредитної, митної політики, політики цін та доходів
Лисенко В. П. та ін. [40, с. 71]	У процесі ринкової трансформації економіки України найдоцільнішим є використання на практиці таких чинників державного регулювання, як фіскальна політика, грошово-кредитна політика НБУ, інвестиційна політика, регулювання цін та валютного курсу, державні замовлення (контракти).
А. В. Лісовий [33, с. 17]	Державне регулювання економіки в умовах ринку – це обширна система типових заходів правового, виконавчого і контролюючого характеру, що здійснюються державними органами влади в цілях досягнення соціально-економічної стабільності.
Логінов В. Г. [41, с. 5]	Механізми регулювання продовольчих ринків можна поділити на чотири напрями: регулювання попиту, регулювання пропозиції, заходи організаційного, інфраструктурного, інформаційного характеру, зовнішньоекономічне регулювання.
Лукінов І. І. [42, с. 38]	Надійний регулюючий механізм соціально-економічних перетворень АПК України – еквівалентність товарообміну, фінансово-кредитне регулювання, платоспроможна ємність внутрішніх ринків та вільний вихід на зовнішні агропромислові ринки, законодавчо і економічно обґрунтована податкова, митна, страхова та соціальна політика.
Макаренко А. П. [43, с. 5]	Механізм державного регулювання економіки - це система заходів, важелів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних та правових функцій і включає політико-правові, організаційно-управлінські форми і засоби регулювання господарської діяльності суб'єктів ринкової економіки.
Малес В. М. [44, с. 67]	Частка державного регулювання може коливатися в широкому діапазоні значень від повного невтручання до повного підпорядкування всіх виявів господарського життя під контроль і розпорядження державних чинників.
Могильний О. М. [18, с. 68-73]	Якість виконання державою своїх регуляторних функцій полягає у створенні сприятливого макроекономічного середовища, гарантування продовольчої безпеки громадян, підтримування сприятливої кон'юнктури на ринку продовольчих товарів першої необхідності, забезпечення еквівалентних міжгалузевих відносин, дотримання соціальних гарантій і стандартів життя селян, належного розвитку сільських територій тощо.
Мамчур В. А. [45, с. 55-56]	Чільне місце в механізмі регулювання агропродовольчого ринку займають оптові ринки, які здатні сприяти формуванню організованого перерозподілу товарної продукції сільського господарства, усуненню монопольного встановлення цін та утвердженню «рівних правил гри», принципів вільної конкуренції.
Коноплицький В. А. [46]	Регулювання – це напрямок розвитку, рух чого-небудь з метою внести порядок у систему.
Мармуль Л. О. [47, с. 63]	Регулювання – це упорядкування дії будь-якої механічної або соціально-економічної системи.

1	2
Семантичний словник української мови www.slovnyk.cjm.ua [48]	Державне регулювання є однією з основних форм участі держави в розподілі ресурсів і доходів, що впливають на рівень та темпи економічного розвитку й добробуту населення країни; є складовою частиною механізму регулювання національної економіки, що доповнює ринкове регулювання і взаємодіє з ним.
Сміт А. [49]	Виділяє три способи втручання уряду в регулювання ринкових процесів: «по-перше, обмежуючи конкуренцію в деяких промислах меншою кількістю людей, ніж скільки звернулося б до них без такого втручання; по-друге, підсилюючи конкуренцію в інших промислах порівняно з тим, що була б за природних умов; по-третє: стискаючи вільний перехід праці та капіталу від одного промислу до іншого, і з одного місця в інше»
Кейнс Дж. [50]	Кейнс Дж. для стабілізації економіки і економічного росту пропонував використовувати бюджетне регулювання через податки, державні витрати, бюджетний дефіцит.
Міненко М. А. [51, с. 142]	Державне регулювання економіки полягає у: здійсненні прогнозування та індикативного планування; проведенні грошової та фінансової політики; сприянні розвитку виробничої та соціальної інфраструктури; забезпеченні зайнятості населення; сприянні розвитку фундаментальної науки.
Місюк В. М. [52, с. 115]	Держава зобов'язана використати свої регулювальні функції щодо розширення можливостей продовольчого ринку за рахунок усунення недоліків на внутрішньому ринку, попередження виникнення зовнішніх впливів, жорсткого контролю природної чи іншої монополії, а також забезпечення споживачів достовірною інформацією про кількість і якість продовольчих товарів. Основними інструментами, які використовує держава, є ціни, кредити, субсидії, субвенції тощо.
<i>Узагальнене авторське визначення</i>	Державне регулювання аграрного виробництва це - це система скоординованих дій (напрямів, форм, методів, важелів, інструментів) органів державної влади щодо їх прямого та непрямого впливу на функціонування аграрного виробництва шляхом проведення комплексу заходів із його організаційно-економічної підтримки.

Додаток Б
Таблиця Б.1.

Державне регулювання аграрного виробництва через застосування спрощеної системи оподаткування в Україні

Основні характеристики елементів податку	Єдиний податок для платників четвертої групи	Єдиний податок для платників другої групи
Платник податку	В 2015 році, як і раніше, сільськогосподарські товаровиробники (далі - с.-г. товаровиробники) мали змогу обрати спеціальний податковий режим. Але якщо до 2015 року це називалося фіксованим сільськогосподарським податком (далі - ФСП), який регулювався главою 2 розділу XIV ПКУ, то наразі с.-г. товаровиробникам пропонується сплачувати єдиний податок (далі - ЄП), перебуваючи у складі четвертої групи платників ЄП. Відповідні норми, що регулювали сплату фіксованого с.-г. податку, перенесені до глави 1 розділу XIV ПКУ (зміни до ПКУ, внесені Законом України від 28 грудня 2014 року N 71-VIII).	Суб'єкти малого підприємництва ((фізична особа – підприємець, далі (ФОП)), що надають населенню сільськогосподарські послуги. Відносяться до 2 групи - ФОП, які надають послуги платникам єдиного податку або населенню. Виробництво та продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства. Наймані працівники - до 10 осіб, обсяг доходу - до 1,5 млн. гривень (у 2015 році - аналогічні вимоги).
Об'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування ЄП для четвертої групи - с.-г. товаровиробників - платників ЄП залишився такий самий, який був у фіксованого сільськогосподарського податку (ст. 292-1 ПКУ). Отже, об'єкт оподаткування - це площа сільськогосподарських угідь та/або земельводного фонду, що перебуває у власності платника ЄП або надана йому у користування, у тому числі на умовах оренди. Права власності або користування земельними ділянками повинні бути оформлені та належним чином зареєстровані (тобто з дотриманням вимог Закону від 01.07.2004р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»).	Наймані працівники - до 10 осіб, обсяг доходу - до 1,5 млн. гривень (у 2015 році - аналогічні вимоги);
Ставки оподаткування	Ставки ЄП четвертої групи встановлено у відсотках від нормативної грошової оцінки землі, як це і було за часів справляння фіксованого сільськогосподарського податку. Розмір ставок залежить від категорії (типу) земель та їх розташування. Відсоткові ставки ЄП четвертої групи встановлено пп. 293.9.1 — 293.9.6 ПКУ. Розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування та становить (у відсотках бази оподаткування) – залишився без змін. Єдине, що кардинально змінилося порівняно з фіксованим сільськогосподарським податком - це потрібне збільшення ставок податку.	Ставка - до 20% мінімальної заробітної плати (до 275,6 грн.), встановлюють місцеві ради. ЄСВ - 22% бази нарахування або 303,16 гривень (у 2015 році - ставка - до 10% мінімальної заробітної плати (до 243,6грн.), встановлюють місцеві ради. ЄСВ - 34,7% бази нарахування або 422,65 грн.).

*Джерело: узагальнено автором на основі [144;156;163]

Стан банківського кредитування аграрного виробництва в Україні, як інструменту організаційно-економічного забезпечення державного регулювання за 2002-2016 рр.

Показники	Роки														
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальний обсяг кредитів, наданих комерційними банками аграрному сектору, млрд. грн.	4,4	5,6	6,8	7,5	8,2	11,8	16,5	28,8	26	26,5	34,1	36,5	43,5	10,5	115,5
- у % до попереднього року	231,6	127,3	121,4	110,3	109,3	143,9	139,8	174,5	90,3	101,9	128,7	107,0	119,2	24,1	1100,0
Частка кредитів у загальній сумі наданих кредитів комерційними банками, %	6,1	6,3	7,8	7,0	7,5	7,1	6,1	6,5	5,6	5,3	5,9	6,0	4,6	5,9	-
Частка пільгових кредитів у загальній сумі наданих кредитів комерційними банками, %	40,9	32,1	42,6	42,7	76,8	59,3	47,3	52,4	10,0	23,4	12,0	3,6	1,38	-	0,67
Процентна ставка, що сплачується суб'єктами аграрного виробництва за користування кредитами, %	33,0	26,0	21,0	17,0	18,0	20	17,0	24,0	28,0	26,0	18,0	16,0	21,0	22-25	-
Різниця між рівнем рентабельності діяльності та процентною ставкою за кредит, %	-14,7	-21,1	-8,4	-8,9	-11,2	-17,2	-1,4	-10,6	-14,2	-4,9	9	4,5	-9,8	3,8-0,8	-

Джерело: розраховано автором на підставі офіційних статистичних даних [136;137].

Джерела формування капіталу аграрного сектору в Україні за рахунок учасників фінансового ринку,
2006 – 2016 рр.

Показник	Роки										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8				
за рахунок кредитів кредитних спілок:											
Кредити, надані на ведення селянських господарств та особистих селянських господарств, млн. грн.	-	67,4	192,3	210,1	117,3	127,3	134,24	197,42	184,4	186,2	194,6
- питома вага до сукупного кредитування, %	-	3,0	3,0	3,0	3,0	3,8	6,0	7,8	6,0	9,3	9,5
за рахунок фінансового лізингу:											
Вартість договорів фінансового лізингу, млрд. грн.	0,811	0,951	1,52	2,71	3,15	3,98	4,7	7,91	9,42	11,23	9,17
- питома вага у загальній вартості договорів, %	39,7	19,3	7,50	9,51	12,0	13,0	14,01	19,03	14,03	19,2	12,4
за рахунок факторингу:											
вартість договорів факторингу, млн. грн	-	-	-	-	-	-	-	-	17,5	1,3	-
- питома вага у загальній вартості договорів, %	-	-	-	-	-	-	-	-	0,17	0,006	-

*Джерело: розраховано автором на підставі даних [136]

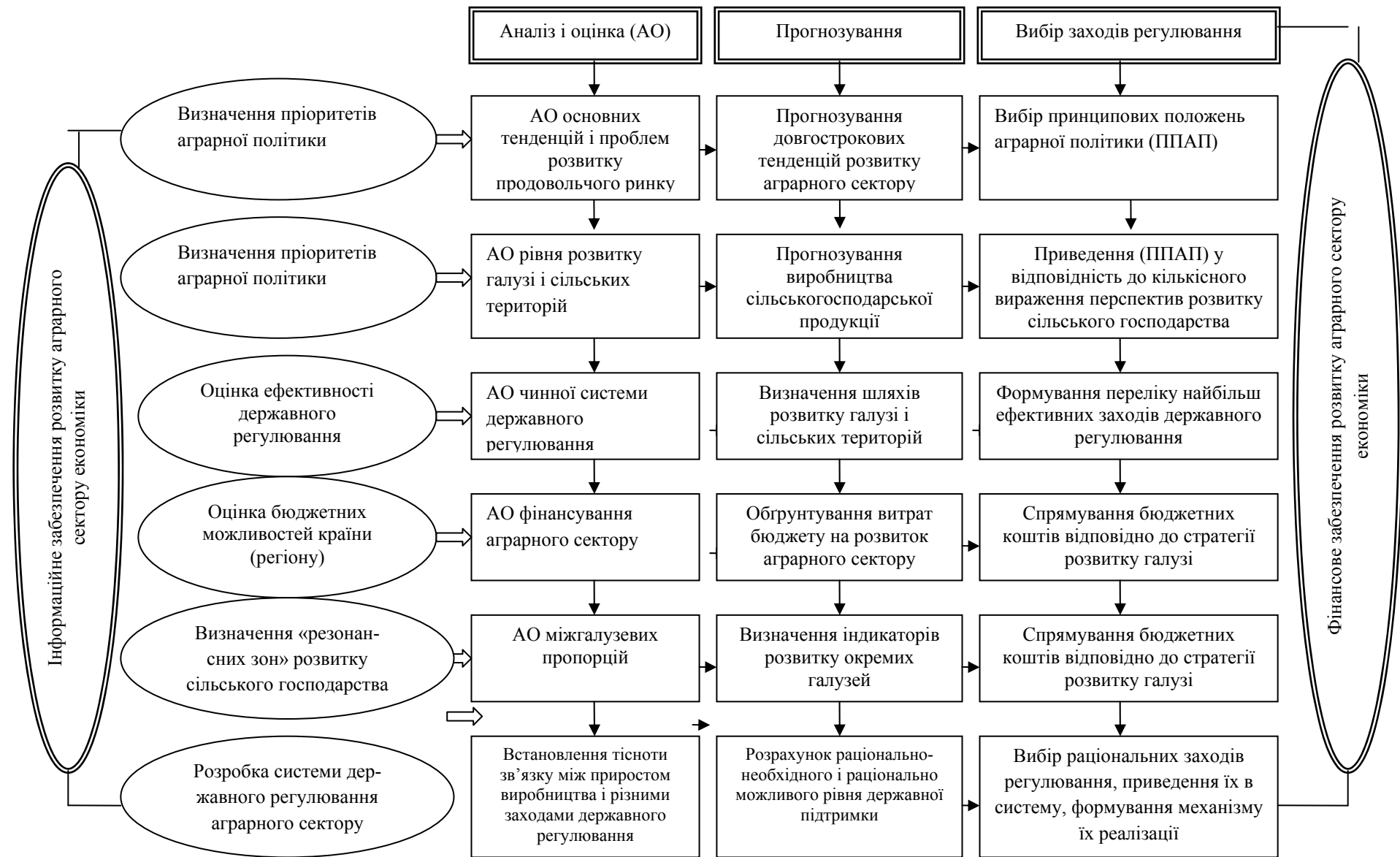
Комплексні програми фінансово-кредитної підтримки та розвитку аграрного виробництва на 2017 рік

№	Назва програми	Обсяг фінансування у 2017 році	Напрямок дії програми
<i>Фінансово-кредитна підтримка з державного бюджету</i>			
1	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	300 млн грн. Порядок використання коштів за цією бюджетною програмою затверджено постановою КМУ від 29.04.2015	Компенсація за сплачені відсотки за кредитами залученими товаровиробниками на покриття витрат, пов'язаних із закупівлею пально-мастильних матеріалів, насіння, добрив, засобів захисту рослин, кормів, сировини, ветеринарних препаратів, молодняк с/г тварин та птиці, обладнання для тваринницьких ферм і комплексів, запасних частин для ремонту с/техніки та обладнання, тощо в розмірі до 50% облікової ставки НБУ, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами; компенсація надається за умови, що сума відсотків за користування не перевищує облікової ставки національного банку, збільшеної на 3 відсоткових пункти
2	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	60,0 млн.грн. Порядок використання коштів за цією бюджетною програмою затверджено постановою КМУ від 13.02.2012 №104	Державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників шляхом здешевлення страхових платежів (премій) (захист майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників від ризику загибелі сільськогосподарських культур шляхом часткового здешевлення страхових платежів та забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві); створення і забезпечення резервного запасу сортового та гібридного насіння (закупівля сортового та придбаного насіння та забезпечення сільськогосподарських товаровиробників сортовим та гібридним насінням)
3	Державна підтримка розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	75,0 млн.грн. Порядок використання коштів затверджено постановою КМУ від 15.07.2005 №587	Бюджетні кошти надаються суб'єктам господарювання, які займаються виноградарством, садівництвом і хмелярством незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності для компенсації здійснених у поточному бюджетному році витрат пов'язаних із проведенням робіт із закладання насаджень молодих садів, виноградників та ягідників, догляду за ними. Напрямки підтримки: проведення робіт із закладанням насаджень; придбання саджанців; будівництво холодильників.
4	Державна підтримка галузі тваринництва	170,0 млн.грн. Затверджено постановою КМУ від 15.07.2005 №587	Бюджетні кошти спрямовуються суб'єктам господарювання агропромислового комплексу для виплати часткового відшкодування: вартості закуплених для подальшого відтворення телиць, нетелей, корів вітчизняного походження за умови, що самиці походять та закуплені зі стада, що має середній надій на корову від 6000 кг за минулий рік та племінних телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного і м'ясного напрямку продуктивності, племінних свинок та кнурців (класу "еліта"), племінних вівцематок, баранів, ярок; відсоткової ставки за банківськими кредитами, залученими у національній валюті, для покриття витрат, пов'язаних із закупівлею молодняку сільськогосподарських тварин, обладнання; вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів та утворених на кооперативних засадах

Продовження табл. Б.4

5	Надання кредитів фермерським господарствам	65 млн.грн. Порядок використання коштів за цією бюджетною програмою затверджено Постановою КМУ від 25.08.2004 №1102	Фінансова підтримка надається на конкурсних засадах: новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на поліських територіях на поворотній основі у розмірі, що не перевищує 500 тис. гривень, із забезпеченням виконання зобов'язання щодо повернення бюджетних коштів – строком від трьох до п'яти років для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, провадження виробничої діяльності; іншим фермерським господарствам – строком до п'яти років для придбання техніки, обладнання, поновлення обігових коштів
6	Фінансова підтримка сільгоспвиробників	4774,3 млн.грн Порядок використання коштів Постановою КМУ від 08.02.2017 №77	Бюджетні кошти використовуються на: бюджетну дотацію для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції; Право на дотацію мають виробники: овочів, баштанних культур, коренеплодів, бульбоплодів; зерняткових і кісточкових фруктів, ягід, їстівних горіхів; розведення ВРХ, коней, свиней, свійської птиці, інших тварин та виробництво м'яса; перероблення молока, виробництво масла, сиру та сметани; виробництво яєць та яєчних продуктів; часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва.
<i>Фінансова підтримка з обласного бюджету</i>			
1	Фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, фізичних осіб шляхом компенсації відсотків за кредитами (позиками), залученими у банківських установах чи кредитних спілках	1,5 млн.грн.	Підтримка надається с/г підприємствам всіх форм власності, фермерським господарствам, с/г кооперативам – фізичним особам-підприємцям, фізичним особам, які залучили кредитні ресурси для здійснення діяльності у сфері АПК.(виробничі потреби, оновлення матеріально-технічної бази) в розмірі до 1,5 облікової ставки НБУ, але не більше 200 тис.грн для юридичних осіб та 100 тис.грн для фізичних осіб).
2	Фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, на зворотній основі у вигляді пільгових кредитів на реалізацію бізнес-планів.	8,5 млн.грн.	Кредити надаються під 5% річних терміном до 3-ох років у розмірі визначеному бізнес-планом, але не більше 500 тис. грн, з відтермінуванням погашення основної суми зобов'язання до 1 року на наступні цілі: придбання сільськогосподарської техніки та технологічного обладнання, племінних тварин, корів і нетелей; розвиток дрібного тваринництва (вівчарства, козівництва, кролівництва, птахівництва тощо), а також бджолярства і рибництва; будівництво, реконструкція тваринницьких приміщень, модернізацію їх обладнання, на облаштування доїльних залів, молокопроводів, забійних цехів, пасовищ тощо; будівництво, реконструкція приміщень для зберігання сільськогосподарської продукції та продукції харчопереробної галузі, у тому числі на придбання холодильного обладнання; розвиток садівництва, ягідництва, овочівництва, органічної продукції, грибів; придбання високо репродуктивного насіння насінницькими господарствами; здійснення та розвиток діяльності з передпродажної підготовки, переробки сільськогосподарської продукції.
3	Фінансова підтримка у вигляді дотації на площу угідь, на яких проводяться заходи із збереження та відтворення родючості ґрунтів	1,2 млн.грн.	Дотація надається на: освоєння земель під садівництво, ягідництво після проведення агрохімічного обстеження земельних ділянок в розмірі до 400 грн/га розкислення ґрунтів (вапнування) шляхом внесення вапнякових меліорантів до 500 грн/га; збагачення ґрунтів біологічним азотом шляхом інокулянтів азотфіксуючих мікроорганізмів до 160 грн/га; сидерація ґрунтів до 350 грн/га.

Модель формування раціональної системи державного регулювання аграрного виробництва

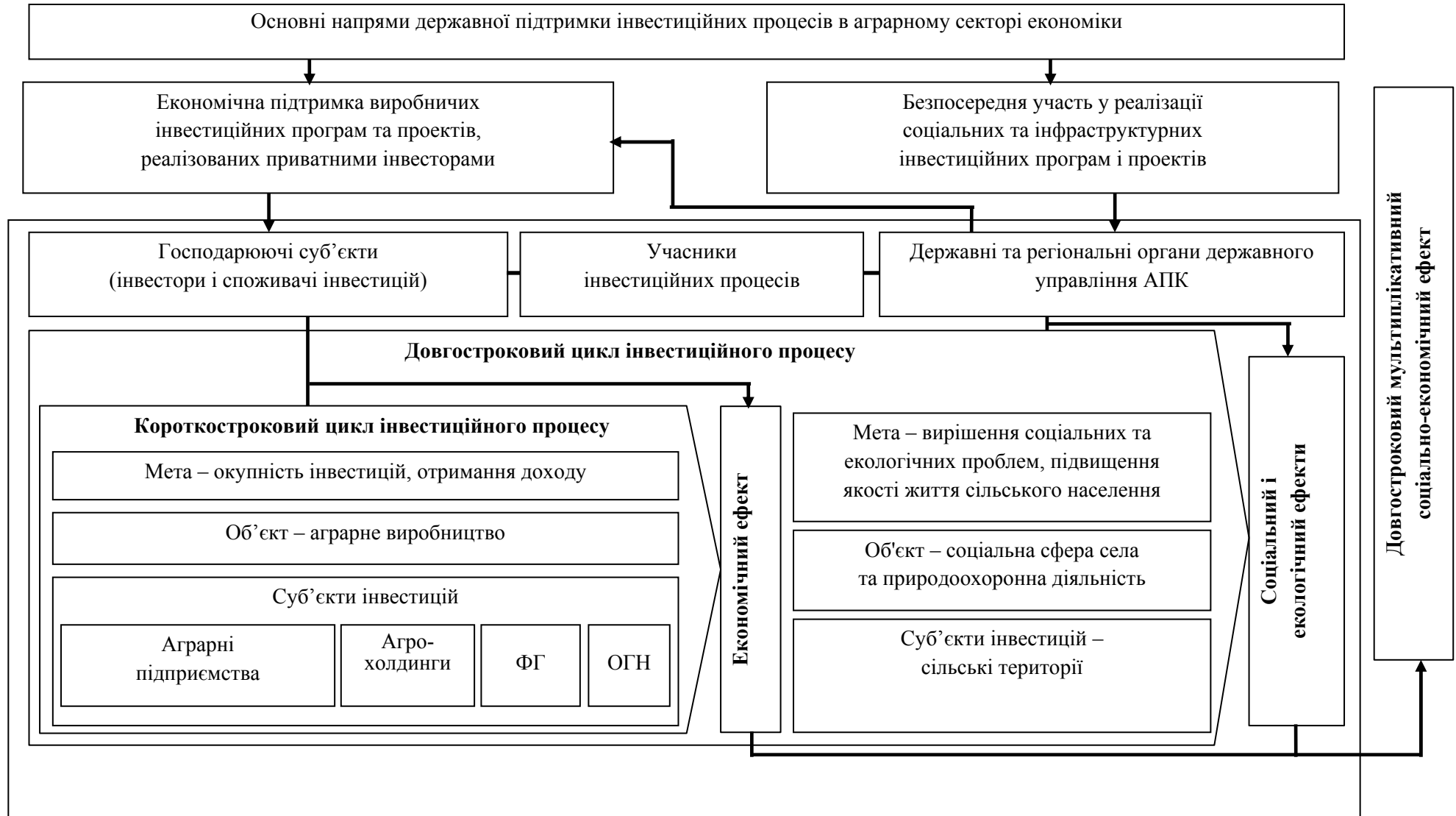

Специфічні умови діяльності аграрних підприємств, які враховують за умови формування і реалізації конкурентних стратегій

Специфічні умови	Проблеми	Особливості формування і реалізації конкурентних стратегій
Вплив природних факторів	Відсутність взаємозв'язку між витратами і результатами	Гнучкість конкурентної стратегії; під час виявлення перспектив розвитку є необхідність врахування особливостей розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва у природно-кліматичних зонах
Подовжений виробничий цикл, мобільність ресурсів	Низька швидкість реагування на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища	Компенсації недостатності економічної мобільності стратегією збільшення економічного обсягу
Соціальна спрямованість ринку продуктів харчування	Обов'язкове державне координування сільськогосподарського виробництва	Ієрархічна підпорядкованість конкурентних стратегій господарюючих суб'єктів стратегіям розвитку аграрного сектора економіки на різних рівнях
Нестабільна політична ситуація, постійні зміни законодавчої і нормативної бази бізнесу	Вступ України до СОТ, що забезпечує безперешкодну присутність на вітчизняному агропродовольчому ринку іноземних учасників	Необхідність виокремлення іноземних учасників агропродовольчого ринку у окрему стратегічну групу конкурентів; за умови формування стратегії – орієнтація на підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції
Негативні характеристики виробничих сил і системи господарювання у аграрному секторі економіки	Циклічність і трансформаційність кризи у аграрному секторі економіки	Спрямованість конкурентних стратегій на стабілізацію і збільшення підприємств аграрної галузі; використання системного підходу під час формування і реалізації стратегії

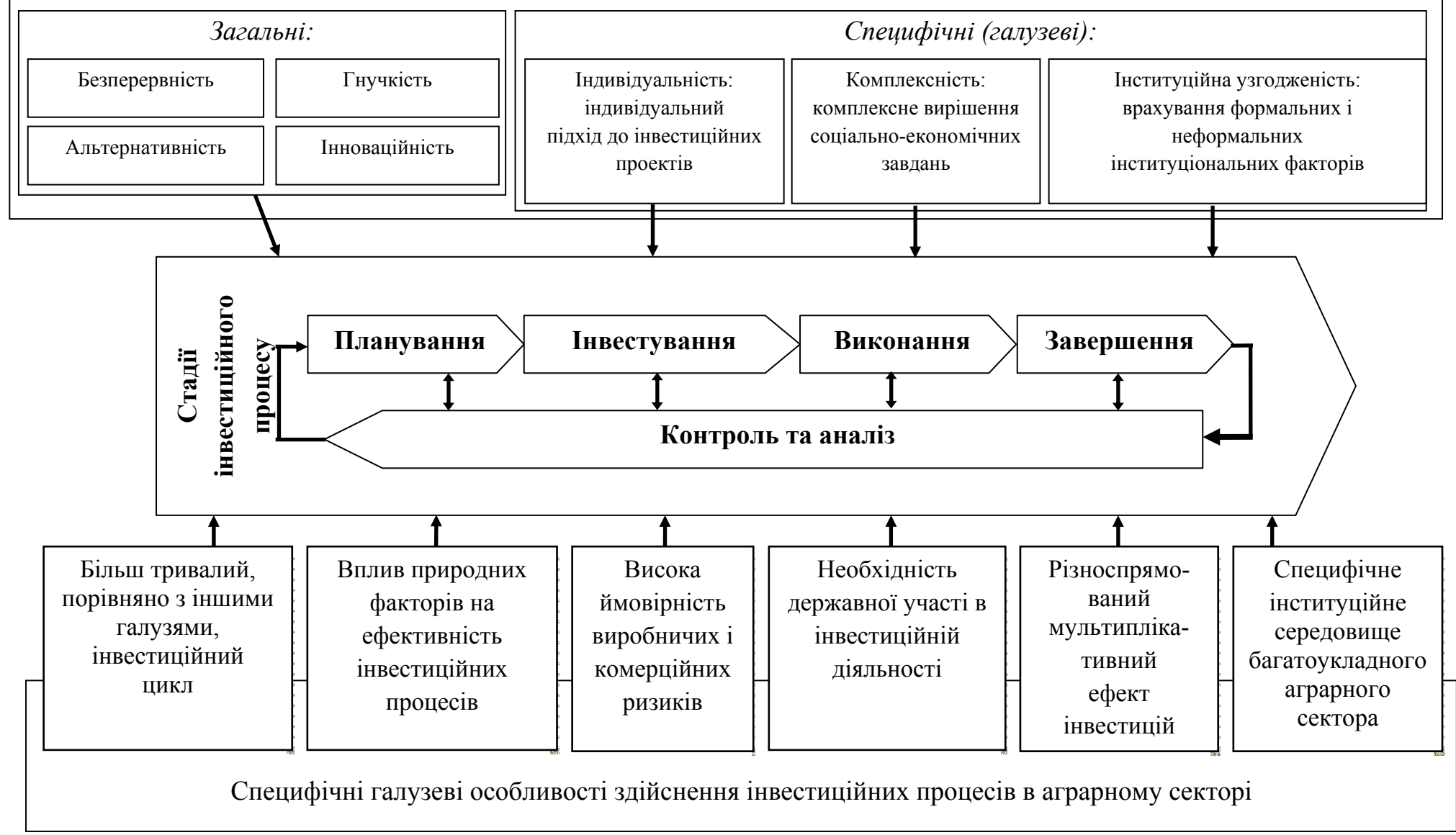

Організаційно-структурна модель державного регулювання інноваційними процесами в аграрному виробництві

Основні напрями державної підтримки та механізм аграрних інвестиційних процесів

Принципи здійснення інвестиційних процесів в аграрному секторі

Методологічні засади та особливості інвестиційних процесів в аграрному секторі